UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 12 07 05 020 5

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BP Sirri Paşa, Giritli
165 Nakd ül-kelam
.5
S5
1907

1242

12/135

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/nadlkelm00sirr

Sirri Paşa, Giritli

نقد الکلام

فی

عقائد الاسلام

Nakd ül-kelām

عقائد اسلامیه‌نك آیات کریمهٔ قرآنیه ، احادیث شریفهٔ نبویه ، اجماع امت ، اقوال ائمهٔ مجتهدین و آثار اجلهٔ مفسرین ایله مثبت اولدیغنی برصورت حکیمانه‌ده شرح وایضاح وسوفسطائیه، معتزله وسائره کبی معترضلرك عقائد مذکوره حقنده‌کی ظن و ذهابلرینك بطلانی دلائل قویهٔ عقلیه ونقلیه ایله اثبات ایدر بر اثر حقیقت‌نمادر .

اثر

دیاربکر ولایتی والئ اسبقی مرحوم

سری پاشا

باب والای فتواپناهینك تصدیقنی ومعارف نظارت جلیله‌سنك ٢٦ جمادی الاخره سنه ٣٢٤ وفی ٣ آغستوس سنه ٣٢٢ تاریخلی و ١٨٤/٢٠٨١ نومرولی رخصتنامه‌سنی حائزدر.

طبعهٔ ثالثه

درسعادت

باب عالی جاده‌سنده ٥٢ نومرولی مطبعه‌ده طبع اولنمشدر

١٣٢٤

BP
165
.5
S5
1907

LIBRARY
SEP 14 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

معارف نظارت جليله‌سنه

دولتلو افندم حضرتلری

اثر خامهٔ عاجزانه‌م اولان شرح عقائد ترجمه‌سنك بعضه زوائدينی طرح، غوامضنی شرح صورتيله تلخيصی دخی سايهٔ موفقيتوايهٔ حضرت پادشاهيده تيسرنمای حصول اولدرق * نقد الكلام فی عقائد الاسلام * ناميله تسميه قلنمشدر. محصول ليال تنهائی اولان اشبو كتاب فوائدنصاب بوكره حضور عالئ نظارتپناهيلرينه تقديم ايله شرفياب اوليور.

كتاب مذكور نور الهدی كبی بتون عالم اسلاميت وانسانيتی ضياالندره‌جق اعتقاد پاك و فكر تابناك حضرت خلافتپناهيدن مقتبس برلمعهٔ حقيقتدر. شايد مقبول طبع مشكلپسندانه امت اولمسنه دخی اومارم كه بنه خلوص نيتمله مأجورم. بالخصوص كه كوره‌جك خطالرم صاييلميه‌جك قدر ايسه بوده بندكز ايچون بيوك بر شرف ومفخردر. عند التدقيق طبع ونشره سزا كورلديكی حالده علی الاصول لازم كلان رخصتنامهٔ رسميه‌سنك لطفاً اعطاسنه مساعده بيورلمسی عاطفت جليلهٔ آصفانه‌لرندن مأمول ومسترحمدر. باقی، امر وفرمان حضرت من له الامركدر.

سرّی
كريدی

فی ٢٨ ذی القعده سنه ١٣٠١ و فی ٦ ايلول سنه ٣٠٠

بسم الله الرحمن الرحیم

سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم

نقد الکلام، فی عقائد الاسلام

کتابمزك نامیدر. تحدیث نعمت مقامیدر. آنکچون بو تسمیه‌ده معذورم. بلکه‌ده مأمورم.

علی الخصوص بو بر اثردرکه موضوعنك جلالت شانی کندینی تبجیله کفایت ایدر. تقریض ایسته‌مز، انتقادی اربابنه عائددر.

مؤلفك نقصاننه ایسه عجز بشریسی شهادت ایدر. تعریض ایسته‌مز؛ غیرك تجهیلی زائددر.

نبجه تصانيف اسلافك زبدة المآلی بر عقد اللآلی
در كه آنی اهل ایمان حرز جان ایدنمه كركدر.

خير الكلام ماقل ودل

توشیح

عقائد حقهٔ اسلامیه‌یی دلائلیله بیلدیرن اشبو كتاب
صحت نصابی جمع وتألیفه موفقیت عاجزانه‌م شبهه‌یوق كه:
خلافت كبرای اسلامیه‌نك رونق وبهجتی وجود عالی نژاد
خسروانه‌سیله روز افزون، سلطنت عظمای عثمانیه‌نك
آوازهٔ شان وشهرتی جدّ اجتهاد شاهانه‌سیله ولوله انداز
ربع مسكون اولان نخبهٔ دودمان عثمانی، مؤسس قواعد
جهانبانی شوكتلو قدرتلو مهابتلو سلطان غازی عبدالحمید
خان ثانی افندمز حضرتلرینك فیض توجه مقدس دین.
پرورانه‌لری ثمره‌سیدر. بناءً علیه متحتم ذمت مصادقتم
اولان دعوات خیریهٔ جناب خلافتپناهیلرینی بوصره‌ده
دخی تكرار ایله لازمهٔ شكرگذاری‌یی ایفا ایلرم.

الهی! سن اول پادشاه عظیم القدر حمید الخصالی ،
ماتعاقبت الایّام و اللیالی على التوالی ناشر مناشیر معالی
ایله. آمین بحرمة سید الانبیاء والمرسلین والحمد لله رب العالمین
والله الموفق والمرشد فى ١٣٠١ سری کریدی

برنجی کلام

حقائق اشیا

«بن بر کنز مخفی ایدم. بیلنمکی سودم ده خلقی آنکچون یرادم.» مآلنده کی حدیث قدسی، نبوت حقائق اشیا ایله وجود موجدِ اشیایه استدلال ایچون نه کوزل برمثالدر.

ایشته سبب بودرکه حقائق اشیا بحثی، رأسِ مسائل علم کلام اولمشدر.

چونکه مَبنای متین علم کلام، اوّلا: مُحدَثات، یعنی کائنات واحوال کائنات ایله صانع تعالی وتقدس حضرتلرینک وارلغنه، برلکنه، صفاتنه، افعالنه، وثانیا: سائر مسائل سمعیه یه استدلال اساسی اوزرینه قورلمشدر.

آنکچون بزده حقائقِ مُکوّناتک موجودیت ومعلومیتنه تنبیهاً،

[حقائق اشیاء ثابتدر. حقائق اشیایه علم متحقّقدر.]

قول صوابیله کتابمزی تصدیر ایلدک.

تاکه بوتنبیه ایله مقصود اهم اولان معرفت ذات وصفات باری یه توسل اولنه.

بو مسأله معنا بهاده اهل حقه، و عامهٔ عقلایه مخالفتله مشهور اولان [سُوفسطائیه] قدمای حکمادن برفرقهٔ مخصوصه ایدی که [عنادیّه][عندیّه][لاادریّه] نامل‌ریله طوائف ثلثه‌یه منشعب، وجهانده هیچ بر معلومات صحیحه استحصالی ممکن اولمادیغنه ذاهب اولمشدی. «سُوفیسطه» کلمه‌سی لغات یونانیه‌ده «صاحب حکمت» ویا «صاحب فصاحت» معناسنه اولمغله برفنا معنالی لقب دکل ایدی. فقط سُوفیسطلر، مغالطه ایله اِفحام خصم یولنی طوتدقلرندن، صکره وهمیّاتدن مرکّب قیاسه، «سفسطه» دیدیلر.

بو یادکارلر «حقیقتده نه رب وار! نه مربوب! نه مُرسَل وار! نه مُرسِل!» دیمك ایسترلر که مقصد فاسدلری ثبوت کائناتی انکار ایله وجود موجِدِ کائناتی، وبالطبع شرایع ونبوّاتی انکاردن عبارتدر. زیرا بدیهیدر که نفس الامرده هیچ بر وارلق تحقق ایتمیوب ده حقائق مکوّنات ظلّ زائل وخیال باطل قبیلندن اولمق لازم کلسه، واری یوقدن وارایدن جناب پروردکارك وارلغی دخی بالاستدلال ثابت اوله‌مز.

تفصیل

سوفیسطلردن کیمی حقائق اشیایی انکار ایله وجودی بالکلیه نفی ایدرك «کرك نفس الامرده وکرك اعتقادده اصلا وارلق یوقدر. حقائق اشیاء موهوم صِرف اولان سراب کبی، اوهام وخیالاتِ باطله‌دن عبارتدر.» دیدی.

[عنادیّه] بونلردر.

کیمی، حقائق اشیانک یالکز نفس الامرده ثبوتنی انکار ایله، «کائنات، هپ کوروشدن عبارت و اعتقاده تابع اولوب نفس الامرده معدومدر. مثلا: شیٔ واحدی «جوهر» اعتقاد ایدرسه‌ك جوهردر؛ «عرض» اعتقاد ایدرسه‌ك عرضدر؛ «قدیم» اعتقاد ایدرسه‌ك قدیمدر؛ «حادث» اعتقاد ایدرسه‌ك حادثدر.» دیر ایدی.

[عندیّه] ده بونلردر.

کیمی ده «عالمده هیچ برشیئک ثبوتی ده، عدم ثبوتی ده، معلوم اولمادیغیچون مقطوع برمسأله یوقدر» دیه زعم ایدر؛ و «بن شکده‌یم؛ شکده اولدیغمده ده شك ایدرم.» دیر ایدی.

[لاادریّه] ده بونلردر.

ایضاح

شیٔ که اشیانک مفردیدر. «موجود» معناسنه‌در.

ثابت «وار»، ثبوت «وارلق» دیمکدر.

«وجود» ایله «موجود» دخی آنک کبیدر. وتعبیر دیکرله وجود «شیئک هویّتی اولمق» دیمکدر.

وجود خارجی ماهیتك هویّت شخصیه حسبیله ممتاز اولماسیدر.

حقائق، حقیقتك جمعیدر.

«حقیقت» ایله «ماهیت» بیننده عموم وخصوص مطلق واردر. شویله که: حقیقتك اطلاقی «باعتبار الوجود»، ماهیتك اطلاقی

«لا باعتبار الوجود» در. مثلا: انسان موجوداتدن اولدیغیچون «انسانك حقیقتی شودر.» دینلدیکی کبی «ماهیتی ده بودر.» دینله بیلور. لکن مثلا: عنقا موهوماتدن بولندیغیچون «عنقانك حقیقتی شودر» دینلمز. یالکز «عنقانك ماهیتی شودر» ویاخود «بودر» دنیله بیلور.

علمای کرام ماهیتی «ما به الشیء هو هو» دیه تعریف ایتمشلردر. «وجود، خارجده ماهیتك عینیدر.» سوزی شو تعریف عربینك تفسیری کبیدر. چونکه شیئك حقیقتی هویتنك معناسی دیمك اولوب بونلر عقلاً مغایر ایسه لرده معناً متحد ومساوی درلر.

یعنی خارجده ماهیت ایچون بشقه، وجود ایله مسمی اولان عارض ماهیت ایچونده بشقه، بر تحقق یوقدرکه مثلا: جسم ایله سواد کبی، قابل ومقبولك اجتماعنه بکزر بر صورتده اجتماع ایده بیله لر. بلکه ماهیت خارجده موجود اولنجه آنك کونی خارجده کی وجودندن عبارتدر.

شوقدرکه عقل وجودی ملاحظه ایتمکسزین یالکز ماهیتی، وماهیتی ملاحظه ایتمکسزینده یالکزجه وجودی ملاحظه ایده بیلدیکندن وجود ایله ماهیت عقلاً متغایردرلر. شویله که:

مثلا: «انسانك حقیقتی نه در؟» دیه صوریلنجه «حیوان ناطقدر.» جوابی ویرلمزمی؟ ایشته انسان ایله حیوان ناطق حقیقت ومعناجه مساوی اولوب انسان نه ایسه، حیوان ناطق ده اودر. حیوان ناطق نه ایسه، انسان دخی اودر. شوقدرکه عقل، انسانی ملاحظه

ایتمکسزین بالکز حیوان ناطق، و حیوان ناطق ملاحظه ایتمکسزین ده بالکزجه انسانی ملاحظه ایده بیلور.

بناءً علیه «ما به الشیء هو هو» تعرابی موجبنجه، انسان ایله حیوان ناطق هر نه قدر معناً متحد و مساوی ایسه لر ده ینه عقلاً متغایردر.

ایشته کافهٔ موجودات خارجیه نك بویله بر حقیقتی واردر که بو حقائق، نفس الامرده ثابتدر. موهوم دکل، موجوددر. مجهول دکل، معلومدر.

شوقدر که علی سبیل الاستغراق جمیع حقائق مکوّناتی انسان عاجزك علمی احاطه ایده میه جکی بدیهی ایدوکندن، ثبوت و تحقق بحثنده اولدیغمز علمدن مراد یاجنس حقائق اشیایه علم دیمکدر؛ یاخود حقائق اشیانی کنهیله و یا بر وجه ایله تصور دیمکدر. یاخود مثلا: «انسان موجوددر.» قولمزده اولدیغی کبی حقائق اشیانك نفس الامرده ثبوت و وجودینی، یاخود مثلا: «انسان، کاتبدر.» قولمزده اولدیغی کبی احوالنك ثبوت و وجودینی تصدیق ایتمکدر.

زیرا صانع تعالی و تقدس حضرتلرینك وارلغنه، علمنه، قدرتنه، حیاتنه، و سائر صفات مقدسه ایله اتصافنه، استدلال نصل که حقائق اشیانك نفس الامرده ثبوتنی بیلمکه محتاج ایسه، کذلك امکان و حدوث کبی، حقائق اشیانك احوالنی ده بیلمکه محتاجدر؛ نته کم «اثبات صانع» بابنده ذکری کله جکدر.

دلائلمز

تحقیقی

الیمزی آتشه یاقلاشدیرنجه آتشك حرارتنی، صویه صوقنجه‌ده صویك برودتنی حس ایدرك برنجیسنك حار، ایكنجیسنك بارد اولدیغنه علم ضروری حاصل ایلرز. دیمك كه آتش و آب — مثال سراب — موهوم دكل، بالعكس موجوددر.

الزامی

بدیهیدركه اشیانك نفيی تحقق ایتمزسه ثبوتی تحقق ایدر، شاید نفيی تحقق ایدرسه حقائقدن برشی ثابت اولمش اولور. چونكه نفی دخی حقائقدن برحقیقتدر؛ زیرا حكمدن بر نوعدر. ایمدی على الاطلاق نفی حقائق صحیح اولماز.

سوفسطائیه‌نك سفسطه‌سی

دیرلركه:

« ضروریاتدن بعضیسی حسیات دكلمی؟ حس ایسه چوق كره « غلط ایدر. مثلا: « شاشی بری ایكی كورر! صفراوی طاتلی‌یی « آجی حس ایدر! كمیده كیدن ساحلی كیدر كورر! حسك حكمی « بوصورتده مختلف ایكن اصل اعتماد اولنورده‌صوڭ شو محسوسدر » دنیله بیلور.

« حس كبی، بداهت عقله‌ده تهمت تطرق ایدییور. »

« بناء علیه دلیله‌ده وثوق یوقدر. زیرا بیان عیانه، یعنی دلیل

«حسيه منفردر. آنكچون نظرياتك فسادى، بديهياتك ده فسادينى مستلزمدر.
«ضروريه‌دن بعضيسى ده بديهيات دكلميدر؟ حالبوكه بديهياتده
«اختلاف آرا واعتراض عقلا آزدر. بوندن مسائل بديهيه‌نك
«حلنده انظار دقيقه‌يه احتياج مس ايدر. برطاقم شبهه‌لر عارض اولور.
«نظريات ايسه ضروريانك فرعيدر. بناءً عليه ضروريانك فسادى
«نظرياتك ده فسادينى موجبدر. حتى بيله بودر كه نظرياتده اختلاف
«عقلاجه غايدرق، مثلا: كيمى عالمك قدمنى، كيمى ده حدوثنى اثباته
«قالقشمشدر. برشيئك هم قديم هم حادث اولماسى ايسه محالدر.
«ايمدى قضاياى بديهيه ايله معلومات قطعيه استحصالى ممكن اوليدى
«بونده آرا وافكار عقلا بويله مختلف اولمازدى.»

جوابمز

«حسك بعض اشياده غلطى مجرد شاشيلق، صفراويلك كبى بعض اسباب جزئيه‌دن ناشيدر. بو ايسه اسباب غلطك انتفاسى حالنده بعض اشيانك جزمه منافى دكلدر. مجرد عدم الف وانسدن يا خود تصورده‌كى خفادن ناشى بديهياتده وقوع بولان اختلاف دخى بداهته منافى دكلدر. اختلافك اكثرى ده مجرد انظارك فسادندن ناشيدر. بو ايسه شرائط لازمه‌يى مستجمع بولنان انظار صحيحه‌نك وجودى حالنده بعض نظرياتك حقيقته منافى اولماز.»

مع ما فيه حقدر كه سفسطه پردازان سوفسطائيه ايله، خصوصا [لاادريه] طاقميله بحث ومناظره‌يه يول يوقدر. زيرا مناظره بر مجهولى

بر معلوم ایله اثبات ایچون اولور . بونلر ایسه برامر معلومی معترف دکلدرلرکه آنکله برامر مجهول اوزرینه استدلال اوله بیلسون ! اویله ایسه «سوفسطائی» وجود حقیقی انکار ایله ، مثلا : «آتش یوقدر.» ، «یانمق یوقدر.» دیدکده ، حریفی آتشه صوقملی که یا ثبوت حقیقی اعترافه مجبور اولسون ، یاخود یانوب کیتسون .

ایکنجی کلام

(۱) اسباب علم (۲) حواس خمس ظاهره (۳) حواس خمس باطنه (٤) خبر صادق (٥) رسول نبی (٦) معجزه (٧) خبر رسول، علم استدلالی بی ایجاب ایدر (۸) عقل (۹) علم ضروری (۱۰) علم اکتسابی (۱۱) الهام

برنجی مبحث

اسباب علم

مخلوقه کوره علمك اسباب حصولی اوچدر :

حواس سلیمه ، خبر صادق ، عقل .

علم الهی ایسه بونك خلافنه‌در؛ زیرا جناب واجب‌الوجودك ذات احدیتی حصول علمه کافیدر . مخلوق کبی اسبابه محتاج ومفتقر دکلدر .

علمك تعریفی

[شیخ ابومنصور ماتریدی حضرتلرینك مختاری اولان تعریفدرکه علم مطلقك احسن تعاریفیدر]

«علم بر صفتدرکه متصفنه لسان ویا قلب ایله ذکر، والفاظ ایله تعبیر اولنمق شانندن اولان شی آنکله منکشف ومنجلی اولور.»

اوشى كرك موجود اولسون (مثلا : « انسان » كبى) ، كرك معدوم اولسون (مثلا : « عنقا » كبى) .

شو تعريفه كوره علم هم حواسك، هم ده كرك تصوراته، كرك تصديقات يقينيه وغير يقينيه يه متعلق عقلك ادرا كنه شامل اولور . اسباب علمك ذكر اولنان اوچ شيئه انحصارى ايسه بحكم الاستقرادر؛ يعنى حصر عقلى دكل، حصر استقرائيدر.[*]

وجه حصر — علمك مابه الحصولى ذات مدركدن خارج اولورسه «خبر صادق» ، خارج اولمايوب ده مدركك يعنى عقلك غيرى آلت اولورسه «حواس» ، غيرى اولمازسه «عقل» در .

سؤال

علوم وادرا كاتك كافه سى حاسه نك، خبرك، عقلك، بركونه تأثيرى اولمقسزين مجرد الله تعالى حضرتلرينك خلق وايجاديله ثابت اولور . بوكا نظراً حصول علمه سبب ، آنجق الله تعالى حضرتلرى اولمق لازم كلور . يوق اكر سببله مراد سبب ظاهرى ايسه ظاهراً احراقه سبب آتش اولديغى كبى حصول علمه دخى سبب ظاهرى انجق عقلدر .

اكر سببله مراد، عقل كبى مدركه، حس كبى آلته، خبر كبى طريقه

[*] استقراء، برشيئك افراده موافق اولماسندن اوافرادك اوزرنده اولان نوعه موافق اولديغنى ، ياخود انواعه موافق اولماسندن بونلرك اوزرنده اولان جنسه موافق بولنديغنى استدلال ايتمكدر . بو ، معناى اصطلاحيسى در . معناى لغويسى ده بشقه در .

دخی شامل اولمق ایچون اسباب ثلثهٔ مذکوره‌دن برینی استعمال ایدلنجه عادت جاریه طریقیله الله تعالی و تقدس حضرتلری انسانده فی الجمله علمی خلق ایدر، معناسنه اولان سبب مفضی ایسه چونکه وجدان [۱] حدس، [۲] تجربه و ترتیب مبادی و مقدمات معناسنه اولان نظر عقل کبی، دها بر طاقم شیلر واردر که بونلرک ده هر بری حصول علمه مداردر. او حالده اسباب علم اوچه منحصر قالماز.

جواب

اسباب علمک اوچه حصری، مشایخ متکلمینک مقاصد اوزرینه اقتصار و نه تدقیقات فلاسفه‌دن اعراض عادتنه مبنیدر. چونکه علمای متکلمینک تدقیقات شریفه‌لری اصل محتاج الیه اولان سعادت دنیویه و اخرویه‌نک مبتنی اولدیغی مسائل شرعیه‌یه منحصردر. ایمدی علمای مشار الیهم وقتا که ذوی العقولدن اولسون، ذوی العقول غیریده اولسون، ثبوت و وجودنده اصلا شک و شبهه اولمیان حواس ظاهره‌یی استعمال، عقیبنده بعض ادراکاتک حاصل اولدیغنی کوردیلر. حواس مذکوره‌یی اسباب علمدن باشلی باشنه بر سبب قیلدیلر.

وقتا که معلومات دینیه‌نک باشلوجه‌لری خبر صادقدن مستفاد اولدیغنی ده کوردیلر؛ بونی دخی حصول علمه سبب آخر قیلدیلر.

---

[۱] وجدان، حس باطن واسطه‌سیله ذهنک جزمنه دینور. مثلا: صوغمق، صوصامق، آجیقمق کبی.

[۲] حدس، مبادیدن مطالبه ذهنک سرعت انتقالنه دینور. مثلا قمره بالذوب‌ده نوری کونشدن مستفاد اولدیغنی استدلال ایتمک کبی.

وقتاكه حس مشترك، وهم، خيال، متصرّفه، حافظه، دنيلان حواس باطنه دخی عندلرنده ثابت اولمادی مجرّد التفات ويا انضمام حدس ويا تجربه ، ياخود ترتيب مقدّمات ايله علمه موصل اولان عقلی ده سبب ثالث قيلديلر .

وچونكه مثلا: آجيقديغمزی، صوصاديغمزی، [١] كلك جزؤدن بيوك [٢] قمرك نوری كونشدن مستفاد ايدوكنی [٣] راوندك مسهل [٤] عالمك حادث اولديغنی [٥] بيلشمز هر نه قدر حسك معاونتيله اوليورسه‌ده ينه بوعلم وادراكه سبب عقل در ديديلر .

---

[١] وجدانياته مثالدر .

[٢] بديهياته مثالدر .

[٣] حدسياته مثالدر .

[٤] تجربياته مثالدر .

[٥] ترتيب مقدماته مثالدر .

ایکنجی مبحث

حواس خمس ظاهره

اسباب علمدن اولان حواس بشدر :

سمع ، بصر ، شم ، ذوق ، لمس .

حواس ، قوهٔ حساسه معناسنه اولان حاسه‌نك جمعیدر . ثبوت ووجودینه عقلك بالضروره حکم ایتدیکی حواس اشبو حواس خمس ظاهره‌در . فلاسفه‌نك اثبات ایتدیکی دیکر حواس خمس باطنه‌یه کلنجه : آتیده بیان اولنه‌جغی وجهله فلاسفه‌نك بوبابده‌کی دلائلی اصول اسلامیه‌یه کوره مدعالرینی اثباته کافی دکلدر .

سامعه

اُذنك داخلنده منتشر اولان (عَصَبِ سمعی) ده مودوع بر قوه درکه کیفیتِ صَوت ایله متکیّف اولان هوا طالغه‌لری مجرای اُذنه واصل اولوب‌ده مجرای مذکورك درونده هوا ایله مملو و طَبله مشابه اولان غِشایی تهزیز ایتدکده الله تعالانك خلق وایجادیله صدا حس وادراك اولنور .

باصره

عند التشریح رأسك جهت طولنده شَرایین وعروق واسطه‌سیله قلبدن دماغه متصاعد، بخار لطیف ایله مملو، مُجوَّف اوچ محل وارکه بین الحکما «بطون ثلثه» تسمیه اولنور .

ایشته باصره ، بطون مذکوره‌دن جانبینده واقع برنجی وایکنجی بطنلرك غورلرندن بدأ ایله بری: یمیندن یساره ودیکری: یساردن یمینه طوغری، اوزانه‌رق بربرده بر اشده‌کدن صکره آیریلوب صاغده‌کی صاغ، صولده‌کی صول کوزه منتهی اولان مُجَوَّف ایکی عَصَبده مودوع ومبسوط بر قوه‌درکه اضواء، الوان، اشکال، مقادیر، حرکات، حسن وقبح، وامثالی مبصرات بو قوتك حین استعمالنده حق تعالی حضرتلرینك خلقیله ادراك اولنور.

شامه

مقدّم دماغده ممه‌لك اجکنه بکزه‌ین (زائدتین) ده [۱] مودوع بر قوه‌درکه کیفیت رائحه ایله متکیف اولان هوانك خیشوم انفه وصولنده روائح آنکله ادراك اولنور.

ذائقه

سطح لسانده مفروش اولان عَصَبده متفرق ومنتشر بر قوه‌درکه رطوبت لعوبیه‌نك مخالطه‌سی شرطیله طعوم آنکله ادراك اولنور.

لامسه

جمیع سطح بدنده منتشر ومبسوط برقوه‌درکه عند التماس حرارت، برودت، رطوبت، یبوست، وبونلرك امثالی آنکله ادراك اولنور.

---

[۱] بوزائدتین، دماغدن نابت ایکی چیقینتی در.

اوچنجی مبحث

حواس خمس باطنه

اسباب علمدن اولان مذكور حواس خمس ظاهره‌دن بشقه حكما دماغده بش قوه دها اثبات ايتمشلردركه آنلرده حس مشترك ، خيال ، قوۀ متصرفه ، قوۀ واهمه ، قوۀ حافظه‌در.

لكن اشبو حواس باطنه‌نك دلائلی، « نفس ناطقۀ انسانيه جزئيات ماديه‌يی بالذات يعنی بلاواسطه ادراك ايده‌مز. وواحد آثار مختلفه‌يه مبدأ اوله‌ماز » كبی اصول اسلاميه‌جه بطلانی ظاهر اولان بر اساس فاسده مبتنی ايدوكندن علمای متكلمين، حواس باطنه‌نك ثبوتنه قائل اولمامشلردر .

زيرا ضرورات دينيه وامور بديهيه‌دندركه ارض وسماده الله تعالادن غيری خالق وموجد يوقدر . واوده واحددر . عالم كون وفساده نه قدر آثار مختلفه وار ايسه جمله‌سی آندن صادر اولمش اوليور . بناءً عليه واحدك آثار مختلفه‌يه مبدأ اوله‌ميه‌جغی سوزی باهر البطلان اولوب بو اساسه مستند ومبتنی اولان شیده باطلدر .

ايمدی «جزئيات ماديه‌نك صور محسوسه‌سی نفس ناطقۀ انسانيه‌ده مرتسم اولماز» ديينلر حواس باطنه‌يی اثباته مجبور اولديلر .

چونكه صور محسوسه‌نك اجتماع و حفظندن و معانئ جزئيه‌نك ادراك وحفظ وتركيبندن حاصل اولان آثار مختلفه‌نك

وجودی آثار مذکوره‌دن هر بری ایچون نفس ناطقه‌نك غیری اوله‌رق بر مصدرك وجودینی اقتضا ایدرکه بو مصدر دخی ذکر اولنان حواس خمس باطنه اوله‌جقدر .

حال بوکه نفس ناطقه آثار مختلفهٔ مذکوره‌نك مبدئی اولمق جائز ایدوکندن حواس باطنه‌نك اثباتنه حاجت قالماز .

لاحقه

محققین « کلیات و جزئیاتی ادراك ایدن آنجق نفس ناطقهٔ انسانیه‌در . ادراکلك قوای نفس ناطقه‌یه نسبتی قطعلك بچاغه نسبتی قبیلندندر . » دیه اتفاق وفقط « جزئیات مادیه‌نك صورِ محسوسه‌سی نفس ناطقهٔ انسانیه‌ده‌می ؟ یوقسه آلات نفس ناطقه‌ده‌می ؟ نره‌ده مرتسم اولدیغنده اختلاف » ایتمشلردر .

برجماعت « نفس ناطقه‌نك بسیط ومجرد اولماسی وصورت جزئیه ایله تکیفی ایسه بساطتنه منافی بولنماسی حسبیله آنده یعنی نفس ناطقه‌ده یالکز کلیاتك و آلات نفس ناطقه‌ده دخی جزئیات مادیه‌نك صوری مرتسم اولور . ونفس ناطقه‌نك جزئیاتی ادراك ایده‌بیلمه‌سی آلاتنده صور جزئیه‌نك ارتسامندن ناشیدر . مع مافیه توهم اولندیغی کبی بو مقامده آلاتده ارتسام بالذات ونفس ناطقه‌ده ارتسام بالواسطه دکلدر . » دیه ذاهب اولمشدر .

دیکر برجماعت دخی « جمیع صور کلیه وجزئیه یالکز نفس ناطقه‌ده مرتسم اولور . شوقدرکه نفس ناطقه جزئیات

مادیه‌یی بالذات دکل، بلکه حواس واسطه‌سیله ادراك ایدر. بو ایسه صور محسوسه‌نك نفس ناطقه‌ده ارتسامنه منافی دکلدر. غایة مافی الباب [حواس] ارتسام مذکور ایچون برطاقم طُرُق ووسائطدن عبارت اولوب شویله‌که: مثلا دریچهٔ چشمی کشاد ایتمدکجه جزئیٔ مُبصَر، ادراك اولنماز. ونفس ناطقه‌ده مرتسم اولماز. ودریچهٔ چشم آچلنجه جزئیٔ مبصَرك صورتی مرتسم اولور » دیو ذاهب اولمشدرکه حق اولان ده بودر.

زیرا شق اوله ذاهب اولان حواس باطنه‌یی اقرار واثبات ایتمش اولدی. چونکه بعد غیبوبتها جزئیات مادیهٔ محسوسه‌نك وماده‌دن منتزع اولان جزئیات غیرمحسوسه‌نك ارتسامی ایچون بر طاقم محللرك لزومی ضروری وبدیهیدرکه آنلرده حواس باطنه‌دن بشقه‌سی اوله‌مز. شق ثانی‌یه ذاهب اولان دخی حواس باطنه‌یی نفی ایله طریقت منجیهٔ اهل سنته سلوك ایتمش اولدی.

دردنجی مبحث

خبر صادق

اسباب علمدن اولان (خبر صادق) كه — اعتقاده مطابق اولسون اولمسون ، واقعه مطابق اولان خبر — ديمكدر . ايكی نوعدر .

نوع اول : خبر متواتر ، نوع ثانی : رسالتی معجزه ایله مؤید اولان رسولك خبريدر .

خبر صادقك شو نوعلرینی بیاندن اول خبری تعریف ایدهلم .
خبر ، صدق وكذبه احتمالی اولان كلامدر [*]

مثلا : « احمد افندی فاضلدر . » كلامی بر خبردر كه احمد افندی فی الواقع فاضل ایسه بو كلامك مدلولی اولان نسبت خبریه نفس الامرده مطابق وبناءً علیه (خبر) صادق اولور . ودكل ایسه مطابق اولماز . وبناءً علیه (خبر) كاذب اولور .

خبر متواتر

كذب اوزرینه اتفاقلرینی عقل تجویز ایتمهین جم غفیرك شهادتیله ثابت اولان خبردر .

خبر متواترك صدقنه دلالت ایدن شی صدقنده اصلا محل

---

[*] بوراده كلام ایله مراد مركب تامدر كه نحاتك مصطلحی اولان كلامدر . بو كلام دخی اسناد ایله متصف شول ایكی كلمهیه دینور كه كلمتین مذكورتین مخاطبه بر صحیح سكوت افاده ایلیه . « یوسف كلدی » جملهسی كبی .

اشتباه قابلیتی حصول علمه کفایت ایده‌بیلمه‌سیدر . یوقسه مخبرلرك چوقلغی، ویاخود برعدد معیّن اوزرینه اولماسی دکلدر.

ایشته بو (خبر متواتر) علم ضروری‌یی ایجاب ایدر.

علم ضروری (علم یقینی) دیمکدرکه صدقنه عقلك بالبداهه حکم ایتدیکی شیدر .

ممالك بعیده‌یی کورمه‌دن موجود اولدقلرینی، ازمنهٔ ماضیه‌ده‌کی ملوك و سلاطینك عهد سلطنتلرینه ایرشه‌مشکن کلوب کچدکلرینی بیلشمز کبی .

§

بو علمی ایجاب ایدن خبر متواترك شرطلری :

برنجیسی: بروجه مشروح مخبرلرك کذب اوزرینه اتفاقلری عادةً ممتنع ومحال اولمق .

ایکنجیسی : مخبرلر، خبر ویردکاری شیئی دلیله دکل — مجرّد حسه مستند علم ایله بیلمك .

اوچنجیسی : مخبرلرك خبر ویردکلری نه ایسه — ولوکه حدس و تجربه ایله اولسون — ممکنات و مشاهداتدن اولوب عقلاً محال اولمامق .

§

خبر متواتر، علم ضروری‌یی ایجاب ایدر .

چونکه بز مکه و بغدادی کورمه‌دن موجود اولدقلرینی جزماً تصدیق ایدرز. یعنی شبهه‌سز بیلیرز . بو علممز ایسه

معلومدركه آخباردن غيرى برشيئله حاصل دكلدر. ايشته تبين ايتدى كه خبر متواتر، بالضروره علمى ايجاب ايدر.

خبر متواترله حاصل اولان علم دخى (علم ضرورى) در. زيرا مستدل ايله غيريسنه، حتى طريق اكتسابه وترتيب مقدمات استدلاليه‌يه قدرتياب اوله‌ميان صبيان و بلهايه بيله خبر متواتر جزم ويقين حاصل ايدر.

قتل عيسى حقنده نصارادن و تابيد دين موسى حقنده يهوددن منقول اولان خبرلره كلنجه: تواترك شرائط لازمه‌سنى مستجمع اولماديغى ايچون بو خبرلرك تواترى ممنوعدر.

چونكه قتل عيسى حقنده اختلاف واقع اولديغى كبى «عيسى قتل و صلب اولندى» ديانلرى عالم حقيقت حال اولان الله ذوالجلال حضرتلرى (وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ) قول صادقيله تكذيب بيورمشدركه خلاصهٔ مضمون شريفى «يهوديلر عيسايى نه قتل، نه صلب ايتمشلردر. ولكن نظرلرنده برى، آكا بكزه‌دلمشدر.» ديمكدر.

يهوديلرك دخى تأبيد دين موسى حقنده اولان خبرلرينك صدقى ثابت اولمادى.

چونكه حضرت موسى عليه السلامدن صكره حضرت عيسى وآنى معقباً حضرت محمد مصطفى عليهما السلامك بونجه معجزات باهره ايله مؤيد و ثابت اولان نبوت و رسالتلرى يهوديلرى‌ده تكذيب ايلدى.

دیلورسه‌که: «مخبرلردن هر برینك خبری ظندن بشقه «برشی افاده ایتمز. ظنونك یکدیکره انضمامی ایسه یقینی موجب «دکلدر. کذلك مخبرلردن هر برینك جواز کذبی مجموعنك «کذبنی اقتضا ایدر. زیرا مجموع دیدیکمز نفس آحاد در. «بوصورتده خبر متواتر نصل علم افاده ایده‌بیلور؟»

جواب ویریلورکه: «بعضاً اجتماع ایله حاصل اولان شی «حال انفراده حاصل اوله‌ماز. نصل‌که ضعیف ضعیف بر «طاقم قیلك اجتماعیله قوجه قوجه کمیلری ضبط ایدیجی قوی «قوی یالامالر حاصل اولور! یعنی اسبابك اجتماعی مسبّبك «قوتنی اقتضا ایدر. خبر آحاد دخی علمك سببی‌در. بناءً علیه «مخبرلرك تعددی اعتباریله خبر تعدد ایدنجه اعتقاد قویلشیر. «بوصورتده‌که علم یقین حاصل ایدر.»

بشنجی مبحث

رسول — نبی

«رسول» دیه حق تعالی حضرتلرینك تبلیغ احکام دین ایچون خلقه بعث وارسال بیوردیغی انسان کامله دینور.

علمادن کیمی: «رسول، کتاب صاحبی اولمق شرطدر.» کیمی: «شرط دکلدر.» کیمی: «رسول ایله نبی‌نك ایکیسیده متساویدر؛ هر نبی رسولدر؛ هر رسول دخی نبی‌در؛ بینلرنده‌کی فرق یالکز بحسب المفهومدر.» کیمی‌ده: «نبی رسولدن اعمدر؛ چونکه رسول کتاب وشرع جدید صاحبی اولاندر. نبی‌ده ایسه کتاب و شرع شرط دکلدر.» بعضیسی‌ده بالعکس: «رسول نبی‌دن اعمدر. زیرا رسولی [جانب حقدن مبعوث انسان ویا ملکدر.] دیه تعریف ایتمشلردر. نبوّت ایسه یالکز انسانه مخصدر.» دیدی.

مع هذا نبی نك رسولدن اعم اولدیغنه جمهور علما اتفاق ایتمش و «بونی (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ) نظم جلیلی دخی تأیید ایدر.» دیمشلردر.

خیالی مرحوم استاذی [خضربك چلبی]دن نقلاً دیمشدرکه: «مولی کندوسنه دارینده سلامت ویرسون! استاذ بزرکوارم رسولك شریعت مُتَجَدِّده صاحبی اولماسی شرط لازم اولمادیغنی

بيان ايله « حضرت اسماعيل عليه السلام مُرسَلیندن اولدیغی حالده شرع جدید صاحبی دكلدی. نته كم قاضی دخی بوكا اشارت ایتمشدر . » دير ايدی .

واقعا قاضی بيضاوی حضرت اسماعيل عليه السلام حقنده نازل اولان (وكانَ رَسُولاً نَبِيّاً) آيت كريمه‌سنك تفسيرنده بوكا اشارت ايدوب: « شو آيت جليله مرسلينك شريعت مُتَجَدِّده صاحبی اولمالری لازم اولمادیغنه دلالت ايدر؛ زيرا اولاد ابراهيم شريعت جناب ابراهيمه تابع ايديلر . » ديمشدر .

آلتنجی مبحث

معجزه

معجزه‌که صحت نبوّت و رسالته دلالت ایدن علامتلرك بریسیدر. شرف وحی الهی ایله مشرف اولان انبیا و مرسلین حضراتنك دعوای نبوّت و رسالتده صدق مقاللرینه شهادت مصلحتی ایچون یدلرنده طوق بشردن خارج عادته مخالف اوله‌رق ظهور ایدن امر غریب وفعل عجیبدرکه نوع بشر مثلنی وجوده کتورمکدن عاجز اولمغله آکا معجزه تسمیه اولندی .

انبیای عظام بعث اولندقلری قومه اوّلا: «بز طرف حقدن سزه بعث اولنمش نبی‌یز . » دیه‌رك دعوای نبـوّت بیوررلر . ثانیاً: تحدّی ایدرلر. یعنی «بز حق پیغمبرز. مدّعامزك صدق وصحتنی مثبت دلیلمزده شو معجزه‌مزدر. کوجکز یترسه سزده بونك مثلنی اتیان واظهار ایدکز.» دیه‌رك قوملرندن کندولره معارضه ومقابله طلب ایلرلر . بعده کندولرینه احسان اولنان معجزات باهره‌یی حق تعالی حضرتلری یدلرنده خلق و ایجاد ایتمکله معجزه دعوای نبـوت ایدن ذات شریفك صـدق مقاله دلالت قطعیه ایله دلالت ایدر .

مُتَنَبِّی نك یعنی دعوای نبوتده كاذب اولان شخصك یدنده دعواسنه موافق اوله رق معجزه كبی، خارق عاده بر امرك ظهوری ایسه امتناع عادی ایله ممتنعدر.

زیرا مُتَنَبِّی یدنده طوق بشردن خارج، خارق عاده امور غریبه ظهور ایتسه دلیل شبهه یه، هدایتده ضلالته منقلب اولمق لازم كلور.

ممتنعدر. زیرا مُتَنَبِّی یدنده خارق عاده امور ظهور ایتسه تصدیق تكذیبه متبدل و شی كندی ضدینه متحول اولمق لازم كلور.

بونلر ایسه محال وممتنعدر؛ بناءً علیه دعواسنده كاذب اولانك یدنده معجزه مقوله سی خارق عاده امرك ظهوری دخی محال و ممتنعدر.

یدنجی مبحث

خبر رسول علم استدلالی‌یی ایجاب ایدر .

یعنی خبر رسولدن استدلال طریقیله «علم» حاصل اولور.

خبر رسول علمی ایجاب ایدر .

چونکه دعوای رسالتده صدقی مقالی یدنده ظهور ایدن معجزات باهره ایله ثابت اولان رسول اللهك تبلیغ ایتدیکی احکام شرعیه‌ده صادق اولدیغنده اصلا شك واشتباه یوقدر. اوت ! صادق اولدیغنده شبهه یوقدر ؛ زیرا حضرت رسولك تبلیغ ایتدیکی احکام شرعیه‌ده حاشا ارتکاب کذب ودروغ ایتمه‌سی عقلاً جائز اولسه معجزه‌نك دلالتی باطل اولوردی . بو ایسه مُحالدر . بناءً علیه خبر رسول امور تبلیغیه‌ده بلاتردد علمی ایجاب ایدر .

خبر رسول ایله حاصل اولان علمك استدلالی اولماسی استدلاله، و رسالتی معجزات باهره ایله ثابت اولان پیغمبرك خبری اولدیغی تخطر واستحضاره توقف ایتدیکیچوندر.

ایمدی هرخبرکه شانی بو اوله؛ صادق، مضمونی‌ده واقعدر.

خبر رسول ایله ثابت اولان «علم» دخی محسوسات، بدیهیات، متواترات کبی، یقینده — یعنی عدم احتمال نقیضده، و ثباتده — یعنی مُشککك تشکیکیله عدم احتمال زوالده — بالضروره ثابت اولان علمه مضاهی و مشابهدر .

خبر رسول ایله حاصل اولان علم هم جازم وثابت، هم‌ده واقعه مطابق اعتقاد معناسنه‌در؛ زیرا واقعه مطابق اولماسه علم اولمازدی؛ جهل اولوردی. جازم اولماسه ظن اولوردی؛ ثابت اولماسه تقلید اولوردی ده اڭ حالده مُشَكِّكك تشكيكيله زوالی محتمل بولنوردی. بناءعلیه ثباتده علم ضروری‌یه مشابه اولمازدی.

خیالی دیمش که: «اَدِلّهٔ عقلیه حق الیقینی افاده ایدن وَخیه، «وشائبهٔ وهمدن منزّه اولان کمال عرفانی استلزام ایله‌ین تأیید «الٰهی‌یه مستنددر. مجرد نظر عقلی ایله حاصل اولان علوم «عقلیه ایسه اویله دکلدر. زیرا صِرف، علوم عقلیه وهمدن مصون اولماز. چونکه وهم جمیع قُویٰ اوزرینه مستولی اولدیغندن معقولاتده‌دخی تصرف ایدرك احکام کاذبه حکم ایلر. بناءً علیه علوم عقلیه (کدورت) شائبه‌سندن خالی دکلدر. علوم ضروریه‌ده ایسه شائبهٔ وهمك مدخلی یوقدر. ایشته حق الیقینی مفید اولان وَخیه استنادندن ناشی‌درکه، خبر رسول ایله ثابت اولان علمده دخی (وهم) شائبه‌سنك مدخلی اولمادیغندن «خبر رسول ایله ثابت اولان علم یقین وثباتده علم ضروری‌یه مشابه‌در.» دینلدی.

سکزنجی مبحث

عقل

حواس سلیمه وخبر صادق کبی [عقل] دخی اسباب علمدندر.

عقل ایچون معانیٔ کثیره ذکر اولنمشدر.

مختار اولان تعریف شودر :

«عقل نَفْس ناطقهٔ انسانیه‌یه مخصوص بر قُوّه‌درکه نَفس آنکله اکتساب علوم وادراکاته قادر اولور.»

عقلی «بر جوهردرکه غائباتی، یعنی مجهولات تصوّریّه و تصدیقیه‌یی وسائط ایله [۱] و محسوساتی مشاهده ایله [۲] ادراک ایدر» یولنده‌ده تعریف ایتمشلردر.

حکما عقل ایچون درت مرتبه اثبات ایتمشلردر.

اوّلا : اطفالک فعلی و ادراکدن خالی اولان استعدادینه «عقل هیولانی»، ثانیاً: علم بدیهیات ایله اکتساب نظریاته اولان استعدادینه «عقل بالملکه»، ثالثاً: بدیهیاتدن اکتساب نظریاته اولان استعدادینه «عقل بالفعل» رابعاً: ادراک ایتدیکی نظریات دائما عندنده حاضر اولماسنه «عقل مستفاد» تعبیر ایتدیلر. بو مقامده عقل ایله مراد مناط تکالیف شرعیه اولان «عقل بالملکه» در.

---

[۱] وسائط تصدیقده «دلائل»، تصورده «تعریف» دیمکدر.

[۲] مشاهده «حواس خمس» دیمکدر.

طقوزنجی مبحث

علم ضروری

عملی حواس منضم اولمقسزین مجرد عقل ایله بالبداهه حاصل اولان علم علم ضروریدر . کُلّك جزشدن بیوك اولدیغنی بیلمك کبی .

زیرا کلك، جزئك، برده بیوکلکك معناسنی دوشوندکدن صکره کلك جزشدن بیوك اولدیغنی بیلمك بشقه شیئه توقف ایتمز .

اوننجی مبحث

علم اکتسابی

استدلال ایله ثابت اولان علم «علم اکتسابی» در.

«استدلال ایله» دلیله نظرله دیمکدر. کرك علتدن معلوله — یعنی مؤثردن اثره — استدلال طریقیله اولسون، آتش اولان یرده دومانك وجودینی استدلال کبی که بوکاده «برهان لمی» دیرلر.

کرکسه معلولدن علته — یعنی اثردن مؤثره — استدلال طریقیله اولسون، دومان چیقان یرده آتش بولندیغنی استدلال ایتمك کبی که بوکاده «برهان انی» دیرلر.

بعضاً دخی اولکیسنه «تعلیل»، ایکنجیسنه «استدلال» اطلاق اولنور.

«اکتسابی» کسب ایله حاصل اولان علمدر.

«کسب» بالاختیار اسبابه مباشرت دیمکدرکه حواس خمس ایله عقلی استعمالدن عبارتدر.

«استدلالیات» و تعبیر دیکرله «نظریات» ده عقلی و نظرك مقدماتده، اصغا و تقلیب حدقه و امثالنك حسیاتده صرف و استعمالی کبی.[۱]

[۱] مثلا: حسیاتدن مسموعاتده قوۀ سامعه‌نك «اصغا»سی، مشموعاتده قوۀ شامه‌نك «شمه»، ملموساتده قوۀ لامسه‌نك «لمسه»، ذوقیاتده قوۀ ذائقه‌نك «ذوقه» مبصراتده قوۀ باصره‌نك «ابصاره» صرف و استعمالی کبی.

«علم اکتسابی» علم استدلالیدن أعمدر؛ زیرا «استدلالی» دلیله نظرله حاصل اولان علمدر.

بوصورتده «هر استدلالی» اکتسابیدر؛ فقط هر «اکتسابی» استدلالی دکلدر. مثلا قصد واختیار ایله حاصل اولان ابصار ورؤیت اکتسابیدر؛ استدلالی دکلدر.

علم ضروری بعضاً «اکتسابی» مقابلی اولان علمه اطلاق اولنورده کسب وتحصیلی مقدور بشر اولمایان ومن غیر اختیارٍ حاصل اولان «علم» ایله تفسیر اولنور.

وبعضاً «استدلالی» مقابلی اولان علمه اطلاق اولنورده دلیلی فکر ونظره آلمایه‌رق حاصل اولان «علم» ایله تفسیر اولنور. حواس ایله حاصل اولان علم کبی.

بروجه مشروح «علم ضروری» بعضاً اکتسابی، بعضاً استدلالی مقابلی علمه اطلاق اولندیغندن ناشیدرکه حواس ایله حاصل اولان علمی متکلمیندن بعضیسی «اکتسابی»، بعضیسی «ضروری» در دیدی.

اون برنجی مبحث

الهام

«الهام» اهل حق عندنده اسباب علمدن دکلدر.

«الهام» بطریق الفیض قلبه القای معنی ایله مُفسّردر.

«قلب» دنیلن شی بر کوشتپارهٔ صَنَوبری الشکلدر که جمیع اعضای بدنک اَلطفی اولوب شرایین وعُروق واسطه‌سیله تمام وجوده حیات ویرن وبربخار لطیفدن عبارت بولنان روح نفسانی‌نك منبعی آنك وسطنده خلق اولنمشدر.

ذیل

حُجّة الاسلام «امام غزالی» دیمش که:

«بلا دلیل حاصل اولان علمه «اِلهام» اطلاق اولنور.

«اکر مَلَكِ مُلْقِی مشاهده‌سیله اولورسه آکا «وَحْی» دنیلور که بو انبیای عظامه مخصوصدر.

«مَلَك مشاهده اولنمیه‌رق اولورسه «اِلهام» دنیلور که بوده «اولیای کرامه مخصوصدر.

«اولیایه مخصوص اولان «الهام» عندالجمهور حجت دکلسه‌ده «عند المتصوفه حجتدر. لکن حضرت رسول اکرم افندمزدن «صادر اولان «الهام» عندالکُل حجتدر.

« الهام » معرفت صحت ادیان و مذاهبه دلیل اوله‌ماز . «چونکه هرکس الهامنه استناداً کندی سوزینك « صحیح » «وخصمنك سوزی «فاسد» اولدیغنی ادعا ایده‌بیلیر . بو ایسه «ادیان متناقضه‌نك صحتنه حکم کبی برقاریشقلغه مؤدی اولور.»

اوچنجی کلام

(۱) محدثیت عالم (۲) اقسام عالمدن بذواتها قائم اولان اشیا
(۳) اثبات حدوث عالم

برنجی مبحث

مُحْدَثیتِ عالم

«عالَم» بجمیعِ اَجزائه محدَثدر؛ زیرا اَعیان وَاَعراضدن عبارتدر.

ایضاح

«عالم» موجوداتدن ماسوی اللهه دینور.

«موجودات» اثبات وجود صانعه دلیل اولان شیلردر.

«اجزاء عالم» سماوات ومافیها ایله، ارض وماعلیهادن عبارتدر.

«محدَث» یوق ایکن وار اولمش معناسنه اولهرق «عدمدن وجوده مخرج» دیمکدر.

«حدوث» بالاشتراك اوچ معنایه کلیر. برنجیسی: «حدوث زمانی» درکه شیئك وجودینی عدم سبق ایتمش اولمقدر.
مثلا: وَلَدك حدوثی کبی که والدی وار ایکن او یوغیدی.
ایکنجیسی: «حدوث ذاتی» درکه شیئك وجودی آخرك ایجابنه محتاج اولمقدر. اوچنجیسی: «حدوث اضافی» درکه برشیئك وارلغی

آخر برشیدن مؤخر اولقدر. مثلا: والده نسبتله ولدك وارلغی کبی.
«ماسوی الله» قیدیله صفات الله تعریف عالمدن خارج قالیر.
چونکه صفات الله ذات اللهك غیری دکلدر. نته کم عینی ده دکلدر.
(تفصیلی صفات بحثنده کله جکدر.)

«موجودات» قیدیله ده معدومات تعریفدن چیقار. چونکه بحسب الاصطلاح معدوماته «عالم» اطلاق اولنماز؛ زیرا معدومات مؤثره محتاج دکلدر.

لفظ «عالم» اجناس موجودات بیننده اسم مشترکدر. بناءً علیه اجناس موجوداتدن آیری آیری هر برنده، هپسنده «عالم» اطلاق اولنور. عالم اجسام، عالم اعراض، عالم حیوان، عالم انسان، عالم ارواح وسائره کبی.

سبب بودر که لفظ عالمك جمعلنمه‌سی صحیح اولور. عالمین کبی.

«اعیان» عینك جمعیدر.

«عین» بذاته قائم اولان مادّی شیئه دینیر که عندالمتکلمین بونك بذاته قیامی معناسی آخر برشیئك تحیزینه تابع اولمایه‌رق باشلی باشنه متحیز ومتمکن اولماسندن عبارتدر.

عندالفلاسفه دخی شیئك بذاته قیامی معناسی کندوینی مقوّم ومحصّل بر محلدن استغناسی دیمکدر.

شیئك شیءٔ آخرله قیامی معناسی دخی ناعتك منعوته، یعنی صفتك موصوفه اختصاصی کبی شیءٔ آخره اختصاصی دیمکدر. اوشیءٔ ایسترمتحیز اولسون، جسمك سوادنده واقع اولدیغی

كى. ايسترمتحيز اولماسون، صفات جناب باريده واقع اولديغى كبى.
الحاصل متكلمينه كوره بذاته قائم اولان شى بهمه حال متحيز ومتمكن اولمق لابددر. بناءً عليه متكلمينك شومعناجه اولان تعريفلرى بارى تعالى وتقدس حضرتلريله عقول ونفوس مجرده يه شامل اولماز.

«تحيز» خواص عموميهٔ اجسامدن اولوب هرجسمك برحَيّزِ طبيعيسى اولماسى كيفيتندن عبارتدر.

«حَيّز» مثلا: برذراع ضلعنده و مُكعب شكلنده برجسمك معلق اوله‌رق جوّ هواده استقرارى تصوّر اولنورايكن محو وعدمى فرض اولندقده باقى قالان بوش محلدن ويامكاندن عبارت برشيدر.

«جِسم» ديه طولى، عَرضى، عمقى، اولان وحواس خمسدن برينك ويا بردن زياده سنك اعانه ووساطه سيله حس اولنان مادى شيئه دينير. بوكا اصطلاح حكماده «جسم طبيعى» تسميه قلنير.

«جسم تعليمى» دخى طول، عَرض و عُمقدن عبارت اولان اَبعاد ثلثه‌نك هپسى بردن تصور اولندقده حاصل اولان شيئه دينيركه بودخى مادّى اوله‌رق تصور اولنديغى حالده «جسم طبيعى» دينلن شى حاصل اولور.

«اَعراض» عرضك جمعيدر. «عَرَض» بذاته قائم اولمايان يعنى قيامى بهمه حال برمحله محتاج اولان شيدركه اجسام وجواهرده حادث وحاصل اولور: الوان، اكوان، طعوم، روائح كبى.

«جواهر» جوهرك جمعيدر.

«جوهر» نه فعلاً، نه وهماً، نه ده فرضاً انقسامی قبول ایتمه‌ین «عین»درکه مرکب اولورسه آکا «جسم» دیرلر. تقسیمی اصلاً قابل دکل ایسه‌ده بوکاده «جزءلایتجزا» و«جوهرفرد» اطلاق ایدرلر.

عَرَضك تحیزی ینه عرضك موضوعندن عبارت اولان جوهره تابعدر.

عرضك موضوعی عَرَضی مقوِّم وَمحصِّل اولان «محل» دن عبارتدر. وعرضك موضوعده وجودیله نفس الامرده‌کی وجودی بشقه بشقه برر امر اولمایوب ایکیسی بردر. بوسببدن ناشیدرکه عرضك موضوعندن محل آخره انتقالی ممتنعدر. مثلا: بلبل ایله صداسی، کل ایله رنکی ورائحه‌سی، کونش ایله ضیاسی، آتش ایله حرارتی، قار ایله برودتی کبی که «صدای عندلیب» وجودبلبل ایله «رنك ورائحهٔ کل» وجود وَرد ایله، «ضیای آفتاب» وجودشمس ایله، «حرارت نار» وجود آتش ایله، «برودت ثلج» وجودثلج ایله، قائمدر. آعراضدن اولان صدانك، رنك ورائحه‌نك، ضیانك، حرارت وبرودتك محللرندن تجرد واستغناسی ناقابلدر.

بناءً علیه مثلا: کلك پنبه‌لکنی ویا رائحه‌سنی کلدن تجرید وتفریق ایله «ایشته پنبه‌لك ویا رائحه شودر؛ کل‌ده بودر.» دیه اشارت حسیه ایله اشارت ایده‌مز؛ زیرا «عرَض» موضوعندن ممکن دکل آیریله‌ماز.

جسمك حیِّزده وجودی ایسه عرضك حیزده وجودی کبی

دكلدر ؛ زيرا جسمك نفس الامرده وجودى بشقه ، حَيّزده وجودى ينه بشقه امراولوب ايكيسى بردكلدر. بوسببه مبنيدركه جسم بولنديغى حيزدن حيز آخره انتقال ايده بيلير.

ايشته متكلمينك عَرَض حقنده كى شو تعريفلرى دخى صفات الهيه شامل و متناول اولماز . زيرا الله تبارك وتعالى حضرتلرينك تحيزى ممتنع اولمغله برابر صفات ازليه سى ذات اجل واعلاسيله قائمدر .

واما فلاسفه ايسه تعريف عَرَضده متكلمين كبى تحيزى شرط قلمديقلريچون آنلرك تعريفى صفات الهيه ده شامل اولديغندن عند اهل الحق مردوددر .

تفصيلات مبسوطه دن مستبان اولوركه صفات بارى نه جواهردر ، نه ده اعراضدر ؛ زيرا صفات الهيك بنفسها متحيز اولمادقلرى كبى، تحيزلرى شئ آخرك تحيزينه ده تابع دكلدر .

« اَكوان » وار وموجود اولمق معناسنه اولان «كَون» ك جمعى اولوب اجتماع، افتراق، حركت وسكوندن عبارتدر .

ایکنجی مبحث

اقسام عالمدن بذواتها قائم اولان اشیا

کائناتده بذاته قائم اولان شی یا مرکب اولور؛ «جسم» کبی ویا غیر مرکب اولور؛ «جوهر» کبی .

جسم وجوهرك تعریفلری آنفا ذکر اولندی .

« جوهر » اصطلاح قدماده « جزؤ لایتجزی » واصطلاح متاخرینده « جزؤ فرد » دینیلان شیدرکه جسم بو جزؤلردن ترکب ایدر .

آنجق قدمای فلاسفه اشبو جزؤفردی انکارایله «جسم»ده بویلهانقسام قبول ایتمز برجزؤبوقدر. «جسم هیولیایله صورتدن ترکبایدر.» دیرلرایدی. اهلحق دخی آنلرك بوقوللرینی ابطال ایله جزؤ فردك وجودینی اثبات ایچون اوغراشیر طورردی . حال بوکه شمدی حکمتجدیده اربابیجزؤفردك وجودینهبالاتفاق قائل اولمالریله علمای متکلمینك اقوال صحیحهسنی تاییدایتمش اولدیلر.

شویله که : اصول حکمت طبیعیهده مصرح اولدیغی وجهله حکمای متأخرین «الی غیر النهایه اولهمیهرق اجسام بر درجهٔ « غایتهدکین تقسیم اولنهبیلوب آندن ایلرویه بالفعل تقسیمی «ممکن اولهمادیغندن اول درجهٔ غایتده بولنان قسم اصغره

«جزؤ فرد» ویا «جوهر فرد» تسمیه اولنمشدر. کافهٔ اجسام
«اشبو جزؤ فردلردن مرکبدر. اجزاء مذکوره دخی بینلرنده
«اولان قوهٔ دافعهٔ جز فردیه حسبیله بربرلرینه ملاصق
«اولمادقلرندن آرالرنده غایت اصغر بر طاقم بوش محللر قالیرکه
«شو بوش محللره «مسامات» اطلاق قلنور. بناءً علیه مساماتلو
«اولمق یعنی «ذومسامیت» خاصه‌سی دخی اجسامك خواص
«عمومیه‌سندن عد واعتبار اولنور» دیدیلر.

«هیولی» دیه کافهٔ اجسام موجوده‌نك هیئت مجموعه‌سیله تصور اولنان ماده‌سی مجموعنه دینیر.

«صورت» هیولاده حالّ اولمغله برابر بذاته قائم اولان جوهردن عبارتدر.

اوچنجی مبحث

اثبات حدوث عالم

عالم مادام که اعیان وأعراضدن، اعیان دخی مادام که اجسام وجواهردن عبارتدر، حادثدر. چونکه بونلرك هپسی حادثدر.

هله بعض اعراضك حدوثی «حس ومشاهده» ایله ثابتدر؛ زیرا کوریبورزکه مثلا: سکونی «حرکت»، حرکتی «سکون»، آیدینلغی «قراکلق»، قراکلغی «آیدینلق» تعقیب ایدیبور. «بیاض» سیاهه، «سیاه»ده بیاضه منقلب اولیور. بوانقلابات ایسه علامات حدوث وامکاندر.

بعض أعراضك‌ده حدوثی «دلیل» ایله ثابتدر. شویله که: حرکت موجوده حادثدر؛ زیرا کندینه «عدم» طریان ایدر هرشی که آکا «عدم» طریان ایده، حادثدر. اویله ایسه حرکت موجوده حادثدر.

عدمی ممکن اولانك ایسه قِدمی ممتنعدر؛ زیرا «قِدم» عدمه منافیدر.

اعیان حادثدر؛ زیرا حوادثدن خالی دکلدر. حوادثدن خالی اولمایان شیلر ایسه حادثدر.

اعیان حوادثدن خالی دکلدر؛ زیرا حرکت و سکوندن

خالى اولماز. حركت وسكونك ايسه ايكيسى‌ده حادثدر.

اعيان حركت وسكوندن خالى دكلدر؛ زيرا كرك جسمك، كرك جوهرك متحيز و متمكن اولماسى يعنى بر حيز ومكانده بولنماسى ضروريدر.

ايمدى اكر قراركير اولدقلرى محلدن محل آخره منتقل اولمايوب ده مكانده قرار اوللرى اوزره ثابت بولنورلرسه سكونلرى، وعكسى تقديرنده حركتلرى تحقق ايدر. چونكه «حركت» برجسمك برمكاندن مكان آخره انتقالى كيفيتنه دينير. «سكون» دخى برجسمك بولنديغى محلده قرار ايله‌مه‌سنه اطلاق اولنور.

حركت ايسه حادثدر. زيرا حركتك بر حالدن ديكر حاله انتقالى ماهيتى اقتضاسندندر. بونك ايچوندركه «ماهيت حركت» غير ايله مسبوقيتى اقتضا ايدر. ازليت ايسه مسبوقيته منافيدر.

حركت حادثدر؛ زيرا هر «حركت» تَقَضّى و عدم استقرار اوزره‌در. هرجسمك قابل حركت اولماسى دخى برامر بديهيدر. چونكه خواص عموميهٔ اجسامدن برى‌ده «تحرّك» خاصه‌سيدر. حال بوكه عدمى قابل اولان شيئك قِدمى ممتنعدر.

حوادثدن خالى اولمايان شى حادثدر؛ زيرا قديم اولسه حادثك ازلده ثبوتى لازم كلير. بو ايسه محالدر.

«اَزَل» اوّلى اولمايان وتعبيرديكرله جانب ماضيده غيرمتناهى اولان زمانه اطلاق اولنور.

دردنجی کلام

(۱) اثبات صانع (۲) توحید (۳) قدم صانع (٤) صفات کمال مولی (٥) صفات سلبیه

برنجی مبحث

اثبات صانع

عالمك حدوثیله وجود صانعه استدلال

عالمك جواهر واعراضدن مرکب وبناءً علیه محدَث اولدیغی بالاده اثبات اولنمشدی. هر محدثك ایسه بر محدث وصانعی اولماسی ضروریدر. بوحالده عالمك محدث وصانعی کیم اوله بیلیر؟ البته وجودی ذاتنك مقتضاسی اولان جناب واجب الوجوددن بشقه‌سی اوله‌ماز؛ زیرا «عالم» مبدأ اولق، صانع حقیقینك وارلغنه علامت ودلیل اولمغه صالح اولان جمیع مکونات وموجوداتك اسمیدر. بناءً علیه «مبدأ اول» واجب الوجود اولمایوب ده جائز الوجود اولسه اجزای عالمدن معدود اولمق لازم کله‌جکیچون عالمك محدث وصانعی اوله‌مازدی؛ زیرا اوحالده هم دلیل، هم مدلول اولماسی لازم کلور. شیٔ واحدك ایسه هم دلیل، هم ده مدلول اولماسی ممکن دکلدر.

ایشته بونکله‌ده تحقق وتعین ایدرکه صانع عالم آنجق جناب واجب الوجوددر .

ذیل

(شرح مواقف)ده مذکوردرکه : عالمك متركب اولدیغی جواهر و اعراضدن هر بریسنك حدوثیله‌ده، امکانیله‌ده وجود صانعه استدلال اولنور. بوده درت وجه ایله اولور :

وجه اول — جواهرك حدوثیله استدلالدر . شویله‌که : اقسام عالمدن اولان جواهر متحیزه حادثدر . هر حادثك ایسه برمحدِث وموجدی اولماسی لابددر .

وجه ثانی — جواهرك امکانیله استدلالدر . شویله‌که : « عالم جوهری » ممکندر ؛ زیرا جزؤ فردلردن مرکبدر . هر ممکنك ایسه برعلت مؤثره‌سی اولماسی ضروریدر .

وجه ثالث — اعراضك حدوثیله استدلالدر . شویله‌که : ازجمله نطفه‌نك عَلَقه‌یه، مُضغه‌یه ، لحمه ، دمه ، منقلب اولدیغی معلومدر. ایمدی نطفه‌یه عارض اولان شو احوال ایچون صانع، حکیم، برمؤثرك وجودی لابددر . زیرا بر فاعلك فعلی واثری اولمایه‌رق شو اطوارك کندی کندینه حدوث وحصولی محالدر. کذا علم و شعوری اولمایان بر مؤثردن صدوری‌ده محالدر . چونکه اطوار مذکوره اویله فعللردرکه بونلرده ایداع اولنمش اولان حِکَم خفیه‌نك ادراکندن عقلا عاجز قالمشدر .

وجه رابع — اعراضك امكانيله استدلالدر . شويله كه : اجسام متماثلدرلر. يعنى جسميتده يكديكره مماثل اولوب جواهر متجانسه‌دن و تمييز ديكرله برر جشيد جزؤ فردلردن متركب اولدقلريچون متفق الحقيقه‌درلر . بناءً عليه هرجسمك كندويه مخصوص اولان صفته اختصاصى جائزدر. بوحالده هرجسمك صفت مخصوصه‌سنه اختصاصى تخصيص و تعيينده مخصِّصك وجودى لابد ولازمدر .

شو وجوه استدلالى بياندن صكره ديرزكه: «مدبّرِ عالم» اكر واجب الوجود ايسه مطلوب حاصل اولور. واجب الوجود دكلده ممكن الوجود ايسه اوحالده كنديده بر مؤثره محتاج اوله‌جغندن سوز يا دور ويا تسلسله منجر وياخود ذاتى وجودينى مقتضى بر مؤثر واجب الوجودك لزومنه منتهى اولور . دور وتسلسل ايسه باهر البطلاندر. ايشته بونكله‌ده تحقق وتعين ايدركه صانع عالم آنجق جناب واجب الوجوددر ؛ بشقه‌سى دكلدر. [وهو المطلوب]

ایکنجی مبحث

توحید

صانع عالم ، بردر ؛ زیرا ممکن دکل که واجب الوجودك مفهومی ذات واحده‌نك غیری‌یه صادق اوله .

اثبات توحیدده بین المتکلمین مشهور اولان دلیل [لَوْكَانَ فیهما آلهةٌ اِلّا اللّه لَفَسَدَتا] نظم جلیلیله مشارالیه اولان « برهان تمانع » در. [*] شویله که :

اکر ارض و سماده الله تعالی‌دن غیری صفات الوهیتی جامع ایکی آله اولمق ممکن اولسه، ایکیسندن بری زیدك حرکتنی، او بری سکوننی اراده ایده‌بیلمکله بینلرنده تمانع وتنازع وقوعی ممکن اولوردی. زیرا حرکت و سکوندن هر بری حدذاتنده امور ممکنه‌دندر. اراده‌نك حرکت وسکونه تعلقی دخی ممکندر؛ چونکه «مرادین» بیننده تضاد و منافاة وار ایسه‌ده «مریدین» متعدد اولدیغیچون اراده‌لرینك تعلقلرنده تضاد و تدافع یوقدر . ایمدی اکر آلهین مفروضینك‌ده اراده‌لری بردن حاصل اولورسه امر محال اولان اجتماع ضدین لازم کلور . حاصل

---

[*] بو دلیلك برهان تمانع ایله تسمیه‌سی فرض تمانع اوزرینه مبنی اولدیغی - یاخود - الوهیتده الهیتك تمانع وتنازعنی استلزام ایتدیکی ایچوندر.

اولمازسه ایکیسنکده عجزی تحقق ایدر. برینك ارادهسی حاصل اولوبده دیکرینککی حاصل اولمازسه ارادهسی حاصل اولمایانك عجزی لازم کلور. عجز ایسه امارهٔ حدوث وامکان و بناءً علیه شان الوهیته غیر شایاندر. بناءً علیه تعدد آله امر محالی استلزام ایدن تمانع وتنازعك امکانی مستلزم اولدیغیچون محالدر.

تقریر دیگر

ارض وسماده الله تعالادن غیری بر قاچ اله اولسه، خلق اشیا یا مجموعنك قوت و قدرتلریله — یاخود — مستقلاً هر برینك — یا — آنجق برینك خلق واقتداریله حاصل اولور. ایمدی اکر علی وجه الانفراد هر برینك قوت وقدرتی کفایت ایتمهیوبده خلق و ایجاد مجموعنك اقتداریله حاصل اولورسه جملهسی الوهیته لایق اولماز. بوندن ماعدا ذاتلرنده « ترکب » لازم اولور. بو ایسه حدوث و امکانی مقتضی و ممکناتك عدم وجودینه ، فسادینه مُفضی اولور. چونکه معبود والٓهده کمال قدرت، استقلال وقوت شرطدر.

اکر خلق اشیاده الٓههٔ مفروضهدن هر برینك قوت وقدرتی کافی اولوب علی وجه الاستقلال هر بری خالق وصانع فرض اولنورسه بر اثرك ایکی مؤثر تامدن صدوری، و معلول واحد اوزرینه علتَینْ مستقلّتَینك تواردی لازم کلورکه بوده امر

محالدر. اكر خلق ايجاد آنجق برينك قوت وقدرتيله حاصل اولوبده امر ايجادده ديكرلرك تصرفى جارى اولمازسه، ترجيح بلا مرجح فسادى لازم كلوركه بو تقديرجه‌ده موجودات ممكنه خلق اولنمامق لازم كلوردى .

خلاصهٔ كلام ، تعدد آله ذكر اولنديغى اوزره اوچ امر محالى مستلزم اولمغله باطلدر . بونك بطلانيله‌ده جناب حقك ذات وصفاتنده وحدانيتى ثابت اولور .

اوچنجی مبحث

قدم صانع

محدث عالم اولان الله ذو الجلال که واجب الوجوددر، قدیمدر. یعنی ذات پاکنی یوقلق سبق ایتمه‌مشدر. اولی یوقدر. نته‌کیم آخری‌ده یوقدر.

بوراده «قدیمدر» دیشمز التزاماً بیلنن قدم واجبی تصریحدر؛ چونکه «واجب» البته قدیم اولور. یعنی وجود واجب ایچون ابتدا متصور دکلدرکه صانع تعالی و تقدس حضرتلرینك وجوب وجودندن بحث اولندقدن صکره برده قدمنی اثباته احتیاج مس ایتسون. جناب واجب‌الوجود قدیمدر؛ زیرا قدیم اولمایوب‌ده کندوسنی یوقلق سبق ایتمش حادث اولسه، وجودی آخرك ایجادیله اولمق لازم کلوردی‌که بو، قطعیاً باطلدر؛ چونکه واجب تعالانك وجودی ذاتنك مقتضاسی اولمایوب‌ده غیردن اولسه کندوسی جمیع ماسواسنك محدث موجدی اولمامق لازم کلوردی‌که بوده باهر البطلاندر.

حتی متکلمیندن بعضاری «واجب» و «قدیم» لفظلرینك الفاظ مترادفه‌دن اولدقلرینی بیله کلاملرنده تصریح ایتمشلردر.

معمافیه «واجب» و «قدیم» لفظلرینك مفهوملری متغایر ایدوکی آشکار اولدیغندن ترادفلرینه حکم مستقیم دکلدر.

شوقدرکه قدمای متکلمین ترادف ایله ترادفك معنای مشهوری اولان مفهومده اتحاد مراد ایتمه‌یوب صدقده تساوی مراد ایتدکلرندن بو تقدیرجه حکم مذکور مستقیم اولور .

حتی شیخ ابوالمعین دخی (تبصره) سنده «ایمان واسلام اسمای مترادفه قبیلندندر. بناءً علیه هرمؤمن مسلمدر. وبالعکس هرمسلم مؤمندر.» دیدکدن صکره ایمان واسلام لفظلرندن هر بری ایچون بشقه بشقه برر مفهوم بیان ایلدیکه مشارالیهك سیاقی افاده‌سی دخی ترادفدن مراد بحسب الصدق تساوی ایدوکنی مبیندر .

بوبابده دها برچوق سوزلر سویلنمشدر ؛ لکن مقصود اهم اولان قدم واجبك ثبوتنه بو قدری‌ده کافی کورندیکندن بومسئله‌یه تفرع ایدن مقالات سائره‌نك نقل وایرادندن صرف نظر اولندی .

دردنجی مبحث

صفات كمال مولى

محدِث عالم اولان الله ذو الجلال كه واحد وقديم اولديغى اولكى مبحثلرده بيان واثبات اولنمشدى؛ حيّ در. قادردر. عليمدر. سميعدر. بصيردر. شائيدر. مريددر؛ يعنى جناب واجب الوجود حيات، قدرت، علم، الخ صفتلريله متصفدر؛ زيرا بداهت عقلى قطعياً جازمدركه مشتمل اولديغى بونجه افعال مُتقَنَه[*] ونقوش مستحسنه ايله برابر عالمى شو كورديكمز طرز غريب وانتظام عجيب اوزره يوقدن وار ايدن ذات اجلّ واعلى شو صفات كمال ايله متصف اولماماق اوله‌ماز.

هم‌ده صفات مذكوره‌نك اضدادى نقائص اولوب آنلردن الله ذو الجلال حضرتلرينى تنزيه واجب اولور.

باخصوص كه جناب باريك بو صفتلرله متصف اولديغى شرع شريف ايله‌ده ثابتدر.

دينورسه كه: «شرع شريفك ثبوتى اول باول ذكر اولنان «صفات كمالك ثبوتنه موقوفدر. بناءً عليه اكر (بوصفتلر شرعاً «دخى ثابتدر) ديلەرك نص ايله استدلال اولنەجق اولورسه

[*] متقنه «محكمه» ديمكدر.

«معلولك كندى علتنه علت اولماسى كبى فسادى دركار اولان «دَوْر لازم كلزمى؟»

جواب ويريلوركه: «واقعا «توحيد»دن بشقه (مثلا:) صانع تعالانك وجودى، «كلامى» كبى بعض صفتلر واردركه شرعك ثبوتى اولا بونلرك ثبوتنه متوقفدر. فقط (مثلا:) توحيد كبى ده ديكر بعض صفات واركه شرعك ثبوتى آنك ثبوتنه توقف ايتمز.»

بناءً عليه بوكبى صفتلرك اثباتنده شرع شريف ايله ده تمسك واستدلال صحيح اولور. دَوْر لازم كلمز؛ زيرا صفات كمال ايله مقصود جميع صفات كمال اولمايوب، بعضيسيدر.

حى

اسم الهيه‌دن حيك معناسى: «موجودات» بارى تعالانك وجود يزدانيسى، «افعال» فعل سبحانيسى، «ادراكات» ادراك ربانيسى تحتنده منقهر اولور. برصورتده‌كه «نه علم شامل الهيسندن بر معلوم موجود، نه فعلندن برمعقولِ مُدرك مُنفك اولور» ديمكدر.

حيات بزم عندمزده علم واراده‌نك صحتنى مقتضى برصفتدر. فلاسفه‌يه كوره «حىّ» درّاك وفعال اولاندر. شو تعريفلره كوره حيات بزم عندمزده علم واراده اوزرينه زائد برصفتدر. نته‌كيم سائر صفات كمالده‌ده امر بويله‌در. فلاسفه‌يه كوره امر بالعكسدر.

قدير — قادر

ايكيسنك‌ده معناسى بردر.

«صانع تعالى وتقدّس حضرتلرى ديله‌ديكنى يابار، ديله‌مديكنى

«يابماز. كندوسندن بشقه نه‌قدر «وجودات وارسه‌هپسنك موجد «و مخترعى ، وفعلنده آخرك معاونتندن مستغنى‌در. » ديمكدر. شوقدركه اوّلكيسى وصفده، قدرتده ايكنجيسندن ايلغدر. جميع ممكناته قدرت الهيه‌سى تعلق ايتديكيچون الله تعالى حضرتلرينه «قادر» اطلاقى خصوصنده متكلمين و حكما متفقدرلر [١] . شوقدركه «قدرت واجب» عندالمتكلمين: «فعل و تركك صحتندن»، وعندالحكما : «ديلرسه ياپار، ديله‌من‌سه ياپماز» جملهٔ شرطيه‌لرينك حق واجبده صدقندن عبارتدر .

متكلمينك صحتدن مرادلرى امكان وقوعى دنيلن «امكان خاص» دركه فعل و تركدن هيچ بريسنك فاعل مختار اوزرينه واجب اولمامسندن عبارتدر .

حكمانك‌ده مرادلرى شودركه : شرطيهٔ اولانك اوزرينه مقدمى[٢] وجود عالمه نسبتله «دائم الوقوع»، شرطيهٔ ثانيه‌نك مقدمى[٣] وجود عالمه نسبتله « دائم اللاوقوع» در. شرطيه‌نك صدقى ايسه طرفينك[٤] صدقنى‌ده استلزام ايتمز. كذبنه‌ده منافى دكلدر . فعلك دوامى و — غيرك سببيله — تركك امتناعى‌ده

[١] بوراده متكلميندن مراد، اشاعره كبى «معتدبه اولانلردر». والا نظام، ابوالقاسم وبونلره تابع اولانلر ايله جبائيه طاقمى بومسئله‌ده مخالفت ايتمشلردر. نته‌كيم (مواقف) ده‌ده بووجهله مصرحدر .

[٢] ديلرسه .

[٣] ديله‌من‌سه .

[٤] مقدم وتالى . يعنى ديله‌من‌سه ايشله‌من .

اختیاره منافی دکلدر. نصل که عقل وشعوری یرنده اولان بر کیمسه من غیر تخالف کوزینه بر ایکنه صوقمق ایستدکده بالاختیار کوزینی یومار. زیرا یومسه متضرر اولور. ایمدی بونی بیلدیکیچون اغماضی ترك ایتمسنك ممتنع اولماسی اختیاره منافی دکلدر. مخلوقده بویله اولنجه یا ضرر ترکه علمی ذاتنك عینی اولان خالقه کوره ظنك نه‌در؟ حکمانك قولی بوراده بتدی.

§

شرح عقائد ابن حاجبده مذکوردرکه «اهل سنت عندنده «قادر» اراده‌دن عبارت بر داعی سببیله فعل و ترکه متمکن ومقتدر اولاندر.» قدرت فاطرهٔ آلهیه‌نك کافهٔ ممکناته عام و شامل ایدوکنی [وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ] نظم جلیلی کبی نصوص قرآنیه دخی قاطعدر.

علیم

اسم اللهده علیمك معناسی «ذات مقدس آلهی ظاهراً وباطناً، اوّلاً و آخراً، دقیقاً وجلیاً هرشیئی علماً احاطه ایلمش.» دیمکدر. الله تعالی حضرتلرینك صفت کمال اولان علم ایله متصف اولدیغی دلیل سمعی ایله ثابتدر؛ چونکه قرآن مجیدده (هُوَ اللّٰهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) بیورلمشدر.

ایضاح

«غَیب» اودرکه آکا هیچ بر مخلوقك علمی تعلق ایتمه‌مش اوله. بو غَیبِ مطلقدر.

ياخود «غيب» اودرکه آکاه کیمسه بر مخلوق معينك علمی تعلق ایتمه‌مش اوله . بوده او مخلوق معينه نسبتله مضاف غيبدر که غيب ايله حکم ايدن [*] حاکمك اکفارنده، فقهانك مرادی اولان غيب بودر .

ایدی «شهادت» مقابلنده ذکر اولنماسی قرينه‌سيله آکلاشيلورکه آيت کريمه‌ده مذکور اولان «غيب» ايله مراد غيب مطلقدر . «الغيب» ده‌کی لام دخی استغراق ايچوندر؛ چونکه عهده قرينه يوقدر. استغراق ايچون اولديغنه (عَلَّامُ الْغُيُوبْ) قول کريمی قرينه‌سی دخی دلالت ايدر .

بره، کرك واجب ويا ممکن اولسون ، کرك موجود ويا — معدوم ياخود ممتنع اولسون، غيوبك کافه‌سی الله تعالانك معلومی اولنجه مخلوقك مشهود ومحسوسی اولان موجودات ذات پاك الوهيتنك معلومی اولمق اولی بالطريقدر . بناءً عليه اشبو آيت جليله الله تعالى حضرتلرينه جميع معلوماته علم ازليسی شامل اولديغنه دلالت ايدر .

بوندن بشقه آيت مذکوره دها بر دليلی تضمن ايدرکه آنی دخی ائمهٔ متکلمين بومطلب اوزرينه ايراد ايلمشلردر .

شو آيت کريمه معبود بالحق آنجق ذات فياض مطلق اولنجه،

---

[*] مثلا :— علائم واماراتدن برشيئه مستند اولمايه‌رق — من عند نفسه فلان وقتده ياغمور ياغه‌جغنه حکم ايتمك کبی .

هر شيئك بالاختيار خالقىده او اولمق لازم كلير . نتهكيم نفس الامرده‌ده بويله‌در.

حال بوكه قصد و اختيار ايله خلق وايجادك علمسز حصول و تحققى مستحيلدر.

الله تعالانك صفت كمال اولان علم ايله اتصافى دليل عقلى ايله‌ده ثابتدر؛ زيرا أفعال مُتقَنه؛ كندى فاعللرينك علمنه دلالت ايدرلر.

« أفعال مُتْقَنَه » «لطائف صنع، بدايع ترتيب، منافعه حسن ملايمت، مصالحه حسن مطابقتى مشتمل اولان أفعال محْكَمه» ديمكدر.

جناب حقك انسانه بخش واحسان ايتديكى علم وعرفان ايسه اقل قليل اولمقله برابر علم هيئتك، علم تشريحك، علم آثار علويه وسفليه‌نك، علم حيوانات ونباتاتك دخى شهادتلريله ثابت اولديغى وجهله أجرام وعناصر، وبونلرده‌كى أعراض وجواهرك وانواع معادن ونباتات، واصناف حيواناتك محيّر عقول فحول، وتحرير تفاصيلى كنجايش ناپذير حوصلهٔ ابواب وفصول اولان بر طرز غريب، وانتظام عجيب اوزره يراديلديشى كبى بدايع آيات سماويه وارضيه‌يه، وباخصوص كندى نفسنه نظر امعان ايله باقوب تفكر ايدن كيمسه بو بدايع مُكَوَّناتى يرادانك كمال حكمتنه، وعلم كامله دلالت ايدر نيجه دقائق حِكَم بولور! نته‌كيم: الله تبارك و تعالى حضرتلرى دخى قرآن مجيدده « سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا الآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَق » بيورمشدر .

یا ارضیات وسماویاتدن کچوبده عالم روحانیاته وقدمای حکمانك قائل اولدقلری مجرداته ترقی ایدنجه ! بوعوالم علویه وروحانیه‌ده مطالع اوله‌جنی دقائق حکم الهیه دوشونلسون !!! نته‌کیم باری تعالی حضرتلری دخی «اِنَّ فی خَلْقِ السَّمٰواتِ وَالْاَرْضِ واخْتِلافِ اللَّیْلِ وَالنَّهارِ وَالْفُلْكِ الَّتی تَجْری فِی الْبَحْرِ بِما یَنْفَعُ النّاسَ وما اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّماءِ مِنْ ماءٍ فَاَحْیابِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها وَبَثَّ فیها مِنْ كُلِّ دابَّةٍ وَتَصْریفِ الرِّیاحِ والسَّحابِ الْمُسَخَّرِ بَیْنَ السَّماءِ وَالْاَرْضِ لَاٰیاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلونَ» بیورمشدر.

سمیع

اسم اللهده سمیعك معنای شریفی بودیمکدرکه: «نه‌قدر خفی ده اولسه مسموعاتدن هیچ برشی جناب حقك ادراك الهیسندن خارج قالماز. قراکلق کیجه‌ده بیله حرکت ذراتی ادراك ایدر. ضمائر اسرارده نطق لسان وحرکت جنانسز مناجات ایدنلرك مناجاتنی ایشیدر. بونکله برابر ایشتمك ایچون قولاغه محتاج دکلدر. نته‌کیم ایشلمکده جارحه وبناندن، سویلمکده لغات وزباندن مستغنیدر. ذات کریمی تطرق حدثاندن منزهدر.»

بصیر

اسم اللهده بصیرك معنای شریفی بودیمکدرکه «نه تحت النحت، نه فوق الفوق، جناب حقك علم شامل ازلیسندن خارج برشی یوق که ذات اقدسی آنی کورمیه. حدقه واجفاندن منزه ومبرا،

«وَصُوَرِ محسوساتك حَدَقَهٔ انساندکی انطباعی کبی ذات پاك
«الوهیتنده منطبع اولماسندن مرادد. زیرا صور محسوساتك
«حدقهٔ انسانده انطباعی صفت حدوثدر. بصر حسی نك حظ
«ونصیبی مرئیاتك ظواهرینه مقصور، بواطن وسرائری ادراکدن
«قاصردر. زیرا بصر حسی نه بواطن و سرائری، نه ارواح
«وضمائری کشف ومشاهده‌یه قادردر.»

«الٰهی» مریه

بونلر ایکی لفظ مترادف اولوب مشیئت واراده صاحبی اولانه
اطلاق اولنور.

«یَفعَلُ اللّٰهُ ما یَشاءُ وَیَحکُمُ ما یُرِیدُ» آیت کریمه‌سی دلالتیله
ثابت اولدیغی اوزره الله ذوالجلال حضرتلرینه «مُرِید» اطلاقی
صحیح اولدیغی کبی «شائی» اطلاقی دخی صحیحدر.

بشنجی مبحث

صفات سلبیه

صانع تعالی وتقدس حضرتلری «عَرَض» دکلدر.

زیرا بالاده بیان اولنمش ایدی که عرَضك قیامی مطلقا برمحله محتاجدر احتیاج ایسه علامت حدوث وامکاندر.

برده واجب تعالی حضرتلری باقیدر. عرض ایسه باقی دکلدر. زیرا بقا دخی عرض کبی امور معنویه‌دندر. بناءً علیه عرضك بقاسی فرض اولنسه معنانك معنی ایله قیامی لازم کلورکه بو محالدر.

واقعا فلاسفه سرعت و بُطء حرکت ایله بالاستدلال عرضك عرضله قیامنی تجویز ایتمش ایسه‌ده آنلرك بو یولده‌کی تمسّکلری تام دکلدر؛ چونکه حرکت ایله سرعت و بُطء بشقه بشقه بر امر اولمایوب، بلکه (مثلا) آتك حرکتی دوه یورویشنه نسبتله «سریع» وشمندوفر عربه‌سنك کیدیشنه نسبتله «بطیء» دنیلیر. بونك کبی بر حرکت مخصوصه دیکر بعض حرکاته نسبتله «سریع» وبعض حرکاته نسبتله‌ده «بطیء» تسمیه قلنور.

شو ایضاح ایله تبین ایدرکه «سرعت» و«بُطء» حرکتك

مختلف ایکی نوع دکلدر ؛ چونکه انواع حقیقیه اضافات سببیله مختلف اولماز . باخصوص کرك سرعت ، کرك بُطء ایکیسی ده اشتداد وضعفی قبول ایتدیکندن حرکتك فصلینی عداولنه‌مازلر ؛ زیرا فصول [*] اشتداد وضعف قبول ایتمزلر.

جسم دکلدر

زیرا جسم هم جزؤ فردلردن متركّب ، هم ده متحیّزدر . ترکب وتحیّز ایسه حدوث اماره‌سیدر.

جوهر دکلدر

زیرا جوهر مُتَجَزّی اولمایان جزئك اسمیدر. اشبو جزؤ لایَتَجَزّیٰ ایسه هم متحیز ، هم‌ده جسمدن جزؤدر . حالبوکه صانع تعالی وتقدّس حضرتلری کرك تحیزدن، کرك جزؤ جسم اولمقدن منزّه ومبرّادر .

مصور دکلدر

یعنی الله تعالی ایچون مخلوقاتك صُوَر وأشکالی کبی بر شکل وصورت، تصوراولنه‌رق «مولای متعال شوشکل وصورتده‌در» دنیله‌مز؛ زیرا شکل وصورت خواص عمومیهٔ اجسامدن اولوب کمیات وکیفیات، واحاطهٔ حدود ونهایات واسطه‌سیله حاصل اولور.

[*] صادفصول منطقیه‌درکه بین‌الاجناس مابه‌التمایز اولان شیلردر.

ایضاح

«کمیات» انقسامی قبول ایدن اَعراضدر. عِظَم وصِغَر کبی.
«کیفیات» محلندن انفکاکی حالنده باشلی باشنه وار اولهبیلهسی ممکن اولهمادیغیچون قسمتی قبول ایتمهین اَعراضدر. بیاض وسواد کبی[*].

محدود دکلدر

یعنی جناب باری حقنده حد ونهایت تصور اولنهماز؛ چونکه ذاتاً بسائط ایچون تحدید متصور اولمادیغندن متکلمینك اشبو «الله تعالی محدود دکلدر.» کلاملری — «کُنْه حقی بیلمك ممکن اولمادیغی — معناسنه محمولدر» دیدیلر.

متعدد دکلدر

بودخی ذات پاك خدادن تعدد وتکثری نفی در. یعنی باری تعالی وتقدس حضرتلری نه (مثلا) مقادیر کبی کمیات متصلهیه، نهده (مثلا) اعداد کبی کمیات منفصلهیه محلدر. بوده ظاهردر؛ زیرا «کمیات» اَعراضدر. اعراض ایسه حادثدر، حال بوکه قدیم اولان ذات پاك خدا ایله حوادثك قیامی ممتنعدر.
«مقادیر» اَبعاد ثلثه دیمکدر.

متبعض دکلدر، متجزی دکلدر

«بعضلی، جزؤلی دکل» دیمکدر.

[*] متقدمین «کیف»ی بو وجه ایله تعریف ایتمشلردر. متأخرین ایسه «کیف»ی «بر عرضدرکه تصوری غیریسنی تصوره توقف ایتمز ومحلنده اولدیغی حالده قسمت واقتضاء ذاتی ایله لاقسمتی اقتضا ایلمز» دیه تعریف ایلمشلردر.

بعضلرده جزؤلرده ده مترکب دکلدر

زیرا کوك تبعضده، کوك تجزّی و ترکبده وجوبه منافی اولان احتیاج دوکاردر چونکه «بعض» بعضیتنده، «جزؤ» جزئیتنده، کلّه و «کلّ» دخی کلیتنده «اجزا» یه محتاج اولدیغی بدیهیدر.

بناءً علیه اجزالی اولان شی اجزادن مُؤَلّف اولدیغی اعتباریله «مترکِّب»، اجزایه انحلالی اعتباریله‌ده «متبعِّض» و «متجزّی» تسمیه اولنور.

متناهی دکلدر

زیرا تناهی مقادیر وأعداد صفتلرندندر.

مائیتله وصف اولنماز

یعنی الله تعالانك اشیایه مجانستله ده وصفی جائز دکلـدر؛ زیرا لسان عربده «ما» لفظی جنسدن سؤال ایچون موضوعدر. بناءً علیه جناب حقدن سؤالده عربجه «ماهو» دنیلمز؛ زیرا بونك معناسی «هانکی جنسدندر او؟» دیمکدر. حالبوکه مجانست سائر مجانِساتدن فصول مُقَوِّمه ایله تمایزی ایجاب ایدر. بناءً علیه ترکیب لازم کلیر. یعنی ذات باری اشیایه مجانستله وصف اولنسه کندینك جنس و فصلدن مرکّب اولدیغی، حاشـا اقرار لازم کلورکه بو معنی وجوبه منافی وواقعك خلافیدر.

خلاصهٔ کلام، جناب واجب الوجود اشیایه مجانستله وصف اولنماز ؛ زیرا هر ماهیت که آنك جنسی اوله ، البته فصلی ده اولور . بناءً علیه ماهیتله وصف اولنسه، ذات پاکنك حاشا جنس وفصلدن مرکب اولماسی لازم کلور .

مثلا : انسان کبی که حیوانیتده سائر حیوانانه مجانسدر . و آنلردن لطقدن عبارت اولان «فصل» ایله متمایزدر .

کذا سائر متجانسات ایچون ده یکدیکردن فرق وتمیزه مدار اولور بر امتیاز لابددر که اصطلاح اهل میزانده بوکا «فصل» دینلمشدر. الله تعالی حضرتلری ایسه بو مثللو جنس و فصلدن منزه ومبرادر .

(فائده)

معلوم اوله که اتحاد اکر جنسده اولورسه آکا «مجانست»، نوعده اولورسه «مماثله»، کیفده اولورسه «مشابهت» ، کمده اولورسه «مساوات» ، اطرافده اولورسه «مطابقت» ، اضافتده اولورسه «مناسبت» ، وضعده اولورسه «موازنه» تسمیه اولنور.

کیفیتله وصف اولنماز

یعنی اجسامك صفاتندن ومزاج وترکیبك توابعندن اولان لون، طعم، رائحه ، حرارت ، برودت ، رطوبت ، یبوست ، وبونلرك غیری کیفیاتدن بر کیفیتله ده وصف اولنماز .

« شرح مواقف » ده مذكوردركه : « واجب تعالى وتقدس «حضرتلرينك طَعم، لَون، رائحه، وآلَم كبى حس ظاهر و باطنله « محسوس اولان اعراضدن مطلقا بر شيله متصف اولمادیغنه عقلا « متفقدرلر. كذا لذت حسيه، حِقد، حزن، خَوف، و بونلرك « نظائر و امثالى كبى سائر كيفيات نفسانيه ايله ده عدم اتصافده « دخى اتفاق ايتمشلردر. زيرا بو كيفياتك هپسى وجوب ذاتى يه « منافى اولان تركيبى استلزام ايدن مزاجه تابعدر. لذت عقليه يه « كلنجه: بونى ده مِليّون نفى وفلاسفه ايسه اثبات ايتمشلردر. »

هيچ بر مكانده متمكن دكلدر

زيرا « تمكن » بر بُعدك بُعدِ ديكره نفوذندن عبارت اولوب مكان دخى شو منفوذ فيه اولان بعده دينور .

ايضاح

« بُعدِ مجرّد » مكان محدود اولوبده حدودينك جهات سته يه الى غير النهايه توسعى تصور اولنسه حاصل اولان شيئه دينور.

« بُعدِ مطلق » وجود خلايه قائل اولان حكماى اِشراقيونه كوره باشلى باشنه قائم اولان امتداددر .

خلانك موجود اولديغنده ده، موهوم اولديغنه قائل اولمايان حكماى متأخرين دخى « بُعد جسم ايله قائم اولان امتـداددن عبارتدر. » ديديلر. مكانى ده « جسم محوينك سطح ظاهرينه مماس اولان جسم حاوينك جسم باطنيدر » ديو تعريف ايلديلر.

(مثلا: قِشرِ بادامك ایچ یوزی لُبنك مكانی و حَیِّزی اولدیغی كبی.)

«اَبعاد» عندالكل امتداددن عبارتدر. لكن متكلمینه كوره موهوم، وعموماً فلاسفه‌یه كوره نفس الامرده موجوددر.

صكره اِشراقیون ایله مَشّائیون كیفیت قیامنده اختلاف ایتدیلر. اولكیلر «باشلی باشنه قائمدر». ایكنجیلر «جسم ایله قائمدر». دیدیلر.

«اِمتداد» اَبعاد ثلثه دیمكدر.

ایمدی الله تعالی حقنده امتداد و مقدار نصل تصور اولنه بیلور كه ایكیسی ده وجوبه منافی اولان تجزّیی مستلزمدر. بناءً علیه ذات اجل واعلاسنی امتداد ومقداردن تنزیه واجب اولور.

برده باری تعالینك متحیز اولدیغی فرض اولنسه تحیزی یا اَزَلی اوله‌جق كه او حالده حیزك ده قدمی لازم كلور؛ زیرا «تحیز» متحیز ایله حیز بیننده بر نسبتدر. نسبتك ازلیتی ایسه منتسبَینك ده ازلیتنی استلزام ایدر؛ یاخود ازلی اولمایه‌جق كه اوحالده ذات الٰهك محل حوادث اولماسی لازم كلور. حالبوكه ایكیسی ده باطلدر.

كذا متحیز اولسه كندی یا حیزه مساوی، یا حیزدن ناقص، یاخود زائد اوله‌جقدر. بونلرك هانكیسیده اولسه تحیزی باهر البطلاندر؛ زیرا حیزه مساوی ویا حیزدن ناقص، فرض اولنسه متناهی، وحیزدن زائد فرض اولنسه متجزّی اولماسی لازم كلیر. حالبوكه جناب واجب الوجودده تناهی وتجزّی تصوّر اولنه‌ماز.

ایمدی صانع تعالی و تقدس حضرتلری برمکانده اولمایجه،
کندوسیچون فوق وتحت،وفوق وتحتك غیری برجهت اثبات اولنه‌ماز.

اوندن یه زمانه جاری اولماز

«باری تعالی و تقدس حضرتلرینك وجود آلهیسی زمان
ایله تعیین اولنماز» دیمکدر. زیرا «زمان» عندالمتکلمین بر متجدد
معلومك إزالهٔ ابهام ایچون دیکر بر متجدد موهومه مقارنتندن
عبارتدر.

تصلکه (مثلا): «یارین وقت زوالده خانه‌کزه‌کلیر» دنیلور؛
زیرا وقت زوال معلوم و فقط او وقتك حلولی موهومدر.
بناءً علیه بوموهوم او معلومه قرین اولنجه إبهام زائل اولور.
حکمای متقدمینه کوره دخی «زمان» ینه اوحکمانك توهم
ایتدکلری فلك أطلسك مقدار حرکتندن عبارتدر.

الله تبارك و تعالی حضرتلری ایسه کرك تجدددن، کرك
مقدار حرکه‌دن منزّه ومبرادر.

بعدذا معلوم اوله‌که ذکر اولنان صفات سلبیه‌دن تنزیهك مبنی
علیهی بوصفتلرك وجوب وجوده منافی اولماسیدر؛ چونکه محللرنده
اشارت اولندیغی وجهله بونلرده حدوث امکان شائبه‌سی واردر.

عقائد صحیحه اهل سنته مخالف اوله‌رق جناب مولایه جهت
وجسمیت، جوارح وصورت، اثبات ایدن مجسّمه ومُشبّهه طائفه‌لری
آیات واحادیثدن «متشابهات» قسمنك معانئ ظاهره‌سیله عمل
ایدرلر. بونك ایچون بوبابده بعض ایضاحات اعطاسنه لزوم کورنمشدر.

شويله كه: علمای اصولك اصطلاحنجه الفاظ قرآن وحديث معنالرينه دلالتلری وضوح وخفا اعتباريله سكز قسمدر، كه سكزنجيسی متشابهاتدر. وبونلرده: اوائل سُوَر شريفه‌ده اولان مُقَطَّعات، يد، وجه، صورت، اِستِوَاء كبی معنای مراد ادراك اولنمايان الفاظدن عبارتدر.

ايشته قرآن كريمك «متشابهات» تسميه اولنان بونوع آيتلرينه اِتباعی جناب حق ذم سياقنده بينه قرآن مجيدده «هُوَ الَّذِی اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِی قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلَّا اللّٰهُ — وَالرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ» ديو بيورمشدر.

بو آيت كريمه‌ده مذكور اولان «وَالرَّاسِخُونَ» لفظی سلف صالحين ابتدای كلام اعتبار ايدوب لفظهٔ جلاله‌يه عطفنی تجويز ايتمدی.

بو صورتده آيت جليله‌نك خلاصهٔ مضمون شريفی «يا محمد! الله اول ذات اجل واعلادر كه سكا كتاب كريمی انزال ايتدی. آنك برطاقمی آيات محكماتدر كه آنلر ام كتابدر وساٸری متشابهاتدر. اما قلبنده زَيغ اولانلر فتنه غرضی وتأويل طلبی ايله قرآن كريمك متشابهنه اتباع ايدرلر. متشابهك تأويلنی ايسه الله تعالی حضرتلرندن بشقه‌سی بيلمز. وعلمده راسخ اولانلر آنجق «آكا ايمان ايتدك؛ هر بريسی ربمز تعالی حضرتلرينك عندنده‌در» ديرلر». ديمكدر.

اما متأخرين متكلمين « والراسخون » لفظنى لفظهٔ جلاله اوزرينـه عطف ايتدكلرندن آنلره كوره مآل آيت كريمـه «متشابهك تاويلنى الله تعالى حضرتلرندن وعلمده راسخ اولانلردن بشقه كيمسه بيلمز . » ديمك اولور .

احاديث نبويهده دخى بويله متشـابه اولهرق بعض الفاظ وارد اولمشدر. آنلرك مجملى دخى آيات متشابهاتك مجملى كبيدر، زيرا اصلى ومنبع بردر .

ايشته شو ايضاحدن معلوم اولهجغى وجهله جناب حقه جهت وجسميت ، وجوارح وصورت اثبات ايدن اهل زيغك تمسكاتى پك ضعيفدر. وهم محض وغير محسوس اوزرينه احكام محسوس ايله حكمدر كه باهر البطلاندر؛ زيرا ادلهٔ قطعيه؛ بومثللو صفات نقصـان وسمات حدوث وامكاندن جناب واجب الوجودى تنزيه اوزرينه قائمدر .

بناءً عليه يا سلف صالحينك دأب وعادت شريفهسى اوزره طريق اسلمى اختيار ايله ظواهرى جهت وجسميت، جوارح وصورته دال اولان نصوصـك علمنى الله تعالى حضرتلرينـه تفويض، وياخود نصوص مذكرهيى متأخرينك مسلك مختارى كبى جاهللرك مطاعننى دفعه وادراك حقائقدن قاصر اولانلرى يولى صاپتمقدن منعه مدار اولهجق و كنـدولرينى طريق حقدن واعتقـاد صحيحدن آييرميهجق صـورتده تأويلات صحيحه ايله تأويل ايتمك واجب اولور .

كنفدينه شبيه برشى يوقدر

« آكا مماثل (بكزر) برشى يوقدر » ديمكدر .

مماثله‌نك ایکی معناسی واردر. بریسی : حقیقتده اتحاددر. مثلا : افراد انساندن زید و عمروك ماهیت انسانیه‌ده اتحادلری کبی‌که معناجه جناب حقك مخلوقاتدن برشیئه مماثل اولمادیغی بسبللیدر ؛ زیرا جناب حقك حقیقتی « بسیط » ، ممکناتك حقیقتلری ایسه «مرکب» در .

همده مماثله‌ده « اتحاد فی النوع» شرطدر . حال بوکه الله تعالی ایله غیریسی نوعده متحد دکلدر. متحد اولسه عالمی بوقدن وار ایدن واحد اولمامق لازم کلوردی. بوایسه مقدّرك خلافی وبرهان ایله ثابت اولانه منافیدر .

مماثله ایکی شیئك یکدیگری مقامنه قائم؛ یعنی بریسی هرنه‌یه صالح ایسه‌اوبرینك دخی آکا صالح اولماسنه دینورکه بوایکنجی معناجه‌ده الله تعالی حضرتلری برشیئه مماثل دکلدر؛ زیرا هیچ بر موجود یوق که اوصافدن برشیده واجب تعالی وتقدس حضرتلرینك مقامنه قائم اوله بیلسون؛ چونکه صفات الله ایله اوصاف مخلوقات آره‌سنده اصلا مناسبت یوقدر. کورلمزمی که؟ مثلا : بزم علممز کرچه موجوددر؛ فقط عرضدر. محدثدر . جائز الوجوددر . هر آن وزمانده متجدددر . الله تعالانك علم ازلیسی ایسه هم موجود، همده صفتدر. هم قدیم، هم واجب الوجوددر. همده ازلدن ابده‌دك دائم اولوب تجدددن منزهدر .

علمندن ، قدرتندن برشی خروج ایتمز

یعنی ممکنات وممتنعاتدن برشی یوق که علمی، ویالکز ممکناتدن

برشى يوق كه قدرتى آكا تعلق ايتميه؛ زيرا بعض شيئه «جهل»
وبعض شيدن «عجز» هم نقصدر، هم مُخَصِّصه افتقار واحتياجدر.
حال بوكه نصوص قطعيه عموم علمى، شمول قدرتى ناطقدر.
(فَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ وَعَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)

بوقسم فيلسوفلرك زعم ايتدكلرى كبى الله تعالى وتقدس حضرتلرى جزئياتى بيلمز دكلدر، بيلير.

فلاسفه «الله تعالى كليـاتى بيلير، جزئياتى بيلمز؛ زيرا جزئيات ماديه برحالدن ديكر حاله تغير وتحولدن وياخود برشكلدن شكل ديكره تشكلدن خالى اولمـادقلريچون جزئيـات ماديه يى الله تعالى بيـله جك اولسه ذات مقدسـلرنده دخى بر صفتدن ديكر صفته تغير لازم كلير. بو ايسه نقصى موجب اولديغيچون بوندن واجب تعالايى تنزيه، واجب اولور.» ديمشلر.

حال بوكه «علم» عالم ايله معلوم بيننده بر تعلقدن عبارتدر بناءً عليه تعلقده وقوع بولان تغير نه ذاتده، نه ده صفات حقيقيه ده تغيرى ايجاب ايتمز. محال، وبنابرين ذات واجبى آندن تنزيه، واجب اولان شى يا ذاتده وياصفات حقيقيه ده تغيرك وقوعيدر، كه بونده او يوقدر. بو، خارجده برمثال ايله ده تفهيم اولنه بيلير. شويله كه:

مثلا: برى آق ساده كينمش، ديكرى سياه پوش اولمش ايكى كيمسه يكديكرى تعقيباً صاف ومجلا بر آيينه اوكندن كچسه لر، بونلرك هيئت مختلفه لرى بشقه بشقه اوله رق آيينه ده منعكس وظاهر اولور.

ایسه‌ی کرك آینه، کرك آینه‌نك کوستریشی متغیر ومتبدل ویاخود آینه بر محلدن محل آخره منتقل اولمق لازم کلیرمی؟! اصلا: اویله ایسه علمك تعلقی‌ده متغیر اولمقله ذات وصفتك تغیری لازم کلمز.

ایشته بو، امور بدیهیه‌دندر. بونکله برابر آینه؛ ینه ممکن التغیردر. حال بوکه الله تعالی جزئیات مادیه‌یی بیلمکله ذات وصفاتنده تغیر اصلا ممکن ومتصور دکلدر.

ینه فیلسوفه‌نك زعم ایتدکلری کبی الله تعالی‌نك قدرتی اثر واحددن زیاده‌یه تعلق ایتمزده دکلدر، ایدر.

فلاسفه کویا ذات واجبدن تعدد و تکثری نفی ایچون دیمشلر که « الله تعالی واحد حقیقی اولدیغیچون آندن ایکی اثر صادر اولماز. آندن ابتدا [عقل اول] صادر اولور. عقول تسعهٔ باقیه‌ده، بالواسطه عقل اولدن صدور ایتمشدر. » [*]

دهریه‌نك زعم ایتدیکی کبی ده ذات الهیه‌سنی بیلمز دکلدر، بیلیر. زیرا الله تعالی مادامکه هرشیئی بیلیر، مادامکه علم شامل الهیسی هرشیئی محیطدر، ذات الهیه‌سنی‌ده بیلیر؛ چونکه بر شیئی بیلن او شیئی بیلن کندی اولدیغنی بیلمه‌سی‌ده طبیعیدر. [دهریه جناب واجب الوجودی اثبات ایله‌برابر حوادثی دهره اسناد ایدنلردر.]

بونلر « عِلم » « عالِم » ایله معلوم بیننده مغایرتی اقتضا ایدر بر صفتدر» دیه زعم ایتدکلریچون اویله دیمشلردر. حال بوکه «علم»

[*] بو بحثك تفصیلی کتب حکمتده مبسوطدر.

نسبت دکلدر . بلکه ذات نسبت بر صفت ایدوکندن صفتك ذاته نسبتی ممکندر .

معتزله دن (نظام)ك زعم ایتدیکی کبی جهل و قبحی باری حقك قدرتی تعلق ایتمزده دکلدر، ایدر .

وکذا عامهٔ معتزله نك زعم ایتدیکی کبی نفس مقدور عبده ده قدرتی تعلق ایتمز دکلدر، ایدر .

بشنجی کلام

صفات الله

مقدمه ، (١) علم ، (٢) قدرت ، (٣) حیات ، (٤) سمع و بصر ، (٥) اراده و مشیئت ، (٦) کلام ، (٧) تکوین .

مُقَدِّمه

واجب تعالانك سكز صفت ثبوتیه‌سی واردرکه آنلرده : علم، قدرت، حیات، سمع، بصر، اراده، کلام، تکوین، صفتلریدر.

الله تعالانك بوصفتلری — صفات مخلوقات کبی — صکره‌دن حادث اولمش دکلدر ؛ ازلیدر . ذاتیله قائمدر . هیچ بر وقت کندوسندن آیرلماز. ذاتنك نه عینیدر، نه غیریدر. بوصفتلرك ثبوتی نُصوص قرآنیه دخی ناطقدر؛ چونکه الله تعالادن افعال مُتْقَنَه‌نك صدوری کندینك مجرّد، عالِم، قادر، تسمیه قلندیغنه دکل بلکه علم وقدرتنك وجود وثبوتنه‌ده دلالت ایدر .

هم ده الله تعالانك عالم، قادر، حیّ اولدیغی ثابت اولنجه، علم، قدرت، حیات صفتلرینك ثبوتنده اشتباه قالماز؛ چونکه علمسز عالم ، قدرتسز قادر، حیاتسز حیك وجودی تصوّر اولنه‌ماز .

شو صفات ازلیهٔ الهیه‌نك اثباتندن ده معتزله‌نك زعم ایتدیکی کبی غیر اللهك قدمی، وقدمانك تعددی دخی لازم کلز؛ زیرا تعدد تغایرك فرعیدر. حال بوکه ذات وصفات بیننده مغایرت اولمادیغی کبی صفات دخی یکدیکره مغایر دکلدرلر؛ چونکه ذاتك مفهومی بشقه، صفاتك مفهوماتی ینه بشقه ایسه‌ده نه ذات صفاتسز، نه‌ده صفات ذاتسز تصور اولنه‌بیلیر.

مثلا: علمك مفهومی حیاتك مفهومنه مغایر ایسه‌ده علم وحیات بحسب الوجود متحددر. بو تقدیرجه اثبات صفاتدن غیر اللهك قدمی، وقدمانك تکثری لازم کله‌جکی بدیهیدر.

قِدَم باری بحثنده ایسه ذکری سبق ایتمشدی که مستحیل، وتوحیده منافی اولان ذوات قدیمه‌نك تعددیدر. بو ایسه لازمك غیریدر.

غریبدرکه معتزله شو صفات ازلیه‌یی نفی وانکار ایله برابر الله تعالانك عالمیت وقادریتنه قائل اولیور.

دیرلرکه: «الله تعالی کرچه عالمدر، قادردر؛ فقط کندینك «صفت ثابته‌سی اوله‌رق علمی، قدرتی یوقدر. ذات اقدس الهیه‌ی «مثلا: معلوماته تعلق اعتباریله «عالم»، مقدوراته تعلق اعتباریله «قادر» «تسمیه قیلنور. مناسنجه، صفات جلیله‌سی ذات پاکنك عینیدر.»

حال بوکه شو «عالمدر. فقط علمی یوقدر.» سوزی مثلا: بر جسم اسود ایچون «اسوددر؛ فقط سوادی یوقدر. یعنی سواد ایله متصف دکلدر.» دیمکه بکزرکه محض سفسطه‌در.

مع مافیه معتزله‌نك بوکلامی مثلا: صفت علمك هم قدرت

هم حیات، هم عالم، هم قادر، هم صانع عالم، هم ده خلقنك معبودی اولماسی، بونکله برابر ذات الله ایله قائم اولماسی کبی بر طاقم محالاتی مستلزمدر که بوکا قائل اولمق عقلا شانی دکلدر.

آمدی دیدی که:

حضرت شیخ اشعری و عامهٔ اصحاب صفاتدن بعضیسی مثلا: — وجود کبی — موصوفك عینیدر. — موصوفدن مفارقتی ممکن اولان صفات افعال کبی — [*] بعضیسی دخی موصوفك غیریدر. موصوفدن انفکاکی ممتنع وغیر ممکن اولان — مثلا: علم، قدرت، اراده و امثالی صفات نفسیه کبی - بعض صفتلر دخی موصوفك نه عینیدر، نه غیریدر.» دیه ذاهب اولمشلردر.

واقعا صفات نفسیه موصوفك عینیده، غیریده دکلدر.

زیرا [شیئینن مغایرَین موجودَین]، دیمك اولوب [موجودَین] بیننده ایسه البته بروجه ایله انفکاك جائزدر. حالبوکه علم، قدرت، اراده، وبونلرك امثالی صفات نفسیه‌نك، ذات الٰهیدن هیچ بروجه ایله انفکاکی جائز دکلدر. بناءً علیه بونلر ذات پاکنك عینیده، غیریده اوله‌ماز؛ چونکه اشبو صفات نفسیه‌دن بعضیسنك بعض آخرندن انفکاکی‌ده بو سببه مبنی ممتنعدر. بناءً علیه «بعض صفت صفت اُخرانك عینیدر»، یاخود «غیریدر». دخی دینله‌مز.

[*] خالق ورازق اولماسی کبی.

معلوم اوله‌که اشبو صفات ثبوتیهٔ ازلیه [کیفیات وملکات] جمله‌سندن دکلدرلر؛ زیرا مشایخ اهل سنت کلاملرنده تصریح ایتمشلردرکه: «الله تعالی حضرتلری حی‌در؛ حیاتی‌ده ازلیدر. عَرَض دکلدر. مستحیل البقاء دکلدر. عالِمدر. علمی‌ده ازلی وجمیع اشیایه شاملدر. ضروری دکلدر. مکتسب‌ده دکلدر.»

صفات مخلوقات ایسه بونك خلافنه‌در. بناءً علیه جناب حقله خلقك صفتلری بیننده اصلا مماثلت ومشابهت یوقدر.

دینیلیرسه‌که: «نه‌عینی‌در» سوزی «ظاهرده نقیضَینی رفع، «وحقیقتده نقیضَین بینی جمعدر؛ زیرا مثلا: غیریتی صریحاً «نفی عَینِیّتی ضمناً اثباتدر؛ چونکه نقیضَیندن برینك نفیی «او برینك ثبوتنی استلزام ایلر. عینیّتی صریحاً نفی ایله برابر «غیریتی ضمناً اثبات دخی نقیضَین بینی جمعدر؛ زیرا بر شیئك «مفهومی آخرك مفهومنه مطابق اولمازسه «غیری»، مطابق «اولورسه «عینی» در. عَین وغَیر بیننده ایسه بر امر متوسط «ثالث یوقدر.»

جواب‌ویریلیرکه: «مشایخ اهل‌سنت «غیریتی» «موجودَین «دن هر برینك وجودی، او برینك عدمی حالنده‌ده تقدیر «وتصوراولنه‌بیلیر. یعنی: مکان، زمان‌وجود، عدم ایله بینلرنده «انفکاك ممکن اولور برحیثیته مقارندر. بو جهتله عینیتی دخی «بینهماده اصلا تفاوت اولمایه‌رق ایکیسنك‌ده مفهوملرینك «اتحادیله تفسیر ایتمشلردر.»

ایمدی شو تفسیره کوره بزم مصطلحمز اولان «عین»

ر «غير» «نقيضين» دكلدرلر؛ بلكه وجه آتى اوزره بينهماده «واسطه» تصوّر اولنه‌بيلير .

شويله كه: (مثلا) جزئك مفهومى بعينه كلّك مفهومى دكلدر. تاكه كلّك عينى اوله، حالبوكه بينلرنده انفكاك دخى جائز دكلدر. تاكه غيرى اوله .

ذات ايله صفات دخى بويله‌در؛ زيرا ذاتك مفهومى بعينه صفاتك مفهومى دكلدر؛ فقط نه «ذات» صفاتسز، نه‌ده «صفات» ذاتسز تصور اولنه‌بيلير .

صفاتك بعضيسيله ديكر بعضيسى‌ده اويله‌در؛ زيرا مثلا: علمك مفهومى حياتك مفهومنه مغايردر؛ حالبوكه بحسب الوجود متحددر. الله تعالى وتقدس حضرتلرينك ايسه ذاتى‌ده ازليدر، صفاتى‌ده ازليدر. بناءً عليه ذاتسز صفاتك، صفاتسز ذاتك وجودى تصور اولنه‌ماز؛ چونكه بو انفكاك مطلقا يا ذاتك ويا صفاتك انعداميله تحقق ايده‌بيلير. عدم ايسه ازليته منافى اولمغله «صفات» هيچ بر وقت ذاتدن آيريله‌ماز .

ايشته شو تحقيق ايله تبين ايلركه «صفات» ذاتك عينى‌ده، غيرى‌ده دكلدر .

دينايرسه كه: «قضاياى منطقيه‌ده» [حمل] صحيح اولمق ايچون موضوع ايله محمول بيننده بحسب الوجوب اتحاد، وحمل مفيد اولمق ايچون بينهماده بحسب المفهوم تغاير شرطدر . نصلكه «انسان كاتبدر» جمله‌سنده اولديغى كبى .

اما «انسان طاشدر.» جملەسی اویله دکلدر؛ زیرا بو جملەدنده موضوع ایله محمول بیننده بحسب الوجود اتحاد بولنمادیغندن «حمل» صحیح اولماز.

«انسان انساندر.» جملەسیده بویلەدر؛ زیرا بونده‌ده موضوع ایله محمول بیننده بحسب‌المفهوم مغایرت بولنمادیغی ایچون «حمل» مفید دکلدر؛ ایمدی مشایخ اهل سنتك «نه عینی در، نه غیری‌در» دیمه‌دن مرادلری «صفات الله بحسب‌المفهوم ذات اللهك عینی، وبحسب‌الوجود غیری دکل.» دیمك اولماسی نه‌دن جائز اولماسون؟ نته‌کیم موضوعلرینه نسبتله سائر محمولاتك‌ده حکمی بویله بحسب‌الوجود اتحاد، وبحسب‌المفهوم تغایردر.

جواب ویریلیرکه: «اشبو بحسب‌الوجود اتحاد، وبحسب «المفهوم تغایر ذاته نسبتله یالکز «عالم» و«قادر» کبیسنده صحیح «اولور. یوقسه «علم» و «قدرت» کبیسنده صحیح اولماز؛ زیرا «بونلر بحسب‌الوجود ذاتك غیریدرلر. کلام ایسه علم وقدرت «کبیسنك بحثنده‌در. آحاد عشره‌دن اولان «واحد» ایله «ید زید» «کبی اجزاء غیر محموله‌ده‌ده صحیح اولماز؛ زیرا آحاد عشره‌دن ««واحد» عشره‌نك عینی‌ده، غیری‌ده، دکلدر. کذا «ید» دخی «زیدك عینی‌ده، غیری‌ده، دکلدر.»

مع‌هذا «واحد مذکور بحسب المفهوم عشره‌نك عینی، وبحسب‌الوجود غیری دکل» و «ید زید بحسب المفهوم زیدك

عينى، وبحسب الوجود غيرى دكل» بولنده تعريف بونلراوزرينه صادق اولماز.

شيخ ابو المعين (تبصره)ده ديمش كه: «آحاد عشره‌دن اولان «واحد» عشره‌نك، «يدِزَيد» زيدك غيرى اولديغنه معتزله‌دن «[جعفر بن حارث]دن بشقه متكلميندن كيمسه قائل اولمامشدر.

«[جعفر بن حارث] بو مسأله‌ده معتزله‌نك عمومنه مخالفت «ايتمش وبوده آنك جهلنه حمل اولنمشدر.

«واقعا بو، محض جهلدر؛ زيرا عشره بردن اونه قدر جميع «افرادك اسمى اولوب آحاددن هر فردى متناول و شاملدر. «ايمدى اكر «واحد» عشره‌نك غيرى اولسه كنديسى كنديسنك ده «غيرى اولمق لازم كليردى؛ [*] زيرا واحد دخى عشره‌يى «تشكيل وتركيب ايدن جمله‌دندر.

«برده غيرى اولسه، عشره‌نك واحدسزده بولنماسى لازم «كليردى. كذا «يد زيد» زيدك غيرى اولمش ايسه «يد» ينه او «يدك غيرى اولمق لازم كليردى.»

سعدالدين «بو كلام، اعتراضدن سالم دكلدر.» ديمش. فقط اعتراضك وجه ورودينى بيان ايتمه‌مشدر.

خياليك‌ده بيانه كوره شيخك كلامى حقيقت! جاى اعتراضدر؛ زيرا (مثلا): واحدك آحاد عشره‌دن اولماسى وعشره‌سز تحقق ايده‌مه‌مسى، نفسيت وعينيتى اقتضا ايتمزكه

[*] زيرا واحد دخى آحاد عشره‌دن بعضدر.

حتی بر شیئك دیکر شیئه مغایر اولماسندن کندیسنك ینه کندیسنه مغایرتی لازم کله.

سیلکوتی‌ده دیرکه:

«واحدك کندی کندینه مغایرتی عجبا نه‌دن لازم کلیور!؟
«عشره‌دن جزء اولماسی، وعشره‌نك آنسز تحقق ایده‌مه‌مه‌سی
«نفسیتی اقتضا ایدرده بناءً علیه اکر «واحد» عشره‌یه مغایر
«اولسه، کندینك کندینه مغایرتی لازم کلدیکی ایچونمی؟ خیر!
«بلکه «عشره» ـ واحدك عینی اولسون اولماسون ـ مجرد
«عشره‌نك واحده مغایراولمادیغیچون‌در؛ زیرا «واحد» عشره‌یه
«منسوب اولوب عشره ایسه واحدسز بولنه‌ماز.

«بناءً علیه «عشره» واحده مغایر اولمامش اولور. ایمدی
«اکر «واحد» عشره‌یه مغایر اولسه کندیسنك ینه کندیسنه
«مغایرتی لازم کلیر؛ زیرا بر شیئك مغایرتی او شیئك غیری
«اولمایان شیئك‌ده مغایریدر؛ چونکه مغایری اولمایوب‌ده عینی
«اولسه، اوشیئك شیٔ واحده نسبتله «غیریت» و «لا غیریت»
«ایله اتصافی لازم کلیر.

«اویله ایسه توجیه نظرده صواب اولان برشیئك بر شیئه
«منسوب اولماسی، ومنسوب الیهسز تحقق ایده‌مه‌مه‌سی بینلرنده
«عدم مغایرتی اقتضا ایتمز.» دینلملیدر.

ینه خیالی دیرکه:

«بالجمله شیئك شیئه مغایرتی مغایراولدیغی‌شیئك اجزاسندن
هر جزئنه‌ده مغایر اولماسنی اقتضا ایتمز.»

بناءً علیه واحدك عشریه، بدك زیده مغایرتندن، واحدك وبدك نفسلرینه‌ده مغایر اولملری لازم کلمز .

اعتراض معتزله

معتزله اثبات صفاتدن تعدد قدما لازم کله‌جکنی زعم ایتدیکندن ، اهل سنته تعریضاً دیمش که :

« خرستیانلر یالکز قدمای ثلثه اثبات ایتدکلری‌چون اکفار اولندیلر. یا سکز ودها زیاده قدما اثبات ایدنلره نه‌دیمه‌لی؟!»

جوابمز

خرستیانلر واقعا قدمای متغایره تصریح ایتمه‌مشلردر ؛ لکن وجود ، علم، وحیاتدن عبارت اوچ « اقنوم » اثبات ، وبونلری « اب » ، « ابن » ، «روح القدس» تسمیه ایدرك اقنوم علمك ذاتدن بدن حضرت عیسا علیه السلامه انتقالنه ، وبو صورتله علمك ذاتدن انفکاکنه قائل اولمشلردر . بناءً علیه اکفار اولندیلر؛ زیرا شو تقدیرجه « اقانیم ثلثه » متحد دکل، « ذوات متغایره » دیمك اولور. بویله الوهیت واستحقاق عبادتده مساوی ذوات متغایرهٔ قدیمه اثباتی ایسه . توحیده منافی ایدوکندن البته کفری موجبدر .

« اقنوم » اسلوب وزننده « اصل » دیمکدر.

صاحب اللغه (جوهری) «اقنوم كلمهٔ رومیه‌در ظن ایدرم» دیمش . «لفظ یونانیدر» ده دینلمشدر .

[قاضی بیضاوی] رحمه الله تفسیرنده دیركه : «خرستیانلر «اب» ایله ذاتی، «ابن» ایله علمی، «روح القدس» ایله حیاتی مراد ایدرلر .

خیالی دیركه : «خرستیانلر غایت جهالرندن ناشی ذات «واحدی اوچ صفتك عینی قیلدیلر . و«الله برجوهردركه كندیسنك «اوچ اقنومی واردر .» دیدیلر . وجوهرله «بنفسه قائم اولان «ذات اقدس الهی‌یی» ، اقنوم ایله‌ده «صفتی» مراد ایتدیلر .

«بعضیسی «خرستیانلرك ذات واحدی اوچ صفتك عینی «قیلمالری صفاتك «عین ذات» اولدیغنه میلدر .» دیو توجیه ایتمشدر .» لكن قدمای ثلاثه‌یه قائل اولمالری بو توجیهه ملایم دكلدر .

كذا اقنوم علمك بدن حضرت عیسا علیه السلامه انتقالنه قائل اولمالری دخی توجیه مذكوره ملایم دوشمز؛ زیرا اقنوم علم «عین ذات» اولنجه انتقالی ممتنع اولمق لازم كلیر .

ملایم دكلدر؛ زیرا اكر اتحاددن قطع نظر اولنورسه قدمانك عددی دردده واریر : ذات ، وجود ، علم ، حیات . اكر بونلرك خارجنده اتحادلرینه نظر اولنورسه بر قالیركه اوده ذاتدر .

[شرح مقاصد] ده مذكوردركه «خرستیانلرك علمه، حیاته «اقتصار ایدوب‌ده قدرتی، سمعی، بصری، و بونلرك غیری صفاتی

«موضوع بحث ایتمه‌لری دخی جهالت دیکردر. کویا که قدرتی «حیاته، سمعی وبصری علمه راجع قیلارلر.»

قدرتك حیاته رجوعنك وجهی بودرکه «حیات» علم وقدرتك صحتندن عبارتدر. شوقدرکه علمی براقوب‌ده رجوعی قدرته تخصیص ایتمك دخی جهالت اخرادر.

مایورقه جزیره‌سی اهالیسندن وقتولیك پاپاسلرندن ایکن هدایت خدا ایله بشیوزسنه مقدم مسلمان اولان عبدالله الترجمان (تحفة الاریب فی الرد علی اهل الصلیب) نام کتابنده دیرکه:

«خرستیانلر «الله اوچدن بری و عیسی اللهك اوغلی «اولوب آنك ناسوتیت ولاهوتیتدن عبارت ایکی طبیعتی واردر. «اوایکی طبیعت شیٔ واحد اولمشدر. ناسوتی محدث ومخلوق «تام بر انسان. لاهوتی دخی خالق وغیرمخلوق اوله‌رق بر الله «اولمشدر دیو اعتقاد ایدرلر. وبعضیلر «اوچدن مراد الله، «عیسی ومریمدر» دیرلر.»

تعالی الله عن ذلك علواً کبیراً. [*]

---

[*] خرستیانلغك ماهیتنه لایقیله کسب وقوف ایتمك استه‌ین اخوان دینه هندی خواجه رحمةالله افندی حضرتلرینك (اظهار الحق) وادیب حکیم احمد مدحت افندی حضرتلرینك (مدافعه) و (مدافعه‌یه مقابله ومقابله‌یه مدافعه) نام تألیف حقائق اشتماللرینی مطالعه بیورمالرینی توصیه ایدرم. سری

برنجی مبحث

علم

علم بر صفت ازلیه‌در که عندالتعلق معلومات آنکله منکشف اولور .

تعلق ایستر قدیم، ایسترسه حادث اولسون؛ زیرا ازلیاته، و — کله‌جکده تجدد ایده‌جك اعتباریله — متجدداته نسبتله علمك بالفعل غیر متناهی برطاقم تعلقات قدیمه‌سی، و — الآن ویا قبل الآن وجودی اعتباریله — متجدداته نسبتله‌ده بالفعل متناهی دیگر برطاقم تعلقات حادثه‌سی واردر.

حاصل کلام: علم محیط الهینك تعلقاتی ایکی نوعدر. برنجیسی: ازلده‌کی تعلقاتدرکه — زمان ایله مقید اولمایه‌رق — ازلیات ومتجدداتدن علمك کندویه تعلقی ممکن اولان جمیع اشیایی شاملدر . شو قدرکه متجدداته اولان تعلقات ازلیه‌سی — کله‌جکده تجدد ایده‌جك اعتباریله — در . یعنی: زمان ایله مقید اولمایوب بلکه وجه کلی اوزره‌در . نته‌کیم : امور کلیهٔ غیر متجدده‌یه علم الهیسی تعلق ایتدیکی کبی .

ایشته بوتعلقات قدیمدر . بالفعل غیر متناهیدر ؛ چونکه تعلقات مذکوره متعلقاتنك یعنی امور ازلیه ومتجدده دن

بيلنن شيلرك ممكن، ممتنع و واجبه دخى شمولى جهتيله عدم تناهيسى ضروريدر .

نوعيندن ايكنجيسى: مالايزالده كى تعلقاتدركه – زمان حال وزمان استقبالده متجدد اولالرى اعتباريله – متجدداته مختصدر.

ايشته بوتعلقات دخى حادثدر. بالفعل متناهيدر؛ چونكه تعلقات مذكوره متعلقاتنك – وجودده مجتمع اولسون اولماسون – حدوثى وتناهيسى ضرورى وبديهيدر؛ زيرا هر موجود ممكن متناهيدر .

فلاسفه‌نك زعم ايتدكارى كبى ازمانك تجدد وتبدلى حسبيله متجدداتك تغيرندن ذات واجبك برصفتدن ديكر صفته تبدلى ده لازم كلمز؛ زيرا متجدداتك تغيرى صفت علمده تغيرى ايجاب ايتمز؛ بلكه امور اعتباريه واضافيه‌دن اولان يالكز تعلقاتنده تغيرى ايجاب ايلر. بونده ايسه فساد يوقدر. بو، جمهورك كيدشيدر.

بعض محققين دخى شوكا ذاهب اولمش كه: «الله تعالى وتقدس حضرتلرينك علم الهيسى موجود اولمش واوله جق متجدداته بردر.»

بوصورتده متجدداته – متجدداتك وجودى اعتباريله – علم الهيسى ايچون تعلقات حادثه اثباتنه حاجت يوقدر؛ زيرا زيدك يارين فلان شهره داخل اوله جغنى بوكوندن بيلن كيمسه شو بيلیشى كندوسندن ازاله ايده جك غفلتسز مستمر اولديغى حالده صباحلانيرسه، زيدك اوشهره دخولى علم حادث ديكرله دكل، ينه عين بواولكى بيلشله بيلير .

اما زيدك يارين فلان شهره كيره جكنى بو كوندن بيلديكى حالده، بيلمك ايچون علم حادث ديكره محتاج اولان كيمسه نك بو احتياجى مجرد علم سابقندن كندويه غفلت طريان ايتمش اولمقدن ناشيدر. بارى تعالى وتقدس حضرتلرينه غفلت طريانى ايسه ممتنعدر. بناءً عليه آنك موجوده اولان علمى موجود اوله جقه اولان علمنك عينى در. علم حادث ديكر دكلدر.

بالاده تعلقات حادثه يى «بالفعل متناهى» قيديله تعقيد ايلدك؛ زيرا تعلقات حادثه — برحده دك منتهى اولمازكه آنك فوقنده تعلق آخر متصور اولمايه — معناسنجه بالقوه غيرمتناهيدر.

چونكه مقدورات اللهك عدم تناهيسى بحثنده ذكرى مرور ايتديكى اوزره علم الهينك تعلقاتى كبى متعلقاتى دخى بومعناجه غيرمتناهيدر.

ایکنجی مبحث

قدرت

قدرت برصفت ازلیه‌درکه مقدوراته یعنی: ایجاد واعدامه، تعلق ایدنجه تأثیرینی کوستەریر .

شویله‌که: مقدوراتك فاعلدن وجود وصدورینی ممکن قیلار. یعنی : «قدرت ممکناتی حد ذاتنده ونفس‌الامرده ممکن‌الوجود قیلار» معناسنجه دکل، بلکه «کندیله فاعلدن تأثیر وایجاد ممکن اولور» معناسنجه برصفتدرکه مقدوراتك وار وصادر اولماسنی ممکن قیلار؛ زیرا وجود وعدمك استواسی معناسنجه، «امکان» کندی ذاتنه نسبتله ممکن ایچون «امر ذاتی» اولوب «قدرت» بونکله تعلق ایتمشدر .

مثلا : دینیلیرکه : «بوشی مقدور در ؛ زیرا ممکن‌در .» و «شوشی مقدور دکلدر ؛ زیرا ممتنع ویا واجبدر . بناءً علیه بالفعل وجود، قدرت و اراداتك اثری اولمق صحیح اولماز .

حاصل کلام ، بومساله‌ده متکلمین ایکی طاقم‌در. برطاقمی: قدرت و اراده‌یه مغایر اوله‌رق «تکوین» صفتنی اثبات، ودیگر طاقمی: انی ایتدی .

«تكوين» صفتنى اثبات ايدن ماتريديلر ديديلركه: «قدرت
«برصفتدركه فاعلدن تأثير وايجادك صحتى آنك شانندندر، تكوين
«دخى برصفتدركه ازلده كندويه قدرت تعلق ايدن ووجود
«وعدمندن برى ارادهنك تعلقيله ترجيح اولننجه واجبدن
«صدور صحيح اولان ممكنك ايجادينه تعلق ايتمشده او ممكن
«فى‌الحال وار اولمش مناسنجه بالفعل ايجاد شانندندر.»

ايمدى شو بيانه كوره قدرتك تعلقاتى كاملاً قديمدر،
بالفعل غيرمتناهيدر.

تكوينى نفى ايدن أشعريلر دخى ديديلركه: «قدرت بر
«صفتدركه ايجاد آنك شانندندر. صدورك صحتنه كلنجه: بو،
«قدرتك امكان‌ذاتيسى ايچون لازم اولان برامردر، زيرا طرفين
«يعنى: وجود وعدمك ايكيسىده يكديكره مساوى اولنجه
«ايكيسندن هربريسى فاعلك اثرى اولمغله صالح‌اولور. بناءً عليه
«صدورك صحتى مخصصه محتاج اولماز. مخصصه محتاج اولان آنجق
«احدهمانك بعينه فاعلدن صدوريدركه بومخصص دخى‌ارادهدن
«عبارتدر. بوصورتده «تكوين» صفتنى اثباته حاجت يوقدر.»

صكره بونلر دخى ايكى فرقه اولوب كيمى ديديكه: «قدرت
«مقدوراتك ايجادينه ازلده تعلق ايتمشدر. شوقدركه اراده‌تعلق
«ايتمه‌نجه مقدورات‌سلسلهٔ موجوداته داخل‌اوله‌ماز. بنا برين‌مالا
«يزالده اراده هر نه‌وقت تعلق ايدرسه فى‌الحال موجود اولور.»
بناءً عليه بونلره كوره كرك قدرت، كرك قدرتك تعلقاتى

کاملاً قدیم اولمغله ممکناتك حدوث ووجودنده امر آخره احتیاج قالماز .

ایمدی بونلرك عندنده مقدورات‌الله بالفعل غیر متناهی اولمش اولور ؛ چونکه مالایزالده ارادهٔ ثابت اولان شیئك بالقوه غیر متناهی اولماسی ضروری وبدیهیدر .

کیمی دیدی که :

« اراده ممکنك وجود وعدمندن برینی ترجیح ایتدیکی وقت آنك ایجادینه قدرت تعلق ایدرده فی الحال اوممکن وار اولور » مناسنجه « قدرت » مالایزالده مقدوراتك ایجادینه تعلق ایتمشدر .

بو ایکنجی فرقه‌نك تعریف وبیانه کوره‌ده مقدوراتك تجددی حسبیله قدرتك تعلقی حادثدر . بناءً علیه بوفرقه عندنده مقدورات‌الله بالفعل متناهی ، وبالقوه غیر متناهیدر .

«بالفعل» متناهیدر ؛ چونکه موجوداتك تناهیسی ضروری وبدیهیدر . «بالقوه» غیرمتناهیدر ؛ چونکه مقدورات الله فوقنده حد آخر ، تصور اولنماز برحده‌دك منتهی اولماز .

سیلکوتی خیالینك محصول کلامی اولان شو تقریر وبیانه ایلیشیور . دیورکه :

« اولی اولان بویله دیملی ایدی که « تکوین » صفتنی نفی « ایدنلره کوره قدرتك ایکی تعلقی واردر . بری : «تعلق ازلی» که « ممکناتك فاعلدن صحت صدوری او تعلق ازلی ایله‌در .

« ایشته بو تعلقات ازلیه قدیمدر . بالفعل غیر متناهیدر ؛ « چونکه « ممکنات » متناهی دکلدر .

« دیکری دخی : « تعلق » که مقدورات شو تعلق حادثله « موجود اولور .

« شو تعلقات دخی « اراده » ممکنک وجود وعدمندن « برینی ترجیحه تعلق ایتدکدن صکره حادث اولان تعلقاتدر . « بو تعلقات ، بالفعل متناهی . وبالقوه غیر متناهیدر . نته‌کیم : « بو تعلقاتك متعلقاتی ده بویله‌در . »

اوچنجی مبحث

حیات

حیات برصفت ازلیه‌درکه علمك صحتنی ایجاب ایدر .

اهل ملل ایله غیریلری اتفاق ایدوب دیمشلرکه «جناب حق مادام‌که عالم و قادردر ، حیّ‌در ؛ چونکه هر عالم وقادرك حیّ اولماسی ضروریدر. (واقعا برشرذمهٔ قلیله عالمیت خدایی انکار ایتمش ایسه‌ده آنلرك قولنه اصلا اعتبار اولنماز .)

« ایشته جناب حقك [حیّ] اولدیغنده جمله‌سی بویله متفق اولوب یالکز حیاتنك معناسنده اختلاف ایتمشلردر ؛ زیرا بزم حقمزده حیات یامزاج نوعینك اعتدالی دیمکدر، یاخود مزاج نوعینك اعتدالنه تابع اولور بر قوتدر . (او قوت ایستر حس وحرکت قوتنك تا کندیسی اولسون ، ایستر — ابن سینانك مختاری اولدیغی اوزره — اوقوتك مغایری اولسون) حال بوکه شو تعریفلرله معرّف اولان « حیات » حیات باری ایله قیاس قبول ایتمز وبودرلو «حیات» حق باریده اصلا تصور اولنه‌ماز.

بناءً علی ذلك دیدیلرکه : « حیات باری آنجق کندوسنك عالم وقادر اولمقلغنك صحتندن عبارتدر . »

ایشته بو ، حکمانك ومعتزله‌دن (ابوالحسین البصری) نك مذهبیدر .

بزم اصحابمزدن و معتزله‌دن جمهور علما دخی « حیات بر صفتدرکه علم و قدرتك صحتنی ایجاب ایدر . » دیدیلر ؛ چونکه اکر جنات رب العالمینك ، علم کامل ایله قدرت شامله‌نك صحتنی ایجاب ایدر بر صفت جلیله‌یه اختصاصی اولماسه ذکر اولنان علم وقدرتك صحتنه اختصاصی ترجیح بلا مرجح اولمق لازم کلیردی .

اونه‌کیلرده شو وجهله جواب ویردیلرکه :

«بوقولیکز جناب حقك علم وقدرتك صحتنی موجب اولان «صفت حیاته اختصاصیله منقوضدر ؛ زیرا اکر اختصاصی صفت «دیکر واسطه‌سیله اولسه ، صفات وجودیه‌ده تسلسل لازم کلیر . «بوصورتده برشیئه انتهادن لابدرکه اوشیئه اختصاصی صفت دیکر «واسطه‌سیله اولمایه . بناءً علیه ترجیح بلامرجح فسادی لازم کلیر . »

معترضلرك شو استدلاللری ذواتك تماثلی اوزرینه مبنی ایدوکندن استدلاللرینك بطلاننه صاحب (مواقف) اشارت ایدوب دیمشکه :

« حق اولان بودرکه جناب واجب الوجودك ذات پاکی «ذوات سائره‌یه بالحقیقه مخالفدر . بناءً علیه ذات اقدس الهیسی «ینه کندی ذاتی ایچون برامره اختصاصی اقتضا ایدر . بویله «اولنجه ترجیح بلا مرجح فسادی لازم کلمز . »

مع هذا امور معلومه‌دندركه ذات اجلّ واعلاسنك ينه كندى ذاتى ايچون اقتضا ايتديكى امرى صحت علمه علت قيلمق صحت علمك عينى قيلمقدن اولى دكلدر .

ايمدى نفس صحت اوزرينه زائد برشى اثباتنه قالقيشاندن، مدعاسنى تأييد ايده‌جك دليل ايسته‌ريز .

دردنجی مبحث

سمع وبصر

سمع برصفتدرکه مسموعاته تعلق ایدر. بصر دخی، دیکر برصفتدرکه مبصراته تعلق ایدر. شویله که: جناب حق مسموعات ومبصراتی تخیل و توهم ، تأثیر حاسه ، ووصول هوا طریقیله دکل، ادراك تام ایله ادراك ایدر .

شوسمع وبصر صفتلرینك قِدمندن مسموعات ومبصراتك ده قِدمی لازم کلمز. نته کیم علم وقدرتك قدمندن معلومات ومقدوراتك قِدمی لازم کلمدیکی کبی.

سمع وبصر [اشاعره] ایله [جمهور معتزله] و [کرامیه] عندنده علمك غیری ایکی صفتدر. یعنی ذات اوزرینه زائد ایکی صفتدرکه بونلرله مسموعات ومبصرات، جناب باری یه منکشف اولور. نته کیم: بزده سمع ایله مسموعات، بصر ایله مبصرات منکشف اولدیغی کبی. شوقدرکه ذات باریده بوانکشاف بزده کی کبی صُور محسوسه نك حَدَقهٔ چشمه انطباعی و هوانك قولاغه وصولی طریقیله دکلدر؛ زیرا حق باریده چشم ، کوش تصور اولنه ماز. بونلر علمه ده مغایردرلر؛ زیرا بر شیئی کورمکسزین،

ایشتمکسزین علم تام، علم جلی ایله بیلوبده صکره آنی رأی العین مشاهده ایله‌دیکمزده، ویاایشتدیکمزده، حالتین بیننده یعنی مجرد بیلمه ایله کورمه‌نك ویاایشتمه‌نك آره‌سنده بیوك بر فرق بولورز. [١] حالتین دخی وجود علم ایله برابر حالت ثانیه‌نك برامر زائدی مشتمل اولدیغنی بالضروره بیلیرزکه اوده کورمك وایشتمکدن عبارتدر.

موما الیهك غیری، یعنی فلاسفهٔ اسلام ایله (کعبی) و (ابو الحسین البصری) طریق تأویله کیدوب دیدیلرکه: «علمك «مسموعات ومبصراته نسبتله ایکی تعلقی واردر. بری [تعلق ازلی] «که بوتعلقه مسموعات ومبصرات قوهٔ عاقله‌یی استعمالدن «صکره بزم ایچون حاصل اولان انکشاف تعقلی‌یه شبیه، انکشاف «تام ایله منکشف اولور. دیکری: [تعلق حادث] که مسموعات «ومبصراتك حدثندن صکره حاصل اوله‌رق بوتعلقله مسموعات «ومبصرات حاستنین مذکورتینی استعمالدن صکره بزم ایچون «حاصل اولان انکشاف تخیلی‌یه شبیه، انکشاف جلی ایله منکشف «اولور. ایشته شو ایکی نوع تعلق اعتباریله‌درکه علمه سمع «وبصر، تسمیه اولنور.»

مقالهٔ مفرده [*]

حق جل وعلی حضرتلرینك سمیع وبصیر اولدیغی، دین مبین

---

[١] «شنیدن کی بود مانند دیدن» ولیس الخبر کالمعاینه.

[٢] مواقف.

محمديدن (صلى الله عليه وسلم) بالضروره بيلينن شيلردندر . بناءً عليه صفت سمع وبصرى اثبات ايچون استدلاله حاجت يوقدر. نصلكه سائر ضروريات دينيه‌نكده حقى بودر .

اوت! قرآن وحديث، جناب واجب وجودك سميع وبصير اولديغى بيانيله برصورتده مشحوندركه بونك انكار وتأويلى اصلا ممكن دكلدر؛ چونكه بو ، قطعاً شك وشبهه ايديله‌ميه‌جك مرتبه‌ده بالضروره معلومدر .

اگرچه بوبابده بعض اصحاب « الله تعالى حىّ در. هرحىّ «اولانك ايسه سمع وبصر صفتلريله اتصافى صحيح اولور . «كيمككه برصفتله اتصافى صحيح اوله، يااوصفتله وياخود آنك «ضديله اتصافى دركاردر. سمع وبصرك ضدى ايسه صمم وعمى در. «صمم وعمى ايسه صفات نقصدن اولدقلريله الله تعالى وتقدس «حضرتلرينك بو صفتلرله اتصافى ممتنعدر. بوتقديرجه كنديسنك «سمع وبصر صفتلريله اتصافى واجب اولدى.» يولنده احتجاج ايتمش ايسه‌ده بواحتجاج صحتى اولمايان مقدمات آتيه‌يه توقف ايدر.

مقدمهٔ اولى — الله تعالى سمع و بصرله اتصافى مصحّح اولان حيات انسانه بكزر برحيات ايله حىّ در.

مقدمهٔ ثانيه — صمم وعمى، سمع وبصرك ضديدرلر.

مقدمهٔ ثالثه — محلّ برشيدن واوشيئك ضدندن خالى دكلدر.

مقدمهٔ رابعه — الله تعالى نقائصك هپسندن منزّهدر.

مقدمهٔ اولى ايسه ممنوعدر؛ چونكه حيات بارى غير اللهك حياتنه مخالفدر. بناءً عليه حيات بارى‌نك نزده‌كى كبى سمع وبصرله اتصافى مصحح اولماسى واجب اولماز. حتى بوندن ناشيدركه حياتمز سببيله بزم جهل، ظن، شهوت، نفرت ايله محكوم عليه اولمامز صحيح ايكن بو — واجب تعالى‌نك حياتى سببيله — آنك حقنده صحيح دكلدر.

مقدمهٔ ثانيه دخى ممنوعدر، زيرا صمم وعمى، سمع وبصرك ضدلرى اولمايوب بلكه سمع وبصرك ملكه‌سزلكيدر. بناءً عليه جناب حقك سمع وبصردن خالى اولماسيله صمم وعمى ايله اتصافى لازم كلمز، زيرا جائزكه رأساً قابليت اتصاف منتفى اوله. قابليت اتصاف منتفى اولنقله برابر سمع وبصر ملكه‌لرينك عدميله اتصافى بزم عندمزده نقص دكلدر.

اوچنجى مقدمه دخى دليلسز بر دعوادر؛ چونكه هر آن تنفس ايتديكمز هواء الوان و طعوم مستفاده‌نك هپسندن خاليدر. يعنى هواى نسيمينك‌ده نه رنكى وار، نه طعمى.

مقدمهٔ رابعه‌يه كلنجه: جناب حقك نقائصدن تنزهنى اثباتده عمده اولان دليل اجماع امتدر. شويله‌كه: ذات پاكنك ساحهٔ عزت وجلالى شوائب وآثار نقصدن مبرا اولديغى مجمع عليهدر؛ بناءً عليه شو مسأله‌ده ابتدا اجماعه عدول ورجوع اولنماليدر؛ چونكه امت مرحومهٔ محمديه؛ الله تعالى وتقدس حضرتلرينك

سميع وبصير ايدوكنه اتفاق ايتمشدر. اجماع ايله اکتفا اولديغى حالده مقدمات سائرهنك مؤنتندنده اجتناب ايدلمش اولور.

نصل اجتناب ايدلمهسونكه : تنزهه دال اولان اجماعك حجيتى - اكر اجماعك حجيتنه دال اولان آيات و احاديثك ظواهريله اثبات ايدهجك اولسهق - سمع وبصره دال اولان ظواهر اجماعك حجيتنه دال اولان ظواهردن اقوادر.

چونكه اجماعك حجيتنه بر چوق اعتراضات وارد اولوركه آنلرك دفعنه احتياج مس ايدر، بناءً عليه مدعايى اثباتده اقوى اولان دليلدن اضعف اولان احتياجه مس ايدهبن شيله تمسكه عدولده معنى يوقدر؛ زيرا بو اضعفه نسبتله برابر مسافهيى اوزاتمقدن بشقه بر شيئى انتاج ايتمز .

اكر اجماعك حجيتى امر ديندن حاصل اولان علم ضرورى ايله اثبات ايدهجك اولسهق، او «علم ضرورى» بحث وتقريرى صددنده اولديغمز مسألهده نصل اولسه ينه ثابتدر . بناءً عليه سمع وبصرى اثباتدن اجماع ايله تمسكه، آندن صكرهده علم ضرورى ايله اجماعك حجيتنه تمسكه احتياجمز يوقدر؛ زيرا بو فائدهسز بر تطويلدر. آنكچون بويله بايغه نه حاجت؟ بلكه ابتدادن ديرزكه «الله تعالى حضرتلرينك سميع وبصير، يعنى سمع وبصر صفتلريله متصف ايدوكى دين مبين احمديدن بالضروره بيلنن اموردندر.»

انتهى

بالجمله فرق اسلامیه الله تعالی حضرتلرینک سمیع وبصیر ایدوکنه اتفاق وفقط سمع وبصرک معناسنده اختلاف ایتمشلردر.

فلاسفهٔ اسلامیه ایله (کعبی) وابوالحسین بصری «سمع وبصر، الله تعالی نك مسموعات ومبصراتی بیلمسندن عبارتدر.» دیمشلر.

[اشاعره] ومعتزله‌دن [جمهور علما] ایله [کرامیه] دخی «سمع وبصر، علم اوزرینه زائد ایکی صفتدر؛ زیرا الله تعالی حضرتلرینک سمع وبصرله وصفی نقلدن مستفاددر. اما ذات پاك خدا ذوق ایله، لمس ایله، وصف اولنماز؛ چونکه جناب بارینك بونلرله اتصافنه دائر نقل وارد اولمامشدر.» دیمشلر.

ایمدی بومسأله‌یه من حیث العقل نظر اولندیغی وقت وجه مذکوردن بشقه وجه بولنماز؛ زیرا جناب باری‌یه حیوانانك سمع وبصرینه شبیه ایکی صفت اثباتی ممکن اولمایان اموردندر. بوحالده اولی اولان مقالهٔ سابقه‌ده بیان اولندیغی اوزره طریق استدلاله کیتمه‌یه‌رك «مادام که جناب حقك سمع وبصرله اتصافنه نقل وارد اولمشدر، بزده بوکا اینانوب ایمان کتیردك و الله تعالی نك سمع وبصری بزم بیلدیکمز چشم وکوش دیمك دکلدر. بونکله برابر حقیقت سمع وبصره وقوفمز یوقدر.» دیمه‌لیدر.

بشنجی مبحث

ارادهٔ ومشیئت

اراده ومشیئت ذی حیات اولانده بولنور بر صفتدرکه قدرتك مقدورات واوقاته نسبتی مساوی، وعلمك تعلقی وقوعه تابع اولمقله برابر « مقدورینی » دن یعنی فعل و وجود ترك وعدمدن برینك اوقاتدن بر وقتده وقوعه تخصیصنی ایجاب ایدر.

ایضاح

«علمك تعلقی، وقوعه تابعدر» قولیله شونی دیمك استرزكه علم تصوری واقعده، غیر واقعده عام وشاملدر . بناءً علیه بو مرجح ومخصص اوله‌ماز. وقوعه اولان علم تصدیقی ده وقوعك، وقوع دخی ارادهٔ مخصصه‌نك فرعیدر . یعنی « صفتِ علم» ، احدِ مقدورینی وقوعه ترجیح ایدن صفتك غیری ایدوكنك تحقیقی بودركه: اكر «صفت علم»، صفت مرجحهٔ مذكوره‌نك عینی اولسه ، احد طرفینك مرجحی یانفس حقیقت مقدوره، یاخود مقدورك خارجده وقوع ووجودینه علم اولمقدن خالی دكلدر . بونلرك ایكیسندن هیچ بریسی مخصص اوله‌ماز .

نفس حقیقت مقدوره ، علم مخصص اوله‌ماز ؛ زیرا اشبو علم واقعه‌ده، غیر واقعه‌ده عام وشاملدر؛ چونکه الله ذوالجلال حضرتلری ممکنی‌ده ، ممتنعی‌ده ، واجبی‌ده بیلیر . بناءً علیه ظاهر وبدیهیدرکه بوعلم ، مقدورك مخصصی اوله‌ماز .

مقدورك خارجده وقوع و وجودینه علم دخی مخصص اوله‌ماز ؛ زیرا شیئك وقوعنه علم شیئك زمان حال ویا زمان استقبالده واقع اولور شیلردن اولماسنه فرع وتابعدر ، چونکه « معلوم » اصلدر . « علم » معلومك صورتی ، کولکه‌سی ، حکایه‌سیدر . « علم » ایستر معلوم اوزرینه مقدم اولسونکه بوده « علم فعلی » در . ایستر مؤخر اولسونکه بوده « علم انفعالی » در . برشیئك صورتی وحکایه‌سی اولسه اوشیئك فرعیدر . حتی اوشی اکر علم کندویه تعلق ایدن حیثیت مذکوره‌یه مقارن اولماسه علم اولمازدی، بلکه جهل‌اولوردی.

ایمدی برشیئك وقوعنه علم اوشیئك واقع اولان شیلردن اولماسنك فرعی اولنجه، اراده‌نك عینی اولمامش اولور . اویله اراده‌که شیئك واقع اولان شیلردن اولماسی کندینك فرعی وکندویه تابعدر .

علم ، یا « فعلی » در ، یا « انفعالی » در .

« علم فعلی » وجود خارجی‌یه سبب اولمقدر . نته‌کیم مثلا: سریر کبی برشیئی ابتدا تصور ایدرزده‌صکره ایجادایلرز.

«علم انفعالى» وجود خارجيدن مستفاد اولاندر. نصل که مثلا ارض وسما کبی، ذاتاً خارجده موجود برشی بولنورده صکره آنی تصور ایدرز.

بوصورتده «علم فعلى» کثرتدن اوّل، «علم انفعالى» کثرتدن صکره ثابت اولور. یعنی «علم فعلى» برکلى درکه آنك اوزرینه «کثرت» تفرع ایدر. «کثرت» دیدیکمزده اوکلینك افراد خارجیه‌سندن عبارتدر.

«علم انفعالى» دخی برکلى درکه کندوسی «کثرت» اوزرینه تفرع ایدر. بو «کثرت» ده کلئ مذکور کندولرندن مستفاد اولدیغی افراد خارجیه‌دن عبارتدر.

حکما دیمش که:

«الله تعالى حضرتلرینك کندی مصنوعاتنه اولان علم الهیسی «علم فعلى» در؛ زیرا علم الهى خارجنده ممکناتك وجودینه سببدر. شوقدر که علم الهیسنك وجود ممکناته سبب اولماسی آلات وادواته توقف ایتمز. بزم کندی افعالمزه اولان علممز ایسه آنك خلافنه‌در. بوسببدندرکه بزم معلومزك علممزدن صدوری تخلف ایدر.»

معتزله: «مشیئت قدیمدر؛ اراده حادثدر؛ ذات الله ایله قائمدر.» دیه زعم ایتمشدر.

ینه معتزله‌دن (ابوالقاسم محمد بن بلخی) «الله تعالى وتقدس

«حضرتلرینك کندی فعلی اراده بیورماسنك معناسی
«مکروه دکلدر . ساهی ده دکلدر . مغلوب ده دکلدر . » دیمك
« اولوب فعل غیری اراده بیورماسنك معناسی دخی «اوفعل
«ایله آمر اولمقدر . » دیمش .

رد

الله تعالی‌نك فعل غیری اراده بیورماسنك معناسی اوفعل
ایله آمر اولمق دکلدر؛ زیرا معلومدرکه الله ذوالجلال هر عبد
مکلفه « ایمان » وسائر «واجبات» ایله امر بیورمش؛ حال بوکه
بوامره امتثال ایتمه‌ینلر ایدنلردن چوقدر .

ایمدی [ابولقاسم محمد بن بلخی] نك دیدیکی کبی اولسه‌یعنی
اراده امردن عبارت بولنسه ، ایمان وسائر واجباتی اتیان
ایتمه‌ین بر عبد مکلف بولنمامق لازم کلیردی .

اوامر الهیه ایکی قسمدر: بری: « امر تکوینی » دیکری:
«امر تشریعی » در . امر تکوینی‌ده مأمور بهك وجـودی
لابد ولازمدر. نته‌کیم قرآن مجیدده «إِنَّمَا أَمْرُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ
أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » بیورلمشدر . امر تشریعیده مأموربه
کاه بعض مواضعده امردن تخلف ایدر. ابوجهلك ایمانی کبی،
تارك صلاته نسبتله ، نماز کبی . حاصل کلام ، اوامر تکوینیه
بهمه حال نافذ اولور. اوامر طلبیه‌نك ایسه بهمه حال نفوذی

لازم كلمز ؛ زيرا اوامر طلبيه‌نك اراده‌يه موافق اوله‌رق جريانى لازم اولماديغيچون عدم نفوذندن‌ده نه قدرتده نقص لازم كلير، نه‌ده ذاتده .

مذهب اهل حق بودركه: امر واراده بيننده عموم وخصوص من وجه وار . بريرده براشيرلر ، ديگرنده آيريليرلر .

مثلا : [حضرت ابوبكر الصديق] افندمزك ايمانى هم « مراد الله » ، هم‌ده « مأمور به » در. مثلا : ابولهبك كفرى دخى اگرچه «مراد» در ؛ لكن «مأمور به» دكلدر . ايمانى‌ده اگرچه «مأمور به» در ؛ لكن «مراد الله» دكلدر .

صانع تعالى حضرتلرى كافۀ ممكناتى خلق وايجادده فريد اولديغى كبى مريد اولديغنده دخى متكلمين، حكما وبالجمله فرق اهل هوا متفق الكلامدر. يالكز ارادۀ الهيه‌سنك معناسنده اختلاف ايتمشلردر . شويله كه : جبائيه « اراده ، محل ايله قائم اولمايوب باشلى باشنه قائم وذات اوزرينه زائد برصفتدر .» ديمش .

كراميه « [اراده] ذات ايله قائم برصفت حادثه‌در.» ديمش.

ضرار « [اراده] ذاتك عينى‌در .» ديمش .

نجار « [اراده] فاعلك مكره وساهى اولماماسيدر.» ديمش.

كعبى « حق تعالى‌نك كندى فعلنى اراده بيورماسى ، فعلنى بيلمه‌سى ، وغيريسنك فعلنى اراده بيورماسى اوفعلى ايله

امر ایتمیدر.» دیمش، که (ابو القاسم بلخی) نك سوزی ده بوكا یاقیندر. سائر محققین معتزله «اراده» مصلحته دائر فعلده اولان شیئی بیلمکدر.» دیمشلردر.

حکما «اراده» نظام اکمله علمدر.» دیمشلر.

اهل سنت «اراده» برصفت ازلیه‌درکه تخصیص شانیدر قدیمدر ذات واجب اوزرینه زائددر؛ ذات واجب ایله قائمدر.» دیمش.

بزکه لله الحمد اهل سنتز، ایشته بویله اعتقاد ایدرز. زیرا ذاتك كافهٔ اضداده نسبتی مساوی اولمقله برابر بعض اضدادی بعض اوقاتده تخصیص ایتمك تخصیص شانندن اولان برصفت سببیله اولمق لابددر چونکه تخصیص؛ بلا مخصص، ممتنعدر. واجبك فاعلیتنده بر امر منفعله احتیاجی ده ممتنعدر. بناءعلیه شو صفت مخصصه «اراده» دنیلن صفتدرکه بو، عندالعقل واضح وعلمه‌ده، قدرته‌ده، سائر صفاته‌ده مغایردر.

«اراده» قدرته مغایردر؛ زیرا قدرتك طرفینه، یعنی فعل وترکه نسبتی مساویدر. اراده ایسه آنك خلافنه‌در.

«اراده» علمه‌ده مغایردر؛ زیرا علم مطلقك هرشیئه نسبتی علی السوادر. مصلحته دائر فعلده اولان شیئه علم، یاخود شیئك فلان وقتده اوله‌جغنه دائر اولان علم ایسه اراده اوزرینه سابقدر. شیئك وقوعنه دائر اولان علم دخی اراده‌دن متأخر اولان وقوعه تابعدر.

«وقوع» ايله مراد نفس الامرده‌كى وقوعدر. وجود خارجى دكلدر، چونكه اراده بعضاً مقدورَيندن «ترك» جانبنى تخصيص ايلر. حال بوكه معدوم وعدم خارجده موجود دكلدر .

متكلمين ديمشلركه: «ضِدَّين» ك قدرته نسبتى مساويدر؛ زيرا «بارى تعالى نك قدرتيله احد ضدين واقع اولمق نصل ممكن ايسه، «ضد آخرك دخى ينه اوقدرتله وقوعى ممكندر. ضديندن هر برينك «اوقاته نسبتى دخى مساويدر. زيرا واقع اولديغى وقت ايچنده «وقوعى نصل ممكن ايسه اول وقتدن اوّل ويا صكره دخى «واقع اولماسى ممكندر. بناءً عليه بر مخصصدن لابدركه احد «همايى آخره ترجيح و آكا اوقاتدن بر وقت تخصيص وتعيين ايله‌يه.

«ايشته بو مخصص اراده‌در . و بو اراده بر صفت جليلهٔ «الهيه‌دركه قديمدر؛ چونكه حادث اولسه الله تعالى نك محل حوادث «اولماسى لازم كليردى. بوندن بشقه بر ده ارادهٔ اخرايه محتاج «اوله‌رق ايش تسلسله واروردى. يعنى «اراده» ذات واجبدن «منفصل بر صفت اولمق جائز دكلدر. بلكه «اراده»، ذات الله ايله «قائم بر صفت حقيقيه اولمق لابدر .

«ايمدى قديم اولمايوب ده حادث اولسه ذات واجبه حوادثك «قيامى لازم كلير كه بو، محال ممتنعدر. بر ده «اراده» حادث اولسه «اوده ذات الله ايله قائم ديگر بر ارادهٔ حادثه‌يه محتاج اولوردى؛ زيرا حوادثك كافه‌سى الله تعالى حضرتلرينه مستنددر .

متكلمينك بو كلامی علم وقدرته مغایر اولان صفت اراده‌نك ثبوتنك دلیلی‌در. استدلالرینك ملخصی بودركه:

ممكناتك ذات فاعله نسبتی مساویدر. مساوی اولنجه بر مخصص لابدركه او مخصص سببیله واجب تعالی برشیء معیننك فاعلی اولمق صحیح اوله. او مخصص دخی استعداد قابل كبی فاعلدن منفصل اولماز؛ زیرا ممكناتك ذات فاعله نسبتی مساوی اولدیغی كبی فاعلك دخی اول امر منفصله وغیریسنه نسبتی مساویدر.

بناءً علیه اوده آخر بر مخصصه محتاج اوله‌رق ایش تسلسله وارر و مخصصلرك تسلسلی باطل اولدیغی كبی، واجبك كندی فاعلیتنده بر امر منفصله احتیاجی دخی باهر البطلاندر. بویله اولنجه او مخصص ذات فاعل ایله قائم بر صفت اولمق لابددر.

شو مخصص اولمق لازم كلن صفت ایسه، ممكناتدن هیچ برشیئه تعلق اولمایان صفت حیات دكلدر؛ زیرا ذاتك ممكناته نسبتی مساوی اولدیغی كبی، حیاتك دخی جمیع ممكناته نسبتی مساویدر. جمیع ممكناته نسبتی مساوی اولنجه‌ده اشیادن برشیء فاعل ایچون مخصص اولمغه صالح اوله‌ماز. بناءً علیه بو صلاحیتی حائز اولان «صفت» ممكناته تعلق ایدن صفتلردن اولمق لابددر.

شو مخصص اولان صفت ایسه «قدرت» صفتی‌ده دكلدر؛ زیرا قدرت صفتی كرچه ذاتك تعلق برصفتدر؛ شوقدركه بونك ضدینه واوقاته تعلقی بردن واقع اولور؛ چونكه قدرتك تعلقی

يالكز قادر متعال حضرتلرندن صدورك صحتنى مفيددر . جميع ممكنات ايسه بو صحتده مشتركدر؛ زيرا قدرته نسبتله مثلا: معين برجسمك بياض اوليويرمه‌سى كبى، أضداددن برشيئك شووقتده فاعلدن صدورى نصل صحيح ايسه، ينه اوجسم معينك سياه اوليويرمه‌سى كبى ضدّ ديگرك دخى ينه شو وقت ايچنده صدورى صحيحدر. وضدّينڭدن هر برينك شو وقتده صدورى نصل صحيح ايسه اوقات سائره‌دن ديگر بروقتده دخى صدورى صحيح اولور. بناءً عليه قدرتك تعلقى ممكنات ايچون مخصص اوله‌ماز ، بلكه او صفت مخصِّصه «ضدَّين» ك يالكز برينه، واوقاتدن يالكز بروقت معينده تعلق ايدوب ضد آخره، واوقات سائره‌ده تعلق ايتمه‌مك لابددر، كه بو دخى «اراده» صفتندن بشقه‌سى دكلدر؛ چونكه اراده‌نك وقت واحدده «ضدين» ه تعلقى صحيح اولماز. يوقسه «ضدَّين» ك اجتماعى، ياخود «مرادين» دن برينك اراده‌دن تخلفى لازم كليركه بو باهر البطلاندر.

اولكيسى كه اجتماع ضِدَّين‌در ؛ ضرورةً باطلدر.

ايكنجيسى ده باطلدر؛ چونكه «أحدِ مرادَيْن» ك اراده‌دن تخلفى واجب تعالى وتقدس حضرتلرينك عجزينى استلزام ايدر. هم ده وقت واحدده « ضِدين » ك حصولنى اراده ايتمك محالى اراده ديمك اولديغيچون بويله بر اراده صاحب شعور اولاندن صدور ايتمز . بالجمله فاعل مختارده بهمه‌حال «صفتِ قدرت» دخى لابددركه مختار اولسون‌ده موجب اولماسون. وصفت قدرتدن صكره « اراده »

صفتی دخی لابدرکه ممکنی وار ایتمه‌ده کندینک یعنی فاعل مختارک فاعل مختار اولماسی صحیح اوله. چونکه «اراده» صفتنک فقدانی حالنده مرجحسز رجحانک لزومندن ناشی فاعل مختارک فاعل ومؤثر اولماسی بروقت صحیح اولماز؛ زیرا اراده‌سز ترجیح ممکن اوله‌ماز.

بناءً علیه بومقامده: «مادامکه واجب تعالی وتقدس حضرتلری سزک عندیکزده فاعل مختاردر، مخصصسز فاعل اولیویرسون!!» دیه متکلمینه اعتراض وارد اولماز.

زیرا متکلمینک مرادلری بالاختیار فاعلیتک شرائطی تحقق ایتدکدن صکره مخصصه احتیاجی نفی‌در. بومقامده‌ده‌ینه متکلمینک مرادی شودرکه «علم وحیات» کبی «قدرت واراده» دخی بالاختیار فاعلیتک شرائطندندر؛ چونکه اکر «اراده» اولماسه «تأثر» منتفی اولور. والا مرجحسز رجحان لازم کلیر.

واجب تعالی وتقدس حضرتلری، مادام که جمیع ممکناته قادردر ومادامکه فاعل مختاردر، کائناتدن هرشیئی بالاختیار ایجاد ایدن اودر. بوحالده ارادهٔ علیهٔ الهیه‌سنک بحسب التعلق جمیع کائناته شامل اولماسی لازم کلیر؛ زیرا بالاختیار «ایجاد» فاعلک اراده‌سنی استلزام ایلر. حال بوکه شر، معصیت، کفر، دخی جملهٔ کائناتدندر. بناءً علیه جناب واجب الوجود بونلری دخی مرید اولمش اولور.

معتزله: «جمیع افعال عباد خالق تعالی حضرتلرینک

مخلوقی دکلدر. بلکه عبادك مخلوقیدر. دیمکله برابر: « الله تعالی وتقدس حضرتلری قوللرندن ایمان وطاعت ، اراده ایدر . کفر ومعصیت اراده ایتمز » . دیمش .

لکن معتزله‌نك بو اراده‌دن مقصودی « الله تعالی قوللرینك ایمان وطاعتنی ایجاد ایتمك مراد ایدره دیمك اولمایوب بلکه « ایمان وطاعتلرینی قوللرینك کندیلری یاپماسنی ایستك ایدره دیمکدر. بناءً علیه شو معنایه کوره ایمان وطاعت کبی بعض اعمال الله تعالانك مخلوقی ایدوکنه معتزلیلرك قائل اولمالری لازم کلمز .

یا نیچون بویله دیدیلر ! ؟

چونکه واجب تعالی حضرتلرینك کندی فعلنی اراده بیورماسی مراد اولان فعلك وقوعنی ایجاب ایله‌دیکی اهل سنت ایله معتزله بیننده متفق علیه‌در . معتزله « یالکز الله تعالی فعلی غیری اراده بیورماسی مرادك وقوعنی ایجاب ایدزمی ایتمزمی » دیو اختلاف ایتمشدر .

اهل سنت : اراده مرادك وقوعنی ایجاب ایتدیکنه ، ومعتزله : ایجاب ایتمدیکنه ذاهب اولمشلردر . بو سببدن ناشی معتزله‌یه شو وجهله اعتراض اولندی که :

عالمده کفر ومعاصی ایمان و طاعتدن قات قات زیاده‌در . حالبوکه جناب باری جمله‌یه ایمان وطاعتله امر بیورمشدر . ایمدی اکر سزك دیدیککز کبی اراده امردن عبارت اولسه الله تعالانك

مرادات آلهيه‌سندن هیچ برى واقع وحاصل اولمامش اولمق لازم كليردى. مع‌هذا هر شخص عاقلك نزدنده امور بيّنه وبديهيه‌دندركه بوكا بركوى مختارى بيله راضى اولماز. نرده قالدى‌كه مالكُ‌المُلكِ والمَلَكوت اولان الله ذوالجلال حضرتلرى راضى اوله.

قضا وقَدَر

معلوم اوله‌كه «قضا» عندالاشاعره مالايزالده يعنى مستقبلده اشيايه على ماهى عليه متعلّق اولان ارادهٔ ازليهٔ آلهيه‌دن عبارتدر. «قَدَر» دخى اشيانى كندى ذاتلرنده وحاللرنده قدر مخصوص وتقدير معين اوزره الله تعالانك خلق وايجاد ايلمه‌سندن كنايتدر. اما عندالفلاسفه «قضا» وار اولمغه لايق اولان شيئه جناب حقك علم ازليسندن، يعنى آنى ازلده بيلمه‌سندن عبارتدر. تاكه اوشى احسن نظام واكملِ انتظام اوزره نَسَقيافتهٔ حصول اوله. بوده عندلرنده «عنايت ازليه» ايله مسمادركه بو «عنايت» موجوداتك مبدأ فَيَضانيدر. «قدر» دخى اشيانك قضاده تقرر ايدن وجه اوزره اسبابيله وجود عينى‌يه خروجندن عبارتدر.

معتزله ايسه عباددن صادر اولان افعال اختياريه‌ده قضا وقدرى انكار ايدرلر. بو افعال اختياريه‌يه الله تعالانك علمى لاحق ايدوكنى اثبات، وافعال مذكوره‌نك وجودينى بو علمه، بلكه‌ده عبادك اختيار وقدرتنه اسناد ايدرلر.

آلتنجی مبحث

کلام الله

کلام الفاظ قرآنیه‌نك مدلول عقلیسندن عبارت بر صفت ازلیه‌درکه نظم ایله معبردر. سائر صفات ثبوتیه کبی بودخی ذات پاك خدا ایله قائمدر. حرف وصوتدن مجرد بر معنادرکه آکا «کلام نفسی» اطلاق اولنور.

انسانه نسبتله «کلام نفسی»، «قلبده دوران ایدن سوز» دیمکدر، که لسان آنك ترجمانیدر. نصل که شاعر مشهور (اخطل) دخی «سوز قلبده‌در، لسان یالکز قلبده دوران ایدن سوزه ترجماندر» مآلنده اولان:

« إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا »

« جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ دَلِيلاً »

بیتیله بوکا اشارت ایتمشدر.

حضرت عمرالفاروق (رضی الله عنه) دخی خطبهٔ مشهوره‌سنده «قَدْ كُنْتُ زَوَّرْتُ نَفْسِي مَقَالَةً أَقُولُهَا» بیورمش‌که بوده الفاظك مدلولی اوله‌رق قلبده دائر بر کلام نفسینك ثبوت ووجودینه دلالت ایدر.

واقعا شاعر ترکی دخی :

« نه معنیلر ، نه سوزلر مندرجدر صفحهٔ دلده
اکرچه صورت ظاهرده خاموشم کتاب آسا »

دیمش .

محاورات ومکاتباتمزده ده مثلا : « ضمیرمدن نه لر کچیور ؟ » ، « قلبمده نه لر وار ؟ » ، « عرض مافی البال ایلرم . » کبی تعبیرات قوللانیرزکه بو ده شو اطلاق واستعمالك یالکز لسان عربده دکل ، لسان عثمانیده ده شیوعنه شهادت ایلر .

الحاصل هر آمر وناهینك ، هر مخبرك امر ونهی واخبار ایتدیکی شیئك معناسی اولا نفسنده حاصل اولور . صکره او معنایه یا عباره ، یا کتابت ویاخود اشارت ایله دلالت اولنور .

ایشته شو « معنی » علمك ده ، اراده نك ده غیریدر ؛ چونکه الله تعالی وتقدس حضرتلری ابولهبك ایمانه کلمیه جکنی محقق بیلیردی . مع هذا آکا ده ایمان ایله امر ایلدی .

ایمدی اکر کلامی علمك عینی اولسه ، بو ممتنع اولمق واراده سنك ده غیری اولماسه ابولهب بهمه حال ایمانه کلمك لازم کلیردی .

« کلام نفسی » عبارانك ده ، مدلولاتنك ده تغیریله اولماز ؛ زیرا (مثلا) بز یوسفك آیاغه قالقدیغنی خبر ویرمك استدیکمزده یوسف ایله قیام بیننده کی نسبت ایجابیه دن عبارت اوله رق

همسزده بولدیغمز معنیء عبارانك تغیریله تغیر ایتمز. عبارانك تغیریله متغیراولان مدلولاتنك، یعنی اصطلاحده [معانیٔ اُولْ] تسمیه ایتدکلری مدلولات لغویه‌سنك تغیریله‌ده تغیر ایتمز .

چونکه «یوسف آیاغه قالقدی»،« یوسف قیام ایتدی» ، «یوسف قائمدر» . کبی سوزلرمز معنای واحدی یعنی قیام یوسفی اخباردن عبارت برطاقم تعبیراتدر. بوتعبیراتك بشقه‌بشقه اولماسیله مقصود اولان معنی که یوسفك قیامنی اخباردر ، تغیر ایتمز. بوده ظاهردر؛ زیرا «عبارات» ازمنه‌یه، امکنه‌یه، اقوامه کوره مختلف اولور. بونلرك اختلافی حسبیله اومعنای نفسیده اختلاف وتغیر حاصل اولمقسزین عبارانك مدلولاتی‌ده مختلف اولور. بلکه اومعنایه عباره ایله نصل دلالت اولنورسه کتابت واشارتله‌ده اویله دلالت اولنور .

شوایضاحدن معلوم اولورکه «کلام‌نفسی» دیدیکمز شومعنی عباراتدن عبارت اولان «کلام‌لفظی» نك‌ده غیریدر ؛ عبارانك تغیریله متغیر اولان مدلولاتنك‌ده غیریدر .

استدلال

علم وارادەیه مغایرتی ثابت اولان صفت کلامك ثبوتنه هم اجماع امتله، همده الله‌تعالانك متکلم اولدیغنه دائر انبیای عظام (علیهم‌السلام) دن نقلك توازیله استدلال اولنور؛ چونکه‌انبیای عظام حضراتی الله‌تعالی حضرتلرینه کلام اثبات ایدرلر. و «الله

تعالى بونى امر ايتدى» ، «شوندن نهى ايله‌دى» ، «فلان شيدن خبر ويريور.» ديرلر ايدى . بونلرك يعنى امر ونهى واخبارك هپسى ايسه اقسام كلامدندر . انبياى عظام (عليهم السلام) حضراتنك صدق مقاللرى دخى يد عاليه‌لرنده ظهور ايدن خارق العاده معجزات باهره ايله ثابتدر. حال بوكه صفت كلام ثابت اولمادقجه تكلم مستحيل ايدوكى مقطوع ومجزومدر .

استطراد

كلام نفسى‌يى اثبات ايچون مقام استشهادده ايراد ايلديكمز «وقَدْ كُنْتُ زَوزتُ فى نَفْسى مَقالَةً اَقولُها» تركيبى يوم سقيفه‌ده بين الاصحاب جريان ايدن مباحثهٔ معروفه ومنازعهٔ مشهوره‌يه دائر حضرت عمر الفاروقك (رضى الله عنه) زمان خلافتنده ايراد ايتديكى بر خطبه‌دن مأخوذدر .

حضرت عمر بو خطبه‌سنده انصار كرامك ارتحال حضرت رسالتپناهى كونى، بريني نامزد امارت ومسند نشين خلافت ايتمك ايچون مدينهٔ منوره‌ده واقع [سَقيفهٔ بنى ساعِده] نام موضعده طوپلانوب عقد انجمن مشورت ايتدكلرى طويولنجه اجلهٔ اصحابدن حضرت [ابوبكر الصديق] و [ابوعبيدة بن الجراح] (رضى الله عنهما) ايله برلكده محل جمعيته وارديلر. بينلرنده جريان ايدن محاورهٔ مشهوره‌يى مؤخراً بالمناسبه نقل وحكايه بيوردقلرى صره‌ده «او آرالق بن ده ايراد ايله‌مك اوزره نفسمده بر مقاله تهذيب

«ایلهمشدم. بناءً علیه برقاچ کره سوزه قارشمق ایستدمسه ده [ابوبکر]
«هله سن صبر ایت، طور!» دیهرك تأنی و ترك استعجال ایله امر ایدر.
«ضمیرمدن کچنی بیلیرمش کبی هر دفعهسنده بنم سویلهمك ایستهدیکم
«شیلردن بریسنی ترك ایتمیوب عینیله آنی، بلکهده آندن احسننی
«سویلردی». دیمش، که بوده هم جناب عمرك انصافنه دلالت هم
«بنده ایراد ایلهمك اوزره نفسمده بر مقاله تهذیب ایلهمشدم»
تعبیری که [وَقَدْ كُنْتُ زَوَّرْتُ فِي نَفْسِي مَقَالَةً أَقُولُهَا] سوزینك
ترجمهسیدر، کلام نفسینك ثبوت و وجودینه شهادت ایلر.

ایشته «کلام نفسی» دیدیکمز متکلمده قائم اولان شو معنادر که
متکلم بریسنی ضمیرندهکی او معنادن خبردار یعنی افادهٔ مافی الضمیره
ابتدار ایتمك ایستدکده یا حروفدن مرکب الفاظ ایله لساناً سویلر
ویا الیله، کوزیله، وسائر اعضا و جوارحیله اشارت ایدرك آکلادر.
یاخود او معنایه دلالت ایدن نقشلرله بر یره نقش ایدهرك بیلدیریر.

خطبهٔ مذکورهنك صورتی (ابن اثیر) ك «کامل» نام تاریخنده
مندرجدر. جلد ٢ صحیفه ١٣٦ مصر بصمهسی. طبعهٔ اولی.

«تزویر» بر نسنهیه قوام، اعتدال واستقامت ویرمکله آنی
تحسین و تهذیب ایلهمك معناسنهده مستعملدر.
بونده تفعیل سلب ایچوندر که اعوجاجنی ازاله ایلهمکله اولور.
(قاموس)

ایدی الله تعالانك متكلم اولدیغی مادامكه دلائل مسروده ایله ثابتدر، صفت كلام ایله اتصافی دخی بالضروره ثابت اولمش اولور؛ چونكه تكلم ایتمه‌ینه «متكلم» دینلمز. تكلم ایسه عُرف واغتده صفات كلام ایله اتصافدن عبارتدر. بو «صفت كلام» ده ازلیدر؛ زیرا معلومدركه ذات پاك خدا ایله حوادثك قیامی ممتنعدر.

[كلام الله] ده حروف واصوات جنسندن دكلدر؛ زیرا علم ضروری ایله معلومدركه حروف واصوات بعضیسنك حدوثی، دیگر بعضیسنك انقضاسیله مشروط اولان اعراض حادثه‌دندر؛ چونكه حرف اوّل منقضی اولمادقجه حرف ثانی ایله تكلمك امتناعی بدیهیدر.

ایشته بو صفتله اتصافدن ناشیدركه [الله تعالی] متكلم، آمر، ناهی، مخبر، اولیور. یعنی «كلام» صفت واحده اولوب تعلقاتك اختلافیله امره، نهیه، خبره منقسم اولور. نصلكه علم، قدرت وسائر صفات ثبوتیهٔ جناب رب العزة دخی بویله بر صفت قدیمه‌در. تكثر و حدوث؛ آنجق معلومات ومقدوراتدن عبارت اولان تعلقات و اضافتده واقع اولور. كمال توحیده الیق وسزا اولان دخی بودر ؛ زیرا «توحید» بر شیئك تحققنده ماسوی اللهك مدخلی اولمامقدر. هم ده صفات جلیلهٔ مذكوره‌دن هر برینك نفس الامرده وحدذاتنده متكثر اولدیغنه دلیلمز یوقدر.

شاید دنیلورسه‌كه «امر، نهی، خبر، كلامك اقسامیدر.

«ونلرسز کلامك وجودی تحقق اولماز . بناءً علیه کلام نصل صفت واحده اوله‌بیلیر ؟ » .

جواب ویریلورکه : امر ، نهی ، خبر اقسام کلامدن دکل ، بلکه کلام عند التعلقات اقسام مذکوره‌دن برقسم اولمش اولور . بوده مالایزال ، یعنی استقبالده واقع اولور ؛ اما آزالده نه حقیقةً ، نه‌ده اعتباراً اصلا اقسام یوقدر .

مَتْلوّ ومَقْرُؤ اولان «نظم حادث» ه یعنی «کلام لفظی» یه «قرآن» اطلاق اولندیغی کبی قدیم اولان «کلام نفسی» یه دخی «قرآن» اطلاق اولنور .

بناءً علیه «کلام الله اولان قرآن مخلوق دکلدر» دیرز ؛ «کلام الله» قیدندن تجرید ایله یالکز «قرآن مخلوق دکل» دیمز . تاکه حروف واصواتدن مؤلف اولان «کلام لفظی حادث» خاطره تبادر ایتمه‌سون ؛ زیرا آنفاً بیان اولندیغی وجهله «قرآن» لفظی کرچه کلام نفسی‌یه‌ده اطلاق اولنور ؛ لکن کرك اهل لغت ، کرك قرا ایله اصول فقه علماسی عندلرنده بواطلاقك حروف واصوات‌دن مُؤَلّف اولان «کلام لفظی» ده استعمالی شایعدر .

«کلام الله» تعبیری ایسه اویله دکلدر ؛ چونکه بو دخی اکرچه قرآن کبی کلام لفظی ایله کلام نفسی بیننده اسم مشترکدر ؛ لکن ولوکه یالکز اهل سنت وجماعتك عرفنده اولسون ، بوتعبیرك اطلاقنده ذهنه متبادر اولان آنجق «کلام نفسی» در .

«کلام الله» تعبیریله تردیف ایتدیکمز قرآن کریم اکرچه

مصاحفمزده مكتوب، قلبلرمزده محفوظ، اسانلرمزله مقروء، قولاقلرمزله ده مسموعدر؛ فقط بونكله برابر مصاحفده قلوبده، السنه‌ده، آذانده، حال (حلول ايديجى) دكلدر. بالكه ذات الله ايله قائم بر معنادركه او معنايه دال اولان «نظم لفظى» جسدى «واسطه‌سيله تلفظ اولنور، ايشيديلير، و «نظم مخيّل» واسطه‌سيله حفظ ايديلير. ينه او معنايه دال اولان حروف ايچون موضوع، نقوش، صور واشكال واسطه‌سيله يازيلير. نته‌كيم «آتش يقيجى بر جوهر» اولوب لفظ ايله ذكر اولنور، قلمله يازيلير،» دينير. حالبوكه آتشك لفظ ايله مذكور، قلمله مكتوب ومسطور اولماسندن حقيقتده نار، صوت، حرف اولمق لازم كلمز.

حاصل كلام هر موجود خارجى ايچون اعيانده، اذهانده، عباره‌ده، كتابتده بر وجود وار دركه «كتابت» عباره‌يه يعنى تلفظه، «عباره» وجود ذهنى‌يه، «وجود ذهنى» ده وجود عينى‌يه وتعبير ديكرله وجود خارجى‌يه دلالت ايدر.

كتابتك عباره‌يه، عباره‌نك، وجود ذهنى‌يه دلالتلرى «دلالت وضعيه» ووجود ذهنى‌نك وجود خارجى‌يه دلالتى «دلالت ذاتيه» اولماسيله كتابت مدلولك غيرى دالدر. خارجده‌كى دخى دالك غيرى مدلولدر. ذهنده‌كى ايسه هم دال، هم مدلولدر.

ايمدى (مثلا): — «كلام الله» تعبيرندن مجرد اولهرق — «قرآن مخلوق دكلدر،» قوازده اولديغى كبى هر نرده قرآن مجيد؛

لوازم قدیمدن اولان برشیله وصف اولنورسه، اورادهٔ«قرآن»
ایله مراد قرآن عظیم الشانك خارجده موجود اولان حقیقتی
دیمکدرکه ذات الله ایله قائم اولان کلام نفسیدن عبارتدر. مثلا:
«قرآنك نصفنی اوقودم.» قولمزده اولدیغی کبی که «الفاظ منظومهٔ
مسموعه‌یی اوقودم» دیمکدر . هرنه‌ده مخلوقات ومحدثاتك
لوازمندن برشیله وصف اولنورسه، آنده‌ده «قرآن» ایله منطوق
ومسموع اولان الفاظ قرآنیه مراد اولنور. مثلا: «قرآنی ازبرلدم.»
قولمزده اولدیغی کبی «قرآن» ایله الفاظ مخیله مراد اولنور ومثلا:
«احدائدن طاهر اولمایانلره مس قرآن حرامدر.» قولنده
اولدیغی کبی «قرآن» ایله اشکال منقوشه مراد اولنور .

شیئك اعیانده وجودی «حقیقت» در .
اذهانده ، عبارەده ، کتابتده وجودی «مجاز» در.
مسك قرآنه تعلقی‌ده مخلوقاتك لوازمندن بر«لازم»در.
زیرا مسك تعلقی «حادث» در .
متعلق دخی «محل حوادث» در .
محل حوادث اولان شیءده «حادث»در .
قرائت وحفظده‌ده حال بو منوال اوزره‌در .

دیمك ایسترزکه: کلام نفسی‌یی امور مذکوره ایله وصف
وصف مجازیدر. ایمدی هرنه‌وقت قرآن مبین لوازم قدیمدن بریله
حقیقةً وصف اولنورسه مراد «قرآن کریمك خارجده‌کی حقیقت

موجوده سى» دیمکدر، که بوده، ذات الله ایله قائم اولان «کلام نفسی» در.
هر نه ده ده، محدثاتك لوازمندن بر شیله وصف اولنورسه
اوراده ده قرآنله مراد کلام نفسی یه دال اولان الفاظ در؛ چونکه
احکام شرعیه نك دلیل شرعیسی معنی دکل، لفظ ایدوکندن، ائمهٔ
اصول قرآنی «مصاحف شریفه ده مکتوب، وحضرت رسول
اکرم (صلّی الله تعالی علیه وسلّم) افندمزدن بزه تواتراً منقول
اولان نظم جلیلك اسمیدر.» دیو تعریف ایله دیلر. یعنی معنانی
نظمدن آییرمایوب «قرآن نظم ومعنی مجموعنك اسمیدر.» دیدیلر.

(امام اشعری) صفة الله اولان کلام قدیم نفسی نك مسموع
اولماسی جائز ایدوکنه ذاهب اولدی. [استاذ ابو اسحق اسفرائینی]
ایسه «کلام قدیم الهینك ایشیدیله بیلمسی قابل دکل» دیمشدرکه
(شیخ ابو منصور ماتریدی) نك دخی مختاری بودر.

کرچه قرآن مجیده حضرت موسی (علیه السلام) ایچون
«حَتّٰی یَسْمَعَ کَلاٰمَ اللّٰهِ» دیه وارد اولمشدرکه خلاصهٔ مضمون شریفی
«تا که کلام الٰهی ایشیده» دیمکدر. شوقدرکه بو آیت جلیله دخی
حضرت موسانك کلام نفسیٔ الٰهی یی ایشتدیکنه دلالت ایتمز؛
چونکه بز دخی «سَمِعْتُ عِلْمَ فُلاٰنٍ» دیرز. حال بوکه بویله دیمکله
حقیقت علمی ایشتمش اولماز. بو ترکیبك معناسی «فلانك علمنه
دال اولان بر خبر ایشتدم». دیمکدر.

نصل که «قدرة اللّهیه نظر ایت» دینلیرکه بوندن مراد آثار قدرت الٓهیه‌یه نظردر. بوندن آکلاشیلورکه: حضرت موسی علیه السلام دخی کلام اللّهیه دلالت ایدن بر صوت ایشتمشدر؛ لکن مادام که مشارالیهك بو سماعی کتاب و مَلَك واسطه‌سیله اولمایوب بلاواسطه طوغریدن طوغری‌یه وقوع بولمشدر، جناب رسالتمآبلری اسم کلیم ایله شرفیاب امتیاز اولمشدر.

دینلورکه [کلام الله] تعبیری قدیم و ذات ایله قائم اولان معناده حقیقت و نظم مؤلفده مجاز اولمش اولسه، «نظمِ مُنْزَلِ مُعْجِزکه سُوَر و آیاتده منفصلدر، کلام الله دکلدر». دیمك صحیح اولوردی. مع هذا اجماع امت بونك خلافی اوزرینه منعقددر.

ینه دنیلیرسه‌که «مُعْجِز و مُتَحَدّیٰ‌به اولان آنجق کلام اللّهدر. مع هذا اِعجاز و تَحَدّي یالکز سُوَر شریفه‌ده مفصل اولان نظم مؤلفده تصور اولنور؛ چونکه صفت قدیمه اولان کلام نفسی‌یه معارضه‌نك معناسی یوقدر. بوصورتده [کلام الله] کلام نفسیده «حقیقت»، کلام لفظیده «مَجاز» اولمق صحیح اوله‌ماز.»

جواب ویریلیرکه:

[کلام الله] کلام نفسیٔ قدیم ایله سُوَر و آیات جلیله‌ده مفصل اولان کلام لفظیٔ حادث بیننده اسم مشترك اولوب ایکیسنده‌ده حقیقتدر. بناءً علیه کلام لفظیده کلام اللهك نفیی لازم کلمز. یعنی

كلام لفظی « كلام الله دكلدر. » دينله‌مزكه اجماعه مخالف اولمق واعجاز وتحدی كلام الله ايله اولمامق كبی برفسادی مؤدی اوله. كلام نفسيده كلامی الله تعالی حضرتلرينه اضافتك معناسی: « كلام » ذات پاك خدانك صفتيدر . ديمك اولديغی كبی ، كلام لفظيده‌ده اضافتك معناسی « كلام لفظی الهی حق تعالی حضرتلرينك مخلوقيدر ؛ تأليفات مخلوقيندن دكلدر. » ديمكدر.

سؤال

« كلام الله كلام نفسی ايله كلام لفظی بيننده اسم مشترك ، وبونك ايكيسنده‌ده استعمالی حقيقتدر ! » ديورسكز. حال بوكه بعض مشايخ اهل سنت كلام لفظی‌يه « [كلام الله] اطلاقی مجازدر » ؛ ديو تصريح ايتمشلردر. بوكا نه‌ديرسكز ؟

جواب

واقعا بعضيسی‌ده بويله ديمشدر . لكن بونك معناسی كلام لفظی‌يه « كلام‌الله » نامی ويرلمش ديمك اولمايوب بلكه « كلام‌الله » بالاصاله وبالذات - يعنی بلاواسطه - جناب واجب الوجود ايله قائم اولان معنانك اسميدر . كلام لفظی‌يه دخی « كلام الله » دنيلمسی مجرد كلام لفظينك كلام لفظی الهيدن عبارت اولان بومعنايه دلالتی اعتباريله‌در .

نتيجه

شوتفصيلدن معلوم اولديغی وجهله عندالعرب كلامك صوت

وحرفدن مجرد اوله رق بر دیگر معناسی دها واردرکه: «قلبده دوران ایدن سوز» دیمکدر. لفظ کلامك معنای حقیقیسی بودر. ایشته جناب حقه بو معناجه کلام نفسی اثبات اولنورکه بو کلام نفسی سائر صفات الهیه کبی قدیمدر. «قرآن» لفظی ده شو قدیم اولاق کلام نفسی ایله مَقْرُوْ ومسموع اولان کلام محدث بیننده اسم مشترك اولدی. بناءً علیه «قرآن قدیمدر» دنیلدکده مراد معنای اولدر. «قرآن مقرؤ ومسموعدر». دنیلمسی ده قرائت وکتابتك آکا کوره کلام نفسی یه دلالت ایتمسنه مبنیدر.

[امام احمد بن حنبل] حضرتلرینك قرآن کریمه «حادث» دیمکدن تورّع واجتناب ایتمسنه کلنجه: آندن اوّل سلفدن بو اطلاقی ایشتمدیکندن ناشیدر. یوقسه مشارالیه حضرتلری مصاحف مکتوبه نك، والسنه اوزره جاری اولان قرائتك حادث اولدقلرینی مشاهده ایتدیکی حالده آنلرك قدیم اولمالرینه نصل قائل اوله بیلیردی؟! زیرا آنلرك حدوثی مشهود اولدیغندن بونی انکار ایتمك بدیهیاتی انکار دیمك اولور. حاشا که امام مشارالیه حضرتلری بو مقوله بدیهیاتی انکار ایلیه. فقط کمال وَرَع وَ اِتّقاسی «حادث» لفظنك اطلاقنه مانع اولمشدر.

یدنجی مبحث

تکوین

صفات حقیقیه‌نك سکزنجیسی اولان « تکوین » الله تعالی حضرتلرینك برآتمه‌سی اولمق دیمکدر، که مکوّناته تعلق ایدر بر صفت ازلیه‌در؛ چونکه جناب حقك مُکَوِّنِ عالَم اولدیغنه، ومأخذ اشتقاق برشینك هم وصفی، هم اوشیله قائم اولمدقجه آندن مشتق اولان اسمك اوشیئه اطلاقی ممتنع ایدوکنه عقل و نقل متفقدر.

تکوین ازلیدر؛ زیرا حادث اولسه ذات باری ایله حوادثك قیامی لازم کلیر؛ بو ایسه ممتنعدر.

تکوین ازلیدر زیرا حادث اولسه، حدوثی یا تکوین آخر سببیله اوله‌جق که بو محال اولان تسلسلی انتاج ایلیه‌جکندن ماعدا تکوینك حدوثی عالمك تکوّنی درجهٔ استحاله‌یه واردیریر. حال بوکه عالمك تکوّنی مشهودمزدر.

یاخود تکوینك حدوثی تکوین آخر سببیله اولمیه‌جقدر. بو تقدیرجه‌ده نفس تکوین محدث واِحداثدن مستغنی دیمك اوله‌جغندن بونده‌ده تعطیل صانع فسادی واردر. حال بوکه جناب حق « کُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ » بیورمشدر.

تکوین ازلیدر؛ زیرا تکوین بالفرض حادث اولسه، یا ذات‌اللهده حدوث ایتمش اوله‌جقدر. بوصورتده، جناب حقك محلِّ حوادث اولمسی لازم کلیر. یاخود «هر جسمك تکوینی ینه او جسم ایله قائمدر» دیه رؤسای معتزله‌دن ابوالهذیلك ذهابی کبی ذات‌اللهك غیریده حدوث ایتمش اوله‌جقدر. بو تقدیرجه‌ده هرجسم کندی کندینك خالق ومُکوِّنی اولمق لازم‌کلیر. هرایکی صورتك امتناع واستحاله‌سنده ایسه خفا یوقدر.

امام ماتُریدی حضرتلرینه کوره فعل تخلیق، ترزیق، اِحیا، اِماته وبونلرك امثالی‌اوله‌رق جناب واجب‌الوجوده اسناد اولنان صفتلرك کافه‌سی‌ده ذات اقدس الٓهی ایله قائم اولان «تکوین» صفتنه راجعدر. یالکز آثارك اختلافی سببیله صفت واحدهٔ مذکوره‌نك یعنی تکوینك اسملری دکیشیر. شویله‌که:

صفت تکوین مخلوقات ومُکوّناته تعلق ایدنجه: «تخلیق»، رزقه تعلق ایدنجه: «ترزیق»، حیاته تعلق‌ایدنجه: «احیا»، مَوْته تعلق ایدنجه: «اِماته» تسمیه اولنور. الی غیر ذلك

شیخ‌اشعری حضرتلرینه کوره «تکوین» اضافات واعتبارات عقلیه‌دندر. (صانع لم یزل حضرتلرینك هرشیدن اوّل، هرشیله برابر، هرشیدن‌صکره، السنه‌مزله مذکور، معبودمز، محییمز، مُمیتمز، وسائره وسائره اولماسی کبی.)

ازلده حاصل اولان آنجق تخلیقك ، ترزیقك ، احیانك ، اماتهنك وسائرهنك مبدأ وعلتی‌در .

شو مبدأ وعلتك ایسه قدرت واراده‌دن بشقه بر صفت مستقله اولدیغنه بوندن بشقه دلیلمز یوقدر .

سؤال

قدرتك تخلیقه مبدأ اوله‌بیلمسی نصل جائزاولورکه ممکنات و مُکوناتك وجود وعدمنه نسبتی مساویدر .

جواب

واقعا مُکوَّناتك وجود وعدمنه قدرتك نسبتی مساویدر . لکن اراده‌نك انضمامیله اَحَدِ جانبَینی وقوعه تخصیص ایلر .

ذیل

شیخ مشارالیهه کوره صفات الله ایکی طاقمدر. برطاقمی : صفات ذاتیه‌درکه بونلر باری تعالی وتقدس حضرتلرینك ذات مقدسلریله قائم وقدیم‌درلر. تکویندن ماعدا بالاده ذکری مرور ایدن صفاتِ سَبع کبی .

برطاقمی دخی : صفات افعالدرکه بونلر حادث اولوب ذات پاك خدا ایله قائم دکلدرلر. تکوین، احیا، اماته وامثالی صفتلرکبی.

صفات ذات ایله مراد سلبندن نقص لازم کلن ، و صفات فعل ایله مراد سلبندن نقص لازم کلمه‌ین صفتلردر .

تكوينك حدوثنه قائل اولان [اشاعره] ديمش كه :

« مضروبسز ضربك حصولی تصور اولنه میه‌جغی کبی ،
«مكوّنسز تكوين دخی تصور اولنماز . بناءً عليه « تكوين » قديم
اولسه « مكوّناتك‌ده قدمی لازم كليركه بو محالدر . »

ماتريديلر دخی جواب ويروب ديمشلركه :

« تكوين صانع لم يزل حضرتلرينك مجموع عالمی و اجزای
«عالمدن هرجزئی» ازلده دكل، — بلكه وار اولديغی وقت —
« خلق و ايجاد بيورمسی اولمق ديمكدر ، كه بو بزم عندمزده
« مكوّنك غيريدر .

« بو تقديرجه « تكوين » ازلاً و ابداً باقی ، مكوّن دخی
« تعلقك حدوثيله حادثدر . نته‌كيم علم و قدرتده ، و تعلقلری
« حادث اولديغيچون متعلقلرينك قدمی لازم كلمه‌ين صفات
« قديمه‌دن سائر صفتلرده‌ده حال بو منوال اوزره‌در . »

ماتريديه عندنده «تكوين» مكونك غيريدر؛ زيرا فعل بهمه
حال مفعوله مغاير اولور . مضروب ايله ضرب ومأكول ايله
اكل كبيسنده ظاهر اولديغی كبی .

تكوين مكوّنك غيريدر؛ زيرا عينی اولسه، مكوّناتك مكوّنسز
اوله‌رق كنديلكلرندن يرادلمش اولمالری لازم كليردی؛ چونكه
« تكوين » مكوّنك عينی اولنجه، « مكوّنات » تكوّنلرنده آخر بر

موجد مؤثره احتياجدن مستغنى اولەرق كندى كنديلرينه وار، وبونكله برابر قديم اولملرى اقتضا ايدر. بو ايسه محالدر.

تكوين مكوّنك عينى اولمقله برابر مكوّنك تكوننده كندى ذاتندن غيرى موجده احتياجى فرض اولنسه، تكوين و ايجاد او غيرك صفتى، وبو تقديرجه «تكوين» مكوّنك عينى اولامق لازم كلير؛ چونكه مكوّناتك صانعه احتياجى يالكز تكوين وايجاد خصوصنده در.

مع هذا مكوّناتدن هيچ بريسى صانعه احتياجدن مستغنى دكلدر. بناءً عليه «تكوين» مكوّنك عينى اولەماز؛ زيرا اگر عينى اولەجق اولسه، خالق تعالى حضرتلرينك وجود عالمده صنع وتأثيرى اولمقسزين، فقط عالمدن اقدم، وخلق عالمه قادر اولمقدن بشقه كائناته بركونه تعلق اولمامق لازم كليردى؛ چونكه «تكوين» مكوّنك عينى اولنجه، مكوّناتك خالق آخره احتياجدن مستغنى وكندى كنديته متكوّن اولماسى لازم كلير.

الله تعالى وتقدس حضرتلرينك ايسه عالمك تكوننده صنع وتاثيرى اولمايجه — يالكز عالمدن اقدم، وخلق عالمه قادر اولماسى ذات اقدس الٰهيسنك خالق، وعالمك مخلوق اولماسى ايجاب ايتمز.

حال بوكه عالمك خالق و صانعى آنجق جناب قادر مطلق جل شانه حضرتلريدر. خلافى باطلدر.

تكوين مكوّنك غيريدر، چونكه عينى اولسه مكوّن اشيا،

وخالق ارض وسما جناب مولی اولماق لازم کلیردی ؛ زیرا بدیهیدرکه مکوّنك معناسی : « تکوین صفتیله متصف اولان » دیمکدر . ایمدی «تکوین» مکوّنك عینی اولنجه» صفت تکوینك ذات پاك خدا ایله قائم اولماسی اقتضا ایدر .

تکوین مکوِنك غیریدر ؛ زیرا عینی اولسه ، مثلا : « شو حَجَراسودك خالقی اسوددر ! » و « شو حَجَرِ اسود سوادك خالقیدر ! » دیمەمز صحیح اولمق لازم کلیردی؛ چونکه خالق ایله سوادك معنا ی : «خلق وسواد کندیله قائم» یعنی خلق وسواد صفتلریله متصف اولان » دیمك اولور . بناءًعلیه شو تقدیرجه خلق وسواد امر واحد ، و محللری اولان حَجَرله متّحد اولمق حسبیله شو ایجاب بویله بر حکم باطله نتیجه ویریر .

[سعدالدین تفتازانی] اشاعرەیه نصرت ایدەرك دیرکه :

« مسألۀ سابقەده بیان اولنان محذورات خمسەنك کرچه « هیسی فعل و مفعول بیننده درکار اولان تغایر ایله حکمك « ضروری ایدوکنه تنبیهدر ؛ شو قدرکه اصحاب عقل وشعوره « کوره لایق اولان بومثللو مباحثده تأمل ایدەرك ، استحالەسی « ادنی مرتبه تمییزی اولانه بیله بدیهی ، وظاهر اولان اموری «اصول کلام» علمای راسخینلنه نسبت ایتمەمکدر . بلکه مناسب «واولی اولان علمای راسخینك کلامی ایچون بر ِبل آرامقدرکه

«علمانك نزاعنه، وعقلانك خلافنه محل اولمغه صالح اوله؛ زيرا «تكوين، مكوّنك عينيدر». سوزينی سويله‌ين حضرت شيخ «اشعری شونی ديمك ايسته‌مش كه فاعلدن بر فعلك صدورنده «فاعل ومفعولدن بشقه يوقدر». تكوين وايجاد وسائر بومثللو «كلمات ايله تعبير اولنان معنايه كلنجه: او بر امر اعتباريدركه «فاعلك مفعوله نسبتندن حاصل اولور. يوقسه بومعنی مفعوله «مغاير اوله‌رق خارجده بر امر محقق دكلدر.»

ايشته «تكوين مكوّنك عينيدر.» ديمه‌دن مراد بودر. يوقسه «تكوينك مفهومی بعينه مكوّنك مفهوميدر» ديمك دكل كه ذكر اولنان محالات لازم كله.

سعدالدين بو بابده كوزل بر مثال دخی ارائه ايديبور. ديبوركه: «تكوين مكوّنك عينيدر». سوزی بعينه «وجود «خارجده ماهيتك عينيدر.» كلامنه بكزر. يعنی خارجده ماهيت «ايچون بشقه وجود ايله مسمی اولان عارض ماهيت ايچونده «بشقه بر تحقق يوق كه (مثلا): جسم ايله سوادكبی، قابل ومقبولك «اجتماعنه بكزر بر صورتده اجتماع ايده‌بيله‌لر. بلكه ماهيت «خارجده موجود اولنجه، آنك كون[*] خارجنده‌كی وجودندن عبارتدر. شوقدركه عقل وجودی ملاحظه ايتمكسزينده يالكز «ماهيتی، ماهيتی ملاحظه ايتمكسزينده يالكز وجودی ملاحظه

[*] كون، وارلق ديمكدر.

« ايده‌بيله‌جككندن وجود ايله ماهيت — هر نه قدر معناً متحد
« و مساوى ايسه‌لرده — عقلاً متغايردرلر .
«ايشته «تكوين مكوّنك عينيدر». سوزى بوكا بكزه‌ديكيچون
« محذورات مذكوره‌دن بريسى وارد اولماز.
«بناءً عليه مكوّناتك صانع تعالى حضرتلرندن تكوّن وصدورى
« ذات پاك خدا ايله قائم ، وقدرت واراده صفتلربنه مغاير بر
« صفت حقيقيه‌يه متوقف اولديغى ، بو صفتكده صفت تكوين
« ايدوكى اثبات اولنمدقجه «تكوين مكوّنك عينيدر». سوزينك
ابطالى قابل اوله‌ماز .

اشعريه عندنده تعلق ايكى نوعدر . برى : «تعلق ازلى»
ديكرى : «تعلق تنجيزى» در .
تعلق ازلى‌يه «تعلق معنوى» دخى تسميه ايدرلركه بو ازلاً
ثابتدر ؛ وبوتعلق معنوى اعتباريله‌دركه عندالاشعرى «تكوين»
دخى صفت قدرته راجع اولمقله برابر ازلى اولمش اولور .
تعلق تنجيزى حادثدر. بوتعلق تنجيزى اعتباريله‌دركه اشعريلر
« صفات افعال حادثدر . » ديرلر .
[طحاوى] امام اعظم [ابو حنيفة الكوفى] حضرتلرندن
نقلاً ديمشكه :
« الله تعـالى وتقدس حضرتلرينك ذات اقدسى صفاتيله
« برابر نصل ازلى ايسه، كذلك اول صفات اوزره دائماً، ابداً

« لایزالدر . [خالق] اسم شریفی مخلوقاتی خلق ایدنجه مستفاد « اولمامشدر . بر شیئی ایجاد و احداث ایتمکله‌ده اسم « باری » « استفاده اولنمامشدر . دها مربوب یوغیکن ، کندوده ربوبیت « وار ایدی . مخلوق یوق ایکن ذاتنده معنای خالق ، موجود « ایدی . ذات پاکی موتانك تحییه‌سی اولدیغی کبی موتانی احیادن اول دخی « محیی » اسم شریفنه مستحق ایدی . کذلك مخلوقاتی انشادن اول « خالق » اسمنه استحقاقی وار ایدی . بو ، بویله‌در ؛ زیرا قدرت فاطره‌سنك هر شیئه شمول و احاطه‌سنی ینه ذات اقدسی بزه خبر ویرمشدر . »

[وَهُوَ عَلى كُلِّ شَىْءٍ قَدِير]

حضرت امامك کلام شریفی بوراده نقل و ایراددن مرادمز اشاعره‌نك تعلق معنوی حقنده‌کی بیانلریله کلام حضرت امامك موافقتنی تفهیم ، و بو وجهله فائده‌یی تعمیمدر .

آلتنجی کلام

رؤیةالله

(۱) معنای رؤیت (۲) صحت رؤیت (۳) جواز رؤیت (مسلك عقلی - مسلك نقلی) (٤) وقوع رؤیت (٥) منکر رؤیت اولانلرك شبهه‌لری واو شبهه‌لرك دفعی (٦) معتزله‌نك سمعی اولان شبهه‌لری

برنجی مبحث

معنای رؤیت

«رؤیت» «کوز ایله حاصل اولان انکشاف تام» معناسنه‌در. «انکشاف تام» حاسهٔ بصر واسطه‌سیله کما هو حقه شیئی ادراك» دیمکدر. یوقسه «ذات اقدس الٰهی‌یه مخصوص اولان صفت بصر کبی، صفت ذاتیه ایله حاصل اولان انکشاف» دیمك دکلدر.

«رؤیت» «حاسهٔ بصر واسطه‌سیله حاصل انکشاف تام» معناسنه اولدیغنك بیانی:

بز مثلا: لیلهٔ بدرده قمره باقدقدن صکره کوزومزی یومسه‌ق، واقعا قمره ناظر ایکن‌ده، کوزومز یومولو ایکن‌ده ماه منیر پیش

نظارمزده منکشفدر ؛ لکن آیه ناظر اولدیغمز وقتکی انکشافی حالت اغماضده کندن البته اتم واکملدر .

ایشته «انکشاف تام» ماه منیره ناظر ایکن بزم ایچون حاصل ورؤیت ایله مسمی اولان حالت مخصوصه‌دن عبارتدر .

شورامی‌ده بالخاصه اخطار اولنورکه : رؤیت «بِالکُنْه» بیلمه‌نك غیریدر ؛ زیرا بز هرکوردیکمز شیئك کنه وحقیقتنی بیلمیز .

بو سببدندرکه فخر عالم (صلی الله علیه وسلم) افندمز لیلهٔ معراجده رؤیت جمال باکمال الٓهی ایله مشرف اولمشلر ایکن بنه « ماعَرَفناكَ حَقَّ معرِفَتِكَ » بیوردیلر .

بونکله برابر انواع ادراکاتك اقواسی رؤیت‌می ؟ بالکُنْه بیلمك‌می ؟ هانکیسی ایدوکی مختلف فیه‌در . کیمی دیدی‌که : «رؤیتدر . حتی بوکا مبنی درکه مؤمنلر : [معرفةالله] ایله تلذذ ایتدکلرندن زیاده [رؤیة الله] ایله متلذذ اولسه‌لر کرکدر . » کیمی‌ده : [رؤیة الله] ایله التذاذك [معرفة الله] ایله حاصل اولان لذت روحانیه فوقنده اولیشی رؤیتك بالکنه بعض جهتدن طولایی اقوی ایدوکنه دلالت ایدر . یوقسه مطلوب اولدیغی کبی بالکنه بیلمکدن اقوی ایدوکنه دلالت ایتمز » دیدیلر .

ایکنجی مبحث

صحت رؤیت

بو مسأله‌ده ملته منتسب ومنتمی اولانلرك نزاعی اوزایوب (اشاعره) رؤیة اللهك صحتنه، فِرَقِ سائره‌نك چوغی‌ده عدم صحتنه ذاهب اولمشلردر .

.آمِدی دیدی که :

« ائمهٔ متکلمین دنیاده‌ده، آخرتده‌ده «رؤیت باری» عقلاً
«جائز اولدیغنه اتفاق ایتدکدن صکره دنیاده رؤیت باری سمعاً
« جائزمی ؟ دکلی ؟ دیو اختلاف ایتمشلردر .

« شویله‌که : جواز سمعی‌یی کیمی اثبات ، کیمیسی‌ده نفی
« ایتدی. برده رؤیاده «رؤیت باری» جائز اولوب اولمامسنده
« دخی اختلاف ایدوب کیمی «جائز دکل» کیمی «جائزدر»
« دیدی . آنجق حق بودرکه عالم منامده واقع اولان رؤیت
« هرنه قدر رؤیت حقیقیه دکلسه‌ده بو رؤیادن بر مانع یوقدر.
«جناب باری کندینی کورر اولدیغی ایسه بزجه مختلف‌فیه دکلدر.

«معتزله دخی: «صاحب حواس اولان ایچون رؤیت باری
«قطعیاً ممتنع ومحالدر » دیمش؛ فقط باری تعالی کندینی کوررمی؟
«کورمزمی ؟ دیو یالکز بونده اختلاف ایتمشدر . »

مقصدمز اولان رؤيةاللهك صحتنى بيادن اوّل محل نزاعى بيلدرمكه شروع ايدەلم ديرزكه:

مبحث اوّلده كوستردكمز وجهله حالت رؤيتله حالت اغماض آراسنده فرق عظيم اولديغى كبى، كذا برشيئى قبل الرؤيه علم تام وعلم جلى ايله بيلمكله، صكره ده اوشيئى كورمكك، شبهه يوق كه ايلك بيلديكمزله صكره كى كورديكمز بيننده بالبداهه بيوك بر فرق بولورز. حالت ثانيه‌دەده حالت اولاده موجود اولميان برامر زائد بولنديغنى آكلارز.

فلاسفه ايسه: «شو حالتين بيننده‌كى مغايرتله، حالت ثانيه‌ده‌كى امر زائده» حدقه‌نك تأثيرينه عائددر. يوقسه رؤيت وابصاردن عبارت اولان انكشافه عائد دكلدر» ديديلر. بوكلاملرينى اثبات ايچونده وجوه آتيه ايله استدلال ايلديلر:

فلاسفه‌نك استدلالى

اوّلا: استقصا طريقيله بدر منيره نظر ايدوب ده صكره كوزينى يومان كيمسه شبهه يوق كه كوزى يومولى ايكن دخى بدر منيرك پيش نظرنده حاضر وموجود ايدوكنى تخيل ايدر؛ برصورتده كه، بوتخيلى نفسندن اصلا دفع ايده‌مز. فقط بو، بشقه برشيدن نشأت ايتمز، الا (حدقه) بدر منيرك صورت محسوسه‌سندن متأثر اولمش ده او صورت محسوسه، «رؤيت» زائل اولدقدن صكره دخى حدقه‌ده منطبع قالمش اولماسندن نشأت ايلر.

ثانياً: بر كيمسه يم يشيل بر چمنستانه اوزون اوزادی یه عطف نظر تماشا ایتدکدن صکره دفعةً کوزینی بم بیاض قارایله مستور اولان بر صحرایه چویرسه‌ده باقسه ،محقق و مجربدرکه او قارلی صحرایی بیاضلی، یشیللی بر صورتده کورور. ایشته شو تجربه ایله تحقق ایدرکه اوکیمسه‌نك مردمك چشمی یشیللکدن متأثر اولمش‌ده بیاضه عطف نظر ایدنجه، خضرتك صورت محسوسه‌سی کوزنده منطبع اوله‌رق قالمغله بیاضی‌ده یشیل کبی کورییور.

ثالثا: غایتله قوتلی ضیا باصره‌یی قهر ایدر. شدتلی بیاض دخی کذا باصره‌یی قهر ایلر. شویله‌که اکر رائی قوتلی ضیایه وشدتلی بیاضه نظر ایتدیکنی متعاقب ضعیف بر ضیایه ویا ضعیف بر بیاضه عطف نظر ایتسه، بونلری عادتا کوره‌مز اولور. ایدی اکر «حاسهٔ بصر» او ضیا ویا بیاضدن متأثر اولمامش اولسه امر بویله اولمازدی .

محاکمه

فلاسفه‌نك بو ذکر ایتدکلری شیلریالکز عندالابصار حدقه‌نك تأثیرینه دلالت ایدر. امّا رؤیت و ابصاردن عبارت اولان امر زائد مذکورك اشبو تأثر دیمك اولدیغنه دلالت ایتمز .

چونکه رؤیت و ابصار حاسه‌نك تأثرندن عبارت اولمادیغی کبی ابصار دخی بزم عندمزده تأثر حدقه ایله مشروط دکلدر. بناءً علیه کندی ذات اقدس الٓهیسندن مردمك چشممز متأثر

اولمقسزين حق سبحانه وتعالى حضرتلرينى كورمه‌مز جائزدر» نته‌كيم متكلمين [حواس] بحثنده: «رؤيت دنيلن شى «برامردركه آنى الله تعالى زنده‌كانده خلق ايدر. بوده ضيا ايله، «مقابله ايله، وبونلرك غيرى اوله‌رق حكمانك اعتبار ايتدكلرى «شرائط ايله مشروط دكلدر.» ديمشلر.

قالدى‌كه الله‌تعالى حضرتلرى نه جسمدر نه جهتده‌در. آنكچون آكا مقابله، مواجهه، وآكا طوغرى تقلات حدقه، مستحيلدر. بونكله برابر ايله‌ بدرده قمر نصلى منكشف ومنجلى اوليورسه، ذات اقدس الهيسى ده قوللرينه اول وجهله منكشف، وذات اعلاسنه نسبتله عبدك هويتى ايچون «رؤيت» تعبير اولنان اشبو حالتك حصولى صحيح اولور.

ايشته «رؤيت» مسأله‌سنده اهل سنتك متفرد ومتوحد اولديغى عقيدۀ صحيحه بودر. فرق سائره مخالف رأيده بولنمشلردر.

كرچه «كراميه» و«مجسمه» فرقه‌لرى رؤيت بارى‌يى تجويز ايتديلر؛ لكن آنلرك بوتجويزلرى حق‌تعالى حضرتلرينك جسم اولماسى، وبر جهتده بولنماسى اعتقاد باطلنه مبنى‌در؛ زيرا بونلر الله‌تعالى ايچون دخى جهت ومكان اثبات ايدرلر و «مكاندن، جهتدن منزه اولانك وجودى ممتنعدر. نرده قالدى‌كه كوريله بيلمسى جائز اوله!» ديرلر.

اوچنجی مبحث

جواز رؤیت

بو مبحث ایکی مسلکه منقسمدر

مسلک اوّل

عقل ایله استدلالدر

مسلک عقلیده عمده اولان «وجود» مسلکیدر.

بوده شیخ (ابو الحسن الاشعری)، (ابو بکر باقلانی) و اکثر ائمهٔ اهل سنّت حضراتنک طریقت شریفه‌لریدر.

بو مساله‌ده ماخذمز اولان کتب سائره‌نك عبارات لطیفه‌سنی ترجمه و تحریردن اوّل [شارح عقائد] ك بو بابده متفرّد اولدیغی پك قدیم، موجز بر مسلکی تصویر ایده‌جکز.

حضرت شارح دیرکه:

«رویة الله عقلاً جائزدر. یعنی «عقل» علائق عارضه‌دن «بالتجرید کندی حال و طبیعتنه ترك اولنسه، رؤیة اللهك امتناعیله «حکم ایتمز. مکرکه امتناعنه برهان قائم اوله. بو بابده‌ده اصل

«اولان «رؤيت» برهاننك عدميدر . بناءً عليه رؤية اللهـك «جوازى دكل، بالعكس امتناعى ادعا ايدن اوزرينه اثبات مدعا «ايچون بيان وبرهان لازم كلير» .

حقيقتا بو برمسلك قويم وموجزدركه جواز رؤيتى اثبات ايچون اتيان دلائل كلفتندن استغنا بخش اوليور؛ زيرا نه ديورز؟ ديورزكه : عقل «رويةالله جائزدر» ديه حكم ايديور . ايمدى مادامكه عقل بويله حكم ايديور، مادامكه بو حكمى ابطال ايده جك بر دليل اقامه اولنمايور، مادامكه آتيده بيان اولنه جغى وجهله اشبو تجويز عقلى بى نصوص قرآنيه دخى تقويه ايديور، عقلك بوحكمنى قبوله مجبورز. يوقسه عقلدن امنيتى قالديرمق لازم كلير.

ديكر اهل تدقيقك تقريرى

بز أعيانى ده، اعراضى ده كوز ايله كورديكمزده شك يوقدر؛ زيرا (مثلا): انسان ايله فرسى، بياض ايله سياهى پك اعلى فرق وتمييز ايديورز.

ايمدى حكم مشترك يعنى صحت رؤيت ايچون برعلت مشتركه لازمدركه بوده، يا «وجود» يا «حدوث» ياخود «امكان»در زيرا دردنجى برعلت دها يوقكه اعيان واعراض بيننده مشترك اوله بيلسون .

رؤيتى مصحح اولان شوعلتك اعيان واعراض بيننده مشترك اولماسى لابد ولازمدر چونكه «جوهرك مرئى اولماسى جوهر

اولدیغیچوندر. عرضك كورلمه‌سی‌ده عرض اولدیغیچوندر. كبی عللِ مختلفه ایله امرِ واحدی، یعنی صحتِ رؤیتی تعلیل ایتمك ممتنعدر.

شو تفصیلدن مستبان اولور كه علت مشتركه نه حدوث در نه‌ده امكان‌در. زیرا «حدوث» عدم سابق اعتباریله برابر بنه وجوددن عبارتدر. عدم ایسه جزؤ علت اولمغه صالح دكلدر؛ چونكه «تأثیر» صفت اثباتدر. بناءً علیه بونكله نه «عدم» اتصاف ایدر! نه‌ده عدمله مركب اولان شی.

«امكان»ده‌خی علت مشتركه اوله‌ماز زیرا امكانك «موجوده»، معدومه‌ده شمولی واردر. معدومات ایسه مرئی دكلدرلر. ومرئی اوله‌مازلر كه معدوماتده شمولی اولان «امكان» صحت رؤیتك علت مشتركه‌سی اوله بیلسون. بوحالده رؤیتك تعلقی ایچون جوهر وعرض بیننده مشترك اولان امرِ واحددن بشقه‌شی قالماز، كه اوده «وجود» در؛ زیرا «وجود» جمله موجودات بیننده مشتركدر. ایمدی جوهر وعرض موجود اولدقلری ایچون اصلِ مرئی اولیورلرسه الله تعالی حضرتلرینی‌ده موجود اولدیغیچون كورمك صحیح اولور.

(وهو المطلوب)

شوقدر كه دلیل مذكور اصوات، روائح، ملموسات، طعوم، كبی دها نه‌قدر موجودات وارایسه آنلرك‌ده صحت رؤیتنی ایجاب ایدر. مع هذا «صوت، رائحه» وامثالی عرضلر كوریلور شیلردن دكلدرلر. بولنده براعتراض وارد اولمغله شیخ (اشعری) حضرتلری بو اعتراضك دفعنده بیورمشلر كه :

«بر شيئك كورلسى صحيح اولمقله ، اوشى ايچون بهمه حال «رؤيتك تحققى لازم كلمز. صورت ، رائحه وامثالى اعراض غير «مرئيه نك كوريله مه مسى ايسه مجرد ، عدم رؤيتلريله عادة الله «جارى اولديغيچوندر زيرا عادة الله بونلرك كوريله مه مسى اوزرينه «جارى اولمشدر. مع مافيه جناب حق بونلرك غيرى موجوداتى «كورمكه بزى اصلى اقدار بيورمش ايسه ديله ديكى حالده بونلرى ده كوره بيله جك برقوت واقتداره مالك ايده بيلير. »

كرچه خصم معترض شو جواب صوابى زعمنجه مكابره يه حمل ايتمك ايسته يه بيلير سه ده خصمك بوانكارى مجرد رؤيتده كى اعتياددن ناشى بر استبعاددر. حال بوكه حقائق احكام عاداتدن اخذ اولنماز ، بلكه هوادن ، شوائب تقليددن خالص اولان عقول سليمه دن اخذ اولنور.

اعتراضات معتزله

اعتراض ١

عَرَض ايله جوهرك ايكيسى بردن كورلديكى مسلم دكلدر . مرئى اولان يالكز اعراضدر ؛ جواهر دكلدر . «طول وعَرْضى كوريبورزه ديبورسكز! طوغربدر. شوقدركه طول وعرضك مرجعى اولان «مقدار» ايسه جسم ايله قائم برعرضدر. بناءً عليه ظن ايتديككز كبى طول وعرض جواهردن معدود اوله ماز .

جواب

«طول و عرض جسم ایله قائم «مقدار» در. سوزیمی بز محلنده کفایت ایده‌جك مرتبه‌ده ابطال ایتمشزدر؛ زیرا اعراضدن اولان «مقدارك» وارلغی جزؤ لایتجزاینی نفی ایله جسمك هیولی وصورتدن مركب ایدوكی اساس فاسدینه مبنیدر. بونك بطلانی ایسه محلنده تفصیلاً بیان و اثبات ایدلمش اولمغله بوراده ینه آندن بحثه حاجت یوقدر. یالکز «مقدار عرضی» نك وارلغی ابطال ایچون شونیده علاوةً دیرزکه:

«اك یوکسك فرض اولنان محلدن یره قدر عموداً برچوق اجزای لایتجزانك تألفی فرض ایتسه‌ك، بو اجزانك برطول تشکیل ایتدیکنی حکمه مضطر دكلیز ؟ ایشته بونکله‌ده ثابت اولورکه طولك تحققنده «اجزا» دن ماعدا برشیئه حاجت اولمایوب مرئی ومحسوس اولانده اجزای مذکوره‌دن عبارتدر. یوقسه اجزای مذکوره ایله قائم اولان «عرض» دکلدر. بونك کبی شوراسیده محقق ومعلومدرکه «اجزا» بیننده حاصل اولان «امتداد» مقداردن عبارت اولان عرض واحدك اجزا ایله قیامنه شرطدر. والا مقدار واحدك اجزای مذکوره ایله قائم اولماسی لازم کلیر، که بو باهر البطلاندر. حال بوکه «امتداد» مقدار عرضی نك اجزا ایله قیامنه شرط اولنجه شیء واحدك هم شرط، هم مشروط اولماسی لازم کلیر. ایمدی بالبداهه و قطعیاً آکلاشیلورکه طولك مرجعی — توهم ایتدیککز کبی —

«مقدار» دکلدر. بلکه سمت مخصوصده متألف اولان «اجزا» در. بناءً علیه طولی کورمك اجزای متحیزهٔ مذکوره‌یی کورمك دیمکدر.» (وهو المطلوب)

اعتراض ٢

صحت رؤیت ایچون برسبب وعلتك وجودینه احتیاج اولدیغنی تسلیم ایتمیز؛ زیرا صحت رؤیته علت وسبب «امکان» در. امکان بابنده ایسه ذکری کچمشدی که امکان «امرِ عدمی» در. حال بوکه امر عدمی علته محتاج دکلدر.

جواب

باب الامکانده، امکانك «امر عدمی» دکل، بالعکس «امر وجودی» اولدیغنه دائر برچوق دلیللر ذکر وایراد ایدلمشدر. بناءً علیه اشبو اعتراضه علی طریق الجدل، جواب ویریله‌بیلدیکی کبی صورت تحقیقده دخی دنیلورکه:

آمدینك تصریح ایتدیکی وجهله صحت رؤیتك علتیله مراد کندویه رؤیتك تعلق ممکن اولان، یعنی حد ذاتنده کوریله‌بیلن شیدر؛ یوقسه صحت رؤیتده «مؤثِر» اولان شی دکلدر. حال بوکه کرك امر وجودی، کرك امر عدمی اولسون، صحت رؤیتك «متعلق رؤیت» معناسنه اولان علته احتیاجی ضروریدر. بو، ضروری اولدیغی کبی، رؤیتك متعلق «امر موجود» ایدوکنی ده

جزماً ويقيناً بيلميرز ؛ زيرا رؤيتِ معدوم غير صحيح اولديغى مقطوع ومجزومدر .

اعتراض ٣

صحت رؤيت ايچون بر علت مشتركه‌نك وجودى هيچ ده ايجاب ايتمز ؛ زيرا جوهر وعَرَض « مُتَماثِلان » دكلدرلر كه ايكيسنك‌ده صحت رؤيتى ايچون برسبب مشتركك لزومى اولسون جوهر وعَرَضدن هربرينك كوروشى كنديسنه مخصوص اولديغى كبى، صحت رؤيتلرى سببلرى‌ده نه‌دن آيرى آيرى اوله‌مسون؟! باخصوص « عِلل ومعلولات » مباحثنده ذكرى كچمشدى كه : « امرِ واحدِ نوعى»نك عِللِ مختلفه‌ايله تعليلى جائزدر » بناءً عليه صحتِ رؤيت ايچون مطلقا ومنحصراً برعلت مشتركه‌نك وجوب وجودينى بوسيله‌ده تسليم ايتميز؛ چونكه صحّتَينك تماثلى تقديرنده كنديلرينك علّتَين مختلفتين ايله تعليلى جائز اوله‌بيلير .

جواب

بز اعتراض سابقك جوابنده‌ده تصريح ايتمشدك كه صحت رؤيتك علتيله مراد رؤيتك متعلقيدر . مدّعا دخى بو ايدى كه « متعلق رؤيت » جوهر وعَرَضدن يالكز برينك خصوصيتى دكلدر؛ زيرا اوزاقده برقرالتى كورديكمزده اوقرالتى‌نك ابتدا يالكز هُويّاندن بر هُويّت ايدوكنى ادراك ايلرز. يوقسه اوزاقدن

کورورکورمز آنك جوهریت وعرضیتی ادراك ایده‌میز. نرده قالدی که فصل جوهر، ونه کبی عرض اولدیغنی ادراك ایده‌بیله‌لم.

بر شخصه دخی تصادف ایدنجه، بادئ امرده آنك یالکز کندینه مخصوص اولان بر هویتی ادراك ایلرز. صکره کاه اولورکه آنك جواهرینی، یعنی اعضا وجوارحنی‌ده، بونلرله قائم اولان اعراضی‌ده برر برر سچرز، کاه اولورکه جواهر واعراضی بویله تفصیلاً فرق وتمییزدن غفلت ایدرز. بناءً علیه «کوزی، قاشی، الی، آیاغی، رنکی، فلانی نصل ایدی؟» دیه صوریله‌جق اولسه‌ق، علی التفصیل تعریفدن عاجز قالیرز.

ایمدی اکر رؤیتك متعلقی، هویتك خصوصیاتی بیننده ما به الاشتراك اولان هویتدن عبارت اولمایوب‌ده خصوصیات مذکوره بیننده ما به الافتراق اولان امر اولیدی حال بومنوال اوزره اولمازدی؛ زیرا ممتاز اولان هویت مخصوصه‌نك کورولمسی آنك جواهر واعراضنه‌ده اطلاعی مستلزم اولوب بناءً علیه جواهر واعراضندن بویله غافل وجاهل اولمامقلغمز لازم کلیردی. بو صورتده تحقق ایدرکه رؤیتك متعلقی جواهر واعراض ایله باری تعالی وتقدس حضرتلری بیننده مشترك اولان هویت عامه‌دن عبارتدر. بناءً علیه رؤیة الالهك صحتنده اشتباه قالماز.

اعتراض ٤

حدونك صحت رؤیته سبب اولمغه عدم صلاحیتنی تسلیم ایتمیز؛

زيرا «صحت رؤيت» امرِ عدميدر. اويله ايسه صحت رؤيتك سببی‌ده «امر عدمی» اولمق نيچون جائز اولماسون؟

جواب

ذكری سبق ايتمشدی‌كه صحت رؤيتك سبب وعلتيله مراد رؤيتك متعلقيدر. يوقسه رؤيتده مؤثّر اولان شی دكلدر. حالبوكه رؤيتك متعلقی متعلق رؤيت اولديغيچون عدمه صالح اولماديغنده شك يوقدر.

دنيليرسه‌كه «حدوث ديديككز كبی عدمِ سابقدن عبارت اولمايوب بلكه حدوث وجودك يوقلق ايله مسبوقيتی ديمك ايدوكندن «امر عدمی» صايلمز.» بونك‌ده جوابنده ديرزكه:

وجودك عدم‌ايله مسبوق اولماسی دخی امر اعتباری اولوب بالضروره مرئی اولەماز. والا اجسامك ـ مُدرَك ومحسوس اولدقلريچون ـ حدوثلری دليله محتاج اولمامق لازم كليردی.

اعتراض

وجود واجب‌ايله ممكن بيننده مشتركدر! ديديككزی تسليم ايتميز، نصل تسليم ايده‌لم‌كه ينه‌سز «هرشيئك وجودی حقيقتنك عينی‌در.» ديديكز. بوحالده «حقائق اشياء نصل مشترك اوله بيليركه حتی قديمك حقيقتی حادثك حقيقتنه، فرسك حقيقتی انسانك حقيقتنه مماثل اوله‌بيلسون. بوندن بشقه بلكه‌ده ـ موجوداتك

مجموعی کندیلرندن هر برینك تمام ماهیتندن عبارت اولان حقیقت واحده‌ده مشترك اولمق کبی هیچ برعاقلك قائل اوله‌میه‌جغی برامر محالی مستلزم اوله‌جغچون سزك عندیکزده وجودده اشتراك اشتراك معنوی دکل ــ اشتراك لفظی اولمق لازم کلیر.

جواب

وجودك معناسی «شیئك هُویتی اولمق» دیمکدر. زیرا معلومکزدرکه «وجود خارجی» ماهیتك هویت شخصیه حسبیله ممتاز اولماسندن بشقه برشی دکلدر. شیئك بویله مابها الامتیازی اولان هویتی ایسه بالجمله موجودات بیننده امر مشترك اولمق ضروریدر. سزك انسانیت، فرسیت وبونلرك غیری کبی مابه‌الافتراقه دائر ذکر ایدوب‌ده بزم مذهبمزجه وجودك موجودات بیننده اشتراکی تقدیرنده شو مابه‌الافتراقده دخی اِلزام ایتدیککز یعنی «بو حالده حقائق اشیانك دخی اشتراکی لازم کلیر.» دیدیککز «اشتراك» اشیانك شول خصوصیاتی دیمکدرکه بوخصوصیات سببیله اشیانك بعضیسی بعض آخرندن ممتاز اولور. بونلر ایسه بذواتها ممتاز اولان هویاتك برطاقم هیأت وخصوصیاتندن عبارتدر. حال بوکه عاقل اولان کیمسه نه بو خصوصیاتده اشتراکه قائل اولور، نه‌ده خفی اولمایان استلزام ایله اشبو اشتراکی مستلزم اولان شیده اشتراکه قائل اولور. حضرت شیخ (اشعری) «هرشیئك وجودی حقیقتنك عینیدر» سوزیله شونی دیمك ایستدی که: خارجده ماهیت ایچون

بشقه، وجود ايله مسمّى اولان عارض ماهيت ايچون بشقه بر تحقق يوقدر كه مثلا: جسم ايله سوادكبى، قابل ومقبولك اجتماعنه بكزر براجتماع ايله اجتماع ايده بيلسون. يعنى «ماهيت ايله عارض ماهيت ايچون بشقه بشقه ايكى هُويت متمايزه تصور اولنماز». سوزك صحيحى وطوغروسى ده بودر.

مسلك ثانى

نقل ايله استدلالمز

منقولاتدن رؤية اللهك جوازينه عُمده اولان شو آيت جليله دركه حضرت موسى عليه السلامدن حكايةً وارد اولمشدر.

«ربّ اَرِنى اَنظُرْ اِلَيكَ قالَ لنْ تَرٰنى وَلٰكِنْ انظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكانَهُ فَسَوْفَ تَرٰنى»

خلاصهٔ مضمون شريفى بودركه: موسى عليه السلام «يارب! بكا كورون ! ؛ سكا نظر ايده‌يم» ديمش.

بارى تعالى وتقدس حضرتلرى ده «سن بنى كوره‌مزسين، لكن طاغه باق اونم تجلىٔ جماله تاب آور اولوب ده يرنده استقرار ايدرسه، سن ده بنى كوروسين.» بيورمش. يعنى حضرت موسى (عليه السلام) اثناى مناجاتنده مولاسندن طلب رؤيت ايلمش، مولاسى ده، كنديسنك كورولمسنى عند التجلى استقرار جبله تعليق بيورمشدر.

احتجاجمز ايكى وجهله‌در.

وجه اول: موسى عليه السلامك جناب حقدن طلب رؤيت ايلديكى ايشته شو آيت جليله ايله ثابتدر. حال بوكه الله ذوالجلال حضرتلرينك كورلمسى ممتنع اولسيدى، نبىّ مشاراليه بو طلبه جسارت آلمازدى؛ زيرا طلب محال عبث اولوب عاقل ايسه بويله عبث شيلرله اشتغال ايتمز. شايد «ممتنع ايدوكنى بيلمزدى!» دينيرسه يا جناب مولى حقنده جائز نه‌در؟ ممتنع نه‌در؟ بوراسنى بيله‌ين كيمسه نصل نبى‌الله، كليم‌الله اوله‌بيلير!؟ باخصوص جاهل اولان پيغمبرلكه بيله صالح اوله‌ماز. نرده قالدى كه بالفعل حائز منصب جليل رسالت اولسون؛ چونكه بعثتدن مقصود آنجق عقائد حقه واعمال صالحه‌يه دعوتدر.

معهذا كه حضرت موسى (عليه‌السلام) قرآن مجيدده وصف جميل كليم ايله مظهر تبجيل خداوند عليم اولمشدر.

وجه ثانى: الله‌تعالى رؤيت جمالنى استقرار جبله تعليق بيوردى. جبلك استقرارى ايسه حد ذاتنده امور ممكنه‌دندر. امر ممكنه معلّق اولان شى ده ممكندر. ديمك كه رؤية‌الله ده ممتنع دكل، ممكندر. چونكه استقرار جبل كبى بر امر ممكنه معلق اولان شى [۱] ممتنع اولسه لازمك [۲] صدقى ثابت اولمقسزين ملزومك [۳] صدقى ثابت اولمق لازم كلير بو ايسه محالدر.

[۱] مثلا رؤيت،
[۲] « رؤيتك،
[۳] « استقرار جبلك.

اعتراضات

احتجاجمزك وجه اوّلنه درت وجهله اعتراض اولنمشدر.

اعتراض ۱

موسی علیه‌السلامك «یارب بکا کوروَن!» دیمه‌دن مرادی «یارب! کندیکی بکا یقین حاصل ایده‌جك صورتده علم ضروری ایله بیلدیر!» دیمکدر؛ چونکه «علم ضروری» رؤیتك لازمیدر. ملزومك اسمنی لازمه اطلاق ایسه شایعدر. سیّما «رَأَی» کلمه‌سنك «عَلِمَ» و «أرِنی» نك «أعْلِمْ» معناسنه استعمالی کثیردر. [۱]

بو معتزله‌دن (ابوالهُذَیل العَلّاف)ك تأویلیدر. (جُبائی) ایله بصریونك اکثریسی دخی بونده مومی‌الیهه تابع اولمشلردر.

جواب

« أرِنی » قولنده‌کی رؤیت مطلوبه اکر « عِلْم » معناسنه اولسیدی، واقعا آکا مترتّب اولان « نَظَر » دخی او معنایه اولوردی. «نظر» ه ایسه کرچه «علم» معناسنه‌ده استعمال اولندیغی واردر. شوقدرکه «اِلیٰ» ایله موصوف اولدیغی حالده «نظر» ك «علم» معناسنه استعمالی قطعیاً مستبعد وظاهره مخالفدر. حالبوکه ظاهره مخالفت دلیلسز تجویز اولنماز.

---

[۱] « رآی، علم » ایکیسیده فعل ماضی صیغه‌سی اولوب « اری، اعلم » دخی نفس متکلم وحده‌در.

بو مقامده ایسه ظاهره مخالف اوله‌رق نظرك «علم» معناسنه استعمالی جائز ایدوکنه دائر دلیل یوقدر. بناءً علیه «اَنظُرْ اِلَیْكَ» قولندن مستفاد اولان «نظر»ی رؤیته، بلکه‌ده حضرت موسایه رؤیتی مؤدی اولان مرئی جانبنه تقلیب حدقه‌یه حمل ایتمك واجبدرکه بو تقدیرجه حضرت موسانك طلبی کوز ایله کورمکه مخصوص اولمش اولور.

قالدی‌که بو مقامده رؤیت مطلوبه‌یی «علم ضروری» معناسنه حمل ایتمك متعذر؛ زیرا رؤیت مطلوبه‌دن مراد «علم ضروری» اولمش ایسه «حضرت موسی مولاسنی علم ضروری ایله یقیناً بیلیورمش‌ده اوکرنمك ایسته‌مش» دیمك اولور. مع‌هذا که آنکله مخاطبه ایدییوردی. مخاطَب ایسه حاضر ومشاهَد حکمنده‌در. بناءً علیه تأویل مذکور معقول دکلدر؛ زیرا «علم لظری» ایله معلوم اولان بویله حاضر ومشاهَد حکمنده اولماز.

«بو مقامده رؤیت مطلوبه‌یی «علم ضروری» معناسنه حمل نصل صحیح اوله‌بیلیرکه؟ اوحالده جواب، سؤاله مطابق اولمامش اولور. مع‌هذا معتزله عندنده دخی متفق علیهدرکه جوابِ «لَنْ تَرٰنی» رؤیتی نفی ایچوندر. یوقسه علم ضروری‌یی نفی ایچون دکلدر. بناءً علیه اکر سؤال طلبِ علمه حمل اولنسه نفیِ رؤیتی مشعر اولان جواب مذکورك سؤاله مطابق اولمامش اوله‌جنی بدیهیدر.»

اعتراض ٢

حضرت موسانك مولاسنه، «بكا كورون!» ديمه‌دن مرادى آنى كورمه‌يى طلب دكل ايدى. بلكه بو سؤال ايله مرادى يوم قيامته دال اولان علامات و آماراتدن بر علامت و آماره كورمكدن عبارت ايدى.

بناءً عليه «رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرْ اِلَيْكَ» سوزى «اَنْظُرْ اِلىٰ عَلَمِكَ» تقديرنده‌در. نبئ مشاراليه بوكلامدن مضافى – يعنى: «قلم» وزننده علامت واماره معناسنه اولان «علم»ى حذف ايله آنك مقامنه مضاف اليهى يعنى « اِلَيْكَ » كلمه‌سنده‌كى كاف خطابى اقامه ايدرك « اَنْظُرْ اِلَيْكَ » ديدى. « وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ » نظم جليلنده واقع اولديغى كبى كه «وَاسْأَلْ اَهْلَ الْقَرْيَةِ» تقديرنده‌در.

«ايمدى «سؤال» اهله متعلق اولديغى كبى، رؤيت مطلوبه دخى «علمه» متعلق اوله‌رق معنى «اَرِنِي عَلَماً مِنْ اَعْلَامِكَ اَنْظُرْ اِلىٰ عَلَمِكَ» سياقنده اولوركه مآلى «بكا علامتلركدن بر علامت كوستر! علامتكى كوره‌يم» ديمكدر.

بوده (كعبى) ايله بغداد معتزله‌سنك تأويليدر.

جوابمز

«اشبو معناى مُؤَوَّل خلاف ظاهر اولوب هرحالده محتاج دليل واثباتدر. بونكله برابر معناى مذكور مستقيم اولماز؛ زيرا حق تعالى حضرتلرى، سؤال موسايه جواباً: «لَنْ تَرٰانِي» بيوردى.

بو جواب صواب آلهی ایسه نفی رؤیتی صریحاً مشعر اولوب یوم قیامتك علاماتندن برینه دائر اولمادیغی ینه معتزله‌نك اجماع واتفاقیله ثابتدر. بو حالده جواب مذکور سؤال موسایه نصل مطابقت ایده‌بیلیر؟! معنای مؤول مذکورك عدم استقامتنه بر دلیلمز ده: حضرت موسانك تدکدك جبلی رأی العین مشاهده ایلمش اولماسیدر. ایمدی جناب موسانك ایستدیکی شی علامت قیامتدن برینی کورمك ایمش ایسه! ایشته کورمش؛ چونکه یوم قیامته جبلك تدکدك کندن بیوك علامت واماره اوله‌ماز. بناءً علیه « وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ » قول شریفی یوم قیامته دال اولان علامتی رؤیتدن منعه — که « لَنْ تَرٰانِى » جوابندن مستفاددر، — مناسب اولماز. بالعکس قول مذکور علامت محبوث عنهانی رؤیته مناسب اولور.

« وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ » قول شریفی « لَنْ تَرٰانِى » جوابندن مستفاد اولان منع مذکوره مناسبت آلمادیغی کبی او قولی تعقیب ایدن « فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ » نظم جلیلی دخی علامت قیامتی رؤیته ملایم دوشمز؛ زیرا آیت کریمه جبلك پاره‌لنماسی حقنده اولوب استقراری حقنده دکلدر.

اعتراض ٣

حضرت موسی رؤیة اللهك امتناعنی محقق بیلیردی. لکن قومی اولان بنی اسرائیل کندوسنه: «یا موسی! بزه اللهی آشکاره

« کوستر! » دیمه‌لریله او دخی « ایشته باقیکز، جناب الله بکا بیله «کورونیور!! سز ایسه هیچ کوره‌مزسکز.» یولنده آنلری «اقناع واسکات ایچون «رؤیتی نفسنه نسبتله» یارب! بکا کورون!!» «دیدی‌ده بنی اسرائیلی طلب رؤیتدن بوصورتله واز کچیردی. بوده جاحظ ایله توابعنك تأویلیدر.

جوابمز

بو معنی دخی خلاف ظاهر اولمغله محتاج دلیل واثباتدر. مع ذلك معنای مذکور مستقیم‌ده دکلدر؛ زیرا بو تکلیفی ایدن بنی‌اسرائیل حضرت موسانك نبوت ورسالتنی یا مصدِّق ایدیلر، یا دکل ایدیلر. مصدِّق ایدیسه‌لره نبی مشارالیهك: « بو مسئولکز ممتنعاتدندر: الله سزه کورونمز! بناءً علیه شو بیهوده طلبدن صرف نظر ایدك!» دیمه‌سی آنلری اقناع واسکاته کافی ایدی. بلکه جلال الهه لایق اولمایان شیئی طلبدن آنلری منع ایتمك مترتب عهدهٔ رسالتپناهیلری ایدی. نصل‌که ینه بنی اسرائیل: « یا موسی! فرعونیلرك متعدد آلهه‌لری اولدیغی کبی بزه‌ده بر تمثال آلهی یاپسه‌ك آ! » دیدکاری وقت: «سز نه جاهل آدملر ایمشسکز!!» تقریعیله آنلری شو طلب نامشروع ونامعقولدن منع وزجر ایلدی. مصدِّق دکل ایدیسه‌لر، آنلره مجرد « الله تعالی سزه کورونمیه‌جکنی بیان بیوریور. » دیمکله‌ده قناعت کلمزدی؛ زیرا کندیلری اثناء مخاطبه‌ده حاضر دکل ایدیلر. جواب مُستطاب آلهی‌یی‌ده بالذات ایشتمه‌مشلر ایدی.

اثناء مخاطبه‌ده حاضر بولنانلر احبار یهوددن بالاختیار معیت حضرت کلیم‌الله ایله طورسینایه کیدن یتمش کشی ایدی.

معنای مذکور مستقیم دکلدر؛ زیرا قوم موسی وقتا که «أَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً» دیدیلر. درحال صاعقهٔ غضب الٓهی آتشبار نزول اولوب طلب رؤیتدن زَدْع و منع اولندیلر. بناءً علیه آنلری بو طلبدن منع وزجر ایچون حضرت موسی طلب رؤیتی نفسنه نسبت و اضافته احتیاج مس ایتمه‌مشدر.

قالدی‌که صاعقهٔ غضب الٓهینك طالب رؤیت اولان اشخاص اوزرینه آتشبار نزول اولمامسنده‌ده مسئولك امتناعنه دلالت یوقدر؛ زیرا بونلر طلب وسؤاللرینك عقیبنده صاعقهٔ غضب الٓهینك آتشبار نزول اولمامسندن بشقه برشی کوره‌مدیلر. بونده ایسه مطلوب ومسئوللری اولان رؤیتك امتناعنه دلالت ایدر نه واردر؟ هیچ!

مادام‌که طالب رؤیت اولنلر مصدِّق نبوّت دکل ایمشلر؛ جائزکه، بونلر: «موسی بزه الٓهی آشکاره کوسترمکدن عاجز قالیرده ذلیل و خجل اولور.» دیه بر سوء نیت وفساد عقیدته مبنی‌عن‌قصد بوسؤاله اجتسار ایتدیلر؛ بونك ایچون الله ذوالجلال حضرتلری دخی کندیلرینی درحال صاعقهٔ غضب الٓهیسنه قاپدیرمقله معاقبه بیورمش اوله.

نصل‌که: «یاموسی! بزه یردن بر پیکار آقمادقجه سکا ایمان

ایتمیز ! » دیدکلرینی‌ده « یاموسی! بزه کوکدن بر کتاب ایندیر ! » سوزلرینی‌ده جناب حق تعنّت سببیله منکر و کریه کورمشدر ؛ زیرا شو مطلوبلری کرچه امر ممکن ایدی؛ لکن بنی اسرائیلك بوطلب وسؤالدن مرادلری مجرد حضرت موسی (علیه‌السلام)ی اِتیان مسئولدن عاجز براقوب‌ده تذلیل وتخجیل ایتمك کبی برسوء قصد ونیته مستند ایدوکندن استحسان اولنمامشدر.

اعتراض ٤

« حضرت موسی (علیه السلام) رؤیة‌اللهك عقلاً مستحیل ایدوکنی کرچه بیلیردی. لکن دلیل‌عقلی دلیل سمعی‌ایله تأکّد ایتسون‌ده استحاله‌سنه دائر اولان علمی تقویت بولسون دیه بونی کندی نامنه اوله‌رق طلب ایلدی؛ زیرا دلیللرك تعددی دلیللر جنس وحددن اولسه‌لر بیله ینه مدلولی بیلمکده زیاده قوت ویرر ایکن یا اَدِلّه ایکی جنسدن اولورسه اوبیلشك نه درجه قوتلشه‌جکی بیاندن مستغنی‌در .

« حضرت موسی بوبابده اِثر شریف جناب ابراهیمه اقتفا ایده‌رك حضرت ابراهیمك: «یارب! مَوتایی نصل اِحیا ایتدیککی بکا کوستر!» دیوبده الله تعالی حضرتلری‌ده: « یا ابراهیم! اولولری دیرلته‌جکمه ایناننمیورمیسین؟» بیوردیغنده : « بلی ایناننیرم یاربّی ولکن قلبم مطمئن اولمق ایچون کورمك ایسترم.» دیدیکی کبی، حضرت موسی دخی ذاتاً معتقد و عالمی اولدیغی امتناع رؤیت

خصوصنده مشاهده‌نك دليله انضماميله علم طمأنينت، استحصالنى طلب ايلدى .

جواب

بو محققدر كه علم تفاوت قبول ايتمز زيرا ذكرى مرور ايتديكى اوزده «علم شويله تميزى ايجاب ايدر بر صفتدر كه متعلقنك او تميزك نقيض و خلافنه هيچ بر وجهله احتمالى اوله‌ماز[١]. بو اجلدندر كه حضرت خليلك قول شريفى برى: ضعيف ديگرى: قوى اولمق اوزره ايكى صورتله تأويل اولنور [٢] .

[١] علمك متعلقى معلومدر كه علمك ايجاب ايتديكى تميز، مناقض و مغاير اوله‌ماز .

[٢] تأويل ضعيف بودر كه: جبريل (عليه السلام) وحى الٓهى ايله نزد جناب خليله كلديكى وقت حضرت خليل «عجبا الله طرفندنمى كلبور؟» ديه بوراسنى آكلامق ايچون آكا خطاباً : «اولولرى نصل ديرلنديككى بكا كوستر !» ديمشدر .

بو تأويلك ضعفى ايسه بديهيدر، زيرا حضرت خليل بو قوانده «يارب!» ديو ندا ايتمشدر، جبريل (عليه السلام) ايسه رب دكلدر. بناءً عليه حضرت خليلك مخاطبه‌سى جناب رب العالمين ايله وقوع بولمنى ميدانده‌در. هم ده احياى موتا حضرت جبريلك الندن كلمز. اويله ايسه جبريل عليه السلامدن احياى موتا فعلى نصل طلب اولنه بيلير ؟

تأويل قوى دخى بودر كه : الله تعالى و تقدس حضرت ابراهيم (عليه السلام)ه: «بن برانسانى كنديمه خليل اتخاذ ايتدم. خلتنك علامتى ده بودر كه بن آنك دعاسى بركاتيله اولولرى ديرلتيرم.» ديو وحى ايتمشدى. حضرت ابراهيم دخى او خليل اتخاذ اولنان انسان كامل كندى ايدوكنى مأمول ايديوردى. فقط قطعياً بيلميوردى. بنابرين قلب شريفى مطمئن اولمق ايچون احياى موتانى طلبه جرأت و بو وجهله استحصال علم طمأنينت بيورديلر.

والله اعلم واحكم

مع هذا — خصمك اعتقادينه كوره ــ ممكن اولمایان رؤیة الٰهی طلب كبی، طلب محالی ارتكاب ایتمكسزین دخی حضرت موسی ایچون دلیل عقلینك تأكیدینی ایستهمك ممكن ایدی.

آیت كریمه ایله امكان رؤیته ایتدیكمز احتجاجك وجه ثانیسنه دخی ایكی وجهله اعتراض اولنمشدر.

اعتراض

وجه اول — الله تعالی كورلمسنی استقرار جبله تعلیق بیوردی. بو استقرار ایسه جبلك یا حال سكونده، یا حال حركتنده اولهجقدر كه اوّلكیسی: ممنوع، ایكنجیسی: مسلمدر.

شویله كه: اگر الله تعالی كورلمسنی جبلك حال سكونده استقرارینه تعلیق بیورمش اولیدی، شرطك حصولیله مشروطك وقوعی لازم كلیردی. یعنی حال سكونده جبل مستقر ایدوكنده سوز یوقدر. بناءً علیه جناب حق دخی حضرت موسایه كورولملی ایدی. حال بوكه كورونمدی. اویله ایسه رؤیتی جبلك حال سكونده دكل، بلكه حال حركتنده استقرارینه تعلیق بیورمش دیمك اولیور. حال حركتده استقرار ایسه، محال ایدوكی خفی دكلدر. بناءً علیه رؤیتی، جبلك حال حركتنده استقرارینه تعلیق ایتمك امر محاله تعلیق دیمك اولور. ایمدی بو تعلیق معلقك امكاننه دكل، بالعكس استحالهسنه دلالت ایدر.

جوابمز

الله تعالى رؤيت جمالنى جبلك - حركت وسكوندن برحال ايله مقيد اولمقسزين يالكز «من حيث هو» يعنى: جبل اولديغى حيثيتله - مطلقا استقرارينه تعليق بيوردى؛ زيرا تعليق مذكور بويله مطلق اولماسه، كلامده اضمار بولنمق لازم كليردى كه بو مفقوددر. جبلك جبل اولديغى حيثيتله يرنده استقرارى ايسه قطعياً معلوم ومجزوم ودركه ممكن‌در.

چونكه استقرارك وقوعى فرض اولنسه، بوندن لذاته محال لازم كلمديكى كبى جبلك حال حركتنده استقرارى دخى محال دكلدر؛ زيرا حال حركتنده حركته بدل «استقرار» حاصل اولور. بونده ايسه محذور يوقدر. محال اولان: آن واحدده حركت واستقرارك اجتماعيدر. يوقسه مستقر دكل ايكن حركتك، كذا متحرك دكل ايكن استقرارك وقوعى محال وممتنع دكلدر.

اعتراضمز

وجه ثانى — الله تعالى وتقدس حضرتلرينك تعليق مذكور ايله مرادى رؤيتك نه امكانى بياندر، نه ده امتناعى! بلكه ايستر ممكن، ايسترسه ممتنع اولسون؛ مجرد استقرار جبلدن عبارت اولان معلقٌ بهك عدميله رؤيتك عدم وقوعنى بياندر.

بناءً عليه تعليق مذكوردن معلقك يعنى: رؤيةالهك امكانى لازم كلمز.

جوابمز

بعضاً واقع اولور که کلامده هیچ برشی مقصود بالذات اولمامقله برابر او کلامدن لزوم قطعی ایله بر شی لازم گلیر . ایشته بو مسأله‌ده‌ده اویله‌در ؛ زیرا ـ حدّ ذاتنده ممکن اولان ـ شرطك یعنی : استقرار جبلك وقوعی تقدیرنده مشروط ، یعنی : « رؤیة الله » دخی واقع اولمق لازم گله‌جکندن استقرار جبل ممکن اولدیغی کبی ، رؤیة الله دخی امور ممکنه‌دن اولمش اولور. والا رؤیتی استقرار جبله تعلیق ایله وقوع رؤیته آنی شرط ایتمه‌ده معنا یوقدر .

دردنجی مبحث

وقوع رؤیت

بو مبحث دخی ایکی مسلکه منقسمدر

مسلك اول

رؤیت اللهك نقلا وجوب وثبوتی

رؤیةالله نقلاً واجب وثابتدر. یعنی: دار آخرتده مؤمنلر ایچون رؤیت باریننك ایجابیله دلیل سمعی وارد اولمشدر.

کتاب اللهدن رؤیته دلیل — [وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ] قول کریمیدرکه خلاصهٔ مضمون شریفی: «دار آخرتده مؤمنلرك یوزلری تابان و ضیادار اولدیغی حالده ربلری تعالی و تقدس حضرتلرینه حجابسز نظر ایدهجکلردر» دیمکدر.

سنتدن دلیل: [ستَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ] حدیث شریفیدرکه معناسی: «سز لیلهٔ بدرده قمری کوردیککز کبی، دار آخرتده دخی ربکزی عیان و جلی، وشك وشبههدن عاری اولهرق کورهجکسکز» دیمکدر.

شو حدیث شریف نبوی غایتله مشهور برحدیث اولوب آنی

اکابر صحابه‌دن یکرمی بر ذات صحیح الکلمات ، نقل و روایت بیورمشلردر .

اجماع امته گلنجه : دلیلمز بودرکه ائمهٔ دین و علمای مجتهدین (رضوان الله علیهم اجمعین) « آخرتده رؤیت باری واقع اولسه گرکدر. و وقوع رؤیت حقنده نه قدر آیات بینات وار ایسه هپسی ظاهرلری اوزرینه محمولدرلر.» دیو متفق الکلامدرلر. مخالفلرك اقوال فاسده‌لری ائمهٔ مشارالیهمك زمان سعادت نشانلری گچدکدن صکره ظاهر و شایع اولمشدر .

آیت کریمه ایله استدلالمز

« نظر » لغتده انتظار معناسنه‌ده گلیرکه او حالده صله‌سز استعمال اولنور. بلکه بنفسه تعدیه‌ایدر. نته‌کیم [أُنظُرُونَا نَقْتَبِس مِنْ نُورِكُم] آیت جلیله‌سنده واقع اولان [أُنظُرُونَا] «اِنتَظِرُونا» معناسنه اولوب: « بزه انتظار ایدیکز. نورکزدن اقتباس ایده‌لم.» دیمکدر. ینه فرقان مبینده [ما يَنظُرُونَ اِلّا صَيحَةً واحِدَةً] بیورلمشدرکه [ما يَنتَظِرُونَ] معناسنه اولوب « صیحهٔ واحده‌دن بشقه بر شیئه منتظر اولمازلر.» دیمکدر .

[فَناظِرَةٌ بِمَ يَرجِعُ المُرسَلونَ] نظم شریفی دخی بو بابدن اولوب [ناظرةٌ] منتظِرةٌ معناسنه‌درکه « مرسللر نه ایله عودت و رجوع ایده‌جکلرینه منتظردرلر » دیمکدر.

شاعرك شو: « وَإِنْ يَكُ صَدْرُ هٰذَا الْيَوْمِ وَلّٰى
فَإِنَّ غَداً لِنَاظِرِهِ قَرِيبٌ »

بيتنده واقع اولان « لِنَاظِرِهِ » لفظنك « لِمُنْتَظِرِهِ » معناسنه اولدیغی کبی که خلاصهٔ مآلی: « بوکون کچمش ایسه‌ده منتظرینه کوره صباح یاقیندر. » دیمکدر.

« نظر » تفکر وتأمل، معناسنه‌ده مستعملدر بوده « فی » ایله قوللانیلیر. « نَظَرْتُ فِی اَمْرِ الْفُلاٰنِ » سوزنده اولدیغی کبی که « فلان ایشی تفکر و تأمل ایلدم ». ترجمه‌سی: « دوشوندم طاشندم » دیمکدر.

« نظر » رأفت وتعطف، معناسنه‌ده کلشدرکه بومألده لام ایله استعمال اولنور. « نَظَرَ الْاَمِيرُ لِفُلاٰنٍ » سوزنده واقع اولدیغی کبی که: « امیر فلان کیمسه‌یه لطف وعاطفتی، شفقت ومرحمتنی ارزانی قیلمش ». دیمکدر. بوبابده « فلان کیمسه حضرت امیرك منظور و ملتفتی اولمش » ده دیرز.

برده نظر « الی » ایله موصول اولورسه « رؤیت » معناسنه استعمال اولنور.

شاعرك شو: « نَظَرْتُ اِلٰى مَنْ حَسَّنَ اللّٰهُ وَجْهَهُ
فَيَا نَظْرَةً كَادَتْ عَلٰى وَامِقٍ تَقْضِى »

بيتنده واقع اولدیغی کبی‌که بوراده « نظرتُ » رأیتُ مقامنده استعمال اولنمشدر.

«وُجوهٌ ناضِرَةٌ اِلىٰ رَبّها ناظِرَةٌ» آيت جليلهسنده واقع اولان «نظر» ايسه «الى» كلمهسيله صلهلنمشدر. بناءً عليه بونى رؤيته حمل ايتمك واجب اولدى. اويله اولنجه دار آخرتده مؤمنلر ايچون رؤيت ديدار پرانوار الٰهى واقع اولسنه كركدر. (وهو المطلوب)

اعتراضات

معتزله بو احتجاجمزهده برقاچ وجه ايله اعتراض ايتمشدر.

اعتراضك وجه اولى - «اِلىٰ» كلمهسى نظرك صلهسى اولديغنى تسليم ايتمز. بلكه بو «آلاء» كلمهسنك مفردى، و انتظار معناسنه اولان «نظر»ك مفعول بهيدر. بناءً عليه آيت كريمهنك معناى شريفى: [نِعْمَةُ رَبِّها مُنْتَظِرَةٌ] سياقنده اولمش اولور.

شاعرك شو: «اَبْيَضُ[١] لاٰ يُرْهِبُ اَلنّزالَ وَلاٰ
يَقْطَعُ رِحْماً وَلاٰ يَخُونُ اِلىٰ»

قولى دخى بو بابدندر.

يعنى اشبو بيتده واقع «اِلىٰ» كلمهسى مرادف نعم اولان «آلاء»نك مفردى اولديغى كبى آيت كريمهدهكى «اِلىٰ» دخى بويلهدر.

معناى بيت: «بو بر قلچدر كه محارب اولانلرى قورقوتماز، قطع رحم ايتمز، نعمته خيانت يعنى كفران نعمت ايلمز» ديمكدر.

[١] ابيض، قلنجه دينور.
نزال، ايكى عسكر دوهلرندن اينوب و آتلانوب محاربه ايلمكه دينير.

جوابمز

نعمته انتظار غمدر . حق بو احلدندركه « انتظار موت احمردر » دينير .

سَفَكِ دَمْ مناسبتيله ، « قتله قزل اولوم » ديمشلر بناءً عليه بشارت طريقيله انتظاردن خبر ويرمك صحيح اولماز. آيت كريمه ايسه مؤمنلر ايچون انعام و اكرام ، حسن حال ، فراغ بال ايله مبشّر اولديغى حالده وارد اولمشدر. بو نعمتلردخى رؤية اللهده واقع وثابتدر ؛ زيرا رؤيت ديدار الٓهى بر نعمت جليلهدركه وجوه بشرك نضارتنى مستتبع اولان نِعَم وكراماتك اَجَلّ واشرفيدر. بوقسه نِعَمِ مذكوره عبوس وجوهى مؤدِّى اولان انتظارده واقع و ثابت دكلدر.

اعتراضك وجه ثانيسى — « اِلىٰ » كلمهسيله موصول اولان « نظر » ك انتظار معناسنه استعمال اولنديغى محققدر.

شاعر : وَشُعْثٌ [١] يَنْظُرونَ اِلىٰ بِلال
كَما نَظَرَ اَلظَّماءُ حيا اَلغَمام

ديمشدر .

رهنورد بوادئ حيرت و اضطراب اولان تشنكان ايسه ؛ معلومدركه اِطفاى حرارت عَطَش ايچون نزول بارانه انتظار ايدرلر . بناءً عليه تشبيه صحيح اولمق ايچون مشبّه اولان نظرى ، انتظاره حمل ايتمك واجب اولدى .

[١] شعث ، « منتشر اوراق » معناسنهدر . « غباره » دخى دينير .

ينه شاعر :

« وُجُوهٌ ناظِراتٌ يَوْمَ بَدْرٍ
إلى الرَّحْمٰنِ يَأْتِي بِالفَلَاحِ »

ديمشدركه : «مُنْتَظِراتٌ إتيانَهُ بالنَّصْرِ وَالفَلَاحِ» ديمكدر.

ينه شاعر :

« كُلُّ الخَلَائِقِ يَنْظُرُونَ سِجالَهُ
نَظَرَ الحَجِيجِ إلى طُلُوعِ هِلَالٍ »

ديمشدركه بونك مآلى : « حاجيلر طلوع هلاله منتظر اولدقلرى كبى ، بتون خلق عالم دخى « موصوفك » عطاياسنه اويله انتظار ايدرلر » ديمكدر.

جوابمز

شو مثاللرده مذكور اولان نظرك انتظار معناسنه اولديغنى تسليم ايتميز. مثال اولده‌كى «يَنْظُرُونَ» كلمه‌سى « يَرَوْنَ » معناسنه اولوب مآل بيت: «صوصامش اولان كيمسه كمال اشتياق ايله صويى نصل آرار طورر ايسه هر برى برطرفه طاغلمش اولان يارانى دخى بِالالى اويله‌جه مشتاقانه آرارلر طوررلر.» سياقنده‌در .

نظر مطلق ايسه حذف وايصال طريقيله رؤيته حمل ايتمك ممتنع دكلدر. ممتنع اولان يالكز «إلىٰ» ايله موصول اولان نظرى انتظار كبى رؤيتك غيرى‌يه حمل ايتمكدر. مثال ثانيده دخى : «ناظِراتٌ إلى جِهَةِ اللهِ» ديمكدر. «جِهَةِ الله» دخى عرفده علوجهت

اونوب حق بو سببدندرکه اثناء دعاده اللر یوقاری طوغری قالدیریلیر. یاخود «ناظِراتٌ إلىٰ آثارِ ٱللهِ مِنَ ٱلضَّرْبِ وَٱلطَّعْنِ» سیاقنده اولوب مآلی «بدر غزاسنده وجوه انام مؤمنلره نصرت ومعاونت ایچون جناب رب العالمینك انزال وارسال بیوردیغی ملائکهٔ کرامدن صادر اولان طعن وضربه دائر آثار قدرت قاهرهٔ الٰهیه‌یه نظر ایدیجیلردر» دیمکدر.

مع مافیه بعض رُواةِ صحیح الکلمات بیت مذکوری شویله روایت ایتمش:

«وُجوهٌ ناظراتٌ یَوْمَ بَکْرٍ
إلىٰ ٱلرَّحْمٰنِ یَأْتی بِٱلْفَلاحِ»

«بونکده قائلی مُسَیْلِمَةُ ٱلْکَذّابك آتباعندن بر شاعردر. شاعر مرقومك «یوم بکر» دن مرادی (بنی حنیفه) ایله وقوع بولان قتالك کونیدر؛ زیرا بو «بنی حنیفه» (بکر بن وائل) قبیله‌سندن بر بطندر. «رحمن» ایله‌ده مرادی (مسیلمه) در.» دیمشدر. بو تقدیرجه مخالفلرمزك بیت مذکوره استناد ایله تقویه ایتمك ایستدکلری شبهه‌نك جوابی ظاهردر. مثال ثانیده واقع اولان «یَنظُرونَ رِجالَهُ» ترکیبی دخی «یَرَوْنَ رِجالَهُ» معناسنه‌در. باخصوص صله‌دن مجرد اولان نظرك «رؤیت» معناسنه اولماسی‌ده جائزدر. نته‌کیم آنفاً ذکری مرور ایتمشدر.

برده نظرك «انتظار» معناسنه کلدیکی تسلیم اولنسه بیله آیت

كريمه‌ده واقع اولان نظرك بو معنايه حملى صحيح اولماز ؛ چونكه بو معنى بشارته صالح دكلدر ؛ زيرا ذكرى كچمشدى كه « نعمته انتظار غمدر، نعمته وصول سروردر ».

اعتراضلك وجه ثالثى — «اِلىٰ» ايله موصول اولان «نظر» حقيقت اوله‌رق تقليب حدقه ايچون مستعمل اولوب رؤيته مخصوص دكلدر. «نَظَرْتُ اِلىٰ الهِلالِ فَمَا رَأَيْتُهُ» دينير .

حال بوكه «نظر»ك رؤيت معناسنه استعمالى حقيقت اوليدى قول مذكور متناقض اولمق لازم كليردى .

برده «لَمْ اَزَلْ اَنظُر اِلَى الْهِلالِ حَتَّى رَأَيْتُهُ» دينير .

حالبوكه «نظر» رؤيته محمول اوليدى شى ينه كنديسنك غايتى اولمق لازم كليردى؛ زيرا جملهٔ مذكوره‌ده «هلاله نظر ايتمه‌دن كيرى طورمادم. تا كه آنى رؤيت ايتدم.» دينلمش كه اكر «نظر» لفظى دخى رؤيت معناسنه‌ايسه «هلالى كوردم» ديمك اوله‌جق، وايكنجى رؤيتى تكرارلامغه حاجت قالمايه‌جقدى .

كذلك «اُنظُرْ كَيْفَ يَنْظُرُ فُلانٌ اِلَىَّ» دينير .

حال بوكه رؤيتك كنديسنه نظر اولنماز. آنجق تقليب حدقه‌يه نظر اولنور .

حق تعالى حضرتلرى دخى كتاب كريمنده [وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لاَيُبْصِرُونَ] ديه بيوردى كه: خلاصهٔ مضمون شريفى: «سن آنلرى كوروسك كه سكا نظر ايدرلر، آنلر ايسه كورميورلر» ديمكدر.

ایمدی «إِلىٰ» ایله موصول اولان «نظر» تقلیب حدقه‌یه محمولدر. تقلیب حدقه ایسه رؤیت دیمك دكلدر. بناءً علیه «إِلىٰ» ایله موصول اولان «نظر»ك معنای رؤیتده استعمالی حقیقت اولەماز. تقلیب حدقه رؤیتك لزوم عقلی ایله اولان ملزومندن عبارت برشیده دكلدركه ملزومنك تحققندن رؤیتك تحقق لازم كله!

بوندن صكره‌ده دیرزكه «نظرك رؤیته حملی مجازدر.» بونكله برابر آیت كریمه‌ده‌كی «نظر»له، مجازاً «رؤیت» مراد اولدیغی متعین دكلدر؛ زیرا آیت كریمه‌ده‌كی [إِلىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ] نظم جلیلی ایله جائزكه [نَاظِرَةٌ إِلىٰ نِعَمِ آلَائِهِ] معناسی مراد اوله.

جوابمز

«إِلىٰ» ایله موصول اولان نظرك «رؤیت» معناسنه استعمالی حقیقت ایدوكی ذكری مرور ایدن نقل ایله ثابتدر. بناءً علیه «نظر» رؤیتك غیریده حقیقت اولەماز. سزك ایسه «نظر»ك تقلیب حدقه معناسنه استعمالی حقیقت ایدوكنی اثبات ایچون ایراد واستناد ایتدیككز دلیل برفائده‌یی مفید دكلدر؛ چونكه [نَظَرْتُ إِلَى الْهِلَالِ فَمَا رَأَيْتُهُ] سوزینك عربدن نقلی صحیح وموثوق دكلدر. عرب اویله دیمز. بلكه «نَظَرْتُ إِلىٰ مَطْلَعِ الْهِلَالِ فَلَمْ أَرَ الْهِلَالَ» دیر.

برده قول مذكورك عربدن منقول اولدیغی تسلیم اولنسه بیله ینه دیرزكه: «بعضاً كلامده مضاف، حذف اولنورده یرینه مضاف الیه اقامه اولنور.»

بو افاده‌مز «لَمْ اَزَلْ اَنظُرُ اِلَى الْهِلاٰلِ حَتّى رَأَيْتُهُ» قوليله مخالفلرمزك ايتدكلرى استدلاله جوابدر. امثلهٔ باقيه ايسه كاملاً مجازدرلر. يعنى امثلهٔ باقيه‌ده‌كى «نظر» دخى تقليب حدقه‌دن مجاز واقع اولمشدر. بوده مُسَبَّبك اسمنى سببه اطلاق بابندندر.

«مُسَبَّب رؤيت، سبب [تقليب حدقه] در.»

برده طوته‌لم كه «نظر» مراداولمايان تقليب حدقه‌ده حقيقت ايمش! ينه بونى آيت جليله‌ده مجازاً رؤيته حمل واجب اولور؛ زيرا مجـازك وجوه كثيره‌يه احتمالى اولان إضمار اوزرينـه رُجحانى واردر. بونكله برابر إضمارلرى ممكن اولان اشيانك چوقدر. (نعمةُالله كبى، جِهةُالله كبى، آثارُالله كبى)، بومقامده — يعنى: آيت جليله‌ده — ايسه اشياى مذكوره‌دن بعضيسنى تعيين ايده‌جك قرينه يوقدر. بناءً عليه خودبخود برينى تعيين ايديويرمك تحكّمدر، كه لغةً جائز دكلـدر. آنكچون متعين اولان مجازه رجوع واجب اولور.

بوندن صكره‌ده ديرز كه:

«بلارؤيت «تقليب حدقه» نعمت اولمادقدن بشقه بلكه بونده برنوع عقوبت بيله واردر. بناءً عليه آيت كريمه‌ده مراد بودكلدر. مع الرؤيه تقليب حدقه ايسه معناى مجازى‌يى اثباته كفايت ايدر. زيرا «تقليب حدقه» محققدركه رؤيتك سبب عاديسيدر. سببك اسمنى مُسَبَّبنه اطلاق ايسه مجازمشهوردر. بوصورتده آيت كريمه — بر

شيئى اضمار ايتمكمزين - على طريق المجاز رؤيته حمل اولنمليدر.
مع هذا شو ظواهرك امثالى ظن ضعيفدن بشقه برشى افاده ايتمز.

مسلك ثانى

رؤية اللهك اثبات وقوعى

كفّار حقنده الله تعالى: [كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ] بيورمشدر.

جناب حق كفارك ربلرينى رؤيتدن محجوب اولدقلرينى مجرد شانلرينى تحقير ايچون ذكر و بيان بيورمشدر.

بناءً على ذلك مؤمنلرك حقارت مذكوره‌دن برائتى لازم كليركه بو صورتده ربلرينى كورمكدن محجوب اولمامالرى بلكه ربلرينى كورملرى واجب اولور.

ايشته بو مسلك دخى مسلك اول كبى ظنّى مفيد اولان ظواهردندر.

رؤية اللهك وقوعنى و بلكه‌ده صحتنى اثباتده معتمد اولان دلائلدن بريسى مخالفينك ظهورندن مقدم، رؤيتك صحتنى مستلزم اولان وقوعنه، برده ذكرى كچن شو ايكى آيت جليله‌نك - كندولرندن مستفاد اولان - معناى ظاهرلرينه محمول اولدقلرينه امت مرحومهٔ اسلاميه‌نك اجماع واتفاقيدر. يقين افاده ايدن دليل دخى بودر.

بشنجی مبحث

رؤیتی منکر اولانلرك شبهه‌لری و اوشبهه‌لرك دفعی

منکر رؤیت اولانلرك شبهه‌لری عقلی ونقلی اولرق ایکی قسمه منقسم اولور. عقلی اولان شبهه‌لری اوچدر:

شبههٔ اولی، شبههٔ موانعدر. دیرلرکه؛

«اگر رؤیت باری جائز اولیدی. آنی شمدیکی حالده کوره بیلمه‌مز لازم کلیردی؛ حال بوکه تالی باطلدر.» یعنی اگر رؤیت باری جائز اولیدی کندیسنك جمیع حالاتده کورلمسی جائز اولمق لازم کلیردی؛ زیرا رؤیتك جوازی جناب باریسنك ـ یا ذات پاکی ـ یاخود ذات پاکنه لازم اولان بر صفت جلیله‌سی ـ ایچون ثابت بر حکم دیمك اولور. بناءً علیه بو حکمك ازمنه‌دن هیچ بر زمانده کندوسندن انفکاکی تصور اولنه‌مازدی؛ حال بوکه شمدی‌دخی کورولمسی جائز اولسه همان کوره‌بیلمه‌مز لازم کلیردی؛ زیرا محققدرکه شرائط رؤیتك اجتماعی حالنده حصول رؤیت واجب اولور. بوقسه شرائط رؤیتك اجتماعی حالنده حصول رؤیت واجب اولماسه، کوزمزك اوکنده بر طاقم جبال شاهقه بولنمق،

فقط نصلسه آنلری کورەمەمك دخی جائزاولمق لازمکلیردی. بو ایسه قطعیاتدن اعتمادی قالدیران سفسطه مقولەسیدر.

شرائط رؤیت سکزدر:

اولکیسی: حاسهٔ بصرك سلامتی،

ایکنجیسی: مرئی‌نك رائی کندوینه عطف نظر ایدنجه کوریله‌جك صورتده حاسهٔ بصر اوکنده اولماسی،

اوچنجیسی: مرئی‌نك جهاتدن بر جهتده باصره‌یه مقابل و محاذی اولماسی، یاخود آیینه‌ده کوروان عکس صورت کبی مقابله و محاذاة حکمنده بولنماسی،

دردنجیسی: مرئی‌نك غایتله اوفق اولمامسی،

بشنجیسی: غایتله لطیف اولمامسی،

آلتنجیسی: کوزدن غایتله اوزاق برمسافه‌ده بولنمامسی،

یدنجیسی: کوزه غایتله یاقین اولمامسی،

سکزنجیسی: باصره ایله مُبْصَر بیننده اِبصاره حائل اولور حجاب بولنمامسی.

بوندن معلومدرکه شو شرائطدن «رؤیة الله» حقنده حاسهٔ بصرك سلامتندن، رؤیتك تحققندن بشقه برشی تعقل اولنه‌ماز؛ زیرا شرائط اجسامه مخصوصدر. «رؤیة الله» حقنده تعقل اولنه‌بیلن شرطلَرین مذکورَین ایسه شمدیکی حالده‌ده حاصل اولدیغنچون رؤیة اللهك شمدی‌ده حصولی واجب اولوردی.

جوابمز

واقعا دليلكز شروط مذكوره‌نك اجتماعى حالنده رؤيت واجب اولديغنه دلالت ايدر؛ لكن بزده‌ده بووجوبى نفى ايدر دليل واردر. آنكچون، اوّلا: وجوب مذكورى تسليم ايتميز؛ چونكه بز اوزاقده‌كى جسم كبيرى حَجْمِ اصليسندن كوچك كوروپورز. بونك سببى ايسه مجرد اوجسمك بعض اجزاسنى كوره‌مه‌مكلكمزدن بشقه برشى دكلدر. حال بوكه اجزانك كورولمسنى ايجاب ايدن شرطلر شوكورله‌ين اجزا حقنده‌ده تماميله موجوددر. ايمدى شرائط مذكوره‌نك اجتماعى حالنده رؤيتك حصولى واجب اوليدى، مسافهٔ بعيده‌ده‌كى جسم كبيرك بعض اجزاسى بويله ديده‌دن نهان اولماملق وبناءً عليه او جسم ياقيندن‌ده اوزاقدن‌ده بلاتفاوت كنديسنك حَجْمِ اصليسى قدر كورولمك لازم كليردى .

واقعا دنيله بيليركه: «برشيئه عطف نظر اولندقده چشم ناظردن «شو شكل مثلّثك ساقَيْنى كبى، ايكى خط شعاعى چيقاركه برى: «مرئى‌نك برجانبنه، ديكرى: اوبر جانبنه كيدوب اتصال ايده‌رك «ـ قاعده‌سى سطح مرئى اولمق اوزره ـ بر مثلث تشكيل ايدر. «كذلك سطح مرئى‌نك وسطنه طوغرى اوچنجى بر خط شعاعى «چيقاركه بوده شكل مثلث مذكورى شونك كبى قائِمَتى «الزاويه اوله‌رق ايكى‌يه تقسيم ايدر.

«شويله‌كه: اورته‌ده‌كى خط زاويَتَيْنِ حاذَيَنندن هربرينك

«وتری طرفنده‌کی خطلرك دخی هر بریسی هر برزاویهٔ قائمه‌نك
«وتری اولمش اولور. حال بوکه مثلثده زاویهٔ قائمه‌نك وتری
«زاویهٔ حاده‌نك وترندن اوزون اولور. بناءً علیه مرئی‌نك
«اجزاسی یاقیناقده، اوزاقلقده رائی‌یه نسبتله متساوی اولمایوب
«بلکه مرئی‌نك اورته‌سی ایکی طرفندن دها قریب اولور. ایشته بو
«سببدن ناشی مرئی‌نك طرفنی گوره‌لمکسزین وسطنی گوره‌بیلیر.»

«لکن بوکاده شو جوابی ویرمشلرکه:

«شو خطوطده بیان اولنان تفاوت مثلا: برذراع مقداری
«فرض ایدرسه‌ك، مرئی دها برذراع قدر اوزاقلاشنجه جانبینی
«کبی وسطنی دخی بالکلیه گوزدن نهان اوله‌رق هیچ گوروله‌مك،
«شاید شو قدرجق تباعدله برابر ینه گوروله‌جك اولورسه بو
«حالده‌ده شو اوزاقلغك عدم رؤیتده مدخلی اولمامق، یعنی:
«جانبینك گوروله‌مسی وسطدن آز اوزاق اولماسندن ناشی
«بولنمامق لازم کلیردی. ایمدی جانبینك عدم رؤیتده مفروض
«اولان اوزاقلغك قطعاً مدخلی اولمانجه مرئی‌نك وسطیله جانبینه
«کیدوب اتصال ایدن خطوط شعاعیهٔ بصریه آره‌سنده تفاوت
«حاصل اولور. بوندن باتمه کافهٔ اجزاسی شرائط رؤیتك
«حصولنده متساوی اولمش اولور. حال بوکه بز ینه اوزاقده‌کی
«جسم کبیری حجمی اصلیسندن چوق کوچك کوریورز. بونك
«بویله کوچك کورولمسی مجرد بعض اجزاسنك گوروله‌مسندن

« بشقه بر سببه محمول اولماز . بناءً عليه شرائط مذكوره‌نك
« اجتماعی حالنده مطلقا رؤيتك حصولی لازم كلمز . »

كرچه (صاحب اللباب) دخی شو معارضه‌يه معترض اوله‌رق ديمش كه :

« جسم مرئی‌نك تَحَجُّمِ اصليسی قدر كورولميوب‌ده آندن كوچك كورولمسی بعض اجزاسنك كورولمه‌مسندن ناشی دكلدر. بلكه بو اختلاف وتفاوت چشم ناظردن چيقوب‌ده مرئی‌نك جانبنه اتّصال ايدن ايكی خط شعاعيدن عين ناظرده حاصل اولان زاويه‌نك طارلغی وكنيشلكی حسبيله حاصل وواقع اولور؛ زيرا صُوَرِ محسوساتك حَدَقه‌يه انطباعنه قائل اولانلر شوكا ذاهب اولمشلر كه «مرئی‌نك صور محسوسه‌سی – قاعده‌سی سطح مرئيده توهّم اولنان شكل مخروطينك رأسنده‌كی زاويه‌ده مرتسم اولور . بونك كوچك ، يا بيوك كورولمسی دخی مجرّد زاويهٔ مذكوره‌نك طارلغی وكنيشلكی حسبيله‌در . حتی سبب بودر كه مرئی عين ناظره پك زياده ياقلاشديغی ، ياخود عين ناظردن پك اوزاقده بولنديغی وقت زاويهٔ مذكوره حال قربده كنيشلكندن ، حال بعدده‌ده طارلغندن ناشی بوق حكمنه كيررده؛ بناءً عليه – صورت مرئی حَدَقه‌ده منطبع اوله‌مديغندن – « رؤيت » منعدم و غير ممكن اولور . »

مع مافيه مؤلف (مواقف) ك قول صوابنه كوره (صاحب اللباب)ك ده بو كلامی ضعيفدر؛ چونكه بو تقديرجه اكر «رائی»

اجزای مرئیه‌یی کاملاً کورویورسه‌ بو اوزاق اولسون ، یاقین
بولنسون جسمی کماهوالواقع کورمه‌یی ایجاب ایدردی .

ضعیفدر ؛ زیرا اجزای مرئیه‌یی کرك کاملاً ، کرك قسماً
اولسون حجم اصلیسی قدر کوره‌بوب ده آندن کوچك کورمه‌مز
متجزی اولمایان شیده تجزّی وانقسامی ایجاب ایدر . اجزای
مرئیه‌یی جسم اصلیسندن مثلا: بر زمینی دها بیوك کوره‌بیلمه‌مز
دخی اجزای مذکوره‌نك تضاعفنی ایجاب ایدرکه بوده ظاهر
البطلاندر . بعضیسی حجم اصلیسندن کوچك ، بعضیسنی‌ده بیوك
کورویورز دیسه‌ك ، ترجیح بلا مرجح فسادی لازم کلیر .
دیمك که کیمی کوچك ، کیمی بیوك دکل‌ده عادتا جمیع اجزانی
حالی اوزره کورویورز . بوتقدیرجه اوزاقده‌کی جسم کبیری حجم
اصلیسندن کوچك کورمه‌مز مجرد بعض اجزاسنك کوروله‌
مه‌مسندن بشقه برسببه‌مبنی اولمادیغی تعین وتحقق ایدر . بوصورتله
معترضمزك « شرائط لازمه‌سی اجتماع ایدنجه رؤیت واجب
اولور . » بولنده ایراد ایتدیکی دلیله معارضه‌مز تمام اولور .

ثانیا: معترضمزك « شرائط لازمه‌سنك اجتماعی حالنده رؤیت
واجب اولماسه ، پیش نظرمزده برطاقم یوکسك طاغلر بولندیغی
حالده بزم آنلری کوره‌مه‌مکلکمز جائز اولمق لازم کلیردی .
بو ایسه سفسطه‌در . » دیمسی جمیع امور عادیه ایله منقوضدر ؛

زیرا «امور عادیه‌نك نقائضی غیر واقعدر» دیه قطعیاً مجزومز اولمقله برابر ینه جائزدر.

ایشته بو جوازی تسلیمده سفسطه اولمادیغی کبی کوزمزك اوکنده برطاقم جبال شاهقه‌نك وجودیله برابر کوروله‌مه‌مسنی فرض ایتمه‌مزده سفسطه مقوله‌سی دکلدر؛ زیرا بز کورمدیکمز او جبال شاهقه‌نك وجودینی تجویز ایده‌بیلمکله برابر عدمنی‌ده قطعیاً جزم ایلرز؛ چونکه «جواز» وقوعی مستلزم اولمادیغی کبی وقوعك عدمنی‌ده جزمه منافی دکلدر. بناءً علیه کورمدیکمز جبال شاهقه‌نك مجرّد تجویزی سفسطه اولماز.

ثالثاً: پیش نظرمزده کورمدیکمز برجبلك بولنمادیغنه اولان جزمك مأخذی اکر شرائط لازمه‌سنك اجتماعی حالنده رؤیتك وجوبی ایسه اولا اوکمزده اویله بر جبلك موجود اولمادیغنی بیلملی، صکره «یوقدر» دیه جزم ایتملی‌یز. یعنی عدم وجودینی بیلمزدن اول عدمنی جزم ایده‌مه‌مکلکمز لازم کلیر. حالبوکه لازم باطلدر؛ زیرا «کوزمزك اوکنده اویله برجبل بولنسونده بزم آنی کوره‌مه‌مکلکمز اصلا ممکن ومتصور دکلدر» دیه شو مسألهٔ مبحوث عنها خیال وخاطره کلمه‌ین کیمسه بیله قطعیاً جزم ایلر.

لازم باطلدر؛ زیرا بو جزممزك ضروری ایدوکنه طرفین متفق ایکن نظری اولماسنه منجر اولور.

رابعاً: شرائط لازمه‌سی موجود اولنجه، شاهدده رؤیت

واجب اولور دیه تسلیم ایتسه‌ك بیله غائبده دخی اویله اولمق لازم كله‌جكنی تسلیم ایتمیز؛ زیرا ماهیت رؤیت غائبده بشقه، شاهدده ینه بشقه اولمغله لوازم و شرائطده دخی ماهیتلرینك اختلافی جائزدر. بو تقدیرجه شرائط مذكوره‌نك اجتماعی حالنده جائزكه شاهدده «رؤیت» واجب اولسونده غائبده واجب اولماسون.

شبههٔ ثانیه، مقابله شبهه‌سیدر،

بالتجربه ثابت و معلومدر كه شرط رؤیت مرئی رائی‌یه مقابل و محاذی، یاخود مرآتده كورولن عكس صورت كبی مقابل و محاذی حكمنده اولمقدر. الله تعالی وتقدس حضرتلری حقنده ایسه، مقابله و محاذات مستحیلدر، چونكه جناب الله مكاندن، جهتدن منزهدر.

جواب

اشاعره رائی‌یه مقابل اولمایانك ده، مقابل حكمنده اولمایانكده كورولمسنی تجویز ایدییور. بناءً علیه یا «مطلقا مقابله شرط دكلدر.» دیه‌رك كسدیرمه بر جواب ویریرز، یاخود «حقیقت رؤیت غائبده بشقه، شاهدده ینه بشقه اولدیغیچون جائزكه شاهدده مشروط اولان «مقابله» رؤیت باریده شرط اولماسون. نصلكه كتاب «لباب» ده دخی بیان اولندیغی اوزره «رؤیت الله» ایله مراد «ابصار» ایله مسمی اولان انكشافك سائر مبصراته نسبتی كبی، الله تعالی وتقدس حضرتلرینك دخی ذات مخصوصه‌سنه

اولان نسبت سبحانیه‌سنك انكشافى » دیمكدر . انكشاف ایسه « جهت و حیزه اختصاص و عدم اختصاصده مكشوفك حالنه كوره واقع اولور . » دیمكله جواب ویریرز .

شبههٔ ثالثه، شبههٔ انطباعدر .

« رؤیت » صورت مرئی‌نك حاسهٔ بصرده انطباعندن عبارتدر . بو ایسه حق باریده محالدر ؛ چونكه الله تعالى حضرتلرى ایچون حاسهٔ بصرده منطبع اوله‌جق صورت تصور اولنماز .

جواب

بوكا‌ده یا : « رؤیت مطلقا حاسهٔ بصرده انطباع صورتله مشروط دكلدر » دیرز ، یاخود « شاهد و غائبده « رؤیت » مختلف اولمغله انطباع صورت شاهدده شرط ایسه بیله جائزكه غائب رؤیتده انطباع صورت شرط اولمایه . » یولنده جواب ویریرز .

آلتنجی مبحث

معتزله‌نك سمعی اولان شبهه‌لری

برنجی شبهه

دیرلرکه الله تعالی: [لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ] یعنی: «کوزلر آنی ادراك ایتمز. او ایسه کوزلری ادراك ایلر» دیو بیورمشدرکه، «کوزلر آنی کورمز ایسه او کوزلری کورور» دیمکدر.

ادراکه مضاف اولان «ابصار» ایسه آنجق «رؤیت» دیمکدر. رؤیتله ادراك بیننده ایسه مغایرت لفظیه‌دن بشقه فرق یوقدر؛ یاخود «ادراك» ایله «رؤیت» ایکی امر متلازمدرکه بریسنك اثباتیله دیکرینك نفیی صحیح اولماز. آنکچون «رؤیت ایتدم اما ادراك ایتمدم» — یاخود — «ادراك ایتدم اما رؤیت ایتمدم» دیمز. آیت کریمه ایسه [کوزلر آنی ادراك ایتمز.] دیو ابصارك کندوینی کورمکلکنی نفی ایلدی. شو نفی ایسه «الأبصار» ده‌کی لام جنس، واسطه‌سیله جمیع اوقاتده جمیع ابصاره متناول وشامل اولور. یعنی: دنیاده، عقباده کوزلردن هیچ بر کوز آنی کورمز؛ دیمکدر.

علی الخصوص رؤیت باری نصل تجویز اولنورکه ذات اقدس

آلهيسى اثناء مدايحده «آنى كوزلر ادراك ايتمز» ديو كورولمه مكله تمدح ايلدى. صفتلردن ايسه هرنه كه آنك عدمى مدح اوله، وجودى نقص اولور و آندن ذات پاك خـدايى تنزيه، واجب اولور. ايشته بو تفصيلدن ده ظاهر اولور كه الله تعالى حضرتلرينك كورولمه سى ممتنع در، ممكن دكلدر.

جواب

شو استدلالك وجه اولنه برقاچ وجهله جواب ويريلير.

اولا: ادراك حقيقتده، «ايرشمك» و«يتشمك» ديمكدر. جوانب مرئى يى احاطه وجهله رؤيت معناسـنه مستعملدر. يعنى بو كلمه حقيقتده ايرشمك يتشمك ديمك اولان لُحوق كبى، «برشيئك وقتى ايريشوب درجهٔ كمالى بولمق» كبى، معنالره موضوع ايكن «رويتِ مُحيطه» معناسنه نقل اولندى. سببى ده، «رؤيت محيطه» معناسنك حقيقت مذكوره يه دها قريب اولماسيدر. كيفيت احاطه ايله مُكيَّف اولان رؤيت ايسه، رؤيت مطلقه دن مطلقا اَخَص در. بناءً عليه مطلقا احاطه نك امتناعى جهتيله حق سبحانه وتعالى حضرتلرندن رؤيت مُحيطه نفى ايدلمكله، رؤيت مطلقه يى نفى لازم كلمز.

معترضك: «ادراك ايله رؤيت، ايكى امر متلازم در كه بريسنك اثباتيله ديكرينك نفي صحيح اولماز.» ديديكى دخى ممنوعدر.

بلكه «رأَيتُهُ وَماأَدرَكَهُ بَصَرى، اَىْ لَمْ يحِطهُ بِهِ مِنْ جَوانِبِهِ» دينلمك صحيح اولور.

بو جمله‌ده «رؤيت» اثبات اولنوب «ادراك» نفى ايدلمشدر .
فقط بونك عكسى، يعنى ادراكى اثبات ايله رؤيتى نفى صحيح اولماز.
ثانياً: [تُدْرِكُهُ الأَبصار] قول شريفى موجبهٔ كليه‌در ؛ زيرا
موضوعى لام استغراق ايله محلّى اولان جمعدر. صكره موجبهٔ
مذكوره اوزرينه ادات نفى اولان «لا» داخل اولوب آنى رفع
ايلدى . موجبهٔ كليه‌نك رفعى ايسه سالبهٔ جزئيه‌در . بالجمله قول
شريف مذكور نفى جميع ابصاره اسناد ايتمكده محتملدر. شويله‌كه:
اولا: نفيك دخولى، صكره آنك اوزرينه عمومك ورودى
ملاحظه اولنورده بو صورتله سالبهٔ كليه اولمش اولور.
جميع ابصاره اسنادى نفى ايتمكده محتملدر. شويله‌كه :
احتمال اول : عموم، صكره آنك اوزرينه نفيك ورودى
اعتبار اولنورده بو وجهله رفع ايجاب كلى اولمش اولور .
احتمال ثانى‌يه كوره‌ده : آيت كريمه‌ده معترضه‌مز ايچون
عليهمزده اقامهٔ حجته محل قالماز؛ زيرا متفق‌عليهدركه ابصارِ كفار
رؤيت باريدن محروم ومحجوبدرلر .
برده «الأَبصار»ده‌كى «لام» اكر استغراقه حمل اولنمازسه ،
قضيه‌يى عكسنه چويررزده ديرزكه: [لا تُدْرِكُهُ الأَبصار] قول شريفى
جزئيه قوتنده سالبهٔ مهمله‌در. بوصورتده آيت جليله‌نك معناى
شريفى « بعض ابصار جناب الٰهى ادراك ايتمز . » ديمك اولور.
ادراكى بعض ابصاردن نفى ايسه ، مفهوم مخالف طريقيله بعض

ابصار ايچون اثباته دلالت ايدر. بناءً عليه آيت كريمه عليهمزه دكل، بالعكس لهمزه حجت اولور؛ زيرا بزده: «الله تعالى حضرتلريني يالكز مؤمنلر كوره جكدر؛ كفار كوره ميه جكدر» ديرز. يعني: ادراكي بعض ابصاردن نفي ايله ديكر بعضيسي ايچون اثبات ايلرز.

ثالثاً: فرض ايده لم كه: «الأَبصارَ» ده كي لام استغراق، «سلب عموم» دكل ده «عموم سلب» افاده ايدرمش!

بو حالده نفيك عمومه شمولي اولماسي كرچه طبيعيدر؛ فقط نظم جليلده دنياده عقباده ادراكي نفيه دلالت ايدر بر قيد يوقدر. يعني: آيت كريمه سالبهٔ دائمه اولمايوب سالبهٔ مطلقه در. بناءعليه نفي واقع ازمانك عمومنه شامل دكلدر. حالبوكه بزده بونك موجبيله قائل اولوب «الله ذوالجلال دنياده كورولمز.» ديرز.

رابعاً: آيت كريمه الله تعالى حضرتلريني «ابصار ادراك ايتمز». اولديغنه دلالت ايدر. بوندن ايسه ذات پاك خدايي مبصرينك كورممه لري لازم كلمز؛ زيرا جائزكه آيت كريمه ده مذكور اولان نفي «جارحه» يعني كورمك خدمتنه مخصوص ومعين اولان عضو معهود واسطه سيله مواجهةً وانطباعاً رؤيتي نفيدن عبارت اوله. جارحه واسطه سيله وقوع بولان رؤيتي نفيدن ايسه مطلقا رؤيتي نفي، لازم كلمز.

معتزله نك وجه ثاني ايله استدلالنه جواب

سز باري تعالى ذات پاكي ايچون: «كوزلر آني كورمز».

دیو مدح ایتدیکنی ادعا ایدیورسیکز. اویله ایسه نعلیکم البیان!
حالبوکه شو دعواکز ثابت اوله‌جق اولسه سز آیت جلیله‌ده آرتق امتناع رؤیتی استدلال ایده‌جك برشی بوله‌مازسکز. بالعکس آیت جلیله بزم ایچون صحت رؤیتی اثباته بر دلیل قطعی اولور؛ زیرا بدیهیدرکه اکر رؤیت باری حقیقةً ممتنع ایمشسه رؤیتی کندوسندن نفی ایله – یعنی «کوزلر آنی کورمز.» دیمکله – مدح حاصل اولماز. (معدومك کورولمه‌سیله مدح حاصل اولمادیغی کبی).

زیرا معدومی کورمك ممکن دکلکه «کوزلر آنی کورمز» دیمك آنك حقنده بر صفت مادحه اوله‌بیلسون.

مدح آنجق کورولمسی ممکن ایکن حجاب کبریا ایله محتجب ومتعزز اولانی عدم رؤیتده حاصلدر. نته‌کیم شاهدده‌ده بویله‌در.

ایکنجی شبهه

معتزله‌نك سمعیاتدن اك قوی بر شبهه‌سیدر. دیرلرکه:

«الله تعالی وتقدس حضرتلری سؤال رؤیتی کتاب کریمنك هیچ بر موضعنده ذکر وبیان بیورمامشکه آنی استعظام ایتمیه. بوده اوچ آیت جلیله‌ده واقع اولمشدر».

آیت اولی

[وَقالَ الَّذِینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنا لَوْلا أُنْزِلَ عَلَیْنَا الْمَلائِکَةُ أَوْ نَرَی رَبَّنا لَقَدِ اسْتَکْبَرُوا فی أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوّاً کَبیراً.] مضمون شریفی

بودركه: «منكر حشر اولوب بزم عذابمزه ملاقى اوله‌جقلرينى اميد ايتمه‌ينلر: «بزه ملائكه نازل اولمادقجه؛ ياخود بز ربمزى كورمدكجه ايناناميز.» ديديلر حقيقت نفسلرنده تعظم ايدوب كمال كبر ايله حدلرينى تجاوز ايلديلر.» ديمكدر.

ايمدى اكر رؤيت بارى امور ممكنه‌دن اولسيدى، آنى طالب اولان عاتى ومستكبر كبى، اوصاف ذميمه‌يه مستحق اولمازدى. بلكه آنك بوطلبى معجزات سائره‌يى طلب منزله‌سنه نازل اولمق لازم كليردى.

آيت ثانيه

[وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ]

خلاصهٔ مضمون شريفى «آنى دخى ذكر ايدككه: «ياموسى! تا اللهى آشكاره كورمه‌ينجه! سكا ايمان ايتمه‌يز.» ديديكز و بونى دير ديمز صاعقهٔ غضب الهى اوزريكزه آتشبار نزول اولدى كه بونى سز دخى كورديكز.» ديمكدر.

ايشته بو آيت كريمه دخى دلالت ايدركه: اكر «رؤية الله» امور ممكنه‌دن اوليدى، قوم موسى طلب رؤيت ايتديكيچون طرف الهيدن بويله معاقبه اولنمازدى.

آيت ثالثه

[يَسْأَلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ

فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ.]

خلاصهٔ مضمون شریفی «یا محمد! اهل کتاب، کندولرینه کوکدن کتاب ایندرمکی سندن ایستر. آنلر موسادن‌ده بوندن بیوکنی ایسته‌مشلر ایدی. موسایه: «الهی بزه آشکاره کوستر!» دیمشلر ایدی. بناءً علیه ظالملری سببیله فی‌الحال صاعقهٔ غضب الهی اوزرلرینه آنشبار نزول اولمش ایدی.» دیمکدر.

بو آیت شریفه‌ده حق جل وعلا حضرتلری طلب رؤیتی «ظلم» تسمیه ایدوب طالبلرینی صاعقه‌یه قابدیرمقله فی‌الحال معاقبه ایلدی. حال بوکه ذات اقدس الهیسنک کورلمسی صحیح وممکن اولیدی، رؤیت جمال باکمالنی ایسته‌ینلرک بوطلبی برمعجزهٔ زائده ایسته‌مک قبیلندن اولوردی‌ده، آکا ظلم دینمزدی. عقابه‌ده سبب اولمازدی.

جواب

شو آیت کریمه‌ده کورولن استعظام مجرد قوم موسانک طلب رؤیته قالقشماسی تعنت وعناده مبتنی اولدیغی ایچوندر. حق سبب بودرکه انزال ملائکه وکتاب حد ذاتنده امر ممکن ایدوکی بی‌ارتیاب ایکن، برنجی آیت جلیله‌ده انزال ملائکه خصوصی دخی استعظام، اوچنجی آیت شریفه‌ده کوکدن کتاب انزالی‌ده استکبار اولندی.

مع مافیه شو اعظام و استکبار اکر رؤیتک امتناعندن ناشی اولیدی، حضرت موسی قومنی بوسؤالدن منع ایدردی. آنلرک

بیلمیه‌رك وقوعبولان طلبیله بویله بر امر ممتنع ومحالی کندوسی مولای متعالدن طالب وسؤاله اجتسار ایتمزدی. نصل که: «بزه‌ده طاپه‌جق بر تمثال آلهی یاپسه‌ك آ!» دیدکلری وقت دخی جناب کلیم‌الله «حقیقت! سزده نه جاهل آدملر ایمشسکز.» تقریعیله آنلری بو طلب ناصوابدن منع ایلدی.

اوچنجی شبهه

حق سبحانه وتعالی حضرتلری موسی (علیه‌السلام)ك «یارب! بکا کورون!!» سؤالنه [لَنْ تَرانی] دیه جواب ویروب رؤیتی [لَنْ] ایله نفی ایتمشدر. «لن» کلمه‌سی ایسه نفی ابدی مشعردر. بناءً علیه جواب مذکورك مضمون شریفی «سن ابدی یعنی هیچ بر وقت بنی کوره‌مزسین.» دیمکدر. ایمدی رؤیت باری شرفندن حضرت موسی کبی اولوالعزم بر پیغمبر ذیشان محروم اولنجه آنی بشقه کیمسه کوره‌بیلیرمی!؟ — اصلا!

جواب

«لَن» کلمه‌سی، تأبید ایچون دکل، بلکه مستقبلده نفیی تأکید ایچوندر. — [وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَداً] نظم جلیلنده اولدیغی کبی. — چونکه بو نظم جلیلده جناب‌الله کفاردن تمنیٔ موتی «لَنْ» کلمه‌سیله نفی بیورمشدر. حالبوکه ینه نص ایله ثابت اولدیغی اوزره کفارك — عقوبتدن خلاص اوله‌بیلمك ایچون — آخرتده اولومی تمنی ایده‌جکلرنده شك یوقدر.

دوردنجی شبهه

القدذوالجلال: [وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَاءُ] بيورمش كه خلاصهٔ مضمون شريفى: «بر آدمه الله تعالى طوغريدن طوغرى يه تكلم ايتمك واقع اولمامشدر. مكركه وحى والهام ايله، ياخود حضرت موسى عليه السلامده واقع اولديغى كبى، وراى حجابدن تكلم، ياخود ملائكه‌دن رسول كوندروب مراد الٰهيسنى او واسطه ايله وكندى اذنيله، وحى وافاده ايده.» ديمكدر.

ايمدى كنديله مخاطبه و مكالمه ايدن جناب كليم اللهه بيله اثناى مكالمه‌ده اولسون ذات اقدس الٰهيسنى كورمك ممكن وميسر اوله‌مينجه بشقه‌سنك كوره‌ميه‌جكنده شبهه‌مى وار؟!

جواب

وَحى طريقيله تكليم بعضاً حال رؤيتده‌ده واقع اولور؛ زيرا وَحى بركلامدركه سرعتله استماع وتلقى اولنور. شو نظم جليلده ايسه رؤيتى نفيه دلالت ايدر برشى يوقدر.

تذنيب

كرامية و مجسّمه وقوع رؤيتده اهل سنته موافقت، فقط كيفيت رؤيتده مخالفت ايديلر؛ زيرا بزكه اهل سنتز «الله تعالى «مكاندن، جهتدن، مقابله‌دن شعاع باصره‌نك كنديه اتصالندن، «دورانى ايله كندى بينـده ثبوت مسافه‌دن منزه اولديغى حالده

«كوروله‌سه كركدر» ديرز؛ چونكه جهت ومكاندن منزه اولان ذات واجب الوجوده مواجه ومقابله ممتنعدر.

كراميه ومُجسّمه ايسه «رائى‌نك جهت مقابلنده اولمايان ويا مقابلى حكمنده بولنمايان‌شى كورولمز» ديرلر، كه بوبابده معتزله ايله متّفق، فقط اصل رؤيتده آنلره مخالفدرلر.

بدنجی کلام

افعال عباد

(۱) افعال عباد حقنده اهل سنتك اعتقادی، (۲) معتزله‌نك مذهبی، (۳) افعال اختیاریه، (٤) استطاعت، (٥) معنای استطاعت، امر و تکلیف

برنجی مبحث

افعال عباد حقنده اهل سنتك اعتقادی

بز دیرزکه: کرك کفر وایمان، کرك طاعت و عصیان، کافهٔ افعال عبادك خالقی الله تعالی و تقدس حضرتلریدر.

عقلاً دلیلمز

قول: فعلنك خالقی ایسه، قبل الفعل تفاصیلنی‌ده بیلمك لازم کلیردی؛ زیرا بدیهیدرکه برشیئی قدرت واختیار ایله یراتمق مطلقا آنك تفاصیلنی بیلمکله اولور. حال بوکه لازم باطلدر؛ چونکه از جمله بر یردن دیگر یره یورویوب کیدن کیمسه‌نك اثنای مشیلرنده کندوسندن صدور ایدن حرکات و سکناته شعوری یوقدر. شو عدم شعوری دخی ذهولندن ناشی دکلدر. حق شو

مسافهٔ معینه‌یی قطع ایدرکن النی، آیاغنی، باشنی، کوزینی وسائر اعضاسنی قاچرکره قمیلداتدیغنی بلله‌یوب بیلمك دیله‌سه‌بیله بلله‌یوب بیلمك امکانی اولمادیغندن عقیبنده صورلسه دخی شو حرکات وسکناتنك تفاصیلنه شعوری اولمدیغنی درحال اعترافه مجبور اولور.

ایشته یك بللی، پك آشکار اولان افعالنده عبدك بو عدم شعوری ثابت ایکن یا اثنای مشی و حرکتنده، اخذ و بطشنده وامثالی افعالنده اعضای بدننك حرکاتندن، سکناتندن بشقه یرده عضلاتنی، اعصابنی تحریك وتمدیدکبی محتاج الیه اولدیغی شیلر دوشونیلورسه، ذواللبنك کندی افعالنه اصلا شعوری اولمادیغی بر درلو تأویل وانکار قبول ایتمیه‌جك صورتده ظاهر اولور.

نقلا دلیلمز نصوص قاطعهٔ قرآنیه‌در.

برنجیسی:

[وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَ ما تَعْمَلُونَ]

نظم جلیلیدرکه اگر بونده اولان «ما» کلمه‌سی حذف ضمیر تکلفنه محتاج اولماق ایچون (ماء مصدریه) اعتبار اولنورسه، مصدرك اضافتی استغراق افاده ایلدیکندن، معنای آیت: «الله تعالی سزی وجمیع عملر کزی کندی خلق ایلدی» دیمك اولور. اگر «ماء موصوله» اعتبار اولنورسه، الفاظ عمومدن اوله‌رق معنای آیت «الله تعالی سزی وجمیع معمولاترکزی خلق ایلدی» سیاقنده اولور؛ زیرا بز «افعال عباد الله تعالی حضرتلرینك مخلوقیدر،»

یاخود «عبدك مخلوقیدر» دیدیکمزده ایجاب وایقاعدن عبارت اولان معنای مصدری‌یی مراد ایتمیوب بلکه مصدرله حاصل، وایجاد و ایقاعك متعلّقی اولان یعنی: حرکات وسکناتدن مشاهده اولنان اثری مراد ایلرز.

ایکنجیسی

اللّٰهُ خالِقُ کُلِّ شَیْء

قول کریمیدر.

زیرا بونده‌کی «شیء» دلالت عقل ایله ممکنه تخصیص اولنور. افعال عباد دخی ممکناتدندر. بناءً علیه افعال عبادك خالقی جناب حق ایدوکنده تردد واشتباهه محل قالماز.

اوچنجیسی

اَفَمَنْ یَخْلُقُ کَمَنْ لاٰ یَخْلُقُ

نظم جلیلیدرکه خالقیتله تمدّح مقامنده وارد اولمشدر. چونکه [خالقیت] استحقاق عبادته مناط و علت اولدیغندن «خلق وایجاده قادر اولان پروردکاره، برشیئی یاراتمقدن عاجز بولنان عبد نیقدار بکزه‌یه بیلیرمی؟» دیو صانع تعالی حضرتلری امر خلق وایجادك آنجق ذات اقدسنه مخصوص ومنحصر ایدوکنی بیان ایله تمدّح بیورمشدر.

ایکنجی مبحث

افعال عباد حقنده معتزله‌نك ذهابی

دیرلرکه: قول فعلنك خالقیدره افعال عباد مخلوق الله دکلدره

دلیللری :

اولا: بز ماشی نك حرکتیله مُرْتَعِشك حرکتی بیننده بالضروره فرق بولویورز ؛ زیرا بدیهیدرکه اولکیسنك حرکتی اختیاری، ایکنجیسنك ایسه اضطراریدر .

ثانیا : اگر عبد، افعالنك خالقی اولمایوب ده افعال عباد دخی مخلوق الله اولسه قاعدهٔ تکلیف، مدح وذم، ثواب وعقاب بونلرك هپسی باطل اولمق لازم کلیردی.

ثالثا : اگر قول فعلنك خالقی اولمیوبده افعال عباد دخی مخلوق الله اولسه صانع تعالی حضرتلری (حاشا) قائم ، قاعد ، آکل وشارب دخی اولمق لازم کلیردی. الی غیر ذلك .

رابعا ؛ خالق یالکز الله تعالی حضرتلری دکل !! آندن بشقه خالقلر دها وار ایمش که [فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ] [وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ] بیورلمشدر .

جوابمز

برنجی وایکنجی دلیل قولدن کسب واختیاری بالکلیه نفی ایدن جبریه طائفه‌سنه وارد اولور. اما بزکه اهل‌سنتز ان شاء الله تعالی آتیده تحقیق وبیان ایده‌جکمز وجهله کسب واختیاری اثبات ایلدیکمزدن حقمزده بو وارد اولماز.

اوچنجی دلیله گلنجه: هله بو جهل عظیمدر؛ زیرا امور بدیهیه‌دندرکه برصفتله متصف اولان اوصفت کندیله قائم اولاندر؛ اوصفتی ایجاد ایدن دکلدر. بودلیل ایله استدلال ایدنلر آیا کورمیورلر وبیلمیورلرمی که؟ اجسامده هردرلو الوانی ده خلق ایدن الله ذوالجلال ایکن «مجرد» بوصفتلرك خالقی اودر » دیو مثلا: (الله تعالی آسوددر. آبیضدر) دنیلمز.

دردنجی دلیلده ایراد ایدیلان آیتلرده: «خلق» کلمه‌سی دخی «تقدیر وتصویر» معناسنه اولوب یوقسه صانع حکیم لم یزله مختص بولنان «یوقدن وار ایتمك» معناسنه دکلدر.

الحاصل کافهٔ افعال عباد هم جناب خالق متعالك خلقیله، هم ده ارادت ومشیئت وحکم وقضا وتقدیریله‌در. [۱]

---

[۱] [اراده ومشیئت] ایکیسی ده برمعنایه‌در. «حکم» کن فیکون قولندن عبارت اولان خطاب تکوینه اشارتدر.

«قضا» زوال‌قبول ایتمه‌ین احکام وافعال زائده برابر فعلدن عبارتدر.

«تقدیر» دیه هربر مخلوق حسن وقبحه ونفع وضرره متعلق کندوده نه بولنه‌جقسه، زمان ومکاندن نه‌یی حاوی اوله‌جقسه، ثواب وعقابدن کندوبه نه ترتیب ایده‌جکسه اوبله‌جه تحدید وتعیین ایتمکدن عبارتدر. نته کیم ذکری کچمشدر.

سؤال مقدر

قضایه رضا واجبدر. ایمدی کفر اگر الله تعالانك قضاسیله اولسه، کفره رضا واجب اولوردی. حال بوکه لازم باطلدر؛ چونکه کفره رضا کفردر.

جواب

«کفره رضا لازم کلز چونکه کفر مَقْضِیّدر؛ قضا دکلدر. واجب اولان ایسه قضایه رضادر. مقضی یه رضا دکلدر.»

اهل سنتك «کافهٔ افعال عباد هم صانع تعالانك خلقیله، هم ده ارادت ومشیئتی، حکم وقضا وتقدیریله‌در». دیمه‌دن مقصودی الله تعالی حضرتلرینك ارادت وقدرتنی تعمیمدر؛ زیرا ذکری کچمشدی که جمله افعال عبادی یارادن الله تعالی حضرتلریدر. خلق وایجاد فعلی ایسه، اکراه واجباره مقرون اولمایان قدرت واراده‌یی مستدعی ومقتضیدر.

سؤال

کافرك کفری، فاسقك فسقی مراد الله اولنجه؛ کافر کفرنده، فاسق فسقنده مجبور اولمق لازم کلزمی؟! بو صورتده کافره ایمانله، فاسقه طاعتله امر وتکلیف نصل صحیح اوله بیلیر؟

جواب

واقعا الله تعالی بونلرك کفر وفسقنی مراد ایتمشدر لکن آنك بو مرادی ینه کندیلرینك اراده واختیارلرینه مبنی اولدیغندن

جبر لازم کلمز. حال که الله تعالی بونلرك کندی اختیارلریله کفر وفسق، ایمان وطاعته ترجیح ایده‌جکلرینی ده ازلده بیلیرکن مجرد بونی بیلمه‌سندن، تکلیف محال لازم کلدیکی کبی.

معتزله: «امر قبیحی یاراتمق نصل قبیح ایسه، اراده ایتمك دخی قبیحدر.» دیه زعم ایتدیکلرندن شرور و قبائح مراد الله دکلدر؛ الله تعالی کافرك ایماننی، فاسقك طاعتنی مراد ایدر؛ یوقسه کافرك کفرینی، فاسقك معصیتنی مراد ایتمز.» دیدی.

بزده معتزله‌نك بو ادعاسنه قارشی دیرزکه:

قبیح قبیحی کسب ایتمك وقبیح ایله متصف اولمقدر. یوقسه قبیحه اراده‌ده قبح یوقدر. دنیاده شرور ومعاصی ایسه، ایمان وطاعتدن چوقدر. بناءً علیه «شرور وقبائح مراد الله دکل» دینیرسه افعال عبادك چوغی خلاف مراد الله اولمق لازم کلیرکه بو اعتقاد جداً شنیعدر.

حتی عَمرو بن عُبَیْد معتزلیدن مرویدر. دیمش‌که: «کمیده تصادف ایتدیکم برمجوسی بنی اومرتبه‌ده الزام ایتدی‌که عمرمده اویله الزام اولدیغم یوغیدی. حریفه دیدم‌که: «یاهو! نیچون اسلامه کلمزسین؟» مجوسی: «الله اسلامکی مراد ایتمیور! آنکیچون!!

بن — الله اسلامکی مراد ایدر، لکن شیطانلر سنی براقمیور!

مجوسی — مادامکه الله مراد ایدوب شیطان مانع اولیور، دیمك‌که شیطان الله‌ه غلبه ایدییور. اویله ایسه بن ده شریك اغلب ایله اولورم یعنی مادامکه الله تعالی حضرتلرینك دیله‌دیکی اولمایورده

شیطانك ایستدیکی اولیور ! دیمككه آنك النده مضطرم» بنی نیچون لوم ایدرسین ؟

دیمش و بو جواب ایله عَمْرو بن عُبَیْد معتزلی‌یی نه کوزل الزام واسکات ایتمشدر.

ینه محکیدرکه رؤسای معتزله‌دن (قاضی عبدالجبار همدانی) ملوك دَیالِمه‌دن (ابو منصور بن رکن‌الدین بن بویه) نك وزیر عدیم النظیری عُرَفادن (صاحب بن عَبّاد) ك مجلسنه کلوب (اُستاذ ابو اسحاق اِسفرائینی)یی اول مجلسده کورد کده «سُبْحانَ منْ تَنَزَّهَ عَنِ الْفَحْشاءِ» دیدی. یعنی «شرور ومعاصی‌یی الله مراد ایتمز» دیو ضمناً استاذه تعریض ایتدی. استاذ مشارالیه دخی علی‌الفور «سُبْحانَ مَنْ لایجری فی مُلْکِهِ اِلّا ماشاءَ» بیوردی. یعنی «عِباددن صادر اولان خیرات و معاصی‌نك جمله‌سی مراداللهدر» دیو قاضی‌یی رد ایلدی.

معتزله‌دیرکه: «امر اراده‌یی، نَهْی عدم اراده‌یی، استلزام ایلر. بناءعلیه کافرك ایمانی مراداللهدر، کفری مراداللّه دکلدر.»

بزکه اهل سنتدنز؛ محقق اوله‌رق بیلیرز که بعضاً مراداللّه اولمایان شیلده‌ده امر واقع اولور. کافرك ایمانی کبی.

بعضاً دخی مراد اولان شیدن نهی واقع اولور. کافرك کفری کبی؛ زیرا بدیهیدرکه مثلا: (ابولَهَب)ك اسلامه کلمسنی جناب حق مراد بیورمامش ایدی. مراد بیورمش اولسیدی، (ابولهب) بهمه حال ایمانه کلیردی. مع هذا معلومدرکه آکاده ایمان ایله امر ایلدی.

کذا (ابولهب)ك کافر قالماسی مراداللّه ایکن ینه معلومدرکه آنی ده کفردن نهی بیوردی .

شو امر ونهی ایسه علم شامل الهینك محیط اولدیغی برطاقم حِکَم ومصالحدن خالی دکلدر. آنجق عقول قاصرهٔ بنی آدم آنك حکمتنی ادراکدن عاجزدر. بالخصوص سررشتهٔ تفتیش وتحصی ده «لا یُسئَلُ عَمّا یَفعَلُ» معتراضیله قطع ایلمشدر.

مع مافیه هر ایکی طرفده آیات بینات ایله احتجاج ایدییور. باب تأویل ایسه فریقین ایچونده مفتوحدر .

قالدی‌که کفری موجب اولان شِرك یالکز استحقاق عبادتده اللّه واحده شریك اثباتندن عبارتدر. معتزلیلر ایسه عباد ایچون وجوبِ وُجوده، استحقاق عبادته دائر برشی اثبات ایتمیورلر. واقعا «قول فعلنك خالقیدر.» دییورلر؛ لکن بنی آدمك بو خلق وایجاده آلات واسبابه، احتیاج وافتقارینی ده تسلیم واعتراف ایدییورلر. بناءً علیه هیچ برشیده برشیئه احتیاجی اولمایان خلاق جهان ایله عاجز انسانی امر خلق وایجادده اصلا یکسان طوتمیورلر؛ آنکیچون ده شرعاً اِکفار اولنمازلر.

اما مشایخ ماوراءالنهر مسألهٔ بحوث عبادن طولایی معتزله‌یی تضلیلده مبالغه ایدوب « طائفهٔ مجوسك حالی بیله بونلره نسبتله اهوندر؛ چونکه مجوس خدای واحده یالکز برشریك اثبات ایدر. معتزله ایسه لایُعَد وَلایُحصی شرکا اثبات ایتمشدر.» دیدیلر .

اوچنجی مبحث

افعال اختياريه

كافهٔ افعال عباد مخلوق الله اولمقله برابر مجبوری واضطراری‌ده دكلدر. افعال اختياريه‌مزده واردركه بونلرله مُثاب ومُعاقب اوليورز.

جبريه: «عبدك اصلا فعلی وقدرتی، قصد واختياری يوقدر. عبددن صدور ايدن حركات جمادانك حركاتی مثابه‌سنده‌در» ديه زعم ايلدی. بوايسه برزعم باطلدر؛ زيرا حركت بطش ايله حركت ارتعاش بيننده فرق واردر. بوده ظاهردر؛ زيرا بديهيدركه حركت بطش اختياری، حركت ارتعاش ايسه اضطراری‌در.

نصلكه مناره‌يه چيقانله منارەنك شرفه‌سندن آياغی قايوب دوشنك حركتلرنده‌ده اختيار واضطرار، ظاهر واشكاردر.

باخصوص عبدك كافهٔ افعالی اضطراری اولسه قاعدهٔ تكليف باطل اولمق، بناءً عليه خير وشر، طاعت ومعصيت، فاعللرينه مدح وثواب وذم وعقابدن برشيئك ترتبی صحيح اولمامق لازم كلير دی.

برده مثلا: «نماز قيلدی، اوروج طوتدی، يازی يازدی»

کبی قصد واختیارك سابقیتنی اقتضا ایدن افعالك ــ علی سبیل الحقیقه ــ عبده اسنادی صحیح اولمامق لازم کلیردی.

کذا: «جَزاءً بِما کانُوا یَعمَلُونَ» «فَمَنْ شاءَ فَلْیُؤمِنْ وَمَنْ شاءَ فَلْیَکْفُرْ» کبی نصوص قطعیه عبدك کندی افعالنه قدرت و اختیارینك دخل وتأثیری اولمامقلغنی نفی ایدر.

دینیلیرسه‌که: «خالق تعالانك علم وارادهٔسنی کافهٔ افعال عباده تعمیمدن صکره جبرك لزومی لزوم قطعی ایله ثابت اولمش اولور. زیرا الله تعالانك علم وارادهٔسی وجود فعله تعلق ایتدکده، فعلك صدوری واجب، عدم فعله تعلق ایتدکده، ممتنع اولنجه دیمك که عبدك اختیارینه محل قالماز.»

جواب ویریلیرکه: «علم معلومه تابع، و ارادهٔ کلیهٔ الٰهیه ارادهٔ جزئیهٔ اختیاریه‌یه ناظردر. یعنی الله تعالی عبدك افعال اختیاریه‌سنی اراده وایجاد ایچون ینه عبدك ارادهٔ جزئیه‌سنی شرط وسبب قیلمشدر. بو حالده مسأله إشکالدن قورتیلور»

سؤال

عبدك کندی اختیاریله وقوع بولان فعل وترکی الله تعالانك بیلوب اراده ایتمسیله اولورسه بو حالده عبدك فعل اختیاریسی واجب ویا ممتنع اولمق لازم کلیر. بوایسه اختیاره منافی دکلیدر؟

جواب

«خیر! دکلدر؛ زیرا بالاختیار اولان وجوب اختیاره منافی

دكلدر. بالعكس اختيارى محقق ومثبتدر. اختياره منافى اولان بلا اختيار اولان وجوبدر. »

جواب آخر

فعلى اختيارينك وجوب امتناعنك اختياره منافاتى افعال بارى ايله‌ده منقوضدر؛ چونكه بارى تعالى فاعل مختار اولوب آنك علم وارادهسى فعل وتركه ووجود وعدمه تعلق ايدر.

افعال بارى ينه بارى تعالانك بيلديكى و ديله‌ديكى وجهله كائن و حاصلدرلر. ايمدى فعلك وجوبنى مقتضى اولان علم وارادهنك تعلقى اختياره منافى اوليدى، حق تعالادن دخى اختيارك سلبى لازم كليردى. بونك بطلانى ايسه عند الفريقين متفق عليهدر.

سؤال

عبدك فاعل مختار اولمقلغنك معناسى افعالى قصد واختيار ايله كندى موجد اولمقلغى ديمك اولور؛ حالبوكه الله تعالانك خلق وايجاد افعالده مستقل و متفرد ايدوكى سبق ايتمشدى. بونكله برابر معلومدركه مقدور واحد قدرتين مستقلتين آلتنه داخل اوله‌ماز. بوكا نه ديملى؟

جواب

مادامكه الله تعالادن بشقه خالق اولماديغى برهان ايله ثابتدر، مادامكه حركت بطشه كبى بعض افعالده عبده مخصوص اولان قدرت وارادهنك مدخلى اولديغى وحركت ارتعاشه كبى بعض

افعالنده‌ده مدخلی اولمادیغی بالضروره ثابت ومعلومدر، شو تنکنای اشکالدن قورتلمق ایچون «الله، خالقدر. عبد، کاسبدر» دیرز.

شویله که:

عبدک قدرتی، اراده‌سنی جانب فعله صرف ایتمسی «کسب» در. بو صرف عقیبنده الله تعالی‌نک فعلی ایجاد ایتمسی‌ده «خلق» در. بو حالده مقدور واحد کرچه قدرتین تحتنه داخل اولمش اولور؛ لکن دخولی جهتین مختلفتین ایله‌در. بناءً علیه «فعل» ایجاد جهتیله «مقدور الله»، کسب جهتیله «مقدور عبد» در.

ایشته بونک ایچوندرکه «عبدک فعلی کندینک برنوع قدرت واختیاری منضم اولمقله برابر الله تعالی‌نک خلق وایجادیله‌در» دیرز.

کسب ، خلق بیننده متکلمین شو فرقی بیان ایدوب دیدیلرکه:

«کسب» آلت واسطه‌سیله، «خلق» ایسه آلتسز واقع اولور.

«کسب» برمقدوردرکه محل قدرتنده یعنی ذات کاسبده واقع اولور. «خلق» ایسه محل قدرتنده یعنی: ذات خالقده واقع اولماز. (یعنی: خلقک اثری ذاتندن خارج برامرده فعلی ایجاد، وکاسبک اثری ایسه کندیله قائم اولان فعلده برصفتدر.)

قادرک کسب ایله انفرادی صحیح اولماز. یعنی: مجرد کسب ایله فعل موجود اوله‌ماز فعلک وجودی قدرت وخلقت انضمامنه متوقفدر. حال بوکه قادرک «خلق» ایله انفرادی صحیح اولور.

«افعال عباد عبادك كسبى وحقك خلق وايجاديله‌در .» ديه‌مزدن‌ده شرك لازم كلمز؛ زيرا شركت ايكى ذاتك شئ واحده مجتمع وهر برى كندويه مختص اولان شيده منفرد اولماسيدر. قريه ومحله شركاسى كبى.

بالفرض «قول فعلينك خالقيدر!! سائر اعراض واجساملك‌ده خالقى اللهدر.» ديناسه اشته نعوذبالله تعالى كفرى موجب اولان شرك صريح بودر.

اما مثلا: ارض كبى كه تخليق جهتيله الله تعالانك، نبوت تصرّف جهتيله‌ده عبادك ملكى اوليور. برده عبدك فعلى كبى كه خلق جهتيله الله‌تعالايه، كسب جهتيله‌ده عبده نسبت اولنيور. بويله امر واحدن مختلف ايكى جهتله ايكى شيئه نسبت واضافتى ايسه شركت دكلدر.

برده «كسب قبيح، قبيح وسفه وذم وعقابه استحقاقى موجب‌درده خلق قبيح نيچون بويله قبيح وسفه‌وذم وعقابه استحقاقى موجب اولمايور ؟!» دينيرسه جواب ويريليركه:

«خالق تعالى حضرتلرى حكيمدر. حكيم لم يزل ايسه برشى خلق ايتمزكه آنك ضمننده برعاقبت حميده اولميه. (بز هرنه‌قدر او عاقبت حميده‌يه مطلع دكل ايسه‌كده)

بناءً عليه برطاقم اجسام خبيثهٔ ضارّه‌يى ياراتمقده دركار اولديغى كبى، بزم قبيح كورديكمز فعلك دخى حكمت ومصلحتدن خالى

اولمادیغنی جزم ایلمرز. کاسب ایسه اویله دکلدر؛ زیرا کاسبك هر کسبی فعل حَسَن اولمق لازم کلز. بناءً علی ذلك کاسبك شرعاً منهی اولان فعل قبیحی کسب ایتمسی، قبح و سَفَه و ذم و عقابه استحقاق موجب اولدیغنده شبهه یوقدر.

بوده محققدرکه:

کافهٔ افعال عباد الله تعالانك قضاسیله‌در؛ فقط بونلردن یالکز حسَن اولانلری رضاسیله اولوب قبیحلری رضاسیله دکلدر.

ایضاح

«فعل حَسَن» دیه عاجلده مدحك، آجلده ثوابك متعلق اولان شیئه دینیر. فعل مباحه‌دخی شامل اولمق ایچون فعل حَسَنی «ذمك متعلق اولمایان شیدر.» دیو تفسیر ایتمك‌دها مناسب اولور.

فعل قبیح عاجلده ذمك، آجلده عقابك متعلق اولان شیدر.

افعال قبیحه‌نك رضای الٰهی ایله اولمادیغنه، [وَلَا يَرْضىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ] نظم جلیلی دلیلدر.

شونی دیمك ایسترز که اراده، مشیئت، تقدیر، کرك ایی کرك کوتو کافهٔ افعال عباده تعلق ایدر. فقط رضا، محبت، امر، یالکز افعال حسنه‌یه تعلق ایدر. افعال قبیحه‌یه تعلق ایتمز؛ زیرا افعال قبیحه منهیدر.

ذیل

بالاده بیان اولندیغی وجهله (جبریه)، دیرکه:

« عبدك فعلنده مؤثر اولان يالكز الله تعالانك قدرتيدر .
يعنى: عبددن ظهور وصدور ايدن افعالك كافه‌سى اضطراريدر.»
(اشاعره) ه ديركه :
« عبدك فعلنده كندى قدرتنك تأثيرى يوقدر . » يعنى :
افعال عباد اختياريدر ؛ اضطرارى دكلدر . شوقدركه عباد
اختيار واراده‌لرنده مضطردرلر . »
معتزله ديركه :
« عبدك فعلنده مؤثر اولان يالكز عبدك قدرتيدر.» يعنى:
افعال عباد ايجاب واضطرار ايله دكلدر .
فلاسفه ديركه :
« الله تعالى عبدده قدرت و اراده صفتلرينى ايجاب ايدر .
صكره عبدده بولنان قدرت واراده مقدورك وجودينى ايجاب
ايده‌رك آندن تخلف ممتنع اولور .
(امام الحرمين) دن دخى مروى اولان بودر . [١]

[١] مؤلف (مواقف) «امام‌الحرمينك مذهبى فلاسفه‌نك مذهب ظاهرلرى كبيدر . » ديه‌ى . لكن امام‌الحرمين (ارشاد) نام تأليفنده مؤلف (مواقف)ك خلاف افاده‌سنى تصريح ايتديكندن شارح (مقاصد) (سعدالدين تفتازانى) بوبابده مؤلف (مواقف) ى تخطئه ايتمشدر.

امام‌الحرمين كتاب (ارشاد) ده ديركه : « خالق اشيا آنجق الله تعالادر. آندن غيرى خالق يوقدر . وحوادثك كافه‌سى الله تعالانك قدرتيله حادث اولور » .

ديمك كه امام‌الحرمينك مذهبيده اهل سنت وجماعت مذهبنه موافقدر.

(استاذ ابواسحق اسفراینی) دیرکه :

«عبد فعلنده مؤثر اولان قدرتینک مجموعیدر.» یعنی: افعال عباد مجموع قدرتین ایله حاصلدرکه اصل فعلده قدرتینک دخی تأثیری وار » دیمکدر.

(قاضی ابوبکر باقلانی) دیرکه :

« الله تعالانک قدرتی وصف فعله متعلقدر. شویله که: بریتیم چوجغه بر شاماز اورلسه اوشامارك ذاتی الله تعالانك قدرتیله‌در. فقط شامارى اورامك مرادی چوجغی تأدیب ایسه ، طاعت اولور. مرادی اذا ایسه معصیت اولور . »

دردنجی مبحث

استطاعت

استطاعت، مع الفعلدر. یعنی: فعله مقارندر. نه بعدالفعلدر؛ نه قبل الفعلدر. «استطاعت» فعل عبدك مابها الحصولی اولان حقیقت قدرت دیمکدر.

استطاعتك بوتعریفی (تبصره) صاحبنك: «استطاعت «برعرضدرکه الله تعالی آنی حیوانده خلق ایدر. حیوان «اوعرض سببیله افعال اختیاریه‌یی ایشلر. آتش احراقه سبب «وعلت اولدیغی کبی استطاعت دخی فعلك علت عادیه‌سیدر.» دیو یازدیغی تعریفه اشارتدر.

جمهور متکلمین ایسه: «استطاعت فعلك اداسنه شرطدر، علتی دکلدر.» دیدیلر؛ زیرا استطاعت علل اربعه‌نك بری دکلدر. بوده ظاهردر؛ چونکه حقیقتده، وجود فعله علت وسبب جناب حکیم مطلقدر. بالجمله «استطاعت» فعلك کرك علتی، کرکسه شرطی اولسون بو بر صفتدرکه بعد سلامة الاسباب اکتساب فعل قصد اولندقده آنی الله تعالی خلق ایدر.

بناءً على ذلك عبد اگر فعل خير قصد ايدرسه الله تعالى دخى عبدده فعل خيره قدرت خلق ايدر. اگر فعل شر قصد ايدرسه فعل شره قدرت ويرير.

بو تقديرجه ديمك كه فعل خير قصد ايتميوب ده فعل شرى قاصد اولورسه فعل خيرى اكتساب ايچون جناب حقك كندوسنه ويره جكى قدرتى كندوسى بيهوده ضايع ايتمش، بناءً عليه دنياده ذمه، عقباده عقابه مستحق اولمش اولور.

ايشته عبدك تضييعندن ناشيدركه الله تعالى وتقدس حضرتلرى [لَا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ] نظم كريميله كافرلرى ذم ايلدى.

چونكه [لَا يَسْتَطِيعُونَ] قولنده كى نفى دن مراد حقيقت قدرتى نفى در؛ اسباب و آلاتى نفى دگلدر؛ زيرا اسباب و آلات كفار ايچونده ثابتدر. كفاردن منفى اولان فعله تعلق ايدن حقيقت قدرتدر.

الله أعلم مراد الٓهى « كفار سمعه اولان استطاعتلرينى ضايع ايديورلر. » ديمك اولسه گركدر؛ چونكه ذم حقيقت قدرتك انعداميله لاحق اولور. بو تقديرجه حقيقت قدرتك انعدامى كفارك تضييعيله اولديغى دركاردر. بوده كندولرينك مأمور اولدقلرى امورك ضدّيله مشتغل اولملرى دليليله ثابتدر. « يعنى: كلام الٓهى على وجه التأمل دڭلهمه يى قصد ايتميوب بلكه وجه عناد وانكار اوزره ايشيديرلر. » ديمكدر.

حال بوكه «استطاعت» عَرَض اولنجه، فعل اوزرینه سابق اولماش اولور. بلكه بالزمان فعله مقارن اولمه‌یی ایجاب ایدر. والا ذكری كچدیكی وجهله اعراضك «زمانین» ده یعنی: ایكی آنده بقالری ممتنع اولدیغی ایچون عبدك فعله استطاعت وقدرتی اولمقسزین كندودن فعلك وقوع وصدوری لازم كلیر.

سؤال

«اعراضك ایكی آنده بقالری مستحیلدر.» دیه تسلیم ایده‌لم! لكن قدرت سابقه‌نك زوالی عقبنده امثالنك تجددی ده مستحیل دكلدر یا! ممكندر. بو صورتده فعلك وقوعی نه‌دن قدرتسز اولمق لازم كلیور؟

جواب

بز شونی دیمك استرزكه «فعلك حصولنه سبب اولان قدرت اگر قدرت سابقه اولسه، اوحالده فعلك قدرتسز واستطاعتسز اوله‌رق وقوعی لازم كلیردی. اما معتزلی فعله مقارن اولان قدرتی مثلِ متجدّددن عبارت قیلارسه اوحالده اوده بزم كبی قدرتك فعله مقارنتی حصول فعل ایچون شرط لازم ایدوكنی اعتراف ایتمش وبوبابده كندی مذهبنی ترك ایله مذهب اهل سنتی التزام ایلمش دیمك اولور. بناءً علیه منعنكده بزه ضرری اولماز.

ینه معتزله‌یه دیرزكه:

«اگر: قدرت مؤثره ایچون امثال سابقه لابد ولازمدر، ایلك حادث اولان قدرت ایله فعلك حصولی ممكن دكلدر. یعنی: دفعهٔ اولاده حادث اولان قدرت ضعیف اولدیغندن قویلشسون ده آنكله

«فعلك حصولی ممكن اوله بیلیر!» دیو حصول فعله سبب اولان «قدرتك امثالی سبق وتكرر ایتمك لازم وواجبدر» ادعاسنده بولونورسه‌كز بو حالده جوازدن و جوبه عدول ایتمش اوله‌جقكزدن «فعلیكم البیان» دیه‌رك اثبات مدعا ایچون سزدن دلیل وبرهان ایسترز.

امام رازیدن نقلاً صاحب (مواقف) دیمش كه:

«قدرت، افعال» دیه مختلفه‌نك مبدئی اولان مجرد قوته «اطلاق اولنور. مجرد قوتك ایسه شك یوقدر كه ضدینه «نسبتی مساویدر. ایشته بوقوت «قبل الفعل» در.

«برده كافهٔ شرائط تأثیری مستجمع اولان قوته ده «قدرت» «اطلاق اولنور. بونك ایسه ضدینه تعلق ایتمدیكنده شك یوقدر. «بلكه شرائطك اختلافندن ناشی ضدیندن مقدور اولان هانكیسی «ایسه اكا نسبتله اولان «قدرت» مقدور اولمایان ضد آخره «نسبتله اولان قدرتك غیریدر. «مع الفعل» اولان قدرت دخی بودر.

«احتمال كه (شیخ اشعری) حضرتلری «قدرت» ایله شرائط «تأثیری مستجمع اولان قوتی معتزله دخی مجرد قوتی مراد ایتمش «اوله‌لر. بو صورتده فریقین بیننده‌كی نزاع برطرف اولور.»

حضرت (شیخ اشعری) عندنده «قدرت حادثه مؤثر دكلدر. بناءً علیه شیخ مشارالیه: «قدرت ایله شرائط تأثیری مستجمع اولان قوتی مراد ایتمش اولماسی محتملدر» دیمك نصل صحیح اوله بیلیر؟ یولنده ورود ایدن اعتراضه، (خیالی) شو وجهله جواب ویرمش كه:

«آمدینك دیدیكی كبی «تأثیره قدرت حادثه‌نك ده شاننده‌ندر»
لكن بونك بالفعل مؤثر اولماسی متعلقاتی قدرة الله ایله واقع
اولدیغی ایچوندر. یوقسه اكر قدرة الله آنی سبق ایتمه‌مش اولسه،
قدرت حادثه دخی تأثیرده كافی اولوردی. بوتقدیرجه امام
رازینك كلامنده اشكال قالماز.

ایضاح

امام رازی شونی دیمك ایستركه:

اكر قدرتله افعال مختلفه‌نك مبدئی اولان قوت مراد
اولورسه شبهه یوقدركه ـ تأثیرینك جهتلری مكمل اولسون
اولماسون ـ بو قبل الفعل و مع الفعل و بعد الفعل در. بونك
ضدینه تعلقی ده جائزدر.

جائزدر؛ زیرا بوقدرته احدضدینك حصولی اراده‌سی منضم
اولنجه ـ او احدضدین حاصل اولدیغی كبی ـ ضد دیكرك حصولی
اراده‌سی منضم اولنجه اوده حاصل اولور.

اكر «قدرتله تأثیرینك جهتلری مكمل اولان قوت مراد
اولورسه، كذلك خفی دكلدركه بو قید ایله مقید اولان قدرت
مقارنت زمانیه ایله فعله مقارندر؛ قبل الفعل دكلدر. بونك ضدّینه
وبلكه مطلقا مقدورینه تعلقی ده ممتنع دكلدر؛ چونكه احدضدینی
مخصص اولان شرائط ضد آخری مخصص اولان شرائطك وكذا
مطلقا مقدورلردن برینی مخصص اولان شرائط مقدور دیكری
مخصص اولان شرائطك غیری اولماسی ضروریدر.

بشنجی مبحث

معنای استطاعت، امر وتکلیف

«استطاعت قبل الفعلدر.» دیو ادعا ایدن معتزله «تکلیف
« قبل الفعل حاصلدر؛ چونکه کافر «ایمان» ایله، تارك صلات
« وقت صلاتك دخولندن صکره «صلات» ایله مکلف ومأموردر.
« ایمدی اکر حین تکلیفده استطاعت یعنی - وجود فعله سبب
« اولان حقیقت قدرت - متحقق اولماسه، امر وتکلیف عاجزه
« اولمق لازم کلیردی. بوایسه باطل اولدیغندن استطاعتك قبل الفعل
« اولماسنی ایجاب ایدرکه عاجزه تکلیف لازم کلمسون» دیدی.

بوکا قارشی اهل سنت دخی دیمش که:

شو اسم یعنی: لفظ «استطاعت» اسبابك، آلاتك، جوارحك سلامتی اوزرینه واقع اولور [وَلِلَّهِ عَلَى ٱلنَّاسِ حِجُّ ٱلْبَيْتِ مَنِ ٱسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً] نظم کریمنده واقع اولدیغی کبی؛ چونکه شو آیت کریمه‌ده‌کی «استطاعت» ایله مراد زاد و راحله‌در؛ حقیقت قدرت دکلدر.

دیمك ایسترز که: لفظ «استطاعت» بالاشتراك ایکی معنایه مستعملدر.

معنای اوّل: «استطاعت»، «قدرت حقیقیه» دیمکدرکه بوده فعلی ایچون مستمر اولان قدرتدر.

معنای ثانی: «استطاعت»، «اسبابك، آلاتك، جوارحك سلامتی» دیمکدرکه بوده فعلی اوزرینه ممکن اولان قدرتدر.

تکلیفك صحتی ایسه معنای اوّل اوزرینه دکل، معنای ثانی اوزرینه توقف ایدر. بناءً علی ذلك عاجزه تکلیف لازم کلمز؛ چونکه معنای ثانینك وجودندن ناشی معنای اوّل منتفیدر. معنای ثانی منتفی اولسه اول وقت عاجزه تکلیف لازم کلیر.

سؤال

«استطاعت مکلفك صفتیدر. اسباب و آلاتك، آفت و عاهتدن سلامتی ایسه مکلفك صفتی دکلدر. اویله ایسه «استطاعت» اسباب و آلات مکلفك سلامتیدر بولنده ایدیلان تفسیر نصل صحیح اوله بیلیر؟»

جواب

استطاعتله مراد مکلفك اسباب و آلاتنك سلامتیدر. مکلف نصل که استطاعتله متصف اوله بورسه اسباب و آلاتنك سلامتیله ده متصف اولور؛ چونکه «هو ذو سلامة الاسباب» دینیر. شو قدر که «سلامت اسباب» تعبیری ایکی کلمه‌دن مرکب اولدیغیچون بوندن اسم فاعل صیغه‌سی مشتق اوله‌مازکه آنك معناسی مکلفه حمل اولنه. لفظ «استطاعت» ایسه مرکب اولمایوب مفرد ایدوکندن بوندن مشتق اولان اسم فاعل صیغه‌سی مکلفه اطلاق اولنه‌رق «مستطیع» دینلیر.

يعنى مكلف ايچون متعلقنك حالنه كوره بر وصف اضافى واردركه اوده كندى اسباب و آلاتنك آفت وعاهتدن سالم اولماسيدر. بووصفدن بعضاً اضافته و متعلقنك حالنه كوره وصف اولنغله ضمناً دال اولان بر لفظ مجمل ايله تعبير اولنوركه بوده لفظ «استطاعت»در؛ زيرا «استطاعت» دخى وصف اضافيدر؛ چونكه «استطاعت» حقيقتده مكلفك آلات واسبابنك وصفيدر. بناءً عليه بونك عبد مكلفه وصف اولماسى كذلك متعلقنك حالنه وصف ديمك اولور. شوقدركه بو مجملدر.

بعض كره ده وصف مذكور اضافنه صريحاً دال اولان بر لفظ مفصل ايله تعبير اولنور، كه اوده: «اسباب و آلاتك آفت وعاهتدن سلامتى» ديمكدر.

بوصورتده «استطاعت» ايله «سلامت اسباب» تعبيرلرى آره سنده اجمال وتفصيلدن بشقه فرق يوقدر. بواجمال وتفصيلك مثل ونظيرى ده «تمول» ايله «كثرت مال» لفظلريدر، كه اولكيسى: مجمل، ايكنجيسى: مفصلدر.

تكليفك صحتى اسباب و آلاتك سلامتى معناسنه اولان استطاعته معتمد ومستنددر. حقيقت قدرت معناسنه اولان استطاعته معتمد ومستند دكلدر.

بناءً عليه اسبابه و آلاتك سلامتى معناسنه اولان «استطاعت»

عبده موجود اولورسه کندویه امر و تکلیف صحیح اولور ، موجود اولمازسه صحیح اولماز .

ایمدی اگر عجز ایله مراد معنای اولجه اولان « عدم استطاعت » دیمك ایسه گرچه ملازمه مسلمدر؛ لکن عاجزه تکلیفك استحالەسنی تسلیم ایتمیز. اگر مراد معنای ثانیه اولان «عدم استطاعت» ایسه او حالدەده ملازمەیی یعنی: عاجزه تکلیفك لزومنی تسلیم ایتمیز؛ زیرا جائزکه قبل الفعل اسباب و آلاتك سلامتی حاصل اوله . هر نه قدر فعلك مدار حصولی اولان حقیقت قدرت قبل الفعل حاصل دکلسەده .

بعضیسی دیمش که :

«قدرت حقیقیه (ابوحنیفه) (رحمة الله علیه) حضرتلرینك «عندنده ضدینه تعلق ایتمکه صالحدر. حتی آکا کوره کفره «مصروف اولان قدرت ایمانه مصروف اولان قدرتك عینیدر. «قدرتین بیننده تعلقدن بشقه محل اختلاف یوقدر. تعلقدهکی «اختلاف ایسه نفس قدرتده اختلافی ایجاب ایتمز. بو تقدیرجه، «کافر دخی مکلف و مأمور اولدیغی ایمانه قادردر . شوقدر که «جناب حقك آکا ویردیکی قدرتی کندوسی حسن استعمال «ایتمیوب بالاختیار کفره صرف ایله تضییع ایلدیکندن دنیاده «ذمه، عقباده عقابه مستحق اولمشدر.»

آنجق حضرت (شیخ اشعری) ایله اکثر اشاعره: «قدرت

واحده‌نك ضدينه تعلقنى وجهامن الوجوه، تجويز ایتمه‌مشلر.
«قدرت واحده ضدینه تعلق ایده‌بیلسه اجتماع ضدین لازم
کلیر.» دیمشلر.

عبد دستنده اولمایان شیئه مکلف ومأمور اولماز.

اوشی کرك (جمع ضدین کبی) حد ذاتنده ممتنع اولسون، کرك
(خلق جسم) کبی ممکن بولنسون. اما ـ کافرك ایمانی، عاصی‌نك طاعتی
کبی ـ نفس الامرده ممکن اولوبده مجرد الله تعالی عبد آنك خلافنی
اختیار ایده‌جکنی بیلدیکنه یاخود حق تعالی خلافنی مراد ایتدیکنه
بناءً ممتنع حکمنه کیرن شیله امر وتکلیف واقع اولور؛ چونکه
اوشی نفس الامرده عبد مکلفك مقدوری ایدوکی درکاردر.

لایطاق اولان شیلر اوچ نوعدر.

نوع اول: عقلاً وعادةً محال و ممتنع اولان شی. (جمع
ضدين كبی، قلب حقائق كبی.)

نوع ثانی: عقلاً ممکن، عادةً محال وممتنع اولان شیدر، که
بوده ایکی درلودر.

برنجیسی: قدرت حادثه کندویه تعلق ایدن شیئك جنسندن
اولمامق (خلق جواهر کبی.)

ایکنجیسی: قدرت حادثه‌نك کندویه تعلق ایدن شیئك
جنسندن اولوب فقط برنوع ویا برجنسدن اولەکه آکا تکلیف
تعلق ایتمیه. (برطاغی یوکلنوب قالدیرمق، هواده اوچمق کبی.)

نوع ثالث: حد ذاتنده ممکن اولوبده مجرد عدم وقوعنه

اللّهڭ علم وارادەسی تعلق ایتمکله ممتنع حکمنه کیرن شیدر.

نوع اوّل ایله تکلیف جائز و واقع اولمادیغنه محققین اهل سنت اتّفاق ایتمشلردر.

نوع ثانی ایله‌ده تکلیف واقع اولمادیغی متفق علیه‌در. فقط بزم عندمزده بونکله تکلیف جائز، معتزله عندنده غیرجائزدر. [لَا يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا] نظم جلیلی نوع ثانی ایله تکلیفڭ عدم وقوعنه شهادت ایدر.

بزم عندمزده بونکله تکلیفڭ جوازی ایسه علی خلاف العاده الله تعالی بویله برفعل ایچون عبدده قدرت ویره بیلمه‌سنڭ جوازینه مبنی‌در.

نوع ثالث ایله ایسه تکلیف جائز وواقع ایدوکی جمله عندنده متفق علیهدر؛ زیرا مثلا: (اَبُولَهَبْ) کبی کفر اوزرینه وفات ایدن وایمانه کلمیه‌جکی طرف اقدس الهیدن رسالتپناه افندمزه اخبار بیوریلان کیمسه اجماعاً عاصی عد اولنور. ایمدی اکر بونکله تکلیف جائز وواقع اولماسه‌ایدی اوکیمسه عاصی عداولنه‌مازدی.

ایشته «عندالاشعری مالایُطاق ایله تکلیف واقعدر.» دینیلن سوزڭ توجیهی بودر.

تکلیف مالایُطاقڭ وقوعنه قائل اولمایانلر دیمککه اشبو نوع ثالثی حد ذاتنده عبددن صدوری ممکن ایدوکنه باقه‌رق مراتب وانواع مالایُطاقدن عد ایتمه‌مشلردر.

معلوم اولەکه وُسعده اولمایان شیله تکلیف واقع اولمادیغنه

مسألهٔ سابقه‌ده ایراد اولنان [لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا] نظم جلیلی شهادت ودلالت ایدر.

[اَنْبِئُونِی بِاَسْمَاءِ هٰؤُلَاءِ] قول کریمنده اولان امر ایسه تعجیز ایچوندر؛ تکلیف ایچون دکلدر؛ زیرا تکلیف مأمور بهی اتیان دیمکدر. بو مقامده ایسه مراد او دکلدر.

حکایه طریقیله وارد اولان [رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ] آیت جلیله‌سنده‌کی «تحمیل» ایله مراد دخی تکلیف اولمایوب بالکه «حرق، غرق، مرض» کبی لایطاق اولان شیلرك امت مرحومه‌یه عدم ایصالنی طلب واستدعادن عبارتدر.

الحاصل وسعده اولمایان شیله تکلیف واقع اولمادیغی متفق علیه‌در. نزاع مسألهٔ سابقه‌ده بیان اولندیغی وجهله یالکز بونکله تکلیفك جواز وعدم جوازی بحثنده‌در.

معتزله: «حسن وقبحی بیلدیرمکه عقل کافیدر.» مذهبنده اولدیغیچون «وسعده اولمایان شیله تکلیف عقلاً قبیحدر. الله تعالی ایسه بوندن منزهدر.» دیه‌رك بونکله تکلیفك جوازینی منع ایلدی.

اما حضرت (شیخ اشعری): «الله تعالی حضرتلرینك هر بر امر ونهیی حکمت ومصلحتدن خالی اولمادیغیچون آندن هیچ بر امر قبیح صادر اولماز.» دیه‌رك تجویز ایتدی.

مضروبده حاصل اولان «الم»، شیشهٔ شکسته‌ده حاصل اولان «انکسار»، عقیب قتلده «موت» کبی شیلرك دخی هیسی مخلوق

اللهدر. بونلری تخلیقده عبدك صنع و مدخلی یوقدر؛ چونکه بالاده بیان اولندیغی وجهله الله تعالادن بشقه خالق یوقدر. خالقیت صفت مخصوصهٔ جناب رب العزتدر. کافهٔ ممکنات بلا واسطه اول صانع حکیم مطلقه مستنددر.

معتزله ایسه: «برفعلك توسط فعل آخره محتاج اولمیه‌رق فاعلدن صدوری «مباشرت» طریقیله‌در. فعل آخرك توسطیله صدوری «تولید» طریقیله‌در.» دیر.

تولیدك معناسی فعلك فاعلنه فعل آخری ایجاب ایتمسی دیمکدر. نصلکه حرکت ید حرکت مفتاحی ایجاب ایلر. بناءً علیه معتزله‌یه کوره: «الم» ضربدن، «انکسار» کسردن تولد ایتمش اولدقلریچون مخلوق الله دکلدرلر.

اما بزم عندمزده بو افعالك کافه‌سی مخلوق الله اولوب بونلرده کرك بحسب التخلیق، کرك بحسب الاکتساب عبدك اصلا دخل وتأثیری یوقدر؛ زیرا عبدك بونلری خلق ایتمسی مستحیل اولدیغی کبی محل قدرتله قائم اولمایان شیئك اکتسابی ده مستحیلدر.

بوسببدن ناشیدرکه «متولدات» تسمیه ایتدکاری افعالی عبد ترکه مقتدر اوله‌ماز. افعال اختیاریه ایسه بویله اولمایوب بونلرك فعل وترکی عبدك ید اختیارینه مفوّضدر.

---

[١] انسان شیشه‌یی قیرنجه انکساری، بعدالضرب المی، بعدالقتل موتی ترکه مقتدر دکلدر. فقط کسر، ضرب، قتل، امور اختیاریه‌دن اولمالریله قبل الاجرا ترك قصده مقتدردر.

سكزنجی كلام

مسائل متی

(١) اجل، (٢) رزق، (٣) ضلالت وهدایت، (٤) عدم وجوب اصلح.

برنجی مبحث

اجل

مقتول، اجلیله میتدر. موت میتله قائم واللّه تعالانك مخلوقیدر. اجل بردر. «اجل» دیه موت ایچون مقدر ومعین اولان وقته دینیر.

معتزله دن (كعبی) دخی: «مقتول اجلیله میتدر.» رأینده ایدی.

كعبدن بشقه‌لری ایسه «مقتول، مقطوع الاجلدر. یعنی: اللّه تعالی تقدیر وتعیین بیورمش اولدیغی زمانك حلولنه دك آنی یشاتمادی.» دیرلر ایدی. مع مافیه بز جه شاید قتل اولنماسه ایدی، مقتولك دها یشامسی ده یشامامسی ده جائز اولوب «مطلقا دها یشایه جقدی» یاخود «یشامیه جقدی»؛ دیه قطعیاً برشی دینیله‌من.

شوقدر كه مقتولك موتی اجلی كلمزدن اول دكلدر؛ موتك وقوعی مطلقا اجلك حلولیله در؛ زیرا قطعیا بیلیرزكه: جناب اللّه

ازل آزالده آجال عبادی بلا تردد حکم و تقدیر بیورمشدر.
باخصوص: [عبادك اجل موعودلری کلنجه: نه برساعت تأخیر، نه برساعت تقدیم اولنورلر]. مألنده اولان آیت جلیله دخی بو اعتقادمزك طوغریلغنه دلیل قاطعدر.

گرچه جمهور معتزله دخی مقتولك مقطوع الاجل اولدیغنی وعمرك آرتمق احتمالی بولندیغنی اثبات ایچون بعض طاعاتك عمری زیاده‌لشدیردیکنه دائر اولان احادیث ویه ایله احتجاج ایلدیلر. و «مقتول اجلیله میت اولسیدی قاتلی ذمه، عقابه، دیته، قصاصه مستحق اولمامق لازم گلیردی؛ زیرا مادامکه حلول اجلی موعودیله وفات ایتمش صاییلور؛ دیمككه مقتولك موتی قاتلك خلقیله‌ده، کسبیله‌ده دکلدر» دیدیلر. لکن آنلرك بو احتجاج واستدلالاری طوغری دکلدر. بواحتجاج واستدلالارینی اهل سنت بروجه آتی ابطال ایلمشدر. شویله‌که:

الله تعالی عبد اگر شو طاعتی ایشله‌مزسه آنك سنین عمری (مثلا) حد اربعینی تجاوز ایتمز دیه ازل آزالده اصلی بیلیردی ایسه، ینه عبدك اوطاعتده بولنه‌جغنی، بناءً علیه عمری اوزایوب (مثلا) حد سبعینه واره‌جغنی‌ده بیلدیکیچون شو زیادهٔ عمر اسناد مجازی ایله او طاعته نسبت اولنمشدر.

قاتله عقاب وضمانك وجوب ولزومنه گلنجه: بوده بر امر تعبّدی‌در. قاتل شرعاً منهی اولان قتلی ارتکاب ایتدیکیچون آکا

متحقق اولمشدر؛ زيرا نفس هر زماندن خلقاً وايجاداً قابلیت فعلی دكلسه‌ده كسباً فعليدر .

ذيل

موتك امرى وجودى اولديغى : [خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ] نظم جليلى دلالتيله ثابت ايدركندن بزده «موت، حياته قابلدر.» ديدك ؛ زيرا «موت» خلقك متعلقيدر . خلق وايجاد ايسه ، بالبكز خارجده موجود اولان امر وجودى‌يه تعلق ايدر . امر عدمى‌يه تعلق ايتمز . [١]

جوق كيمسه‌لر ايسه : «موت امر عدميدر؛ [خَلَقَ الْمَوْتَ] نظم جليلنده‌كى «خلق» تقدير معناسنه‌دره ديديلر . معتزله‌دن (كعبى) : «مقتول اجليله ميتدر .» رأينده اهل سنته موافقت ايتمكله برابر مقتول ايچون ايكى اجل اثبات ايدرمش!

برى: قتل، كه عبد طرفندن ايقاع اولنور.

ديكرى : موت، كه من طرف الله واقع اولور .

بوده : «مقتول شايد قتل اولنماسه ايدى زمان موتى ديمك اولان اجل مقدرينك حلولنه قدر يشاردى.» دير ايمش !

فلاسفه‌دخى: «حيوانك براجل طبيعيسى واردركه اوداجل، رطوبت غريزيه‌سنك تحللى، حرارت غريزيه‌سنك انطفاسى سببيله حصوله‌كلان موتك وقتى ديمكدر. بوندن بشقه بعض آجال اخترامیه واضطراريه‌ده واردركه آفات وامراضك نتائجيدر.» ديديلر.

---

[١] موت ايله حيات بيننده تقابل تضاد واردر. سواد وبياض كبى جهت واحده‌دن محل واحده اجتماع ايتمزلر .

ایکنجی مبحث

رزق

«رزق» حلال اولسون حرام اولسون، رزّاق عالم اولان الله ذوالجلالك برای اکل وتغذی حیوانه سوق ایتدیکی شیئك اسمیدر.

رزقك عُرف واصطلاحده مشهور اولان تعریفی بودر.

بعض کرهده «رزق» حلال اولسون حرام اولسون، مطعوماتدن، مشروباتدن، ملبوساتدن وسائرهدن الله تعالانك مطلقا انتفاع ایچون حیوانه سوق ایتدیکی شیئك اسمیدر.» دیه تعریف وتفسیر اولنورکه (اشاعره) عندنده مُعوّل علیه اولان تعریف بودر.

رزقی کرچه: «حیوانك تغذی ایتدیکی شیدر.» یولندهده تفسیر ایتمشلردر؛ لکن الله تعالایه «اضافت» معناسندن خالی بولندیغیچون بوتفسیر اوّلکیدن اولی دکلدر.

عندالمعتزله: حرام رزقدن معدود دکلدر؛ زیرا بونلر رزقی: «کاه برمملوکدرکه آنی مالکی اکل ایدر». کاه «برشیدرکه آنکله انتفاعدن منع اولنماز.» یولنده تفسیر ایلدیلر. اکلی مُجاز اولان

مملوك كندينه انتفاع ممنوع اولان شي ايسه بهمه حال حلال اولمق لازم كلير .

ايضاح

« مملوك » ايله مرادلري تصرف شرعيده «اذن» معناسنه اولەرق تملك اولنان شيدر . بناءً عليه شو اطلاقدن مسلمك كندي مالي اولان شرابي ايچمكه وخنزيري يمكه مأذون اولديغي معناسي منفهم اولماز ؛ زيرا شراب و خنزير مقولەسي محرماتي تصرف وتملكه اذن شرعي يوقدر .

شوقدركه معتزلەنك اولكي تفسيرينه كوره دواب ومواشينك مأ كولاتي «رزق» اولمامق كرك اولكي ، كرك ايكنجي تفسيرينه كورەده اكل حرام ايله مدت عمريني كچيرن كيمسەيي رزاق عالم اصلا مرزوق ايتمەمش اولمق لازم كلير .

رزقك مفهومنده الله تعالىيه اضافت معتبر اولمغله معتزلەنك حرامي رزقدن عد ايتمەمسي بوسببه مبنيدر ؛ چونكه بونلر الله تعالىيه مستند و مضاف اولان شي هيچ دكلدر . او شيئك مرتكبي‌ده ذم وعقابه مستحق اولماز . اكل حرام ايسه ذمه ، عقابه استحقاقي موجبدر . بناءً عليه : « حرام الله تعالىيه مضاف ومستند اولەمامجه‌ده رزقدن صاييلەماز . » ديرلر .

زواللر شوني درك ايدەمديلركه : اكل حرام ايدنك ذمه ، عقابه مستحق اولماسي مجرد اسباب رزقي تحصيله بالاختيار سوء

مباشرتندن ناشيدر؛ زيرا رزّاق عالم رزق مطابقى اعداد واحضار ايدوب صكره آنى جهت حلالدن طلب ايله امر ايده‌رك [كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالاً طَيِّباً] بيورمشدر.

ايمدى عبد مجرد حرص وطمعندن، يا هوا وهوسندن ناشى رزقنى حلّنك غيرى جهتدن طلب ايلرسه، كندى سوء اختيارى ومولاسنك امرينه مخالفتى حسبيله مستحق عقاب اولور.

بزكه اهل سنتدنز، بالاده ذكرى مرور ايتديكى وجهله قبيحى اراده قبيح اولماديغى كبى سوق قبيح دخى قبيح دكلدر. قبيح سوق اولنان حرامدر ديرز وبو رأى صحيح اوزره اثبات ايدرز.

هركس حلال اولسون حرام اولسون، رزقى نه ايسه آنى استيفا ايلر. چونكه تغذى ايكيسيله‌ده يعنى حلال ايله‌ده، حرام ايله‌ده حاصل اولور.

بر انسان كندى رزقنى اكل ايتمه‌مسى، ياخود برينك رزقنى آخرك اكل ايده‌بيلمه‌سى ده ممكن ومتصور دكلدر؛ زيرا رزّاق عالم هر شخصه غدا اولمق اوزره برشى تقدير وتخصيص بيورمشدركه او مابه التغذى‌يى شخص آخرك اكل وتناول ايده‌بيلمه‌سى ممتنع ومحالدر.

اوچنجی مبحث

ضلالت — هدایت

[وَاللّٰهُ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَاءُ]

الله تعالى عبادندن دیلدیکی کیمسه‌لرده ضلالت، اراده بیوردیغی کیمسه‌لرده‌ده هدایت خلق ایدر.

الدانی سیر منزل مطلوبه ایصال ایتمه‌ین طریقه سلوکدن عبارت اولان «ضلالت» ومنزل مطلوبه موصل اولان یولی بولمقدن کنایت اولان «هدایت» منحصراً ارادهٔ الهیه ایله تحقق ایدر؛ زیرا ضلالت واهتدا امور ممکنه‌دندر. امور ممکنه دخی آنجق ارادهٔ الهیه‌نك تعلقیله حصولپذیر اولور.

ضلالت وهدایتی، مشیئت الهیه ایله تقییدده شوکا اشارت واردرکه «هدایت»، معتزله‌نك ذهابی کبی مجرد طریق حقی بیاندن عبارت دکلدر؛ زیرا «طریق حق» مسلمه‌ده، کافره‌ده کوسترلمشدر. «اضلال» دخی اکذا معتزله‌نك زعمی کبی عبدی «ضال» بولمق، یاخود «ضال» تسمیه ایتمکدن عبارت دکلدر، چونکه بونی مشیئة الهیه تعلیق ایتمه‌ده معنی یوقدر.

اوت ! بعضاً «هدايت» تسبب طريقيله مجازاً حضرت نبی اکرم (صلى الله عليه وسلم) افندمزه اسناد اولنور. نته‌كيم قرآن كريمه اسناد اولنديغى كبى .

بعض كره‌ده «اضلال» كذا مجازاً شيطانه اسناد اولنور. اصنامه اسناد اولنديغى كبى .

مشايخ اهل سنت ديديلركه :

«هدايت» بزم عندمزده اهتدايى خلق وايجاد ديمك اولوب «هداهُ اللّهُ وَلَمْ يَهْتَدِ» كبى سوزلر ايسه، اهتدايه دلالت ودعوتدن مجاز مرسلدر.»

عندالمعتزله دخى: «هدايت» طريق صوابى بياندن عبارتدر.

معتزله‌نك بوتفسيرى ايسه باطلدر؛ زيرا معلومدركه حضرت رسول اكرم افندمز قومنه طريق صوابى ارائه ايله كندولرينى اهتدايه دعوت بيورمشلردر. مع هذا قرآن كريمده: [إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ] خطاب عزتيله مخاطب اولمش. جناب رسالتمآبلرى دخى: (اَللّهُمَّ اهْدِ قَوْمِي) بيورمشدر. ديمك‌كه معناى هدايت طريق صوابى بياندن عبارت دكلدر .

مشهور اولان بودركه «هدايت» عندالمعتزله بالفعل مطلوبه موصل اولان دلالتدن عبارتدر، عند اهل السنة انسانى مطلوبه ايصال ايدن طريقه دلالتدن كنايتدر . وصول و اهتدا حاصل اولسون اولماسون .

دردنجی مبحث

عدم وجوب اصلح

عبد ایچون اصلح اولانی یاراتمق الله تعالی اوزرینه واجب دکلدر. واِلّا حق تعالی حضرتلری دنیاده، آخرتده ده معذب اولان کافر فقیری هیچ یاراتمامالی ایدی! ؛ زیرا آنك ایچون اصلح اولان هم مؤمن ، هم ده غنی اولمق ایدی!

برده اصلحی یاراتمق الله تعالایه واجب اولسه ، کندینك عبادی اوزرینه حق امتنانی وکمال کرمندن قوللرینه بخش ایتدیکی « هدایت » وافاضه ایلدیکی « انواع خیرات » مجرد واجبی ادا قبیلندن اوله جغیچون مقابلنده شکره استحقاقی اولمامالی ایدی.

سلطان انبیاء رسول مجتبی (صلی الله علیه وسلم) افندمز حضرتلرینه اولان امتنانی ده ابو جهل لعینه اولان امتنانك فوقنده اولمامق لازم کلیردی! ؛ زیرا بو تقدیرجه هر ایکیسنه ده حقلرنده اصلح اولان نه ایسه آنی ایجاد واعطادن بشقه برشی یاپمامش ؛ یعنی : حضرت پیغمبره ابوجهلدن فضله بر لطف واحسان ایتمه مش اوله جقدی! . بناءً علیه ایکیسنه ده امتنانی مساوی اولمالی ایدی! حال بوکه دکلدر.

برده عبد ایچون مطلقا اصلحی یاراتمق واجب اولسه ، عصمت وتوفیق خدایی ، دفع بلایی ، بسط وغنا ، خِصْب ورَخایی طلب واستدعا ایتمه‌ده معنی اولمامق لازم کلیردی .

چونکه جناب حق بو عنایات جلیله‌سندن هر هانکیسنی هانکی قولندن دریغ ایده‌جك اولسه ، اوقول حقنده «مفسدت» دیمك اوله‌جغندن ، بونلری دریغ ایده‌مه‌مسی !! بناءً علیه هرکس شو نعم جزیله‌دن متساویاً و تماما حصه مند ایتمسی واجب اولوردی ؛ چونکه واجبی اتیاندن بشقه برشی یاپامش اوله‌جغندن بو حالده مصالح عباده نسبتله ید قدرت الٓهیه‌ده بر شی قالمامق لازم کلیردی .

(سعدالدین تفتازانی) (علیه الرحمه) بو مبحثده واهب عمر عزیز اولان اللهه قسم ایده‌رك دیرکه :

شو اَصلك ، یعنی : وجوب اصلحك ، بلکه‌ده اکثر اصول معتزله‌نك مفاسدی اوقدر ظاهر ، اوقدر آشکاردرکه بروجهله ستر واخفا اولنه‌مازه او درجه‌ده چوقدرکه بر صورتله صایی‌یه کلمز . بو مفاسد ایسه مجرّد معتزلیلرك معارف الٓهیه‌ده نظرلری قاصر وحِسدن غائب اولانی دائما شاهده قیاس ایتمك عادتی طبیعتلرنده راسخ اولدیغندن ایلری کلمشدر .

طقوزنجی کلام

معاد

(١) احوال قبر، (٢) احوال آخرت، (٣) معاصی، (٤) حق تعالی مناسبتله شرکدن ماعداسنی دیلرسه عفو ایدر، (٥) شفاعت، (٦) جزای ایمان، (٧) ایمان، (٨) ایمان و اسلامك تلازمی.

برنجی مبحث

احوال قبر

قبرده کافرلرله بعض عُصاة مؤمنین ایچون: «عذاب» الله تعالی حضرتلرینك بیلدیکی و دیله‌دیکی وجهله اهل طاعتی «تنعیم»، «سؤال منکر و نکیر» دلائل سمعیه ایله ثابتدر.

عذاب قبر حقنده وارد اولان نصوص اثبات تنعیم حقنده‌کی نصوصدن اکثر، اهل قبورك چوغی ده کفار و عصاة مقوله‌سی اولدیغیچون عذاب قبرك ذکری الیق واجدر اولدیغنه بناءً کتب کلامیه‌نك اکثریسنده یالکز «عذاب قبر» ذکر اولنمش، اهل طاعتك قبرده تنعمی مسکوت عنه براغلمشدر.

منکر و نکیر ایکی ملكك اسملریدرکه بونلر قبره دخول ایله عبد مقبوردن مولاسنی، دینی، پیغمبرینی صورارلر!! بو احوال

امور ممكنه‌دندر. قرآن و حديث دخی بونلرك وقوعنی خبر ویرمشدر. بناءً علیه اینانلمق لازم کلیر .

واقما کرك عذاب قبر ، کرك احوال آخرتدن پك چوغی حقنده وارد اولان احادیث شریفه‌نك آحادی حد تواتره بالغ دکلدر؛ لکن هپسی متواترة المعنادر .

بعض معتزله ایله روافضك عمومی عذاب قبری انکار ایدوب دیدیلرکه: «میت جماددر. میتك نه حیاتی، نه‌ده ادراکی واردر. بناءً علیه آنی تعذیب ایتمك محالدر .»

جواب

جائزکه الله تعالی میتك جمیع اجزاسنده، یاخود یالکز بعض اجزاسنده الم عذابی، یا لذت تنعیمی حس وادراك ایده‌بیله‌جك قدر برنوع حیات خلق ایلیه. بویله برنوع حیاتی یاراتمق ایسه روحك بدن میته اعاده‌سنی استلزام ایتمز. میتك تحرّك واضطرابنی، یاخود بدننده اثر عذابك کورولمسنی‌ده استلزام ایتمز .

عذاب قبر حقنده، حتی مغروق اولان کیمسه صوایچنده، یتیلن کیمسه یین حیوانك قرننده، آصیلان کیمسه جو هواده تعذیب اولنسه کرکدر. (بز هرنه‌قدر آنك کیفیت عذابنه مطلع دکل ایسه‌کده) . هر کیم جناب حکیم متعالك عجائب ملك وملکوتی، غرائب قدرت وجبروتی نظر دقت وتأمله آلیرسه، شو «عذاب قبر» وامثالی احوالی استبعاد بیله ایلمز! نرده‌قالدی که محال عد ایلیه .

ایکنجی مبحث

احوال آخرت

«بعث» حقدر. «وزن» حقدر. «کتاب» حقدر. «حساب» حقدر. «سؤال» حقدر. «حوض» حقدر. «صراط» حقدر. «جنت» حقدر. «جهنم» حقدر.

بعث

«بعث» دیه الله تعالانك موتایی اجزاء اصلیه‌لرینی جمع وکندولرینه روحلرینی اعاده ایلمك طریقیله قبرلرندن اخراج ایتمسنه دینیر.

بعثك حقیقتنه، حشر اجسادك صحتنه، [ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيمَةِ تُبْعَثُونَ]، [قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى اَنْشَأَهَا اَوَّلَ مَرَّةٍ] کبی نیجه نصوص قرآنیه دلالت ایدر.

فلاسفه «معدومی بعینه اعاده ممتنعدر» دیو بعثی انکار ایتمشلردر. مع هذا معدومك بعینه اعاده‌سی ممتنع ایدوکنه دائر فلاسفه‌نك معتدٌّبه بر دلیللری اولمامقله برابر ذاتاً بونك اصل مقصوده ضرری ده یوقدر؛ زیرا بزم «حشر اجساد» ایله مرادمز «الله تعالی انسانك اجزاء اصلیه‌سنی جمع و روحنی اعاده ایده‌جك» دیمکدر. اجزاء مذکوره‌نك جمعنه ایسه ایستر معدومی بعینه اعاده دینلسون، ایستر دینلمسون.

وزن

وزنك دخی حقیتنه، [وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ] نظم جلیلی دلالت ایدر.

ميزان

«ميزان» أعمالك مقاديرينى بيلديره جك اولان شيدر. عقل ايسه بونك كيفيتنى ادراكدن عاجزدر. معتزله وزنى انكار ايتمشدر. بونلر: «أعمال عباد أعراضدر. بناءً عليه اعاده سى هرنه قدر ممكن ايسه ده طارتلمالرى ممكن دكلدر. هم ده أعمال عبادك مقدارى الله تعالانك معلومى اولديغندن طارتلمالرى عبثدر.» ديديلر.

جواب

وزن اولنه جق اولان شى كُتُبِ أعمالدركه [دنياده حَفَظَه مَلَكلرينك كتب و تحرير ايتدكلرى صحائفدر] ديو حديث شريفده وارد اولمغله «وزن» خصوصنده اشكال قالماز.

برده طوته لمكه أفعال الله مُعَلَّلَةٌ بِالأَغراض ايمش! جائزكه كتب اعمالك وزنى خصوصنده جناب حكيم مطلقك بزم مطلع اولديغمز بر حكمت الٓهيه سى اوله؛ بزم اول حكمت الٓهيه يه عدم اطلاعمز ايسه عبثى ايجاب ايتمز.

كتاب

«كتاب» ده حقدر. يعنى اهل حقك جملهٔ اصول اعتقاديه سندن بريسى ده ايچنده عبادك طاعت و معصيتلرى يازيلى اولان كتابك حقيقتيدركه يوم قيامتده مؤمنلرك صاغ طرفلرندن، كافرلرك صول و آرقه جانبلرندن كندولرينه ويرلسه كركدر.

[وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَاباً يَلْقَاهُ مَنْشُوراً]، [اَمَّا مَنْ اُوتِيَ

كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً] كبی آيات بينات كتابك حقيتنه دلالت ايدر .

سؤال

سؤالك حقيتی‌ده، حديث شريف ايله ثابتدر.

حوض

«حوض»ده حقدر؛ چونكه الله تعالى [إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ] بيورمش ، حوض حقنده بر چوق حديث شريف نبوی‌ده وارد اولمشدر .

صراط

« صراط » ظهر جهنم اوزرنده ممدود قيلدن اينجه ، قلنجدن كسكين بر كوپريدركه اهل جنت كيمی برق خاطف كبی، كيمی ريح عاصف كبی، كيمی غايت يوكرك آت كبی بو كوپری اوزرندن كچه‌جك واهل نارك آيقلری سورچوب دوشه‌جكدر.

اكثر معتزله صراطی‌ده انكار ايتمشلردر . آنجق بونك صحت و حقيتنه كذلك بر چوق احاديث شريفهٔ نبويه دلالت ايلدكله بز بوكاده ايناتيرز .

جنت ونار

جنت ونار حقدر؛ زيرا جنت وجهنم حقنده برچوق آيات واحاديث وارد اولمشدر. جنت ونار الآن مخلوق وموجوددرلر؛ باقيدرلر. كنديلری فانی اولماز. اهللری‌ده فنا بولماز.

معتزله‌نك اكثريسی ايسه « جنت و نار شمدی موجود دكلدرلر. يوم جزاده خلق اولنه‌جقلر! » ديمشلر .

مع هذا كه [آدم] و[حوا] (عليهم السلام) ك قصهٔ مشهوره لريله جنت و نارك متقين و كافرين ايچون ايجاد واعداد اولنمش اولدقلرى حقنده كى نصوص ايكيسنك ده اليوم مخلوق، موجود اولدقلرينه صراحةً دلالت ايدر؛ زيرا نصوص مذكوره ده ظاهردن عدوله ضرورت يوقدر.

جنت و نار باقيدرلر. كندبلرى ده اهللرى ده فنا بولماز.

يعنى ايكيسى ده دائمدر؛ بونلره عدم مستمرّ طَرَيان ايتمز؛ چونكه الله تعالى حضرتلرى اهل جنت ايچون ده، اهل نار ايچون ده [خالدين فيها اَبداً] بيورمشدر. بوايسه فريقينك ده جنت و نارده دائماً، ابداً خلودينى صراحةً مشعردر.

[هر شى هالكدر؛ الا وجه الله] مألنده كى [كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ اِلاّ وَجْهَهُ] نظم جليلى تحقيقاً «جنت و نار دخى ولوكه بر لحظه اولسون، هالك اولسه لركركدر.» ديو سويله نن سوز عدم مستمر طريان ايتمز.» بولنده ويرديكمز معناجه، بقايه منافى دكلدر.

قالدى كه آيت كريمه ده هر شيئك فناسنه دائر بر كونه دلالت صريحه دخى يوقدر.

[جَهْمِيّه] فرقه سى جنت و نارك ده، اهللرينك ده فنا بوله جقلرينه ذاهب اولديلر. بوايسه كتاب وسنته اجماع امته مخالف، باطل بر سوزدر كه بونك بطلاننده اصلا اشتباه يوقدر.

اوچنجی مبحث

معاصی

معصیت کبیره عبد مؤمنی ایماندن چیقارماز. کفره ده ادخال ایتمز.

معصیت کبیره خصوصنده روایات مختلفدر.

[ابن عمر] (رضی الله عنهما) روایت بیوردیلر که معاصی کبیره طقوزدر.

۱ — شرك بالله. [ا]

۲ — بغیر حق قتل نفس. [ب]

۳ — قذف محصنه [ج]

٤ — زنا

٥ — فرار عن الزحف

٦ — سحر

۷ — اكل مال یتیم.

۸ — عقوق والدین

[ا] شرك بالله «كفر مطلق» دیمكدر. بنه طابمق شرط دكلدر.

[ب] بر آدم ایستر کندوسنی اولدورسون که عصرمز اصطلاحنده آکا «انتحار» دینیر. ایستر بغیر حق آخری اولدورسون مطلقا «قتل نفس» کبائردندر.

[ج] (محصنه) صادك فتح وکسریله حره، مکلفه، مسلمه، عفیفه اولان قادینه دینیر.

٩ — الحاد فى الحرم [د]

شو امور تسعه اوزرینه [ابوهریره] «اکل ربا»یی، [حضرت علی]ده «سرقت» ایله «شرب خمر»ی علاوه ایلدیلر. صکره‌دن‌ده علمای دین دیمشلرکه: «مفسدتی بو امورك مفسدتی درجه‌سنده[*] ویا آندن اکثر واکبر[**] اولان معصیت دخی کبائردن معدوددر.»

ینه دینلدی که: «معصیت کبیره حضرت شارعك بخصوصه ایشلنمسندن منع وتحذیر بیوردیغی فعلدر.»

صاحب شریعت افندمز [لَاصَغِیرَةَ مَعَ الْاِصْرَارِ وَلَا کَبِیرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ] بیورمشلردرکه شآمت اصرار ایله، معصیت صغیره، کبیره حکمنی آلیر. برکت استغفار ایله، معصیت کبیره بیله محو اولور.» دیمکدر.

بونکله برابر (کفایه) ده بیان اولندیغی اوزره حق اولان بودرکه «صغیره وکبیره» ایکی اسم اضافی اولوب بذاتهما بیلنمزلر. «بلکه‌ده بالاعتبار بیلنیرلر. هر معصیت مافوقنده‌کی معصیته نسبتله «صغیره، مادوننده‌کنه نسبتله‌ده کبیره‌در. معصیت کبیره مطلقا «کفردن عبارتدر؛ چونکه کفردن بیوك معصیت یوقدر.»

الحاصل، بومقامده مراد: «کفرك غیری اولان معصیت کبیره

[د] حرم شریفده — ولو که صغیر اولسون — ایشله‌نن گناه کبائردن صاییلیر. چونکه حرم شریفده ایشله‌نن کبیرهٔ واحده ایچون‌ده مرتکبنه ایکی کبیره یازیلیر.

[*] خمر معروفدن غیری اولان مسکرات کبی.

[**] غصب اموال ایله برابر قطع طریق کبی.

عبد مؤمنى ايماندن چیقارمازه دیمکدر . زیرا مرتکب کبیره اولان مؤمنده حقیقت ایمان اولان تصدیق قلبی ینه باقیدر .

معتزله ایسه : « مرتکب کبیره مؤمن ده دکلدر ، کافرده دکلدر » دیه‌رك منزله بین المنزلتین اثبات ایلمش ؛ حال بوکه کفر وایمان آره‌سنده واسطه تصور اولنه‌ماز .

معتزله اعمالی حقیقت ایماندن جزء عد ایدییور ؛ آنکچون بویله دییور .

(خوارج) دخی « معصیت کبیره بلکه ده معصیت صغیره مرتکبی کافردر . کفر وایمان بیننده واسطه یوقدر » دیه ذاهب اولمشلردر .

بزکه لله الحمد اهل سنتدنز « معصیت کبیره عبد مؤمنی کفره ادخال ایتمز اولدیغنی وجوه آتیه ایله اثبات ایلرز .

وجه اول

قریباً بیان اولنه‌جغی وجهله « حقیقت ایمان » تصدیق قلبی‌دن عبارتدر . بناءً علیه عبد مؤمنی ایمان ایله اتصافدن آنجق ایمانه منافی اولان شی اخراج ایدر . حال بوکه مجرد غلبهٔ شهوتدن ، حمیت ویاغیرت جاهلیه‌دن ، یاخود کسلدن ناشی معصیت کبیره‌یه وقوع بولسان اقدام خصوصا بو اقدامه خوف عقاب باری ، رجای عفو کردکاری ، عزم توبه کبی حالات مقارن اولورسه ایمانه هیچده منافی دکلدر .

اوت ! معصیت کبیره‌یه اقدام اکر استحلال ، استخفاف یولنده اولورسه بو مجرد تکذیبه علامت اولدیغنچون کفردر .

اوت ! [بته سجده ایتمك، مصحف شریفی قاذوراته آتمق، كفر سویلمك ، بله زنار باغلامق] كبی بعض معاصی دخی واركه حضرت شارع آنلری علامات و امارات تكذیبدن عد ایتمش بوده ادلهٔ شرعیه ایله بیلنمش اولدیغندن ، او مثللو معاصینك مرتكبی، كافر اولدیغنده نزاع یوقدر .

وجه ثانی

[يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصاصُ فِي الْقَتْلَى] ، [يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللّهِ تَوْبَةً نَصُوحاً] ، [إِنْ طائِفَتانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا الآيه] كبی عاصی‌یه مؤمن اطلاق اولندیغنی ناطق اولان آیات بینات و احادیث شریفه ایله‌ده استدلال ایلرزكه بونلر جداً چوقدر .

وجه ثالث

اجماع امتدر. شویله‌كه :

عصر سعید نبویدن بوكونه كلنجه‌یه قدر امت مرحومهٔ اسلامیه «مؤمن اولمایانك جنازه نمازی قلنماز. كندوسی ایچون دعا واستغفار اولنماز.» دیو اتفاق ایتدكدن صكره: «اهل قبله‌دن توبه‌سز وفات ایدنلرك — مرتكب كبائر اولدقلری بیلندیكی حالده — جنازه نمازلرینی قیلمق، كندولری ایچون دعا واستغفار ایتمك جائز اولدیغنه دخی بالاتفاق قائل اولمشدر.»

دردنجی مبحث

حق تعالی معاصینك شركدن ماعداسنی دیلرسه عفو ایلر

« إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ »

معصیت شركك اعظم جنایات اولدیغندن الله تعالی بالكلیه آنی عفو ایتمز . آندن ماعدا مؤمن قوللرندن دیله‌دیكنك صغائر وكبائر ذنوبی عفو ومغفرت ایلر - توبه یه مقرون اولسون اولماسون .

معصیت صغیره اوزرینه‌ده عقاب جائزدر . مرتكبی كبائردن مجتنب اولسون اولماسون .

معصیت كبیره دن‌ده عفو جائزدر . استحلال حرامدن منبعث دكل ایسه ؛ چونكه حرامه حلال دیمك وآنی حلال اعتقاد ایتمك كفردر .

ایضاح

الله تعالی معصیت شركی عفو بیورمیه جغی اجماع مسلمین ایله ثابتدر . شوقدر كه معصیت شركك عفوی عقلاً جائزمی ؟ دكلمی ؟ دیو بونده اختلاف ایتمشلردر .

کیمی دیدی که : « عدم غفرانیالکز دلیل سمعی ایله معلوم اولمشدر. یوقسه عفوی عقل تجویز ایلر. »

کیمی دیدی که : « معصیت شرکك عفوی عقلاً ممتنعدر ؛ زیرا مُحْسِن ایله مُسیئی فرق و تمییز ایتمك مقتضای حکمتدر. کفر ایسه جنایتك درجهٔ نهایهسی اولوب معاصیٔ سائرهیه اصلا قیاس قبول ایتمدیکندن ، مرتکبنی عفو ایله کندوسندن غرامت وعذابك رفعی مأمول ومحتمل دکلدر. »

برده: «کافره کفری حق دیه اعتقاد ایدوب عفو ومغفرت «طلبنده بولنمادیغی ایچون آنی عفوایتمك مقتضای حکمت دکلدر.»

«کذا: کفر بر اعتقاد ابدی اولوب کافردن اصلا منفك «اولمادیغی ایچون آخرتده جزاسنكده مؤبد و دائمی اولماسنی ایجاب ایدر.» الجزاء من جنس العمل.

«اما ذنوب سائره مرتکبنده بویله ابدالآباد دائم و مستمر اولمادیغیچون جزای ابدیی ایجاب ایتمز.»

معصیت صغیره اوزرینه عقاب جائزدر

چونکه معصیت صغیره دخی [وَ يَغْفِرُ مادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ] قول کریمی تحتنده داخلدر.

برده ینه کتاب مجیدده: [لاَ يُغادِرُ صَغِيرَةً ولاَ كَبِيرَةً إلاَّ أحصاها] بیورلمشدر.

معاصینی احصا ایسه بالکز سؤال ومجازات ایچوندر. ایشته بونلر کبی دها بر چوق آیات واحادیث وارکه معصیت صغیره اوزرینه عقابك جوازینه دلالت ایدر.

استحلال حرام، کفردر

چونکه تصدیقه منافی اولان تکذیبی مشعردر؛ عصاتك نارده تخلیدینه، یاخود عصاتدن اسم ایمانك سلبنه دال اولان نصوص ایشته بونلکه – یعنی حرامی استحلال ایله – تأویل اولنور.

معتزله مشیئت آلهیه‌یه مفوض اولان مغفرتی – توبه‌یه مقارنت شرطیله – تجویز ایدییور. «مرتکب ذنوبك توبه‌سز عفوی جائز دکل» دییور. آنجق [إِنَّ اللّٰهَ لاٰ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ مادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشٰاءُ] آیت کریمه‌سی شرکدن ماعدا صغائر وکبائر ذنوب حقنده عفو و مغفرت آلهیه‌نك – هیچ بر قید وشرط ایله مقید ومشروط اولمیه‌رق – ثبوتنه دالدر. بو معناده ورود ایدن آیات قرآنیه و احادیث نبویه دخی چوقدر.

معتزله آیت مذکوره‌ده مشیئت آلهیه‌یه مفوض اولان مغفرت سبحانیه‌یی صغائر ایله توبه‌یه مقرون اولان کبائره تخصیص ایده‌رك دیرکه:

«وعید عصاة حقنده بونجه آیات واحادیث شریفه وارد اولمغله، مرتکب کبیره‌نك مغفرت آلهیه‌یه استحقاقی بهمه‌حال توبه‌یه منوطدر».

جوابمز

بوبابده استناد ایتدیککز آیات واحادیثك متضمن اولدقلری وعید شدید جائز که کفاره مخصوص ومنحصر اوله . بالفرض عصاة مؤمنینه‌ده عام وشامل اولسه بیله، او آیات واحادیث عذابك یالکز « وقوعنه » دلالت ایدر؛ «وجودینه» دلالت ایتمز که حتی مذنبك توبه‌سز عفوی جائز اولمیه. مع‌هذا عفو عصاة حقنده‌ده نیجه نصوص قرآنیه وارد اولمشدر . بناءً علیه مغفورله اولان مذنب عمومات وعیددن اختصاص واستثنا اولنور.

ینه معتزله دیمش که :

« مذنبك ذنبندن طولایی معاقبه اولمیه‌جغنی محقق بیلمسی کندوسنی ذنب اوزرینه تقریر وادامه‌یه، بشقه‌سنی‌ده کناه ایشلمه‌یه تشویق واغرایه سبب اولور . بوایسه ارسال رسلك حکمتنه منافیدر . »

جوابمز

مجرد عفوك جوازی عدم عقابه علمی دکل، بلکه ظنی بیله ایجاب ایتمز . بویله بر علم وظنك حصولنه نصل امکان تصور اولنه‌بیلیر؟ ، که بز وعید عُصاة حقنده درجهٔ نهایه‌ده تهدیده مقارن اولان عمومات وارده مرتکب معاصی اولانلرك هر برینه نسبتله وقوعی عدم وقوعندن زیاده تأیید ایلر. بوایسه مؤمنلری ارتکاب معاصیدن منع وزجره کافیدر .

معتزله‌دن بعضلری :

[إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ]
نظم جليلى كبى ادلهٔ سمعيه كبائردن مجتنب اولان مرتكب صغيره‌نك تعذيب اولنمايه‌جغنى مشعر اولماسنه نظراً « كبائردن مجتنب اولان مرتكب صغيره‌يى تعذيب جائز دكلدر. » ديديلر.

جوابمز

على الاطلاق معصيت كبيره — نعوذ بالله تعالى — كفردن عبارتدر؛ زيرا كمال معصيت كفرده حاصلدر. آيت كريمه‌ده اسمك جمع صيغه‌سيله ذكر اولنماسى يعنى «كبائر» دنيلمسى ايسه انواع كفره نظرله‌در. [الكفر ملة واحدة] قولنجه (هر نه قدر كفرلرك هپسى حكمده بر ايسه‌ده)

ياخود افراد مخاطبين ايله قائم اولان كفره نظرله‌در. قواعد ممهده‌دن دكلميدركه جمعك جمعه مقابله‌سى آحادك آحاده انقسامنى ايجاب ايدر.

« ركب القوم دوابهم ، والبسوا ثيابهم » جمله‌لرى كبى كه « افراد قومدن هر برى دابه‌سنه بندى . » وينه « هر برى روبه‌سنى كيندى . » ديمكدر.

بشنجی مبحث

شفاعت

رُسُل و آخیارك اهل کبائر حقنده شفاعتی ثابتدر

ایضاح

رُسُل وآخیارك عُصاة امّته ثبوت شفاعتی شفاعتسز بیله عفو ومغفرتك جواز وقوعی حقنده آنفاً سبق ایدن بیانه مبنی در؛ چونکه اهل عصیانك محض فضل آلهی اوله‌رق شفاعتسز دخی مغفوریتی جائز الوقوع اولنجه رسل و اخیاردن برینك شفاعتنه مظهریتی حالنده قرین غفران مولی اولماسی اولی بالطریقدر.

ثبوت شفاعته برنجی دلیلمز:

[وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ] ایله [فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ] قول کریملریدر.

اوت! بو آیتلرك ایکیسی ده ثبوت شفاعته دلالت ایدر؛ زیرا آیت ثانیه‌نك اُسلوبی فی الجمله شفاعتك ثبوتنه دلالت ایدر. یوخسه کافرلرك حاللرینی تقبیح وشدت عذابلرینی بیان وتحقیق صیره‌سنده، شفاعتك نفعنی آنلردن نفی ده معنی اولماملق لازم کلیر؛ چونکه بو مثللو مقام تقبیح کفارك کندیلرینه‌ده، غیریلرینه‌ده عام وشامل اولان شیئه دکل، بلکه کندیلرینك شعار مخصوصی اولان شیئله توسیم ایدملرینی مقتضیدر.

بزده مراد «عدم نفع شفاعتدن عبارت اولان حكمك منحصراً كافره متعلق اولمسى كافرك ماعداسندن نفينه دلالت ايتديكچون عصاة مؤمنين حقنده شفاعت شافعينك جوازى ثابت اولور» ديمك دكل، تاكه بزه «بوقولكز مفهوم مخالفه قائل اولانلره كوره حجت اولور سز ايسه آكا قائل دكلسيكز» كبى بر سؤال وارد اوله بيلسون.

ثبوت شفاعته ايكنجى دليلمز:

[شَفَاعَتِى لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِى]

حديث شريف مشهوريدر.

هم ده نه حاجت؟ شفاعت بابنده‌كى احاديث وارده متواترة المعنادر. يعنى: شفاعت شافعين حقنده مروى اولان احاديث شريفهٔ نبويه من حيث المجموع حد تواتره بالغ اولمشدر. (هرنقدر آحادى حدّ تواتره بالغ دكلسه‌ده.)

معتزله توبه‌يه مقرون اولمادقجه عفو معاصى جائز اولمديغنه ذاهب اولديلر. بناءً عليه شفاعتله‌ده عفوك ثبوت ووقوعنى تجويز ايتمه‌مش، حتى شفاعتله عفو معصيتك عدم جوازى خصوصنده: [واتَّقُوا يوماً لاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ]، [وما لِلظّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلاَ شَفِيعٍ يُطاعُ] قول كريملرى مثللو آيات قرآنيه ايله بيله احتجاج ايتمشدر.

جوابمز

اشبو آيتلرك اشخاصك، ازمانك، احوالك عمومنه دلالتلرى

هر نه قدر مقطوع ومجزوم دكلسه‌ده بالفرض عمومه دلالتلری مسلم
اولسه بيله ينه او حالده بونلرك احكامنی جمعا وتوفيقاً بين الادله
كفاره تخصيص واجب اولور ؛ زيرا نيجه آيات واحاديث دخی
واردركه عصاة مؤمنين حقنده شفاعت شافعينك جوازينه دالدر .
بناءً عليه شو ادلهٔ متعارضه‌نك بيننی جمع وتوفيقه احتياج مس ايدر .
مشفوع له ايچون عفوك ، شفاعتك اصلی كتاب وسنتدن ، اجماع
امتدن مستنبط ، ادلهٔ قطعيه ايله وقتا كه ثابت اولدی ؛ معتزله بشقه
بر قاچاق يولی بوله‌میه‌رق نهايت صغائرك صورت مطلقه‌ده ،
كبائرك‌ده بعد التوبه قيديله مقيد اوله‌رق جواز عفوينه ، شفاعت
شافعين دخی مشفوع له ايچون استزادهٔ ثوابدن عبارت اولديغنه
قائل اولمشدر .

حال بوكه شو قوللرينك ايكيسی‌ده فاسددر .

اولا : « صغائر صورت مطلقه‌ده ، كبائرك‌ده بعد التوبه قيديله
مقيد اوله‌رق عفوی جائزدر . » ديدكلری فاسددر ؛ زيرا مذنب
تائب ايله كبيره‌دن مجتنب اولان مرتكب صغيره‌نك ايكيسی‌ده
آنلرك عندنده عذابه مستحق دكلدرلر . بناءً عليه زعملرنجه
بويله ذاتا عذابه مستحق اولمايانلرك عفوك معناسی يوقدر .

ثانياً : « شفاعت مشفوع له ايچون استزادهٔ ثوابدن عبارتدر . »
ديدكلری‌ده فاسددر ؛ زيرا شفاعته دال اولان نصوص قرآنيه
جنايتدن طلب عفو معناسنی مشتملدر .

آلتنجی مبحث

جزای ایمان

مؤمنیندن اولان اهل کبائر مخلّداً فی النار اولمازلر؛ (هر نه قدر توبه‌سز وفات ایتسه دخی.)

زیرا الله تعالی [فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَیْراً یَرَهُ] بیورمشدر. حال بوکه نفس ایمان دخی بر عمل خیردر. بناءً علیه اهل ایمان جزای ایمانی ناره دخولدن اول کوروب ده بعده سیآتی جزاسنی چکمک ایچون ناره ادخال اولنمق ممکن دکلدر؛ زیرا عمل خیرك جزاسنی دخول ناردن اول کوره‌بیلمك بالاتفاق باطلدر.

بو تقدیرجه صاحب کبیره دخی اولسه اهل ایمانك مخلد فی النار قالیه‌جغی، ناردن خروج ایله دار نعیمه داخل اوله‌جغی تعین وتحقق ایدر.

تفصیل

یعنی: مادام که نفس ایمان دخی بر عمل خیردر، مادام که هر بر عمل خیر صاحبی جزاء عملنی کوره‌جکی آیتله ثابتدر، مادام که عمل خیرك جزاسی دخول ناردن اول کوروله‌بیلمك ممکن دکلدر؛ نه قدر عاصی و مجرم اولسه دخی مرتکب معاصی

اولان اهل ایمان جهنمده جزاء عصیانی چکدکدن صکره اورادن خروج ایله دار ثوابده جزاء ایمانی دخی کورسه کرکدر.

بوندن بشقه [وَعَدَاللهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ] برده [اِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً] کبی دها نیجه نصوص قرآنیه واردرکه مؤمنلرك اهل جنت اولوب مخلد فی النار اولمیه‌جقلرینه دالدر.

باخصوص که عبدك معصیت سببیله ایماندن خروج ایتمدیکی ذکری سبق ایدن ادلهٔ قاطعه ایله ثابتدر.

برده خلود فی النار اعظم عقوباتدر، که اعظم جنایات اولان کفر ایچون جزاء خاص قلندی.

ایمدی اکر کافرك غیری دخی نارده خلود ایله مجازات اوله‌جق اولسه، جنایتی مقدارندن زیاده برجزا اولور. ابدیتده کفره مساوی اولان اویله برجزا ایسه مؤمن حقنده عدل اولمازه

معتزله شوکاده ذاهب اولمش که: ناره داخل اولان ابداً آنده قالیر؛ زیرا آنلرك اصول اعتقادیه‌لرندندرکه ناره دخول ایده‌جك کیمسه یا کافردر، یاخود توبه‌سز وفات ایتمش صاحب کبیره‌در.

چونکه آنلره کوره، معصوم ایله تائب برده کبائردن مجتنب اولان صاحب صغیره اهل ناردن دکلدرلر. کافرك ایسه مخلد فی النار اوله‌جغی متفق علیهدر بونك کبی، توبه‌سز وفات ایدن صاحب کبیره دخی آنلره کوره مخلد فی النادردر.

معتزليلرك برنجى استدلاللرى

ديرلركه :

توبه‌سز وفات ايدن مرتكب كبيره عذابه مستحقدر. عذاب ايسه برمضرت خالصهٔ دائمه‌دركه ابداً منقطع اولماز. بناءً عليه استحقاق عذاب منفعت خالصهٔ دائمه‌دن عبارت اولان استحقاق ثوابه منافيدر .

جوابمز

آنلرك بو استدلاللرينه قارشى قيد دواى، برده آنلرك قصد ايتدكلرى معناجه يعنى استيجاب طريقيله « استحقاق عذابى » منع ايله برابر ديرزكه :

ثواب الله تعالى حضرتلرندن محض فضلدر. عذاب دخى عين عدلدر. توبه‌سز وفات ايدن معاصىٔ كبيره اصحابنى ايسترسه عفو ايلر؛ ديلرسه برمدت تعذيبدن صكره جنته ادخال ايدر .

معتزليلرك ايكنجى استدلاللرى

ديرلركه :

« توبه‌سز وفات ايدن صاحب كبيره‌نك عذابده خلودينه :

[وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا]

برده :

[وَمَنْ يَعْصِ ٱللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا]

برده ؛

[مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَ اَحاطَتْ بِهِ خَطيئَتُهُ فَاُولٰئِكَ اَصْحابُ النّارِ هُمْ فيها خالِدُونَ] كبى نصوص قرآنيه دلالت ايدر . »

جوابمز

« مؤمنى محضا مؤمن اولديغيچون قتل ايدن كيمسه مؤمن دكل ، مطلقا كافردر . برده حدوداللهك هپسنى تعدى ايدن ، كذا قلبنده اثر تصديق قالمیه‌جق صورتده خطيئات و سيئات واقعه‌سى كنديسنى ازهر جهت احاطه ايله‌ين كيمسه دخى مؤمن دكلدر . بالفرض بونلرك مؤمن اولدقلرى تسليم اولنسه بيله معلومدركه « خلود » بعضاً مكث طويل معناسنده استعمال اولنور . [سِجْنٌ مُخَلَّد] ديدكلرى كبى .

برده فرض ايدملم كه : « خلود » يالكز ابد دائم معناسنه ايمش ! اول حالده خلودى مشعر اولان آيتلر عدم خلوده دال اولان نصوصه معارض اولور . بناءً عليه بونلرك توفيقى لازم كلير . » نته‌كيم ذكرى مرور ايتمشدر .

يدنجی مبحث

ايمان

«ايمان» حضرت پيغمبری حق تعالی جانبندن كتيرديكی علم ضروری ايله معلوم اولان هر شيده اجمالاً قلب ايله تصديق، لسان ايله اقرار ايتمكدر. ايمانك معنای شرعيسی ايشته بودر.

معنای لغويسی ايسه مطلقا تصديقدر، كه تركجه‌سی «ايناغمق» و ـ تفسير ديكرله ـ مخبرك هم حكمنی، هم كنديني اذعان وقبول ايله كرچكله‌مك ديمكدر.

لفظ «ايمان» افعال بابندن مصدردر (آمَنَ) دن كلير.

«ايمان» لفظی لسان عربده لام ايله تعديه ايدر.

اِخوهٔ يوسفدن حكايةً [وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا] قول كريمنده واقع اولديغی كبی كه : [بِمُؤْمِنٍ لَنَا ـ بِمُصَدِّقٍ لَنَا] تقديرنده‌در. تركجه‌سی «سن بزه ايناغمايورسك» ديمكدر.

«ايمان» لفظی با ايله‌ده استعمال اولنور. [اَلْاِيمَانُ اَنْ تُؤْمِنَ بِاللّٰهِ ...] (الخ) حديث شريفنده واقع اولديغی كبی كه، [اَنْ تُصَدِّقَ] معناسنه‌در. تركجه‌سی «ايمان الله‌ه ايناغمقلقدر.» ديمكدر.

«حقيقت تصديق» دخی انقياد وقبول ايله مقارن اولمسنی قلبده

یالکز صدقك، یعنی ایناممهلك خبره یاخود مخبره وقوع نسبتندن عبارت دکلدر. بلکه «حقیقت تصدیق» قلبده صدقك خبره ـ یاخود ـ مخبره وقوع نسبتی اذعان وقبولدن عبارتدر. برحیثیتده که مؤمنك شو تصدیقنه «تسلیم» نامی ویریله بیلسون.

لصلکه [امام غزالی] دخی بونی، یعنی: تصدیقك «تسلیم» دیمك اولدیغنی تصریح بیورمشدر.

شویله که:

[امام غزالی] (رحمة الله علیه) (احیاء العلوم) نده: «ایمان»ك لغتده تصدیقدن عبارت اولدیغنی [وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا] قول کریمیله بالاستشهاد بیان ایلدکدن صکره دیدی که: «اسلام دخی «اذعان وانقیاد، ترك تمرد واِبا وعناد ایله برابر تسلیم واستسلامدن «عبارتدر. تصدیقك محل خاصی قلب انساندر. لسان آکا ترجماندر. «اما تسلیمك برمحل مخصوصی اولمایوب بالعموم قلب لسان «وجوارحده آثاری نمایاندر. بوتقدیرجه قلب ایله وقوع بولان «هر بر تصدیق مع التسلیم ترك ابا وجحود دیمك اولور. لسان ایله «اقرار واعتراف، جوارح ایله طاعت وانقیاد دخی اویله‌در. «دیمك که ایجاب لغتجه «اسلام» اعم، «ایمان» اخص‌در. «بناءً علیه ایمان اسلامك اشرف اجزاسی اولمش اولور. بوحالده «هر تصدیق تسلیمدر. فقط هر تسلیم تصدیق دکلدر.»

الحاصل لسان فارسیده: «گِرَویدنْ»، ترکجه‌ده: «ایناممق»

لفظلريله معتبر اولان معنى تصورك مقابلى اولان تصديقك معناسندن عبارتدر. نصلكه اوائل علم ميزانده دخى « علم، يا تصوردر، يا تصديقدر » دنيلير.

تصديق منطق فارسيده: «كرويدن»، تركجه‌ده : «ايناتمق» لفظلريله تعبير اولنان تصديق لغوينك عينى؛ يعنى: تصورك مقابلى اولديغنى رئيس اهل ميزان (ابن سينا) دخى تصريح ايتمشدر.

(سعد الدين تفتازانى) « تحقيق ايمان » حقنده تأليف ايتديكى رساله‌ده ديمش‌كه : « ابن سينا (شفا) نام اثرنده اشبو تصديق منطقى‌يه مقابلى تكذيبى ايراد ايتمشدر. »

فى الحقيقه (ابن سينا) (دانشنامهٔ علائى) نام كتابنده : « دانستن دوكونه است. يكى فهم كردن ـ واندر يافتن. وآنرا بتازى، « تصور » خوانند. ودوم « كرويدون» وآنرا بتازى: تصديق خوانند. » ديمشدر.

يعنى: (ابن سينا) دخى علمى ايكى‌يه تقسيم ايدوب بحثى صددنده اولديغمز تصديقى تصورك مقابلنده ايراد ايتمشدر.

ايمدى تصديقك دلالت ايتديكى شو معنى بالفرض والتقدير: « بعض كفار ايچرنده حاصلدر » دينيرسه، اوحالده آنكا كافر اطلاق ايدوب اونامى ويرمككمز كندوسنده الاهى ورسولنى تكذيب وانكار امارهلرندن برشى بولنديغى ايچوندر.

نصلكه بالفرض؛ بريسى حضرت پيغمبرك جانب حقدن كتيرديكى

علم ضروری ایله معلوم اولان شیلری تصدیق و اقرار ایتسه، آنلرك مقتضاسیله‌ده عامل اولسه، بونکله برابر اختیاریله بلنه زُنّار باغلاسه یاخود بالاختیار صنمه سجده ایتسه ، آنی کافر حکمنده طوتارز ؛ چونکه حضرت نبی (علیه‌السلام) شد زُنّار ایله سجدهٔ اصنامی اللهی ورسولنی تکذیب وانکاره اماره قیلمشدر .

شو تصدیق اجمالی، عهدهٔ ایماندن خروجه یعنی: حق ایمانی ایفایه کافیدرکه بونك‌ده درجه‌سی ایمان تفصیلیدن آشاغی قالماز.

الله تعالی وتقدس حضرتلرینك وارلغنی، صفاتنی، مصدّق اولان مشرکه: «مؤمن» اطلاقنك صحتی یالکز بحسب اللغه‌در؛ بحسب الشرع دکلدر ؛ چونکه او هر نه قدر الله تعالانك وارلغنی، صفاتنی تصدیق ایدیورسه‌ده برلکنه اینانمامقله چرك شرك ایچنده قالمشدر . حال بوکه ایمانی واجب اولان شیلردن بریسی‌ده «توحید باری» ایدی .

مشرکك ایمانمزلغنه ، حق سبحانه و تعالی حضرتلری : [وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ] قول کریمیله اشارت بیورمشدر .

بالاده بیان اولندیغی وجهله فی الواقع «ایمان» قلب ایله اینانمق ، دیل ایله اقرار ایتمکدر. مع‌مافیه تصدیق ایله اقرار بیننده فرق عظیم واردر .

زیرا «تصدیق» بررکن‌درکه کرك حالت اختیارده ، کرك حالت اکراهده ساقط وزائل اوله‌بیلمسکنك اصلا احتمالی یوقدر،

اقرارك ايسه بعضاً سقوط احتمالى واردر. حالت اكراهده واقع اولديغى كبى .

ايمدى دينلير سه كه : بعضاً تصديق دخى باقى قالماز . حالت نوم وغفلتده واقع اولديغى كبى .

جوابمز بودركه: حالت نوم وغفلتده ده تصديق ينه باقيدر، اومثللو احوالده كى ذهول، يالكز قلبده تصديقك حصولنه ذاتك عدم شعورندن عبارتدر .

بالفرض حالت نوم وغفلتده تصديقك زوالله عدم بقاسى مسلم اولسه بيله ، حضرت شارع زمان ماضيده كى محقق ايمنى حالت نوم وغفلتدن اول حصولى متحقق اولان تصديق قلبى نك ضدى اولان علامات تكذيبدن كندويه برشى عارض اولمادقجه باقى حكمنده طوتيور .

زيرا « مؤمن » لفظى زمان حال وماضيده ايمان ايدوب ده ايمانه علامت تكذيب ، طريان ايتمه ين كيمسه يه اسم اولمشدر .

تتمه

« ايمان حق تعالى جانبندن كتيرديكى شيلرده حضرت پيغمبرى اجمالاً قلب ايله تصديق، لسان ايله اقرار ايتمكدر،كه (امام شمس الائمة السرخسى فخر الاسلام على بن محمد البزدوى) كبى اجلهٔ علمانك مذهبى بودر . (امام اعظم ابو حنيفة الكوفى) حضرتلرندن ده مروى اولان بودر . طوغروسى ده اولا بو در؛ زيرا انسان مجموع جسد وروحدن عبارتدر. بناءً عليه هر ايكيسى ده

ایماندن بشقه بشقه حصه‌دار اولمالیدر. شویله که: «تصدیق» روحك، «اقرار» جسدك حصه‌سیدر. بو صورتله ایکیسی ده عهده‌دار حق ایمان، حصه‌یاب شرف ایقان واذعان اولمش اولور.

جمهور محققین دخی شوکا ذاهب اولمشلرکه: «ایمان قلب «ایله تصدیقدن عبارتدر. لسان ایله اقرار یالکز دنیاده اجرای «احکامه مدار اولان برشرطدر؛ زیرا تصدیق قلبی بر امر «باطنی اولوب ظاهرده آنك ایچون برعلامت لابد ولازمدر. «بناءً علیه حضرت پیغمبرك حق تعالی جانبندن کتیردیکی شیلری «قلبیله تصدیق ایدوبده لسانیله اقرار، یعنی: ایمان باطنیسنی «اظهار ایتمه‌ین کیمسه عندالله مؤمندر. (هرنه قدر احکام «دنیاجه مؤمن دکلسه‌ده.)

«یالکز لسانیله اقرار ایدوبده قلبیله تصدیق ایتمه‌ین دخی «بالعکسدر. یعنی: احکام دنیاجه مؤمندر. (هرنه قدر عندالله «دکلسه‌ده.) منافق کبی.»

بو سوز (شیخ ابومنصور ماتریدی) حضرتلرینك مختاری اولان قولدرکه نصوص قرآنیه دخی بوکا تقویت ویریر. شویله که:

کتاب مجیدده [اُولٰئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ]، [وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ]، [وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيمَانُ فِى قُلُوبِكُمْ] بیورلمش، حدیث شریف نبویده دخی: [اَللّٰهُمَّ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلٰى دِينِكَ] وارد اولمشدر.

کذلك خبرده کلمشدرکه: [اُسامه] (رضی الله عنه) [لا اله الا الله] کلمهٔ منجیه‌سنی قائل ـ یعنی: وحدانیت الٰهیه‌یی لسانیله مقر اولان

بر كيمسه‌يي نصل‌سه قتل ايديورمكله حضرت رسول اكرم افندمز بوندن خبردار اولنجه‌او كيمسه‌نك سبب قتلندن سؤال بيورمش. [اسامه]: «يارسول‌الله! وحدانيت الهيه‌يي قلبيله تصديق ايتمه‌ديكني بيلديكم ايچون اولدوردم.» ديو جواب ويرمش! جناب رسالتمآب افندمز دخی «سن آنك قلبني مي ياردك!؟» تقريبيله امور باطنيه‌نك دركار اولان خفاسندن ناشی ظاهرده مدار حكم اوله‌ميه‌جغني بيان وايراد، وبوصورتله [اسامه‌يي] توبيخ وارشاد بيورمشدر.

سؤال

كرچه «ايمان» تصديق قلبيدن عبارتدر. لكن اهل لغته كوره لفظ ايمانك معنای حقيقيسی يالكز لسان ايله تصديق ديمك اولوب بشقه دكلدر. حتی رسول اكرم (صلى الله عليه وسلم) افندمزله اصحاب كرامی دخی [لا اله الا الله] ديوب وحدانيت الهيه‌يي لسانيله اقرار ايدن كيمسه‌نك قلبنده‌كني آرايوب صورمقسزين ايمانيله حكم ايدرلر وبوقدرله قانع اولوب كيدرلردی.

جواب

واقعا تصديقده معتبر اولان عمل قلبدر. يعنی: «تصديق» عمل قلبيدن عبارت اولوب يالكز عمل لسان كافی دكلدر. حتی بالفرض: «تصديق» لفظی هيچ برمعنايه موضوع اولماسه ياخود بالفرض تصديق قلبينك غيری برمعنايه موضوع اولسه. اهل عرف ولغتدن كيمسه‌يوق‌كه يالكز «تصديق ايتدم.» ديه‌ني حضرتني

(عليه السلامى) مصدق اولديغنه و آكا ايمان ايتديكنه حكم ايلسون.

ايشته مجرد، لسان ايله اقرارك ايمانده كافى اولماديغى ايچوندر كه لسان ايله مقر اولانلرك بعضيسندن - يعنى : قلب ايله تصديق ايتميوب ده يالكز لسان ايله تصديق ايدنلردن - نفى ايمان صحيح اولور.

كورلمزمى كه الله تعالى [وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَاهُمْ بِمُؤْمِنِينَ] وَ[قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا] بيورمشدر.

برنجى آيت كريمه نك خلاصهٔ مضمون شريفى: «ناسدن بعض «كيمسه لر لسانلريله ديرلركه: بز الله‌ه و يوم آخرته ايناندق. «حالبوكه آنلر قلبلريله الله‌ه ده، يوم آخرته ده اينانيجى دكلدرلر.» ديمكدر.

ايكنجى آيت كريمه نكده خلاصهٔ مضمون شريفى «اعراب كه باديه نشين اولان قوم عربه دينير - ديلريله بز ايناندق ديرلر. سن يا محمد آنلره دى كه سز ايناناديكز - يعنى: انقياد باطن ايله انقياد ايتمديكز - ولكن مسلمان اولدق، يعنى: - خوفاً من السيف ظاهراً انقياد ايتدك ديكز» ديمكدر كه بو ايكى آيت جليله اصلا - ايمان صحيح تصديق قلبيدن عبارت اولوب صحت ايمانده يالكز لسان ايله اقرارك عدم كفايتنه دليلدر.

سؤال

شو تقريره كوره ايمانى اقرار لسانه منحصر اولان كيمسه يه

بحسب اللغه دخی «مؤمن» دینیلمه‌سی لازم کلیر. مع هذا لساناً مقر اولانه لغةً «مؤمن» اطلاق اولنور.

جواب

بالکز لسانیله مقر اولان لغةً «مؤمن» تسمیه اولنور. وظاهراً اوزرینه احکام اهل ایمان اجرا قیلنور. بونده نزاع یوقدر. اصل نزاع نفسه و بینه الله مؤمن اولوب اولمامسنده‌در؛ چونکه کرك صاحب شریعت کرك اخیار امت افندیلرمز کلمهٔ منجیهٔ شهادتی تکلم واتیان ایدنلرك ایمانیله فعل حکم ایدییوردیلر، کذا منافقلك کفریله ده حکم ایدرلردی. مشارالیهمك وحکملری ایسه دلالت ایدر که عند الله ایمانده یالکز فعل لسان کافی دکلدر. بلکه فعل قلبی دخی لابد ولازمدر که اوده اذعاندن، یعنی انقیاد وقبولدن عبارتدر. ایشته بوندن معلوم اولدی که اهل لغتك لفظ ایمانی: «لسان ایله تصدیقدن عبارتدر» دیمسی صاحب شریعت افندمزله ده مقرلك اقراریله ایمانه حکم بیورمسی اقرار باللسان تصدیق بالجنانه دلیل اولدیغیچوندر.

بر ده قلبیله تصدیق، لسانیله اقراری قصد ایدوبده خرس یعنی دلسزلك وغیریسی کبی برمانع آنی قصد ایتدیکی اقراردن منع ایله‌ین کیمسه‌نك مؤمن اولدیغی مجمع علیهدر.

ایشته بو مسئله‌ده ظاهر اولورکه حقیقت ایمان – کرامیه‌نك زعمی کبی – مجرد کلمهٔ شهادتی اتیاندن عبارت دکلدر.

(عمر نسفی) مرحوم: «ایمان» جنان ایله تصدیق، لسان ایله اقرار، ارکان ایله عملك مجموعندن عبارت اولدیغنه ذاهب اولانلرك مذهبنی نفیه اشارت ایده‌رك دیمش‌که: «اعمال‌که طاعات دیمکدر، حد ذاتنده تزاید ایده‌بیلیرسه‌ده ایمان آرتار، اکسیلمز.»

بو مبحثده ایکی مقام واردر.

مقام اول

اعمال ایمانده داخل دکلدر. زیرا ذکری مرور ایتمشدی‌که حقیقت ایمان تصدیقدن عبارتدر. برده کتاب وسنتده اعمال ایمان اوزرینه عطف اولنمشدر.

[إِنَّ ٱلَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا ٱلصَّالِحَاتِ] نظم جلیلنده اولدیغی کبی.

عطف ایسه مغایرتی، و معطوفك معطوف علیهده عدم دخولنی اقتضا ایتدیکی معلومدر.

کذلك کتاب وسنتده ایمانك صحت اعماله شرط قلنمش اولدیغنی کوریورز.

[وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّالِحَاتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ] آیت جلیله‌سنده اولدیغی کبی.

مع هذا که مشروطك شرطده داخل اولمادیغی معلومدر؛ زیرا برشی هم شرط، همده مشروط اوله‌ماز. [۱]

---

[۱] مثلا: برشیئك وارلمه ینه کندینك وارلغی شرط اولمامی کبی.

بر کتاب مقدسده بعض اعمال ترك ایدن ایچون ده ایمان اثبات اولندیغی واردر .

[وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا] قول مبینده واقع اولدیغی کبی . نته‌کیم ذکری کچمشدر .

حال بوکه رکنك فقدانیله شیئك تحقق متصور دکلدر .

مثلا: ارکان صلاتك فقدانیله نمازك تحقق متصور اولمادیغی کبی ایمدی خفی دکلدر که ذکر اولنان وجوه استدلال یالکز معتزله کبی طاعاتی ایمانك رکنی عد ایدنلر له « تارك طاعات، مؤمن دکلدر » دینلرك علیهنه حجت اولورسه‌ده مذهب شافعی‌یه ذاهب اولانلر کبی « طاعات، ایمان کاملدن بر رکندر . بونکله برابر تارك طاعات اولان دخی حقیقت ایماندن خروج ایتمز . » دینلرك علیهنه حجت اوله‌ماز .

معتزله‌نك بوبابده‌کی تمسکاتی جوابلریله برابر سبق ایتمشدر .

مقام ثانی

حقیقت ایمان آرتماز ، اکسیلمز ؛ زیرا ذکری کچمشدی که ایمان « جزم و اذعان حدینه بالغ اولان تصدیق قلبیدن عبارتدر » ایمانك بودرجه‌سنده ایسه زیاده و نقصان، تصور اوله‌ماز . حتی تندوس ایچون حقیقت تصدیق حاصل اولان کیمسه‌نك ایستر طاعات و حسناتده، ایسترسه معاصی و سیئاتده بولنسون تصدیق قلبیسی بر حالی اوزره باقیدر ، آنده اصلا تغیر تصور اوله‌ماز .

زيادهٔ ايمانه دال اولان آيات بيّنات ايسه امام [ابو حنيفه] حضر-
تلرينك ديديكی كبی شوكا محمولدركه: اصحاب كرام حضراتی ايمان
اجمالی ايله ايمان ايتدكدن صكره فرائض الٓهيه برر برر ورود
ايتدكجه علی حدة هر بر فرضده صورت مخصوصهده ايمان
ايدرلردی. بناءً عليه اول وقتده ايمان، ايمانی واجب اولان
شيلرك چوغالماسيله چوغالبردی. آنجق بو تزايد عصر سعيد
نبويدن صكرهسيچون متصوّر دكلدر.

(سعدالدين تفتازانی) ديركه: حضرت امامك بو توجيهی
جای نظردر؛ زيرا عصر سعيد نبويدن صكرهده تفاصيل فرائضه
اطلاعمز دفعةً حاصل اولمايوب واحداً بعد واحدٍ حاصل
اولور. ايمان ايسه اجمالاً بيلنن شيده اجمالاً، تفصيلاً بيلنن
شيده تفصيلاً واجبدر. ايمان تفصيلينك ايمان اجماليدن آزيد،
بلكهده أتمّ اولديغنده ايسه خفا يوقدر.

بالاده «ايمان اجمالی، ايمان تفصيلی درجهسندن منحط ومتنزل
اولماز.» ديو ذكر اولنان مسأله دخی اصل ايمان ايله اتصافده‌در.
يعنی ايمان تفصيلينك ايمان اجماليدن ازيد اولماسی بحسب
الطاعاتدر. يوقسه اصل ايمان ايله اتصاف حسبيله دكلدر.

دنيلديكه:

زيادهٔ ايمانه دال اولان آيات كريمهدن مراد ثمرات ايمانك

ازدیادی، ونور وضیاسنك قلبده اشراقیدر. بونلرك هر بریسی ایسه اعمال وطاعات سببیله زیاده‌لشیر؛ معاصی وسیآت حسبیله اکسیلیر.

حتی [ابن عمر] (رضی الله عنهما) دن مرویدر. دیمش که:

«بز بر دفعه؛ : ایمان آرتار اکسیلیرمی ؟ دیه رسول الله «افندیمزدن سورمشدق. جناب رسالتمآب دخی [اوت آرتار «آرتار؛ تا صاحبنی جنته ادخال ایدنجه‌یه قدر. وا کسلیر «اکسیلیر؛ تا صاحبنی جهنمه القا ایدنجه‌یه قدر.] بیوردیلر.»

اعمالك ارکان ایماندن اولدیغنه ذاهب اولانه کوره ایسه ایمانك زیاده‌نی، نقصانی قبول ایتمسی یعنی - تزاید وتناقص ایده‌بیلمه‌سنك جائز وواقع اولماسی - ظاهردر. بوسببدن ناشی دنیلدی که: ایمانك آرتماسی اکسیلمه‌سی مسأله‌سی «طاعت» ایماندن جزؤ اولمقلغی مسأله‌سنك فرعیدر. یعنی اعمال حقیقت ایماندن جزؤدر» دینه کوره ایمان اعمالك چوقلغیله چوغالیر، آزلغیله آزالیر؛ زیرا جزئك آرتماسی کلك‌ده آرتماسنی، جزئك اکسلمه‌سی کلك‌ده اکسیلمه‌سنی مستلزمدر.

«اعمال حقیقت ایماندن جزؤ دکلدر.» دینه کوره‌ده ایمان آرتماز اکسیلمز.

محققیندن بعضلری دیمشلر که: حقیقت تصدیق زیاده ونقصان قبول ایتمز» سوزینی قبول ایتمیز. بلکه حقیقت تصدیق قوتاً وضعفاً متفاوتدر؛ زیرا قطعیاً «معلومدر که آحاد امتك تصدیقی رسالتپناه افندمز حضرتلرینك تصدیق نبویلری کبی دکلدر.»

قدریه‌دن بعضیسی دخی « ایمان معرفة اللهدن عبارتدر » دیه ذاهب اولمشدر.

آنجق علمای اهل سنت بوذهابك فسادنده متفق الكلامدرلر؛ زیرا اهل كتاب اولانلر رسول الله افندمزك نبوت ورسالت سنیه‌لرینی - كندی اولادلرینی طانیدقلری كبی - پك اعلی طانیرلر وبیلیرلردی. مع هذا كندیلرنده تصدیقلری بولنمادیغندن آنلرك بو بیلشلری مفید اولمایوب كفر وضلالتده قالمشلردر.

بوده عصر سعید نبویده ینه بعض كافرلر وار ایدی كه نبوت حضرت محمدی یقیناً بیلیرلردی. آنجق عناد واستكبارلرندن ناشی انكار ایدرلردی. نته كیم حق تعالى حضرتلری (وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ) بیورمشدر.

بناءً علیه معرفت واستیقان احكام ایله تصدیق واعتقاد بینی آیرمق لابد ولازمدر كه اولكینك - یعنی مجرد معرفتك دكل - ایكنجینك، یعنی تصدیق واعتقادك ایمان اولماسی صحیح اوله.

بعض مشایخك دخی كلامنده مذكوردر كه: « تصدیق مخبرك « اخبارندن معلوم اولان شی اوزرینه ربط قلبدن عبارتدر. ربط « قلب ایسه بر امر كسبیدر كه مصدقك اختیاریله ثابت وحاصل « اولور. بوده امر كسبی اولدیغی ایچوندر كه مصدق تصدیق « اوزرینه مثاب اولور. ینه بو سببدن ناشیدر كه تصدیق رأس « عبادات اولیور. معرفت ایسه بونك خلافنه‌در؛ زیرا معرفت

«بعضاً كسبمزده حاصل اولور. اصل كه بر كيمسه‌نك بالتصادف «كوزى بر جسمه ايليشير، كوزينك آكا ايليشمسيله‌ده اوجسم «مرئينك مثلا : بر ديوار ياخود بر طاش اولديغنى بيلير . »

بعض محققين دخى: «تصديق كندى اختياريله صدق مخبره «نسبت ايتمكلكدر. حتى بالفرض او نسبت قلبده من غير اختيار «حاصل اوله حق اولسه او، كرچه معرفتدر؛ فقط تصديق دكلدر.» ديمشلر، كه آنفاً ذكر اولنان فرق بو كلامك حاصلى اولبور.

آنجق تصديقك بويله بر امر كسبى و اختيارى اولديغنه حكم ايده‌بيلمك مشكلدر؛ زيرا «تصديق» كيفيات نفسانيه‌دن اولان علمك اقسامندندر. افعال اختياريه‌دن دكلدر؛ چونكه بز ايكى شى تصور ايتدكمن، فقط او نسبت «اثبات ايله‌مى؟ يوقسه نفى ايله‌ميدر؟ اصلدر؟» ديه تردد ايله‌دكدن صكره نسبتك ثبوتى اوزرينه برهان قائم اولسه، او حالده بزم ايچون حاصل اولان علم آنجق او نسبت ثبوتيه‌يى قبول واذعاندر. [*] تصديقك، حكمك، اثباتك، ايقاعك معناسى‌ده ايشته بو قبول و اذعاندن عبارتدر.

سؤال

واقعا «تصديق» كيفيات نفسانيه‌دن اولمقله ايمان اوزرينه تكليف واقع اولماق لازم كلير؛ چونكه تكليف افعال اختياريه اوزرينه مبنيدر. ايمان ايسه «كيفيت» اولنجه آنك اوزرينه تكليف واقع اوله‌ماز.

[*] بو ايسه افعال اختياريه‌دن دكلدر.

جواب

واقعا بنفسه اوكيفيت بالاختيار دكلدر؛ لكن آنك تحصيلى مباشرتِ اسبابده [*] صرف فكر و انظارده ، موانعى رفعده اختيار ايله اولور. ونحو ذلك .

ايشته شو اعتبار ايله، يعنى اسبابى اختيارى اولديغى ايچوندركه ايمان ايله تكليف واقع اولور . گوياكه « تصديق » امر كسبى و اختياريدر . » ديمكله مراده بو ايمش .

تصديقسز معرفت ايسه، ايمانده كفايت ايتمز؛ زيرا معرفت بعضا اختيارسزده ، اسبابه مباشرتسزده حاصل اولور .

اوت! بالاختيار مكتسب اولان معرفت يقينيه تصديق اولمق لازم كلير. بونده ايسه بأس يوقدر ؛ زيرا بو تقديرجه فارسيده « گرَويدن » ، تركجه‌ده « اينانمق » لفظلريله معبرٌ اولان معنى حاصل اوليور . ايمان وتصديق دخى او معنادن بشقه بر شى دكلدر. شو معرفت مكتسبهٔ يقينيه‌نك معاند ومنكر اولان كفار ايچون حصولى ايسه ممنوعدر .

وعلى تقديرالحصول آنلرى اكفار ايديشمز لسان ايله انكارلرى ، وعناد واستكبار اوزرينه اصرارلرى سببيله‌در .

---

[*] مباشرت فعل انسانك، سبب دخى اثر فعلك غيرى يه اتصالندن عبارتدر .

سکزنجی مبحث

ایمان و اسلامك تلازمی

ایمان و اسلام بردر

یعنی: بحسب الذات متحددر. و آنیر دیکرله ـ تحققده احدهما آخری مستلزمدر . ـ یوقسه الفاظ مترادفه دن دکلدرلر ؛ زیرا مفهوملری متغایردر .

ایمان و اسلامك متلازمان اولدیغنی [فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ] آیت جلیله سی ده تأیید ایلر. چونکه بوراده «مسلمین» «مؤمنین» دن استثنا بیورلمشدر. ایمدی اکر متلازمان اولماسه ایدیلر، استثنا مستقیم اولمازدی؛ زیرا مؤمنین و مسلمیندن مراد رجل واحددر، که اوده حضرت لوط نبی (علیه السلام) در .

الحاصل ایمان و اسلامك وحدتیله مراد بحسب الذات اتحاددر . شویله که : احدهما آخردن منفك اولماز ؛ چونکه (کفایه) ده مذکور اولدیغی اوزره «ایمان الله تعالی‌نك اوامر و نواهیدن خبر ویردیکی شیلرده تصدیق ایدوب آکا اینانمقدر.

اسلام دخی «الوهیت جناب باری‌یه کمال انقیاد وخضوع» دیمکدر. [*]

الوهیت جناب باری‌یه کمال انقیاد وخضوع ایسه الله تعالی‌نك امر ونهیی قبولسز تحقق ایتمز. احکام شرعیه‌یی قبول واذعان دخی حقیقت تصدیقدر، که ذکری مرور ایتدیکی اوزره عین ایمان دیمکدر. بوتقدیرجه ایمان حکماً اسلامدن منفك اولماز. بناءً علیه ایمان واسلام، متغایر اوله‌ماز.

ایمان واسلام بیننده بحسب الصدق تغایر اثبات ایدن وار ایسه آکا «مؤمن اولوبده مسلم اولمایان - یاخود - مسلم اولوبده مؤمن اولمایان کیمسه‌نك حکمی نه‌در؟» دیه صورارز. ایمدی احدهما ایچون آخر حقنده ثابت اولمایان بر حکم اثبات ایده‌جك اولورسه فبها، الا قولنك بطلانی ظاهر اولور.

بونك اوزرینه دنیلیرسه‌که: [قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا] قول کریمی ایمانسز اسلامك تحققنه دلیل صریحدر.

جوابنده دیرزکه: «شرع شریفده معتبر وانقیاد ظاهر وباطنله مفسر اولان اسلام ایمانسز بولنه‌ماز. آیت کریمه‌ده اعراب ایچون اثبات اولنان اسلام ایسه، انقیاد باطنسز انقیاد ظاهری معناسنه‌درکه بومعناجه اولان مسلم باب ایمانده مدلولی قلباً مصدق اولمادیغی حالده یالکز لساناً کلمهٔ منجیهٔ شهادتی تلفظ ایدن کیمسه منزله‌سنده‌در.

[*] خضوع معناجه خشوعه قریبدر؛ زیرا «خضوع» بدنده «خشوع» ایسه بصرده، بدنده صوتده اولور. برده «خضوع» سکوت وتذلل دیمکدر.

الحاصل شونی دیمك ایسترز كه :

لفظ ایمانك ایکی معناسی واردر . بریسی : معنای لغویدرکه تصدیقدن عبارتدر ، ـ تصدیق لفظی بر کیمسه‌نك سوزینی کرچك نسبت ایتمك وکرچکلکنی اعتراف ایتمکدر ـ دیکری : معنای شرعیدرکه حق تعالانك وذی معجزنك اوامر ونواهیدن خبر ویردکلری شیلرده تصدیق ایتمکدر .

اسلامك‌ده بویله لغوی وشرعی ایکی معناسی واردر .

معنای لغویسی : بلا انقیاد باطن انقیاد ظاهریدر .

معنای شرعیسی : انقیاد ظاهری وباطنیدر .

آیت کریمه‌ده اعراب ایچون اثبات اولنان اسلام ایسه لغویدرکه انقیاد ظاهریدن عبارتدر . آنلردن نفی اولنان دخی ایمان شرعیدرکه الله تعالانك ورسول اکرمك اوامر ونواهیدن خبر ویردکلری شیلرده تصدیقدن عبارتدر .

ایشته بوتقدیرجه آیت کریمه اسلام لغوینك ایمان شرعی‌یه مغایرتنه‌ده دال اولمش اولور .

مشایخ اهل سنتك‌ده مرادلری اسلامك ایمان شرعی‌یه مغایر اولمادیغنی ، آیت جلیله‌نك دخی مغایرتلرینه دلالت ایتمدیکنی بیاندر .

دنیلیرسه كه :

اسلام والله تعالادن غیری معبود بالحق اله یوقدر ؛ محمد (صلی الله علیه وسلم) محقق آنك رسولیدر دیه شهادت ایتمك ، نماز

دقیلمق، زكات ويرمك، شهر رمضان اوروجنى طوتمق، واستطاعت «ماليه بدنيه‌سى اولانه كوره ايفاى فريضهٔ حج ايلمكدر.» [١] مآلنده‌كى حديث شريف نبوى دالدركه اسلام اعمالدن عبارتدر؛ تصديق قلبى دكلدر .

جوابنده ديرزكه :

بوحديث شريف نبوى‌ايله مراد اسلامك ثمرات وعلاماتى بونلر اولديغنى بياندر . نته‌كيم رسالتپناه افندمز حضرتلرى نزد همايونلرينه سفارت طريقيله كلان بعض كسانه:[الله‌تعالانك برلكنه ايمان كتيرمك نه‌در بيليرميسكز؟] ديه صورمشلر . آنلر دخى «الله ورسولى اعلمدر.» ديمشلر. بونك اوزرينه صاحب شريعت (صلى الله عليه وسلم) افندمز:[ايمان ـ كه ثمرات ايمان ديمكدر ـ الله تعالادن غيرى معبود بالحق آله اولماديغنه و محمد (صلى الله عليه وسلم) محقق آنك رسولى اولديغنه شهادت ايتمك، نماز قيلمق ، زكات ويرمك، رمضان آينده اوروج طوتمقدر. برده ـ غزاده آلنان ـ مال غنيمتك خمسنى ـ جانب بيت الماله ـ اعطا ايلمكزدر .] مآلنده لؤلؤپاش جواب صواب اولديلر. [٢]

---

[١] حديث شريف :

«الاسلام ان تشهد ان لااله الاالله وان محمداً رسول الله وتقيم الصلوة تؤتى الزكوة وتصوم شهر رمضان وتحج البيت ان استطعت اليه سبيلاً»

[٢] حديث شريف :

«قال عليه السلام لقوم وفدوا عليه اتدرون ماالايمان بالله وحده فقالوا الله ورسوله اعلم قال شهادة ان لااله الاالله وان محمداً رسول الله واقام الصلوة وايتاء الزكوة وصيام شهر رمضان وان تعطوا من المغنم الخمس »

یه حضرت پیغمبر افندمزدن ویکر بر حدیث شریفلرنده ده [ایمان یتمش برقدر شعبه‌در که اعلاسی [لا اله الا الله] قول شریفیدر. ادنا سی ده: إماطَةُ الاذیٰ عن الطریقدر.] بیوردیلر [١]

[إماطَةُ الاَذیٰ عن الطریق] یول اوزرنده بولنوب مارّین وعابرینه اذا ویرن شیلری ازاله‌دن عبارتدر.

عبدك کندوسنده تصدیق واقرار بولندیغی وقت ایمانی متحقق اولدیغیچون: «بن حقاً مؤمنم» دیمه‌سی صحیح اولور. فقط: «بن ان شاء الله مؤمنم» دیمه‌سی لایق دکلدر.

زیرا عبدك: «ان شاء الله مؤمنم» دیمه‌سی اکر شك وشبهه‌سندن ناشی ایسه بو، لامحاله کفردر. اکر تادب وامور مشیئت الٰهیه‌یه احاله وتفویض ایچون ـ یاخود ـ آن وحالده دکل، فقط عاقبت ومآلده شك واشتباه ایچون ـ یاخود ـ ذکر الله ایله تبرك ایچون یاخود ـ عبد کندی نفسنی تزکیه‌دن، اعجابدن تبرّی ایچون ایسه، واقعا کفری موجب دکلدر. فقط: «بن ان شاء الله تعالی مؤمنم» دیمك شك وشبهه‌یی ایهام ایلدیکندن «ان شاء الله» سوزینی ترك ایتمه‌سی اولادر.

ایشته سبب بودرکه یعنی: «ان شاء الله» سوزی شکی ایهام ایتمه‌سندن ناشیدر، که متکلمین: «ان شاء الله مؤمنم» دیمك «لایق دکلدر» دیدیلرده «جائز دکلدر» دیمدیلر؛ زیرا «ان شاء الله» سوزی

---

[١] بوحدیث شریفده اصلی شودر: [الایمان بضع وسبعون شعبة اعلاها قول لا اله الا الله وادناها اماطة الاذی عن الطریق].

اگر شك وشبهه‌یی موهم اولماسه «ان شاء الله مؤمنم» دیمه‌نك جوازینی «انفی»ده معنی یوقدی.

برده «ان شاء الله مؤمنم» سوزی «بن ان شاء الله گنجم» قولی کبی دکلدر؛ زیرا شباب افعال مکتسبه‌دن دکلدر که آنده شك متصور اوله.

کذا «شباب» عاقبت ومآلده بقاسی متصور اولان شیلردن‌ده دکلدر. کندوسیله تزکیهٔ نفس، عجب، حاصل اولان احوالدنده دکلدر. بلکه: «بن ان شاء الله مؤمنم» سوزی «بن ان شاء الله زاهدم، متقی‌یم» قولی کبیدر؛ زیرا زهد وتقوی افعال اختیاریه‌دن اولمغله ذکر اولنان امور ایکیسنده‌ده متصوردر.

بعض محققین شوکا ذاهب اولمش که: عبد ایچون حاصل اولان بالکز حقیقت تصدیقدر، که عبد آنکله کفردن خروج ایدر لکن «تصدیق» حد ذاتنده شدت وضعفی قبول ایدر. زیرا محققدر که انبیانك تصدیقی احاد امتك تصدیقندن اشد واقوادر.

[أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ]

آیت جلیله‌سیله مشارالیه اولان نجات بخش ایدیجی تصدیق کاملی دخی آنجق مشیئت الهیه‌یه مفوضدر.

اشاعره‌دن بعضیلری: «ایمان وکفرده وسعادت وشقاوتده مدار اعتبار خاتمه‌در. حتی مؤمن سعید ایمان ایله آخرته انتقال ایدندر. (ایسترسه طول عمری کفر وعصیان اوزره گچمش اولسون.) «کافر شقی دخی (نعوذبالله تعالی) کفر اوزرینه دار البواره کیدندر.»

(ایسترسه طول عمری تصدیق وطاعت اوزره کچمش اولسون.)

نصل که ابلیس حقنده الله تعالی حضرتلرینك [وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ] قولیله، و[سعید دها آناسی قرننده ایکن سعید اولاندر. شقی دخی هنوز آناسی قرننده ایکن شقی اولاندر] مآلنده‌کی حدیث شریف نبوی ایله‌ده بوکا اشارت بیورلمشدر دیو عبدك «بن ان شاءالله مؤمنم» دیه‌مسی صحیح اولدیغنه ذاهب اولالربه [عمر نسفی] مرحوم بو ذهابك بطلاننه اشارت ایده‌رك دیدی که:

سعید بعضاً شقی اولور. (نعوذ بالله تعالی) بعد الایمان ارتداد سببیله.

شقی دخی بعضا سعید اولور. بعد الکفر ایمانه کلمك سببیله.

بو تغیر، دخی سعادت وشقاوت اوزرینه واقع اولور. — اسعاد واشقاده دکل — زیرا اسعاد واشقانك ایکیسی‌ده الله تعالی حضرتلرینك صفتلرندن اولوب قابل تغیر دکلدر. چونکه اسعاد «تکوین سعادت»، اشقا دخی «تکوین شقاوت» معناسنه‌در.

تکوین که — وار ایتمك دیمکدر — صفت ازلیهٔ الهیه‌در — که ذکری مرور ایتدیکی اوزره — متبدل ومتغیر اولماز.

بناءً علیه بعضا سعیدك شقی، شقینك سعید اولیویرمسیله الله تعالانك نه ذاتنده تغیر حاصل اولور، نه‌ده صفاتنده. چونکه صدر کتابده ذکری کچمشدی که قدیم محل حوادث اوله‌ماز.

ایشته بز که مذهب ماتریدی‌یه تابعز، «بن حقا مؤمنم» دیمه‌یی صحیح، «بن ان شاءالله مؤمنم» دیمه‌یی غیر لایق کوروپورز.

بوندن واقاده سابقه‌مزدن اشاعره ايله ماتريديه بينده بر نوع تباين وخلاف وار ايمش كبى آكلاشيليور. بناءً عليه (سعدالدين تفتازانى) بين المذهبين حقيقت ومعناجه تباين وخلاف اولماديغنى بروجه آتى بيان وايضاح ايدوب ديمش كه:

«الحق بوبابده حقيقت ومعناجه تباين وخلاف يوقدر؛[*]
«زيرا اكر ايمان وسعادتله مراد مجرد حصول معنى ايسه - كه
«اوده تصديق قلبيدن عبارتدر - بو معنى حال حاضرده حاصلدر.
«اكر مراد آخرتده فوز ونجاتك مترتب عليهى اولان ايمان
«كامل ايله آنك ثمراتى ايسه بو مشيئت الهيه‌يه مفوّض بر
«شيدر كه حال حاضرده آنك حصولنه جزم ويقينمز يوقدر.
«بناءً عليه «بن حقا مؤمنم» قوليله ايمانك حصولنى قطع
«وجزم ايليه‌نك مرادى شق اوّله يعنى مجرد معنانك حصولنه:
«بن ان شاء الله مؤمنم» قوليله مشيئت الهيه‌يه تفويض امر
«ايدنك مرادى دخى شق ثانى‌يه يعنى: آخرتده فوز ونجاتك
«مترتب عليهى اولان ايمان كامل ايله آنك ثمراتنه راجعدر.»

---

[*] يعنى نزاع واقع نزاع لفظيدر.

اوچنجی کلام

نبوات

(۱) رسالت ونبوت ، (۲) انبيانك معجزات ايله تأييدى ، (۳) علم قطعى ، (٤) انبياء ، (٥) ملائكه ، (٦) كتب مقدسهٔ الٓهيه ، (۷) معراج ، (۸) كرامت .

برنجى مبحث

رسالت ونبوى

ارسال رُسُلده حكمت واردر.

« رُسُل » رسولك جمعيدركه معناسى رسالتدن مأخوذدر. «رسالت» الله تعالى حضرتلريله كندى مخلوقى اولان ذوى الالباب آره‌سنده عبدك سفارتيدركه ذوى الالبابك دنيا و آخرت امورينه متعلق ، علل وشبهاتى او واسطهٔ سنيه ايله دفع وازاله اولنور .

رسول ايله نبى‌نك معنالرى صدر كتابده بيان اولنمشدى . بوراده « حكمت » « مصلحت وعاقبت حميده » ديمكدر .

متكلميندن ماتريديه‌نك « ارسال رسلده حكمت وار . » ديمه‌سنده « قضيهٔ حكمت آنى مقتضيدر . » معناسنجه «ارسال رسل واجب » اولديغنه اشارت واردر.

شوقدرکه بووجوب حاشا «وجوب عقلی» معناسنه‌دکل؛ زیرا اویله اولسه حق تعالانك عدم ارساله قادراولماسی لازم کلیردی. «وجوب شرعی» معناسنه‌ده دکل؛ زیرا اویله اولسه ارسالی ترك ایله آثم اولماسی اقتضا ایدردی. حال بوکه هرایکی صورت دخی حق تعالی حضرتلری ایچون متصور دکلدر.

بونده‌کی «وجوب» «اقتضای حکمت ومصلحت» معناسنه‌در.

سمینه ایله براهمه: «عقل کافیدر، بعثت انبیایه حاجت یوقدر؛ «زیرا عقلك تحسین ایتدیکی حسن، تقبیح ایتدیکی قبیح در. «حسننه ـ یاخود ـ قبحنه حکم ایتمدیکی شی دخی مباحدر. «لدی الحاجه ایشلنیر.» دیه‌رك ارسال رسلك امتناعنه ذاهب اولمشلردر.

متکلمین‌دن اشاعره دخی افعال باری‌یی هیچ برشیله تعلیل ایتمیورلر. «ارسال رسل کرچه حِکَم ومصالحی مشتملدر. لکن ارسال رسله باعث حِکَم ومصالح دکلدر. بلکه باری تعالایه نسبتله حکمتك ثبوت وعدمی مساویدر.» دیورلر.

آنکچون بزم «ارسال رسلده حکمت وار.» دیمه‌مزده سُمَنِیَّه ایله براهمه‌نك زعم فاسدلری کبی ارسال رسل «ممتنع» اولمادیغنه‌ده، اشاعره‌نك ذهابی کبی «وجود و عدم مساوی» معناسنجه «ممکن» اولمادیغنه‌ده اشارت واردر. [۱]

بوندن صکره (عمر نسفی) مرحوم ارسال رسلك وقوعنی،

[۱] زیرا مقتضای حکمت جانب وجودی ترجیح ایلر.

قسمنی ، طریق ثبوتنی بیانه و رسالتلری ثابت اولانلردن بعضیسنك تعیننه شروع ایده‌رك دیمش‌که :

« الله ذوالجلال مبشّرین و منذرین ، وناسه دنیا و آخرت امورندن محتاج الیه اولدقلری شیلری مبیّنین اولدقلری حالده برطاقم پیغمبران عظام بعث و ارسال و آنلری خارق العاده معجزه‌لرله تأیید بیورمش اولدیغی محققدر .

واقعا انبیای عظام (علیهم السلام) حضراتی اهل طاعت وایمانی جنت وثواب ایله تبشیر ، اهل کفر و عصیانی‌ده نار وعقاب ایله انذار ایدرلردی ؛ زیرا بو تبشیر وانذاره متعلق اولان اموری خود بخود ادراکه عقلك ایچون طریق یوقدر [*]. بالفرض عقلك ایچون طریق اولسه بیله آنجق برطاقم انظار دقیقه ایله اوله‌بیلیر که بوده پك آز کیمسه‌یه نصیب اولور هرکسه میسر دکلدر .

بونده امور دنیویه واخرویه‌دن ناسك محتاج الیه اولدقلری شیلر آنجق انبیای عظامك تبیینیله بیلنیر .

زیرا محقق ومعلومدرکه : الله تعالی جنت وناری یاراتدی . و جنت و نارده ثواب و عقاب حاضرلادی . حالبوکه بونلرك تفاصیل احوالیله اولکیه ، یعنی : جنت وثوابه وصولك ، ایکنجیدن یعنی نار و عقابدن احترازك طریق حصولی کذلك عقلك بالاستقلال ادراك ایده‌میه‌جکی شیلردندر .

[*] بوحالده انبیای عظامك تعلیم وارشادینه احتیاج واردر .

برده حق تعالى حضرتلرى نافع ، مضر بر طاقم اجسام ياراتمشدر . فقط جسم نافعك نفعنى ، جسم مضرك ضررينى آكلامق ايچون عقول وحواس بشريه يه استقلال تام ويرمه‌مشدر . قضايايى دخى كيمى ممكنات، كيمى واجبات، ياخود ممتنعات اولمق اوزره مقدر قيلمشدر . ممكناتك ايسه جانبندن يعنى وجود وعدمندن برينى خود بخود جزمه يول يوقدر . واجباتك، ممتنعاتك دخى كيفيت وجوب و امتناعى درحال عقله تبادر ايتمز . مكركه نظر دائمدن، بحث كاملدن صكره تبادر و ظهور ايده‌بيلسون . اوده بر صورتده‌كه انسان اكر آنلرك كيفيت وجوب وامتناعنى آكلايم ديه بو بحث ونظرله مشغول اوله‌جق اولسه، مصالحنك اكثريسى معطل ومهمل قالمق لازم كلير .

بناءً عليه بو امورى بزه بيان ايچون بر طاقم پيغمبران عظامى بعث و ارسال بيورمسى الله تعالى و تقدس حضرتلرى طرفندن بيوك برفضل واحساندر . نصل‌كه كتاب مجيدده دخى [وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ] بيورلمشدر .

ایکنجی مبحث

انبیانك معجزات ایله تأییدی

مُعْجِزات، معجزه‌نك جمعیدر.

بالاده ایکنجی کلامك آلتنجی مبحثنده دخی تفصیلاً بیان اولندیغی اوزره معجزه شرف وحی الٓهی ایله مشرّف اولان انبیاء و مرسلین حضراتنك دعوای نبوّت و رسالتده صدق مقاللرینه شهادت مصلحتیچون عندالتحدّی یدلرنده طوغان بشردن خارج، عادة الاهیه مخالف اوله‌رق ظهور ایدن امر غریب وفعل عجیبدرکه نوع بشر مثلنی وجوده کتیرمکدن عاجز اولمغله معجزه دنیلدی.

ایشته الله تعالی حضرتلری بعث وارسال بیوردیغی انبیای ذیشانی بومثللو معجزه‌لرله تأیید بیورمشدر؛ زیرا بویله معجزات باهره ایله تأیید اولنماسه، پیغمبرك قبول قولی واجب اولمازدی. برده دعوای رسالتده صادق ایله کاذب فرق اولنمازدی.

معجزه‌نك ظهورنده ایسه حضرت پیغمبرك صدقنه عادت جاریه طریقیله جزم حاصل اولور.

شویله‌که: معجزه‌نك ظهوری عقیبنده پیغمبرك دعوای

رسالنده صادق (کرچك) اولدیغنه‌ده الله ذوالجلال حضرتلری علم خلق ایدر.

(الله تعالی حضرتلرینك بو علمی یاراتماسی هر نه قدر حد ذاتنده ممکن ایسه‌ده)

سؤال مقدر

الله تعالی حضرتلرینك علم یاراتماسی‌ده ممکن اولنجه بو امکان علم قطعی حصولنی مانع دکلمیدر؟

جواب

دکلدر؛ زیرا معلومدرکه امکان ذاتی تجویز عقلی معناسنه‌در. علم قطعینك حصولنی مانع دکلدر. احد طاغینك آلتونه منقلب اولمادیغنی بیلشمز کبی.

مع هذا جبل مذکورك حد ذاتنده آلتونه انقلابی امور ممتنعه‌دن اولمایوب ممکندر.

ایشته بومقامده‌ده حال بومنوال اوزره‌در. یعنی: دعوای رسالت ایدن نبی ذیشانك عندالتحدی یدعالیه‌سنده خارق‌العاده معجزه‌نك ظهوری اوزرینه کندینك کرچك اولدیغنه عادت موجبنجه علم حاصل اولور؛ زیرا عادت جاریه دخی حس کبی طرق علمك بریسیدر.

معجزه‌نك من غیر عندالله اولماسی – یا – غرض تصدیق ایچون اولماسی – یاخود – کاذبی تصدیق ایچون اولماسی خصوصلرینك امکانی کبی احتمالات علم عادیٔ قطعینك حصولی

مانع اوله‌مز . اصل كه آتشده صیجاقلق بولنمامسنك امكانی حرارت ناره اولان علم ضروری‌ حتی بو مانع دكلدر [۱] . شو معناجه كه آتشده صیجاقلغك بولنمسی فرض وتقدیر اولنسه بوندن محال لازم كلمز .

[۱] بوندن مراد « حرارتك (نار موجوده فی الخارج)دن انفكاكی ممكندر » دیمك اولمایوب « ماهیت ناردن حرارتك انفكاكنك تصوری ممكندر » دیمكدر . بناءً علیه قول مذكور « شو معناجه ، كه آتشده صیجاقلغك بولنمسی الخ » قوليله تفسیر ایدلمشدر . زیرا جمیع لوازمك ملزوماتندن انفكاكنی تصور ممكندر . (كما هو الظاهر)

اوچنجی مبحث

علم قطعی

معلوم اوله که علم قطعی یا عقلیـدر . مثلا: «بر ، ایکینك یاریسیدر. یاخود ایکی، بردن چوقدر. کل، جزئندن بیوکدر.» کبی که بونده خلافنـك امکانی علم قطعینك حصـولنی قادح و مانعدر .

یاخود عادیدرکه بوکا «حسی» ده دینلیر . مثلا: «آتش، یاقیجیدر ، قار ، صوغوقدر .» کبی که بونده خلافنك امکانی حصول علمی قادح و مانع دکلدر .

دردنجی مبحث

انبیا

انبیای عظام (علیهم السلام) ك اولی حضرت آدم، آخری حضرت محمددر .

حضرت آدم (علیه السلام) ك نبوتی طرف الهیدن ذات علیالرینه امر ونهی وارد اولدیغنه دال اولان کتاب مجیدك شهادتیله ثابتدر؛ زیرا محققدر که آنك زمان سعادتلرنده بشقه نبی یوق ایدی. بناءً علیه اوامر ونهی الهی بهمه حال وحی طریقیله طوغریدن طوغری یه ذات سعادتلرینه صادر وواقع اولوب واسطهٔ دیگرایله وقوع بولمامش اولدیغی محل ارتیاب دکلدر.

نبوت جناب آدم سنتله‌ده، اجماع امتله‌ده ثابتدر. بناءً علیه انکار نبوت آدم کفردر.

سلطان الانبیا حضرت محمد مصطفی (صلی الله علیه وسلم) افندمزك دخی نبوت ورسالت سنیه‌لری دلیلی آتی ایله واصل مرتبهٔ صحت وثبوت اولور. شویله که :

ذات پاك رسالتپناهیلری هم دعوای نبوت ایتمش، هم ده اظهار معجزه ایله تأیید مدعا بیورمشلردر. دعوای نبوت بیوردقلری،

ایسه خبر متواترله معلوم اولمشدر[۱]. اظهار معجزه ایله تأیید مدعا بیوردقلری دخی شو ایکی وجه ایله اثبات اولنور .

وجه اول

جناب رسالتمآب افندمز کلام الٰهی اظهار ایلدیلر. بلاغتده کمالاری مسلم اولان بلغای عربی آنکله تحدی ایدوب یعنی : «کوچکنز بیترسه سزده بونك مثلنی اتیان واظهار ایدیکنز .» دییوب کندویه معارضه و مقابله طلب بیوردیلر. بلغای عرب ایسه بلاغتده مسلم اولان کمالریله برابر اقصر سُوَر قرآن قدر برسورهٔ شریفه‌نك مثلنی اتیاندن عاجز قالوب حضرت پیغمبره معارضه‌یه مقتدر اوله‌مدیلر. مع هذا معلومدرکه آنلرك معارضه‌یه شدت حرص وتهالکلری‌ده وار ایدی؛ حتی اك صکره نفسلرینی مخاطره‌یه قویه‌رق حروف ایله معارضه‌یی سیوف ایله مقارعه‌یه تحویل ایلدیلر [۲] .

حال بوکه بلغای عرب ایچون برچوق اسباب ودواعیٔ اتیان موجود ومهیا اولمقله برابر آنلردن بریسی حضرت محمدك اظهار بیوردیغی کلام اللهه مدانی ومقارب برشی اتیان واظهار ایده‌بیلدیکی منقول ومسموع دکلدر .

ایشته بوحال قرآن کریمك کلام الله اولدیغنه قطعیاً دالدر.

---

[۱] خبر متواتر ایسه اسباب علمدندر .

[۲] «ظهور اسلامده سیف شریعته قارشی طوران متعصبین عرب حکیم بلاغته مقاومت ایده‌مدیلر . »

قرآنك من عند الله اولماسیله‌ده حضرت افصح الرسل افندمزك دعوای رسالتنده صادق اولدقلری علم عادی ایله بیلندی . بو علم عادی‌یی ایسه سائر علوم عادیه‌نك شانی اولدیغی اوزره احتمالات عقلیه‌دن بر شی قادح و مانع اوله‌ماز .

وجه ثانی

حضرت محمد (علیه السلام) افندمزدن نقل و روایت اولنان خارق العاده امور حد تواتره بالغ اولمشدر که بونلرك هر بریسی کندولرینك صحت نبوت و رسالت سنیه‌لرینه برر دلیل و برهان قاطعدر . واقعا شجاعت علی ، سخای حاتم کبی او امور خارقة العاده‌نك دخی تفاصیلی آحاددر . لکن قابل انکار اوله‌میه‌جق صورتده کتب سیر و تواریخ بونلرك ذکریله مشحوندر .

ارباب بصائر دخی نبوت سنیهٔ محمدیه‌یی آتی الذکر ایکی وجه ایله استدلال ایدرلر [۱] .

وجه اول

کرك نبوتلرندن اوّلکی ، کرك نامی دین اسلامه دعوت بیوردقلری هنگامده‌کی ، کرك دعوتك تمامندن صکره‌کی احوال کریمه ، اخلاق عظیمه ، احکام حکیمهٔ [۲] جناب رسالتپناهیلرندن تواترایله اشتهار اولان درجه‌سنی ، با خصوص شجعان اهل

---

[۱] ارباب بصائردن بری‌ده امام غزالیدر .

[۲] حکیمه ، محکمه دیمکدر .

طغيانك ذات پاكلرينه قصد وهجومى حالندەكى اقدامى ، جميع احوالده عصمت خدايه وثوق تامى ، وقت اهوالده كمال ثبات منتج المرامى بر مرتبهٔ عاليەده ايدىكه دشمنلرى بيله شدت عداوتلرى واصلا اولورسهاولسون، طعن وتشنيعه اولان حرص وتهالكلريله برابر ذات نبوتسماتلرنده بر محلى طعن و تشنيع ، حق مقدسلرنده ذم وقدحه بر طريق بوله مامشلردى .

ايمدى عقل انسان قطعياً جزم ايلركه بو امور عظيمەنك انبياء (عليهم السلام) دن غيريده اجتماعى ممتنع و محالدر .

بر ده حضرت محمد (عليه السلام) افندمز حق پيغمبر اولماسه، ديمك كه الله تعالى حضرتلرينه افترا ايتمش اولەجقدى؛ بوحالده عقل انسانينه قطعياً جزم ايلركه اللّٰه تعالى حضرتلرينك كندى ذات پاكنه افترايه اجترا ايتديكنى بيلديكى بر كيمسه حقنده بو قدر كمالاتى جمع ايتمسى ، بالخصوص او كيمسەنك احداث ايتديكى دينى يكرمى اوچ سنه قدر بالذات نشر ايتمكه ميدان ويرمسيله برابر بالآخره او دينى اديان سائرەيه غالب قيلماسى زمان حياتنده كنديني اعداسى اوزرينه ظفرياب ، وفاتندن صكرەده آثارينى يوم قيامتەدك احيا وابقا بيورمسى دخى مطلقا ممتنع ومحالدر .

وجه ثانى

حضرت محمد (عليهالسلام)نبوت ورسالت كبى برامرعظيمى اويله بر قوم غالب ايچندهادعابيورمشلركهاو قومك نه كتابلرى وار

ایدی! بونده آنلردن بریسی حکمت بیلیردی! رسول حکمت شناس افندمز ایسه آنلره کتاب وحکمتی تبیین، احکام وشرایعی تعلیم، مکارم اخلاقی اتمام، ناسدن نجه، اصحاب قابلیتی فضائل علمیه وعملیه‌ده حائز نصاب کمال، عالی ایمان وعمل صالح ایله تنویر بیوردیلر. الله تعالی حضرتلری‌ده قرآن کریمده وعد بیوردقلری کبی آنلك دینی کافهٔ ادیان سائره اوزرینه غالب ایلدی. نبوت ورسالتك ایسه بوندن بشقه معناسی یوقدر.

ایشته نبوت سنیهٔ محمدیه بووجهله ثابت ومتحقق اولدیغی کبی کرك ذات پاك رسالتپناهیلرینك کلام مبجلی، کرك الله تعالینك وحی منزلی کندیلرینك خاتم النبیین اولدقلرینه وکافهٔ ناسه، بلکه‌ده جن وانسه مبعوث بولندقلرینه دلالت ایلدیکندن جناب رسالتمآبلری انبیانك آخری اولدقلری، نبوت ورسالت سنیه‌لری‌ده بعض نصارانك زعمی کبی یالکز عربه مختص اولمایوب عمومه شامل بولندیغی دخی ثابت اولمش اولور.

بعض احادیثده: انبیانك عددی بیان بیورلدیغی مروی ایسه‌ده اولی اولان تسمیه‌ده عدد اوزرینه اقتصار اولنمامقدر. زیرا الله تعالی [مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ] بیورمشدر. عدد انبیایی ذکرده ایسه انبیادن اولمایانلرك دخی صاییلانلر ایچنه قاتلمسی ـ یاخود ـ بعضیلرك انبیادن اولدقلری حالده صایی خارجنده براغلماسی کبی حالك عدم وقوعندن امنیت حاصل اوله‌ماز.

واقعا مرویدر که حضرت پیغمبر افندمزدن کلش کچمش اولان انبیای عظامك عددینی صوردیلر. جناب قدسیت مآبلری دخی [یوزیکرمی درت بیك ، (یاخود) ایکی یوزیکرمی درك بیك پیغمبردر] بیوردیلر .

شو قدرکه قرآن کریمده الله تعالی رسول اکرمنه بعض انبیادن خبر ویروب بعضیسندن خبر ویرمدیکنی بیان بیورمش اولدقلرندن عدد انبیا شوقدردر. دینیرسه احتمال که عدد صحیح انبیادن زیاده، یاخود اکسیك ذکر ایدلمش اوله؛ بناءً علیه عدد اوزرینه اقتصار اولنماسی اولادر.

الحاصل دیمك ایسترزکه خبر واحد [۱] اصول فقهده مذکور اولان شرائطك [۲] کافه‌سنی مشتمل ومستجمع اولدیغی تقدیرجه بیله‌ ینه ظندن بشقه برشی افاده ایتمز. اعتقاد بابنده ایسه ظنه اعتبار یوقدر[۳]. خصوصا (اختلاف روایتی ده مشتمل اولورسه) [٤] حالبوکه حدیث مذکورك موجبله حکم انبیادن بعضیسنك حضرت رسول اکرمه ذکر وبیان بیورلمادیغنی مبین اولان ظاهر کتابه مخالفتی مُفضی اولان شیلردندر.

[۱] ذکری سبق ایدن حدیث شریف .

[۲] اصول فقهده مذکور اولان شرائط بونلردر: عدالت، عقل اسلام، ضبط، اسناد رفع.

[۳] واقعا ظندن بشقه برشی افاده ایتمه‌ین خبرواحد امور اعتقادیه‌ده معتبر دکلسه‌ده معاملات شرعیه‌ده معتبردر .

[٤] چونکه روایت مذکوره‌ده اختلاف واقع اولوب یوزیکرمی درت بیك، یاخود ایکی یوزیکرمی درت بیك دینلمشدر.

موجب تحدیث ایله حکمت واقعه‌ه مخالفتی مقتضی اوله‌
بیلمسنه‌ده احتمال واردر. شویله‌که:

بر نبی ذیشانی صایی خارجنده براقق - یاخود - نبی اولمایانی انبیادن عد ایتمك احتمالدن بعید اولمایوب اول حالده عدد مذکور واقعه‌ده مخالف اولمش اولور.

انبیای کرامك کافه‌سی جانب حقدن مُخبِر، مُبَلِّغ ایدیلر؛ صادق ناصح ایدیلر. یعنی: الله تعالانك اوامر ونواهیسنی ناسه اخبار وتبلیغ ایدرلردی؛ زیرا نبوّت ورسالتك معناسی بودر.

انبیای عظام کذبدن معصوم ایدیلر.

باخصوص امر شرایعه متعلق اولان خبرده، تبلیغ احکامده، ارشاد امتده کندیلرندن کذب و خلاف صدوری متصوّر دکلدر. هله عمداً کذب و خلافدن معصوم اولدقلرینه اکابر امتك اکثری متفقدر.

پیغمبران ذیشانك سائر ذنوبدن معصومیتلری بحثی ایسه بعض مرتبه محتاج ایضاحدر. شویله‌که:

پیغمبران ذیشانك وحیدن اول‌ده، صکره‌ده کفردن معصومیتلری مُجْمَع علیهدر.

کذلك تعمداً ارتکاب کبائردن‌ده معصوم اولدقلری عندالجمهور متفق علیهدر. یالکز (حشویه) طائفه‌سی بو مسأله‌ده جمهور متکلمینه، یعنی اهل سنته‌ده، معتزله‌یه‌ده مخالفت ایدوب انبیادن صغائر وکبائر ذنوبك صدورینی تجویز ایلدیلر. بوبابده هر فرقه‌نك بشقه

بشقه بر قول وذهابى وارايسه‌ده تفصيلنه كتابمزك حجمى متحمل اولماديغندن ذكرندن صرف نظر اولنمشدر .

يالكز شوراسنى اخطار واجبدركه انبياى ذيشان (عليهم‌السلام) دن كذب ومعصيتى مشعر اوله‌رق هرنه‌كه نقل وروايت اولنمش ايسه بونلردن متواتر اولمايوب‌ده خبر آحاد ايله منقول اولانلر مردوددر . تواتراً منقول اولانلر دخى - اكر امكان وارايسه ظاهرندن مصروفدر . - امكان يوق ايسه اَوْلايى ترك اوزرينه محمولدر : اَوْلايى ترك ايسه كذب ومعصيتك غيريدر . ياخود بعثتدن اوّل واقع اولديغنه حمل اولنور .

انبيانك افضلى حضرت محمد عليه‌السلامدر .

چونكه الله تعالى فرقان مبينده [كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ . الآيه] بيورمشلردر . حال بوكه خيريتى مطلقا دينده كمالرى حسبيله‌در . بوده اتباع ايتدكارى نبىّ ذيشانك كمالنه تابع ايدوكنده شك يوقدر .

رسول اكرم (صلى الله عليه وسلم) افندمزك [اَنَا سَيِّدُ اَوْلَادِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ لِى] حديث شريفيله كندولرينك افضليتلرينه استدلال ايسه ضعيفدر؛ زيرا بوحديث شريف جناب رسالتمآب افندمزك حضرت آدمدن افضل اولدقلرينه دلالت ايتمز . بلكه اولاد آدمدن افضل اولدقلرينه دلالت ايدر .

بشنجی مبحث

ملائكه

ملكلر دخی جناب اللهك دائما امرینه عامل اولاناق قوللریدرلر.

ملائكهٔ كرامك دائما امر الهی ایله عامل اولدقلرینه، حق تعالی حضرتلرینك [لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ]، [لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ] كلام شریفی دالدر.

ملكلر ارككلكله ده دیشیلكله ده وصف اولنمازلر.

چونكه ملائكهٔ كرامك ذكورت وانوثتله اتصافلرینه دائر هیچ برنقل وارد اولمادیغی كبی عقل دخی آكا دلالت ایتمز.

عَبَدهٔ اصنامك ایسه «ملائكه بنات اللهدر» دیه زعم ایتدكلری محالدر، باطلدر. ملائكهٔ كرامك شان عالیلرنده افراطدر.

نصلكه یهودیلرك كویا «ملائكه‌دن بریسی كفری ارتكاب ایتمكله الله تعالی حضرتلری آنی مسخ [۱] ایله معاقبه بیورمشدر» دیدكلری ملائكهٔ كرام حقلرنده تفریط وحاللرنده تقصیردر.

---

[۱] مسخ، بولونیلان صورتدن اقبح برصورته تبدل ایتدیرمكدر.

ایدی دنیلیرسه که ابلیسك سکره‌دن کافر اولدیغی محقق دکلیدر؛ حال بوکه آنك دخی ملائکهٔ کرامدن ایدوکی ـ [فَسَجَدَ الْمَلٰئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ اِلَّا اِبْلِيسَ] آیت جلیله‌سنده ملائکه‌دن استثناسنك صحتی دلیلیله ثابتدر .

جوابنده دیرزکه : ابلیس عن اصل ملائکه‌دن دکلدی ؛ بلکه جندن ایدی‌ده آنکچون جناب رب العالمینك امرندن خروج ایله اعراض ایلدی؛ لکن کندیسی مادامکه عبادت باینده رفعت درجه‌ده ملائکه صفتنده ایدی ، مادامکه ملائکهٔ کرام آره‌سنده مغمور و مستور بر جنی ایدی ، تغلیب طریقیله ملائکهٔ کرامدن استثناسی صحیح اولدی.

هاروت وماروته کلنجه: بونلرك حقلرنده‌کی اقوالك الك صحیحی، الك طوغریسی بودرکه: هاروت وماروت ایکی ملکدر. کندیلرندن نه کفر صادر اولمشدر، نه‌ده معصیت کبیره تعذیبلری ایسه آنجق علی وجه المعاتبه‌در . نصلکه انبیاء (علیهم السلام) دخی نادراً کندیلرندن صادر اولان بعض زلّه وسهو اوزرینه معاتبه اولنورلر.

هارت وماروت ناسه وعظ ایدرلر ؛ سحر اوکره‌دیرلر؛ و «بز آنجق فتنه‌یز. بناءً علیه سحرك شرعاً حقیتنی اعتقاد ایدوب کافر اولمایکز.» دیرلردی .

سحری تعلیمده ایسه کفر یوقدر. کفر سحرك شرعاً حق اولدیغنی اعتقادده و آنکله عملده‌در.

استطراد

حقيقت سحر

علما سحرك خارجده ثبوتى معناسنه اوله‌رق، حقيقتنده اختلاف ايتمشلردر .

جمهور علما خارجده ثبوتنه ذاهب اولوب بوبابده [يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ] آيت كريمه‌سيله استدلال ايلديلر .

معتزله دخى سحرك خارجده ثبوتى انكار ايدوب « سحر تمويه وتخييلدن، ومثلا: برطاقم ايپلرى حيه صورتنده كوسترمكدن عبارتدر » ديو ادعا و [يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى] قول كريمله تأييد مدعا ايتمشلردر .

آلتنجی مبحث

کتب مقدسهٔ الٰهیه

الله تعالی‌نك کتب مقدسه‌سی واردر که آنلری انبیاسنه انزال، وامرینی، نهینی، وعدینی، وعیدینی اوکتابلرده بیان بیورمشدر. بوکتابلرك هپسی کلام‌الله‌در. کلام‌الله دخی واحددر. تعدد و تفاوت یالکز مَقْرُؤ، مسموع اولان نظمده‌در. قرآن عظیم‌الشانك‌ده کتب منزله‌نك افضلی اولماسی بو اعتبار ایله‌در.

زیرا قرآن مبینك نظم لطیفی معجزدر. سائر کتب الٰهیه‌ایسه بلاغتده حائز نصاب کمال اولمقله برابر آنلرك بلاغتلری قرآن عظیم‌الشانك بلاغتی کبی اعجاز درجه‌سنده دکلدر.

قرآندن صکره افضل کتب [تورات] صکره [انجیل] صکره [زبور]در.

نصل که قرآن عظیم‌الشان کلام واحد اولوب آنده تفضیل، تصور اولنمایورسه، مع هذا ـ قرائت وکتابت اعتباریله ـ نصل که سوَرِ شریفه‌سندن بعضیسی افضل اولیورسه کتب منزلهٔ مقدسه‌نك یکدیکره نسبتله افضلیتلری دخی اینشته شو اعتبار ایله‌در. نته‌کیم

حدیث شریفده‌ده وارد اولمشدر . حقیقت تفضیلی دخی قرآن عظیم الشانك قرائتی افضل اولمسنك عقیقیدر . سببی ده قرآن مبینك نفعی دیكرلردن زیاده ـ یاخود ـ ذكرالله آنده اكثر اولماسیدر . برده سائر كتب سماویه‌نك قرائت وكتابتی وبعض احكامی ـ قرآنك نزولیله ـ منسوخ اولمش اولوب احكام قرآن ایسه الی یوم القیام باقیدر. آنكچونده افضلدر .

يدنجى مبحث

معراج

رسول الله (صلى الله عليه وسلم) افندمزك شخصيه ـ يعنى جسد شريفلريله ـ حال يقظه‌ده سماواته، آندن صكره‌ده الى ماشاءالله اعلاى علیينه معراج سعادتلرى حقدر .

خبر مشهور ايله ثابتدر .

حتى معراج نبى‌يى انكار ايدن مبتدع اولور . [١]

معراجى انكار ايله بونك استحاله‌سنى ادعا آنجق اصول فلاسفه‌يه مبتنى برخوليادر. چونكه قدماى فلاسفه: «طبقات افلاكى بللور كبى صلب وشفاف اجسامدن مخلوقدر» ديه زعم ايدرلر و «طبقات افلاك قابل خرق والتيام دكلدر» ديرلر ايمش !

بناءً عليه معراجك استحاله‌سنى ادعا ايدنلر ا كردعوالرينى اصول فلسفيه‌يه ابتنا ايتميورلرسه آنلره لسان متكلميندن ديرزكه: سماواتك خرق والتيامى جائزدر؛ زيرا كافهٔ اجسام جواهر فرده‌دن تركبه‌ده متماثلدرلر. ايمدى مادام كه كافهٔ اجسام متماثلدرلر،

---

[١] يعنى حكم شريعته مخالفت ايتمش اولور .

مادام‌كه اجسام عنصریه‌نك خرق والتیامی جائز اولور، اجسام فلكیه‌نده ده خرق والتیام جائز اولور؛ چونكه بعض اجسام ایچون صحیح اولان شی بعض آخری ایچون ده صحیح اولمق مقتضای قانون حكمتدر. بو حالده دیمك كه اجسام فلكیه‌ده خرق و التیام ممكندر؛ ممتنع دكلدر. ممكن اولنجه‌ده معلومدر كه الله تعالی جمیع ممكناته قادردر. اویله ایسه معراجك امتناع واستحاله‌سی دعواسی واهیدر.

معراج حضرت مصطفانك حال منامده وقوع بولمش دیه زعم ایدنده وار ایمش!

حق (شرح عقائد)ده مصرّح اولدیغی اوزره مرویدر كه جناب (معاویة بن ابی سفیان) «معراج رسول الله ایچون نه دیرسكز؟» دیه كندینه صورانلره: «او بر رؤیای صالحه ایدی!!» دیمش؛

حضرت عائشه (رضی الله عنها) نك‌ده [مافُقِدَ جسد مُحَمَّدٍ لَیْلَةَ المِعراج] بیوردقلری روایت اولنمش‌كه: «شب معراجده حضرت محمدك (صلی الله علیه وسلم) جسد شریفلری مفقود اولمادی» دیمكدر.

قرآن مجیدده دخی [وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ] بیورلمشدر كه مآل منیفی: [یا محمد شب معراجده سكا كوستردیكمز رؤیایی جمیع ناسه فتنه قیلدق] دیمكدر. بناءً علیه ایضاح حقیقتله دیرزكه:

«آیت كریمه‌ده واقع اولان (رؤیا) ایله مراد رؤیت چشمدر. بوصورتده معراج شریفك روح مع الجسد وقوع بولدیغنده شبهه قالماز.

حضرت عائشه نك معنای قولی دخی: [حضرت فخر كائنات افندمزك جسد شريفلری ليلهٔ معراجده روح منورلرندن آيری دكلدی . بلكه معراجده روح وجسد برابر ايدی] ديمكدر .

يوخسه «جسد شريف نبوينك فراش سعادتلرندن فقدانی حس اولنمادی .» ديمك دكلدر. باخصوص بوخبر جای نظردر ؛ چونكه معراج نبی شرف آرای وقوع اولديغی وقت حضرت عائشه ـ بر روايته كوره ـ هنوز طوغمامش ـ ديكر روايته كوره بويله بر مهم وقعه‌يی ضبط ايده‌بيله‌جك سنه هنوز واصل اولمامش ايدی . معراج جناب مصطفی ـ بر قوله كوره ـ ابتدای اسلامده مبعث نبويدن بربچق سنه صكره ، ـ قول اظهر ديكره كوره‌ده ـ : هجرت سنيه‌دن بش سنه اوّل ، شرف وقوع اولمشدر. حضرت عائشه والده‌مز ايسه زمان هجرتده سكز ياشنده ايدی . بوحالده حضرت عائشه‌نك شوخبری مشاهده‌يه دكل ، بلكه بشقه‌سندن روايته مستند اولمق لازم كلير . بناءً عليه ديكر خبرلر اوزرينه اصلا مرجح طوتيله‌ماز .

معراج جناب مصطفايی روحانی زعم ايدنلرده وار ايمش !

مع هذا خفی دكلدر كه : اكر معراج نبی رؤيا ، ياخود يالكز روحانی بر تماشادن عبارت اولمش اولسه ايدی ، يكده انكار واستبعاد اولنمازدی . حال بوكه كفرهٔ قريش امر خطير معراجی درجهٔ نهايه‌ده انكار ايتمشلردی ، آنلرك انكارلری شويله طورسون ،

ضعفای مسلمیندن بیله چوق کیمسه‌لر بردن بره کندی عقل قصورلریله صغیر صندقلری بو معراج سببیله ارتداد ایده‌رك دیندن چیقمشلردی .

ایمدی اووقت کفرهٔ قریشك امر خطیر معراجی بو درجه انکار واستبعادلری وعقیدهٔ ایمانیه‌لری هنوز رصانتکیر رسوخ واستقرار اولمایان ضعفای مسلمیندن چوغنك بو سببله افتتان وارتدادلری دخی دلیلدر که : معراج جناب مصطفی (علیه السلام) رؤیا (!) ده دکل ایمش ؛ یالکز روحانی بر تماشاده (!) دکل ایمش ؛ زیرا رؤیا ، یاخود روحانی بر تماشا اولمش اولسه ایدی ، شبهه یوق که نه کفرهٔ قریش بونك وقوعنی جداً استبعاده نه ده ضعفای مسلمیندن اوقدر آدم بو سببه ارتداد ایدرلردی .

حضرت نبی (علیه السلام) معراج سعادتلرینك مطلقا روح وجسدله معاً وقوع بولدیغنی اخبار بیورمش ایدی که : بونی کفار آنکچون استبعاد ، ضعفای مسلمین دخی بو سببدن ناشی ارتداد ایلمشلردی .

(رفرف) سوار عرصهٔ ملکوت افندمز حضرتلرینك علو قدر ومنزلت رسالتپناهیلرینی یقینا بیلن عارفلر حضرت صدیق اکبر کبی بلا تردد خبر صادق رسول اللهك صدق وصحتنه ایناممشلر . کرداب وهم وظنونه دوشنلر دخی نه دیه جکلرینی شاشیروب بیچاره‌لر رؤیا (!) خولیا (!) صانمشلردر .

الحاصل مسجد حرامدن بيت مقدسه قدر إسراء مقطوعدر؛ كتاب مقدسله ثابتدر . بناءً على ذلك بو قدرينى انكار ايدن كافر اولور .

معراجك دخى يردن كوكه قدرى خبر مشهور ايله، كوكدن اوته سى حد شهرته بالغ اولمايان خبر آحاد ايله ثابتدر .

بعد ذا بوراسى صحيحدركه: حضرت حبيب خدا (صلى الله عليه وسلم) افندمز مولاسنى بصر حسّى ايله دكل، بصر بصيرتله، يعنى قلب كوزيله كورمشدر .

سكزنجی مبحث

كرامت

كرامات اوليا دخی حقدر .

ولی شول ذاته دينيركه عارف بالله، عارف بصفات الله اوله، طاعاته مواظبت ، معاصيدن مجتنب، لذات وشهواته انهما كدن معرض اوله .

ولی اللهك كرامتی ـ دعوای نبوته مقارن اولميه‌رق ـ كندی طرفندن خارق العاده بر امرك ظهورندن عبارتدر .

ايمانه، عمل صالحه مقرون اولميه‌رق، امر خارق العاده‌نك ظهوری دخی استدراجدر .

دعوای نبوته مقروناً ظهور ايدن امر خارق العاده ايسه معجزه‌در .

كرامتك حق اولديغنه دليلمز كرك صحابهٔ كرامك، كرك آنلردن صكره كلن صلحای انامك چوغندن ظهوری منقول اولان اموردركه انكاری ممكن اولەميه‌جق درجه‌ده مشهوردر. (هر نه قدر تفاصيلی آحاد ايسه‌ده .)

حضرت مريم (عليها السلام) دن حضرت سليمان نبی (عليه

السلام) ك وزيرى (آصف بن برخيا) دن دخى كرامتك ظهورى قرآن مبين ايله ثابتدر. وقوعنك ثبوتندن صكره ايسه جوازينى اثباته حاجت قالماز .

كرامات اوليا عادت جاريه يه مخالف ومناقض اوله رق مدت قليله ظرفنده مسافهٔ بعيده يى قطع ايتمك كبى ، عند الحاجه يه يه جكه ، ايچه جكه دائر شيلر بولنديرمق كبى ، صو اوزرنده يورومك، هواده اوچمق كبى ، جماد و عجمانك تكلم ايتمسى كبى شيلردر [١] .

ولى اللهدن بومثللو خارق العاده امور غريبه نك ظهورى كندوسى آحاد امتندن اولديغى پيغمبر ذيشانك معجزه سى صاييلير؛ زيرا ولينك ولايتى اوكرامات ايله ظاهر اولور . حال بوكه بركيمسه دينده محق اولمادقجه نائل رتبهٔ رفيعهٔ ولايت، بناءً عليه صاحب كرامت اوله ماز .

دين ايسه رسو اللهك اوامرينه امتثال، نواهيسندن اجتناب ايله برابر رسالتنى لسان ايله اقرار، قلب ايله تصديقدن عبارتدر.

حتى شو « ولى » ديديكمز ذات بالفرض خود سرانه بر استقلال ايله حضرت رسول اللهه عدم متابعت ادعا ايتسه ، اول وقت آكا « ولى » دينمز ، يدنده كرامتده ظهور ايتمز .

الحاصل خارق العاده اولان امر نبى يه نسبتله معجزه در . (ايستر نبى نك بالذات كندى طرفندن، استر آحادامتى جانبندن ظهور ايتسون .)

---

[١] عجماديه نطقه قادر اولمايان بهايمه دينير .

ولی به نسبتله ده کرامتدر . (یدنده ظهور ایدمك دعوای نبوتدن اولدیغیچون)

بعدازین معلوم اوله که : نبی اولان ذات کندی نبوتنی بیلمسی ، خارق العاده امورك اظهارینی قصد ایتمسی ، معجزاتك موجبیله صحت نبوتنه قطعیاً حکم ایده‌بلك . مثلا : « بن حق پیغمبرم ، برهانم دخی معجزاتمدر » دیمسی لابد ولازمدر . ولی ایسه بونك خلافنه اولوب کندی ولایتنی بیلمسی ده ، بیلمه‌مسی ده جائزدر .

اون برنجی کلام

امور عامه

(۱) افضلیت، (۲) خلافت، (۳) صلاة بر وفاجر، (٤) ذکر جمیل، عشرهٔ مبشره .

برنجی مبحث

افضلیت

بعد الانبیا افضل بشر: (۱) ابوبکر الصدیق، (۲) عمر الفاروق، (۳) عثمان ذی النورین، (٤) علی المرتضی (رضی الله تعالی عنهم) حضراتیدر .

اوّل خلفا اولان [ابوبکر الصدیق] اول ذات بزرکواردر که حضرت رسول اکرمی نبوتده بلا تلعثم، یعنی: بلا مکث وتوقف معراجده‌ده بلا تردد، تصدیق بیوردی .

ثانیٔ خلفا اولان [عمر الفاروق] اول ذات معدلت کرداردر که قضایا وخصوماتده حقی باطلدن تفریق بیوردی .

ثالث خلفا اولان: [عثمان ذی النورین] لقب سامیسیله شهرتشعاردر که رسول الله افندمزک کرام محترمه‌لرندن حضرت

رقیه‌یی وبعد وفاتها حضرت ام کلثومی داخل حبالهٔ ازدواج ایتمشدر. حتی مرویدرکه حضرت ام کلثوم دخی دار بقایه ارتحال ایدنجه جناب رسالتمآب افندمز : « یا عثمان : اکر اوچنجی بر قزم اولسه ایدی آنی ده سکا تزویج ایلردم . » بیوردیلر .

رابع خلفا اولان: [علی المرتضی] ابن عم سید الانبیاء، امام اتقیا وسید الاخیاردرکه عباد صالحین وخلص اصحاب کزین ایچنده حلیهٔ زیبای ارتضا ایله ممتاز وسرفراز ایدی .

سعد الدین دیرکه :

« اینشته بز افضلیت خصوصنده اکثر سلف صالحی بو ترتیب » اوزره بولمشزدر .

« بدیهیدرکه ترتیب مذکور اوزرینه سلفك معتدبه بر دلیللری » اولماسه ایدی بویله حکم ایتمزلردی .

ایکنجی مبحث

خلافت

«خلافت» اقامت مراسم دین خصوصنده رسول‌الله (صلی الله علیه‌وسلم) افندمزه‌ارقندن نیابت دیمکدر. بوسببدن ناشی‌درکه: خلیفه‌یه اتباع کافهٔ امم اوزرینه واجب اولور.

رسول الله افندمزدن صکره (۱) ابوبکر، (۲) عمر، (۳) عثمان، (٤) علی (رضی الله تعالی عنهم) ك خلافتلری بوترتیب اوزره ثابتدر. عقدر.

زیرا محقق ومعلومدرکه: حضرت نبی اکرم (صلی الله علیه وسلم) افندمزك کلشنسرای علیینی تشریف بیوردقلری کونی صحابهٔ کرامدن بعضلری مدینهٔ طاهره‌ده (سقیفهٔ بنی ساعده) نام موقعده طوپلانمشلر. اوراده مشاوره ومنازعه‌دن صکره [ابوبکر الصدیق] (رضی الله عنه) ك خلافتنه رأی وقرار ویرمشلر. متعاقباً جمله‌سی بو قراری قبول وامضا ایتمشلردر. کرچه [امام علی] (رضی الله عنه)

برمدت توقف بيورمشلر ايسه‌ده صکره مشاراليه حضرتلری دخی على رؤس الاشهاد حضرت ابوبکره بیعت ایتمشلردر [١].

ایمدی حق ابوبکرك اولماسه‌یدی صحابهٔ کرام آنك خلافته بووجهله اتفاق ایتمزلردی . اخصوص حضرت علی - مؤخراً معاویه ایله منازعه ایتدیکی کبی - آنکله‌ده منازعه‌دن اصلا چکنمزدی. اکر - شیعه‌نك زعم ایتدیکی کبی - امام علینك اولویت وافضلیتی حقنده برنص صریح اولسه‌یدی. شبهه یوق که حضرت علی خلافت ابی‌بکره قرارویرنلره آنکله احتجاج وغلبه ایلردی.

برده، باطل اوزرینه اتفاق ونص وارده عملی ترك کبی، بر امر فظیع، اصحاب رسول الله حقنده نصل تصور اولنه بیلیر؟!

بعد ازین معلومدرکه : [ابوبکر الصدیق] (رضی الله عنه) حیاتندن مایوس وناامید اولنجه، کندودن صکره مسند جلیل خلافته لایق کوردیکی جناب عمر ایچون بروصیتنامه تحریرینه قرار ویروب [عثمان بن عفان]ه املا ایله یازدیردی . وبالتختیم مجمع ناسه کوندروب درون وصیتنامه‌ده محرر اولان ذاته بیعت ایتملرنی امر بیوردی. جمله‌سی طوعا بیعت ایلدی. حتی نوبت

[١] امام علینك مدت توقفی حضرت فاطمه‌نك (علیها السلام) بعدالنبی مدت حیاتلری اولان آلتی آیدن عبارتدر. حضرت فاطمه‌نك ارتحالرندن صکره امام مشارالیه حضرت صدیقه بیعت ایتمش. حضرت صدیق دخی کمال ممنونیتندن اوکونی صلوة ظهری بعدالادا منبره صعود ایله امام علینك علو شانی ، وبر مدتجك بیعتدن تخلفنه دائر سرد ایتدیکی عذری حضاره بیان ایله بیعتنی اعلان بیورمشدر .

بیعت حضرت علی المرتضایه کلنجه: [بایعنا لِمَن فیها ولو کان عُمَر] بیوردیلر که : مضمون شریفی : [وصیتنامه‌ده یازیلی اولان ذاته بیعت ایتدك . ولوکه عمر اولسون .] دیمکدر [۱] . الحاصل حضرت عمرك، خلافتنه اتفاق واقع اولدی .

صکره حضرت عمر مجروح اولوب ده اوده [۲] حیاتندن ناامید اولنجه، خلافتی «عثمان، علی، عبدالرحمن بن عوف، طلحه، زبیر، سعد بن ابی وقاص» (رضی الله عنهم) نام آتی ذات ستوده سمات

---

[۱] وصیتنامهٔ مذکورك صورت شریفه‌سیدر .

«بسم الله الرحمن الرحیم هذا ما عهد به ابوبکر خلیفة محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) آخر عهد بالدنیا واول عهده بالآخره فی الحال التی یؤمن فیها الکافر ویوقن فیها الفاجر انی استعملت علیکم عمر بن الخطاب ولم آل لکم خیراً فان صبر وعدل فذلك علمی به ورأیی فیه وان جار وبدل فلا علم لی بالغیب والخیر اردت فلکل امرئ ما اکتسب وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون»

مفهوم شریفی

بو اول عهددر که : آنی محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ك خلیفه‌سی ابو بکر دنیادن مفارقت ایدرکن ، و آخرت دارینه کیرورکن ایتمشدر . بر حالده که کافر اوحالده ایمانه ، وفاجر ایقانه کلیر . سزه خیرلی اولمق ایچون عمر بن الخطابی خلافته نصب ایلدم . اکر صبر وعدالت ایدرسه بنی تصدیق ایتمش اولور. اکر تبدیل مسلك ایدرده جور ایلرسه غیبی بیلمدیکم جهتله بکا عتاب ایتمیه‌سکز. بن سزك ایچون خیر مراد ایتدم. هرکس کندی عملنك جزاسنی بولور. وظلم ایدنلر نه حاله کرفتار اوله جقلرینی قریباً بیلیرلر » دیمکدر. (تاریخ اسلام)

[۲] جناب عمری یاره‌لیوب شهید ایدن (مغیرة بن شعبه) نك (ابو لؤلؤ) اسمنده عجم نصرانیلرندن آزادلی کوله‌سیدر .

یتنده شورایه ترك وحواله ایدیب مشارالیهمه: «مسند خلافت ایچون سزدن بریسنه قرار وریکز .» بیوردیلر. صکره ذوات سِتِ مشارالیهمدن بشی امر ترجیح وانتخابی [عبدالرحمن بن عوف]ه تفویض ایدوب آنك حکم ورأینه راضی اولدیلر. او دخی [عثمان بن عفان] (رضی الله عنه) ی اختیار ایدوب محضر اصحابده آکا بیعت ایتدی. متعاقباً سائر صحابهٔ کرین دخی بیعت ایده‌رك آنك اوامر ونواهیسنه اطاعت وانقیاد ایلدیلر. جمعه، بیرام نمازلرینی آنکله برابر قیلدیلر. بناءً علیه حق جناب عثمانده امر خطیر خلافت اجماعاً منعقد اولمش اولدی .

بعده حضرت عثمان دخی شهید اولوب امر خلافتی مهمل براقدیغی، یعنی ولایت عهده کیمسه‌یی نامزد ایتمیه‌رك ارتحال دار بقا ایتدیکی جهتله کبار مهاجرین وانصار نزد سامیٔ [جناب کرار] ده طوپلانوب مسند جلیل خلافتی قبول بیورملرینی کندوسندن التماس ورجا ایلدیلر وهمان آکا بیعت ایدیویردیلر .

چونکه معاصرلری ایچنده امام علیدن افضلی، خلافت عظمایه آندن الیق واولی کیمسه یوق ایدی . مؤخراً بوبابده وقوع بولان منازعات ومحاربات ایسه امام علینك خلافت سنیه‌لری حقنده نزاعدن ناشی اولمایوب بلکه اجتهادده خطادن منبعث ایدی، زیرا [معاویه] وامثالی امام علی اهل زماننك افضلی اولدیغنی، امامه آندن احق کیمسه بولنمادیغنی اعتراف ایله برابر

حضرت عثمانك قاتللرندن قصاصى نيچون ترك وتأخير بيوردیلر شبهه‌سندن ناشى اطاعت امامدن خروج ايله باغى اولديلر.

[معاويه] ظن ايتمش ايمش كه بويله برجنايت عظيمه‌يه جرأت ايدنلرك تأخير مجازاتى ائمه اوزرينه خروجى تشويق واغرا وموجب سفك دمادر .

امام على دخى عشيرتلرينك كثرت وقوتى طوائف عسكريه ايله اختلاف و مناسبتلرى معلوم اولان قتله عثمانى درحال اخذ و كرفت ايله نتيجه جزاى شرعه تسليم ايديويرمكله بدايت حالنده امر معتناى امامته ايراث خلل واضطراب غير صوابدر ديو ظاننه اوسته غائله چيقارمامق مطالعه حكيمانه‌سنه مبنى تأخير امر قصاصى رأى واستصواب بيورمشلردى .

تفضيل وخلافت مسأله‌سنده شيعه ايله اهل سنت آره‌سنده وقوع بولان اختلاف، وامامت بابنده هرايكى طرفك ادعا واستدلال ايتديكى نص قاطع ايله ينه بومبحثده طرفيندن ايراد ايديلن سؤال وجوابلره كلنجه: بونلر مطولات كتبده مذكوردر .

اوچنجی مبحث

صلاة بر وفاجر

هر بَرّ وفاجرك آردنده نماز قیلمق جائزدر [۱] .

جائزدر؛ چونکه امام الانبیا (علیه اکمل التحایا) افندمز حضرتلری [صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ] بیورمشلرکه مضمون شریفی: [هر محسن وفاجرك آردنده نماز قیلکز] دیمکدر .

جائزدر؛ چونکه علمای دین کرك فاسقلرك، کرك اهل بِدَع واهوانك آردلرنده نماز قیلمه‌یی منکر کورمزلردی . مبتدعك آردنده نماز قیلمه‌یی بعض سلفك منع ایدیشی ایسه کراهته محمولدر؛ زیرا فاسق ومبتدعك آردنده نماز قیلمه‌نك کراهتنده سوز یوقدر .

خلفِ فاسق و مبتدعده، صلاتك جوازیده فاسق، و مبتدعك فسق و بدعتی کفر حدینه وارمش دکلمسه قیدیله مشروطدر. یوقسه فسق وبدعتلری کفره مؤدی اوله‌جق حده وارانلرك آردلرنده نمازك عدم جوازی بدیهیدر .

---

[۱] بر - بانك فتحیله محسن معناسنه صفت اولوب کسریله احسان معناسنه‌درکه هر برفعل مرضی‌یه اطلاق اولنور .

بوندن صکره معلوم اوله‌که معتزله هرنه‌قدر فاسق مؤمنك غیری عد ایدییورلر ؛ یعنی « فاسق نه مؤمندر، نه کافردر ! » دییورلرسه‌ده ینه فاسقك آرده‌نده نماز قیلمه‌یی تجویز ایدییورلر؛ چونکه آنلرك عندنده امامتك شرطی عدم کفردر ؛ وجود ایمان دکلدر . یعنی نماز قیلدیره‌جق امامده تصدیقك ، اقرارك، اعمالك هپسنی جامع دیمك اولان ایمانك وجودی شرائط امامتدن معدود اولمایوب امامك یالکز عدم کفری کافیدر .

هر برّ وفاجرك‌ده نمازی قیلنیر . یعنی : دعوای اسلام اوزرینه وفات ایدنك‌ده جنازه نمازی قیلنیر؛ چونکه اجماع امت بونك اوزرینه منعقددر ؛ زیرا حضرت رسول الله (صلی الله علیه وسلم) افندمز: [اهل قبله‌دن وفات ایدنلرك نمازینی ترك ایتمیکز !] بیورمشلر .

مسائل مبحوث‌عنها هرنه قدر أصول کلامدن دکل ایسه‌ده اهل سنت وجماعتك ، اهل بدع واهوادن ما بها التمیزی اولان مسائل فرعیهٔ فقهیه و عقائده متعلق مسائل جزئیه‌دن بعض شیلرك بیانیله طالب حقیقت اولانلری تنبیه و ایقاظ امور واجبه‌دن اولمغله ذکر وایراد اولنمشدر .

دردنجی مبحث

ذکر جمیل اصحاب

صحابهٔ کرامك (رضوان الله تعالی علیهم اجمعین) حضراتی حقنده سوء تعبیرده کف لسان اولنوب کندولرینی خیر ایله باشقه صورتده یاد ایتمك جائز دکلدر.

چونکه اصحاب کرامك مناقب وفضائلنه وحقلرنده طعندن کف لسانك وجوبنه دائر پك چوق احادیث صحیحه وارد اولمشدر.

شویله که: بر حدیث نبویده:

[اصحابمه سب ودشنام ایتمیکز؛ زیرا سزدن بریکز بالفرض احد طاغی قدر آلتون انفاق ایتسه ینه آنلرك آز بر مقدار تصدقله قزاندقلری فضیلتی احراز ایده‌مز].

دیکر بر حدیث شریفده دخی:

[اصحابمی تعظیم وتکریم ایدیکز؛ زیرا آنلر سزك خیرلولریکزدر].

حدیث دیکرده ده:

[اللهدن قورقیکز! صاقینکز! اصحابمی هدف تیرتشنیع ایتمیکز. آنلری سون بنی سودیکیچون سومش اولور. آنلره

بغض و عداوت ایدن بکا بغض و عداوت ایدیکیچون ایتمش اولور. اصحابمه اذا ویرن محقق بکا اذا ایتمش ؛ بکا اذا ایدن ده محقق اللهه اذا ویرمش اولور. اللهه اذا ایدن ایسه مؤاخذهٔ الهیه‌یه دوچار اولور] بیورمشدر.

بعدازین حضرت ابوبکرالصدیق ، عمرالفاروق ، عثمان ذی‌النورین ، علی‌المرتضی ، امام حسن ، امام حسین ، (رضی الله عنهم) افندیلرمز وغیریلری کبی ، اجلهٔ اصحابک مناقب جلیله‌لرینه دائر بالخاصه بر چوق احادیث شریفهٔ نبویّه وارد اولمشدر.

بین‌الاصحاب وقوعه کلن منازعات و محاربانه کلنجه : او وقوعاتک آیری آیری محللری و تأویللری واردر.

بناءً علیه صحابهٔ کرامه سب ودشنام اکر – قذف عائشه کبی – ادلهٔ قطعیه‌یه مخالف اولان شیلردن ایسه ؛ (معاذالله تعالی) کفردر. ادلهٔ قطعیه‌یه مخالف شیلردن دکلسه ؛ بدعتدر ، فسقدر.

الحاصل سلف مجتهدین و علمای صالحیندن معاویه‌یه وامثالنه لعنک جوازی منقول دکلدر ؛ زیرا بونلرک یعنی : معاویه وامثالنک غایت امری امام حقه اوتینا بغی و خروجدن عبارت اولوب بغی وخروج ایسه لعنی ایجاب ایتمز.

سلف یالکز معاویه‌نک اوغلی یزید حقنده اختلاف ایتمشلر. حتی «خلاصه» نام کتابده وغیریسنده مذکوردر که کرک یزیده ، کرک حجاجه لعن لایق دکلدر ؛ زیرا حضرت نبی مصلیلرله اهل قبله‌دن اولانلره لعندن منع بیورمشلر. رسول‌الله (صلی الله علیه

وسلم) افندمزك اهل بيتدن بعضارينه لعنت بيوردقلرى حقنده‌كى روايته كلنجه: رسالتپناه افندمزك آنلره لعنت بيورملرى جناب نبوتپناهيلرى غيرينك مجهولى اولان بطانة احوال ناسه واقف و مطلع اولدقلرى ايچوندر.

علماى اعلامدن بعض آخرلريده معاويه‌نك اوغلى يزيد پليد حضرت [امام حسين] (رضى الله عنه) افندمزك قتلنى امر ايتديكنده (نعوذ بالله تعالى) كافر اولمش اوله‌جغندن او خبيثه لعنى اطلاق وتجويز ايلديلر.

مع هذا متأخرين علماى دين حضرت حسين (رضى الله عنه وارضاه) افندمزى قتل ايتدكده، قتلنى امر ايلديكنده، قتله اجازت ويرديكنده، راضى اولديغنده لعنك جوازنده متفقدر.

يزيدك قتل جناب حسينه رضاسى، حضرت حسينك قتليله استبشارى، اهل بيت نبى (عليه السلام)ه اهانتى اينه متواتر المعنى خبرله ثابت اولمشدر، (هر نه قدر اوخبرك تفاصيلى احاد ايسه‌ده)

بناءً عليه علامة [سعدالدين تفتازانى] (رحمة الله عليه رحمةً واسعه) بو مقامده بيورورلركه:

«بز يزيدن شاننده، بلكه ايماننده اصلا توقف ايتمز، عليه لعنة الله عليه وعلى انصاره واعوانه ديرز، ونحن نقول كذلك.

بشنجی مبحث

عشرهٔ مبشره

عشرهٔ مبشره نلر که ، نبی اکرم (صلی الله علیه وسلم) افندمز آنلری جنتله تبشیر بیورمشلردی؛ اهل جنتدن اولدقلرینه شهادت ایدرز .

حضرت پیغمبر افندمزك جنتله تبشیر بیوردقلری ذوات فضائلسمات بونلردر :

ابو بکر ، عمر ، عثمان ، علی ، طلحه ، زبیر ، عبدالرحمن بن عوف ، سعد بن ابی وقاص ، سعد بن زید ، ابوعبیدة بن الجرّاح .

کذا حضرت فاطمه نكده ، فرزندان ذیشانی حضرت حسن ، حضرت حسین (علیهما السلام) افندیلرمزكده اهل جنتدن اولدقلرینه شهادت ایلرز .

زیرا حدیث شریف نبویده وارد اولمشدرکه : [فاطمه نساء اهل جنتك سیده سیدر . حسن ، حسین دخی اهل جنت کنجلرینك سیدلریدر] .

دیگر صحابهٔ کرام ذوی الاحترام دخی خیردن ماعدا برشیله

ياد اولنمازلر . و آنرلك جنته دخوللرى ديكر مؤمنلردن زياده اميد اولنور .

بر منوال محرر مبشر اولانلردن بشقه هيچ بر كيمسه ايچون: «شو آدم اهل جنتدر» دينلمديكى كبى هيچ بر كيمسه ايچونده : «شو اهل ناردر.» دينلمز . يالكز على الاطلاق «مؤمنلر اهل جنتدرلر ؛ كافرلر اهل ناردرلر» ديه شهادت ايلرز .

اون ایکنجی کلام

مباحث شتی

(۱) مسح علی الخفین ، (۲) حل شربت نبیذ ، (۳) ولینك درجه‌سی ، (٤) عبددن تکلیفك عدم سقوطی ، (٥) نصوص ، (٦) کفری موجب اولان شیلر ، (۷) کهانت ، (۸) المعدوم لیس بشیٔ ، (۹) امواته دعا ، (۱۰) اجابت دعا ، (۱۱) اشراط ساعت ، (۱۲) اجتهاد ومجتهد ، (۱۳) فضیلت بشر .

برنجی مبحث

مسح علی الخفین

سفرده، حضرده خفین اوزرینه مسحی تجویز ایلرز؛ زیرا مسحك جوازی خبر مشهور ایله ثابتدر . (هر نه قدر کتاب اللهده مذکور دکلسه‌ده)

حضرت امام علی بن ابی طالب (رضی الله عنه) کندینه خُفَّین اوزرینه مسحدن سؤال ایدنلره : [رسول الله (صلی الله علیه وسلم) افندمز مسافر ایچون اوچ کون اوچ کیجه، مقیم ایچون بر کون بر کیجه امر بیوردیلر] ، جوابنی ویرمشدر .

ابوبكر الصديق (رضى الله عنه) دخى حضرت رسول الله افندمزدن روايت ايدوب ديديكه: [آبدست آلوب مستلرينى كيدكدن صكره اوزرلرينه مسح ايچون: مسافرى اوچ كون اوچ كيجه، مقيمى بر كون بر كيجه ترخيص بيورديلر.]

[حسن بصرى] (رحمه الله) ديمش كه: «صحابهٔ كرامدن يتمش ذاتى ادراك ايتدم، جملهسى خفين اوزرينه مسحى تجويز ايدرلردى.»

ايشته مسح حقنده بوقدر احاديث شريفه و اقوال منيفه مروى اولديغى اجلدندركه: [امام ابوحنيفه] (رضى الله عنه) «مسحه قائل اولمايوردم؛ تا كه مشروعيتى عندمده كون كبى ظاهر و آشكار اولدى.» بيورمش.

اصحاب ابوحنيفهدن جناب (كرخى) (رحمه الله) ديمش كه: «بن خفين اوزرينه مسحى تجويز ايتمهين كيمسهنك كفرندن قورقيورم!!؛ زيرا مسح حقندهكى آثار تواتر حكمندهدر.»

واقعا خبر متواترك موجبنى انكار ايدن آدم كافردر.

الحاصل محققدركه خفين اوزرينه مسحى تجويز ايتمهين كيمسه اهل بدعتدندر.

حتى [انس بن مالك] علامت اهل سنتدن صورلدقده: «شيخينى سومك، ختنينه طعن ايتمهمك، خفين اوزرينه مسح ايلمكدر» ديدى.

ایکنجی مبحث

حل شربت نبیذ

« نبیذ التمر » دینیلن شربت حرام دکلدر .

خرمای یاخود قورو اوزومی صویه قویوب بر خزفپاره ایچنده اکشیدهرك حاصل اولان برنوع شربته «نبیذ» دینیر .

ابتدای ظهور اسلامده اتخاذ واستعمال نبیذدن ناس نهی اولنمشدی؛ زیرا نبیذی قوردقلری «جرار» تعبیر اولنور برنوع کوپجکلر اول وقت شراب قویغه مخصوص اوانیدن ایدی .
صکره نهی مذکور نسخ اولمغله نبیذك عدم تحریمی قواعد اهل سنت جملهسندن اولدی .

رافضیلر ایسه بونده ده اهل سنته مخالفت ایدوب ، آنلر « نبیذك اتخاذ وشربی حرامدر » دیدیلر .

مع مافیه نبیذك عدم حرمتی سکر ویره جك درجهده کسکینلشمهمسی شرطیله مقیددر . یوقسه سکر حالنه کلنجه آنك آزی ده ، چوغی ده حرام اولدیغی بیان اولنمشدر .

اوچنجی مبحث

ولینك درجه‌سی

هیچ بر ولی اصلا وقطعا درجهٔ انبیایه بالغ اولماز.

زیرا انبیای عظام (علیهم السلام) اولیای کرامك متصف اولدقلری کافهٔ کمالاتی حائز اولمالریله برابر آنلامدن‌ده معصومدرلر. خوف خاتمه‌دن مأموندرلر. شرف وحی ایله، مشاهدهٔ ملکله مکرمدرلر. تبلیغ احکام، ارشاد انام ایله مامورددرلر.

بناءً علیه «ولینك نبی‌دن افضل اولماسی جائزدر» دیو بعض کرامیه‌دن منقول اولان سوز کفر وضلالدر.

اوت! نبیء ذی‌شان هم نبوت، هم ولایت رتبه‌لریله متصف اولدیغندن منصب جلیل نبوتی حائز اولمایان ولیدن افضلدر دیه قطع وجزمدن صکره ذات نبیده مستکن اولان نبوت وولایت مرتبه‌لرندن آیا مرتبهٔ نبوتمی؟ مرتبهٔ ولایتمی؟ افضلدر دیه بعضا تردد واقع اوله بیلیر.

دردنجی مبحث

عبددن تکلیفك عدم سقوطی

عبد نصاب عقله مالك اولدقجه امر، نهی کندیسندن ساقط اولەبیلەجك بر مرتبەیە واصل اولماز.

چونکه تکلیف حقندەکی خطابات صورت عمومیەدە وارد، اجماع مجتهدین دخی بونك اوزرینه منعقد اولمشدر.

بعض مباحیین: «عبد محبة اللهك غایتنه ایروب وقلبی کسب صفوت ایدوبدە نفاقسز اولەرق ایمانی کفر اوزرینه اختیار ایدنجه کندیسندن امر، نهی، ساقط اولور. آندن صکره ارتکاب کبائر سببیله الله تعالی آنی ناره ادخال ایتمز.» دیه ذاهب اولمشدر.

ینه بونلردن بعضیسی: «بو درجەیە واصل اولان عبددن عبادات ظاهره ساقط اولور. واو حالده آنك عبادتی تفکردن عبارت قالیر.» ذهابنده بولنمشدر.

بو ذهابلرك ایسه ایکیسیدە غیر صواب، بلکه کفر وضلال اولدیغی بی ارتیابدر.

زیرا بالجمله انبیاء، خصوصاً حبیب خدا کرك محبة الله، کرك

ایمان خصوصلرنده اکمل ناس اولدقلری مسلم ایکن ینه حق شریفلرنده امر تکالیف وجه اکمل واتم اوزره واقع اولمشدر.

اما خواجهٔ کائنات، علیه اکمل التحیات افندمزدن [اللهك سودیکی قولنه کناه ضرر ویرمز] مآلنده مروی اولان حدیث شریفك معناسی «الله تعالی سودیکی قولی ذنوبدن صیانت ایدرده ذنوبك ضرری آکا طوقنماز» دیمکدر.

بشنجی مبحث

نصوص

نصوص ظاهرلری اوزرینه حمل اولنور.

ظاهر معنالری، جهت وجسمیتی، وبونلره بکزر شیلری مشعر اولان آیات کریمه‌ده اولدیغی کبی، ظاهردن صرف ایده‌جك بر دلیل قطعی بولنمادقجه کتاب وسنتده اولان نصوص تأویل جهتنه کیدلمیه‌رك ظاهرلری اوزرینه حمل اولنور.

«ظاهر معنالری مراد اولمایان الفاظ نصدن معدود دکلدر؛ بلکه متشابهاتدندر.» دنیلمسون؛ زیرا جوابنده دیرزکه:

بومقامده نصدن مراد ظاهر، مفسر، محکمه مقابل اولان دکلدر. بلکه متعارف اولدیغی اوزره اقسام نظمی شامل اولاندر.

ظواهردن - اهل باطنك ادعا ایتدیکی معانی یه - عدول الحاددر.

ایضاح

باطنیه شول ملحدلردرکه: «نصوصك معنای ظاهرلری مرا

اولمايوب بلكه معانئ باطنه‌سی مراددر . بو معانئ باطنه‌یی ده – كندی اصطلاحلرنجه معلّم تعبير ايتدكلری – «امام معصومدن ماعداسی بيله‌مز . » ديرلردی.

خبيثلرك بوندن مرادلری بالكليه نفی شريعتدر .

ظواهردن شو معانئ باطنه‌يه عدول الحاددر. يعنی: اسلامدن ميل وعدول كفره التحاق ووصولدر. بلكه كفر ايله اتصافدر؛ زيرا بو عدول حضرت پيغمبرك جانب حقدن كتيرديكی بالضروره معلوم اولان شيلری تكذيب ديمكدر.

بعض محققينك : «نصوصك كرچه ظاهر معنالری مراددر. «مع ذلك نصوصده ارباب سلوكه منكشف اولور برطاقم دقائقه «اشارتلر واردر كه اصل مراد اولان معانئ ظاهره‌لريله اودقائق «خفيه‌نك آره‌سنی تطبيق وتوفيق ممكندر.» يولنده‌كی ذهابی ايسه كمال ايمان ومحض عرفاندر .

آلتنجی مبحث

كفرى موجب اولان شیلر

برنجیسی

رد نصوص واستحلال معصیت کفردر .

شویله که :

کتاب وسنتدن اولان نصوص قطعیه نك دلالت ایلدیکی احکام شرعیه یی انکار ایدن ـ نعوذ بالله تعالی ـ کافر اولور . (حشر اجسادی انکار کبی .)

چونکه بو انکاردن اللهی ورسولنی تکذیب چیقار .

حضرت عائشه (رضی الله عنها) یی قذف دخی کفردر ؛ زیرا عائشهٔ صدیقه والده مزك تنزیهی دلیل قطعی ایله ثابت اولمشدر .

برده صغیر اولسون ، کبیر اولسون علی الاطلاق بر معصیتك ـ معصیت اولدیغی دلیل قطعی ایله ثابت ایسه ـ استحلالی کفردر .

استحلال معصیت حقنده بالاده ایضاحات کافیه ویرلمشدی .

ایلنجیسی

نصوصی استهانه واستخفاف وشریعت غرای استهزا دخی کفردر.
زیرا استهانه واستهزای نصوص امارات تکذیبدندر.

اوچنجیسی

یأس ده کفردر، امن ده کفردر.

یعنی: الله تعالی وتقدس حضرتلرینك رحمتندن مأیوس وناامید اولمق ده، عذاب وعقابندن امین اولمق ده کفردر.

یأس کفردر، زیرا کافرلردن بشقه‌سی جناب حقك رحمتندن مأیوس وناامید اولماز.

امن ده کفردر، زیرا قوم خاسریندن بشقه‌سی الله ذوالجلالك مکرندن امین اولماز.

یدنجی مبحث

کهانت

کاهنی غیبدن خبر ویردیکی شیلرده تصدیق دخی کفردر.

چونکه مخبر صادق (صلی الله علیه وسلم) افندمز [کاهنك قولنی تصدیق ایدن کیمسه الله تعالانك محمده انزال بیوردیغی قرآنی منکر، بناءً علیه کافر اولمش اولور] . دیه بیورمشلردر.

« کاهن » دیه احوال مستقبله یی اخبار، اسراره وقوف ایله علم غیبه اطلاع ادعا ایدن شخصه دینیر.

قوم عربده بر طاقم کاهنلر وار ایدی که هر شیئی بیلیرز ادعاسنده ایدیلر.

بونلردن کیمی: کندیسنك صاحب خدام اولدیغنی واو خدام واسطه سیله اخبار عالمه کسب اطلاع ایلدیکنی زعم ایدردی.

کیمیسی: جناب حقك کندوسنه بخش واحسان ایتدیکی فهم وفراست ایله اموری استدراك واستطلاع ایده کلدیکنی صانیردی.

منجم دخی احوال آتیه یه وقوف ادعاسنده بولنورسه حکمده کاهن کبیدر.

الحاصل غیبی بیلمك برامر عظیمدرکه حق سبحانه وتعالی حضرتلری اوعلم خاص ایله متفرددر . عبادالله ایچون علم غیبه وصوله یول یوقدر. مگرکه الله تعالی وتقدس حضرتلری طرفندن اعلام ، یامعجزه وکرامت طریقیله الهام ، یاخود امارات ایله استدلال ممکن اولان امورده امارات ایله استدلال اولنه .
ایشته بوسببدندر که «قرص قمری هاله دار کورنجه شو علامتله بالاستدلال ـ دکلده مجرد علم غیبه اطلاع ادعاسیله ـ «یغمور یاغه جق » دیین کیمسه نك قولی کفردر » دیه کتب فتاواده مذکوردر .

سكزنجی مبحث

المعدوم ليس بشی

معدوم هيچ برشی دكلدر .

محققين اهل سنت : « شيئيت وجود وثبوته ، عدم دخی نفيه مرادفدر . » ديه ذاهب اولمشلردر .

طوزنجی مبحث

امواته دعا

بر حیات اولانلرك امواته دعالری، اموات ایچون تصدقلری، اولولره موجب نفع وفائده در.

معتزله: «قضای الٰهی متبدل اولماز. هر کس کندی قزانجیله مرهون ومقیددر. کشی کندی عملیله جزادیده اولور. غیریسنك عملیله تجزی اولهماز.» دیه‌رك بو مسأله‌ده دخی اهل سنته مخالفت ایتمشلردر.

بزم دلیلمز:

امواته وخصوصا جنازه نمازنده دعایه متعلق وارد اولان احادیث صحیحه‌در. بو وجهله امواته دعا خصوصی سلف صالحیندن متواتردر. حال بوکه اگر دعانك امواته نفع وفائده‌سی اولماسه ایدی، سلفك امواته دعالری معناسز اولوردی.

برده جناب رسالتپناه افندمز: [برمیت یوق که مسلمیندن لااقل یوز کشی آکا شفاعت ایتسونلرده شفاعتلری قبول اولنماسون]. بیورمشلر.

(سعد بن عباده) دن‌ده مرویدر دیمش که: «حضرت پیغمبر افندمزه: «یارسول‌الله! سعدك آناسی وفات ایتدی. حقنده هانکی صدقه افضلدر؟» دیه صورمشدم. (علیه‌الصلوة والسلام) افندمز دخی جوابلرنده [صودر]. بیوردیلر.

بونك اوزرینه جناب سعد (رضی الله عنه) والده‌سنك روحیچون بر صو قیوسی حفر ایتدیروب وقف ایتمشدر.

ینه (صلی الله علیه وسلم) افندمزدن مرویدرکه: [دعا بلایی رد ودفع ایدر. صدقه نارغضب الهی‌یی سوندیرر]. بیورمش.

کذا صاحب شریعت، علیه اکمل التحیه افندمز: [عالم ومتعلم بر قریه‌دن کچدکلرنده الله عظیم الشان او قریه‌نك مقبره‌سندن قرق کون عذابی رفع ایلر]. بیورمش.

الحاصل بوبابده‌کی احادیث وآثار غایتله چوقدر.

اوتنجی مبحث

اجابت دعا

الله تعالى دعالری اجابت وقبول، حاجاتی قضا ایدر.

چونکه حق سبحانه وتعالى: [اُدْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُم] بیورمشدرکه مضمون شریفی: [بکا دعا ایدیکز! بندن دیله‌یکز! بن دعا کزی قبول، حاجتکزی قضا ایده‌رم]. دیمکدر.

چونکه حضرت رسول اکرم ونبی محترم (صلى الله عليه وسلم) افندمز: [اثمه، ـ یاخود ـ قطع رحمه دائر اولمازسه، استعجال دخی ایلمزسه، عبدك دعاسی مستجاب اولور]. بیورمشلر.

چونکه ینه سلطان المرسلین افندمز: [حق سبحانه وتعالى حضرتلری کرم وعطا صاحبیدر. کندوسنه رفع ید ایدوب دعا ایدن قولنك الرینی بوش چویرمز]. بیورمشلر.

معلوم اولسون که استجابت دعا خصوصنده اصل و عمده اولان شیلر صدق نیت، خلوص طویت، وحضور قلبدر.

چونکه (علیه الصلوة والسلام) افندمز: [قرین اجابت اوله جغنه یقین حاصل ایدر اولدیغکز حالده اللهه دعا ایدیکز. بر ده بیلیکز که الله ذوالجلال غافل، لاهی اولان قلبدن دعا قبول ایتمز]. بیورمشلردر.

اون برنجی مبحث

اشراط ساعات

دجّالك، دابةالارضك ، یاجوج و ماجوجك خروجی ، عیسی علیه‌السلامك سمادن نزولی ، شمسك مغربی جانبندن طلوعی كبی یوم قیامتك اشراط وعلاماتنه دائر حضرت نبیّ محترم (صلی‌الله علیه وسلم) افندمزك خبر ویردكاری شیلرده حقدر .

اون ایکنجی مبحث

اجتهاد و مجتهد

مجتهد بعضاً اجتهادده خطا ، بعضاً اصابت ایدر .

مجتهد کرك عقلیاتده ، کرك شرعیاتك اصول وفروعنده خطاده ایدر ؛ اصابتده ایدر .

بعض اشاعره ایله معتزله ایسه : «دلیل قطعیسی اولمایان مسائل شرعیهٔ فرعیهده مجتهد مصیبدر» دیه ذاهب اولمشلردر.

بو اختلاف آتی الذکره مبنیدر .

« آیا! هر حادثهحقنده الله تعالی وتقدس حضرتلرینك بر حکم معینیمی واردر؟ یوقسه مسائل اجتهادیهدهکی حکم الهی مجتهدك رأیی نهیه مؤدی اولیوبرسه اومیدر ؟ »

یعنی : هر حادثهده حق واحدمی؟ متعددمی؟ دیه اختلاف اولندی .

بعض اشاعره ایله معتزله : «حق متعدددر !» دیه ذاهب اولدقلرندن آنلر : «هر مجتهد مصیبدر!» دیدیلر .

اكثر اشاعره دخى: «حق بردر. آنكچون مجتهدك اجتهادنده خطاده ، اصابتده ايتمك احتمالى واردر» ، ديه جزم ايلديلر.

ايضاح

مسألهٔ اجتهاديه‌ده مجتهدك اجتهادندن اوّل، الله تعالى وتقدس حضرتلرينك معين بر حكمى ياواردر، يايوقـدر . وارايسه اوحكم معين الهى‌يه دلالت ايدر بر دليل الهى ياواردر، يايوقدر. وار ايسه اودليلى ياقطعيدر، ياظنيدر .

ايشته شودرت احتمالدن هر برينه بر جماعت ذاهب اولمشدر، مع مافيه مذهب مختار شودر :

هر حادثه‌ده حكم معيندر . مجتهد اوحكم معينى بوله‌بيليرسه اجتهادنده اصابت ايتمش اولور . بوله‌مازسه خطاده واقع اولور. شو قدر كه اوحكم مينك دركار اولان غموض وخفاسندن ناشى مجتهد بهمه حال آكا اصابتله مكلف دكلدر .

ايشته بوسببدندر كه مجتهدِ مخطى معذوردر. بلكه خطاسيله برابر مأجوردر .

ايمدى مجتهد مادام كه حكم معينه اصابتله مكلف دكلدر ، اجتهادنده خطا دخى ايتسه كنـاهكار اولماز . بوراسى مختلف فيه دكلدر .

مختلف فيه اولان يالكز شوراسيدر كه: مجتهد مخطينك خطاسى

ـ دليلى ايله حكمك ايكيسنه‌ده نظرله ـ ابتداءً وانتهاءً مى؟ يوقسه ـ شول حكمده‌كه خطا ايتمشدر، آكا نظرله ـ يالكز انتهاءً مى؟ واقع اوليور .

يعنى مجتهد مخطئك خطاسى نه‌دن نشأت ايديور؟ هم مسأله‌ٔ مجتهد فيهاده استناد ايتديكى دليلده، همده آنكله بالاستدلال ويرديكى حكمده‌مى يا كليور؟ يوقسه دليلده دكل، يالكز آنكله بالاستدلال ويرديكى حكمده‌مى خطا ايديور؟

ايشته مختلف فيه اولان يالكز بوراسيدر. شق اوله بعض مشايخ ذاهب اولمشدركه شيخ (ابومنصور)ك ده مختارى بودر.

حكمده خطا ايدن مجتهد اكر شرائط واركانى مستجمع اوله‌رق اقامه ايلديكى دليلده اصابت ايتمش ايسه، اعتباراندن مكلف اولديغى وظيفه‌يى ايفا ايتمش اولور .

چونكه امور اجتهاديه‌ده بهمه حال مدلولى حق وصواب اولان حجت قطعيه اقامه‌سى مجتهد مكلف اوزرينه واجب ولازم دكلدر. مجتهد اولان كيمسه مطلقا هر مسأله‌ده اصابت ايتمكله مكلف اولمايوب بعضاً اجتهادنده خطا دخى ايده‌بيلديكنه وجوه آتيه دلالت ايدر .

اولا: مرويدركه بعض كسانك اغنامى ديكر بعض كيمسه‌لرك اكينلرينى چيكنه‌يوب افساد ايتمشلر. طرفين حضرت داود نبى (عليه السلام)ك حضورينه واروب مرافعه اولمشلر. حضرت داود

دخى بالاجتهاد: «ما ام كه قويونلر بوزيانى اتمشدر» تضمين ضرر ايچون قويونلرى اكين صاحبى آلسون» ديه حكم وقضا ايتمشلر.

حضرت داودك مخدوم مكرملرى حضرت سليمان كه اول وقت هنوز اون برياشنده ايمش! حاضر بالمجلس بولنوب: «ديكر صورتله ده حكم اولنه بيلير كه او حكم ايكى طرف ايچونده ارفقدر» ديه رك: «اكين قويونلرك صاحبلرينه ويرلملى كه چيكنه يوب «ينالمزدن اوّلكى هيئتنه عودت ايدنجه يه قدر اصلاحنه «چالشسونلر. قويونلرى ده اكين صاحبلرى آلملى كه اكينلرى «هيئت اولاسنى بولنجه يه قدر آنلرله انتفاع ايتسونلر. صكره «قويونجيلر اكينى اكينجيلره، اكينجيلرده قويونلرى صاحبلرينه «رد ايلسونلر.» يولنده رأى بيورمشدر.

بونك اوزرينه حضرت داود (عليه السلام) فرزند حقپسنديته: «حكم سنك حكم ايتديككدر.» ديه رك آنك رأى واجتهاديله عمل ايدوب اولوجهله حكم وقضا ايتدى كه قرآن كريمده واقع [فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ] نظم جليليله بوكا اشارت بيورلمشدر.

بونده كى (ها) ضميرى حكومت وفتيايه راجعدر. (فتيا فانك ضميله فتوى كبى اسمدر. و فتوى معناسنه‌در)

ايمدى اكر حضرت سليمانك ده، حضرت داودك ده بومسأله ده كى اجتهادلرى صواب اولمش اولسيدى هرايكيسى ده حكمده اصابت ايتمش وحكم صوابى بيلمش ديمك اوله جقدى. بناءً عليه

آيت كريمه‌ده نام نامئ جناب سليمانى ذكر ايله تخصيصده بر جهت مناسبت اولمامق يعنى : « بز حكم صوابى سليمانه بيلديردك . » كلاميله جناب سليمانى اجتهادنده اصابتله بر موقع خاص امتياز واستثناده كوسترمكه حاجت قالمامق لازم كليردى.

ثانياً : صواب وخطا بيننده ترديد اجتهاده دال اولان احاديث و آثاردركه هپسى متواترة المعنادر .

ازجمله حضرت رسالتپناه افندمزك : [اكر اجتهادكده اصابت ايدرسه‌ك ، سنك ايچون اون حسنه ، خطا ايدرسه‌ك ، بر حسنه واردر] . مالنده‌كى حديث شريفلريدر .

ديكر بر حديث شريفلرنده‌ده حضرت رسول الله افندمز مجتهد مصيبه ايكى، مخطى‌يه بر اجر تخصيص بيورمشلردر.

ابن مسعود (رضى الله عنه) دن مرويدر . ديرايمش كه: « اكر اجتهادمده اصابت ايدرسه‌م، اصابتم اللهدندر . خطا ايدرسه‌م ، خطابندن وشيطاندندر » .

برده امور اجتهاديه‌ده اصحاب كرامك بعضا يكديكرينى تخطئه‌سى مشهور اولمشدر .

ثالثاً : معلومدركه قياس مظهردر ، مثبت دكلدر [۱] .

بناءً عليه قياس ايله ثابت اولان شى معنا نص ايله ثابت

[۱] مثبت، قياسك سنديدركه اوده « نص » در.

ديمكدر. حال بوكه «نص ايله ثابت اولان شيده حق بردر، متعدد دكلدر» . ديه اجماع واتفاق واقع اولمشدر .

رابعاً: پيغمبرمز افندمزك شريعت شريفه‌لرنده وارد اولان عموماتده بين الاشخاص تفرقه يوقدر . بناءً عليه اكر هر مجتهد اجتهادنده مصيب اولسيدى فعل واحدك حرمت واباحه، صحت وفساد ـ ياخود ـ وجود وعدم كبى، يكديكره منافى اولان شيلرله اتصافى لازم كليردى .

شو مسائلك تفصيلاتى (اصول فقه) كتابلرنده مندرجدر .

اون اوچنجی مبحث

فضیلت بشر

رُسُلِ بشر رسُلِ ملائکه‌دن، رُسُلِ ملائکه‌ده عامهٔ بشردن، عامهٔ بشر عامهٔ ملائکه‌دن افضلدر.

رسلِ بشرك رسلِ ملائکه‌دن، عامهٔ بشرك عامهٔ ملائکه‌دن افضلیتلری وجوه آتیه ایله ثابتدر.

وجه اوّل: «الله تعالی وتقدس حضرتلری آدم (علیه السلام)ه وجه تعظیم وتکریم اوزره [سجده ایدك!] دیو جمیع ملائکه‌یی مأمور بیوردیلر. بوامرك علی وجه التکریم شرفصادر اولدیغنه قرأن کریمده حکایةً وارد اولان [ارأیتـك هذا الذی کرّمت عَلَیَّ] وَ [اَنَا خَیْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِی مِنْ نار وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِین] آیت شریفه‌لری دلالت ایدر. ایمدی ادنانك می اعلایه، یوقسه اعلانك می ادنایه سجودی مقتضای حکمتدر؟ شبهه یوق که مقتضای حکمت ادنانك اعلایه سجودیدر.»

وجه ثانی: «اهل لساندن کیمسه‌یه خفی دکلدر که: [وَعلّمَ آدَمَ الاَسْمَاءَ کلّها ...] قول کریمندن مقصود «جناب آدمی ملائکه اوزرینه تفضیل، و آدمك علمی ملائکه‌نك علمندن زائد، بناءً علیه تعظیم وتکریمه مستحق اولدیغنی بیاندر.»

وجه ثالث: « الله تبارك و تعالى حضرتلرى: [إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحاً وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ] بيورمشدر. حال بوكه ملائكهٔ كرام دخى «عالم» دينيلان ماسوى الله جملهسنده داخلدرلر. جميع ماسوى الله اوزرينه اصطفالرى شو آيت جليله ايله ثابت اولان رسل بشردر؛ زيرا بوحكمدن بالاجماع اخراج وتخصيص اولنمشدركه: عامهٔ بشر رسل ملائكهدن افضل دكلدر؛ فقط رسل ملائكهنك ماعداسنده يعنى: عامهٔ بشرك عامهٔ ملائكهدن افضليتى خصوصنده ينه دليلمز معمول به قالير. مع مافيه خفى اولماديغى اوزره بو بر مسئلهٔ ظنيهدركه بونده ادلهٔ ظنيه ايله اكتفا اولنور.»

وجه رابع: «انسان - شهوت وغضب كبى برچوق عوائق وموانعك وجوديله - اكتساب كمالاتدن مشغول ايديجى نيجه حاجات ضروريهنك سنوح ظهوريله برابر ينه فضائل و كمالات علميه وعمليه تحصيل ايده بيلير. بومثللو شواغل وعوائقك وجوديله برابر عبادات وكسب كمالات ايسه حقاكه دها مشقتلى اولوب اخلاصده مدخلى زيادهدر. بناءً عليه عامهٔ بشرك استحقاق ثواب وكرامت خصوصنده عامهٔ ملائكهدن افضل اولمسى طبيعيدر.»

معتزله، فلاسفه، برده بعض اشاعره تفضيل ملائكهيه ذاهب اولوب بو بابده وجوه آتيه ايله تمسك ايتمشلردر.

وجه اوّل: «ملكلر برطاقم ارواح مجردهدركه: فعلده كاملدرلر؛ شهوت وغضب كبى مبادئ شرورو آفاتدن، ظلمات هيولى وصورتدن

مبرادرلر؛ افعال عجیبه‌یه نوجلری یتر؛ گچمشده، کله جکده اولمش واوله‌جق شیلری طوس طوغری بیلیرلر. بناءً علیه بشردن افضلدرلر.»

جواب

بودلیل اصول فلسفیه اوزرینه مبنی اولوب اصول اسلامیه اوزرینه مبنی دکلدر.

وجه ثانی: «انبیا (علیهم السلام)ك افضل بشر اولدقلریله برابر ملائکهٔ کرامدن استفاده وتعلم ایده‌کلدکلری: [عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰى]، [نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ] قول کریملری دلالت ایدر. معلمك متعلمك افضلی اولدیغنده ایسه شك یوقدر.»

جواب

تعلیم طرف الهیدندر. ملکلر یالکز مُبَلِّغدرلر.

وجه ثالث: «کتاب وسنتده ملکلرك ذکری دائماً ومطرداً انبیا اوزرینه تقدیم اولنمشدر. ملکلرك بووجهله تقدیم ذکری ایسه شرفده، رتبه‌ده انبیایه تقدملرندن بشقه برشی ایچون دکلدر.»

جواب

«بوتقدیم مجرد وجودده ملکلرك انبیایه تقدملرندن ویاخود ملائکه‌نك وجودی دها خفی اولماسیله آنلره ایناتمق اقوی، بوجهتله انبیادن اول ذکر اولنمالری اولی ایدوکندن ناشیدر.»

وجه رابع: «الله تعالی [لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ

وَلاَالْمَلاَئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ] بیورمشدر . اهل لسان ایسه بوقول کریمدن شونی فهم ایدرلرکه: «ملائکهٔ کرام عیسی (علیه‌السلام) دن افضلدر؛ زیرا بومثللو مقالاتده قیاس ادنادن اعلایه ترقیدر.» مثلا: «شوامردن نه وزیر استنکاف ایدر؛ نه ده سلطان!» دنیلیر. فقط «شوامردن نه سلطان استنکاف ایدر؛ نه ده وزیر!» دینلمز. نفس نبوتده ایسه «حضرت عیسی ایله سائر انبیا (علیهم‌السلام) آره‌سنده فرق وار » دیین یوقدر .

جواب

نصاری حضرت مسیح (علیه‌السلام) ی استعظامده افراط ایده‌رك عبدیت درجه‌سندن چوق یوقاری چیقارمشلر. «اللهك قولیدر.» دیه‌مه‌مشلر . بلکه « حضرت عیسایه لایق اولان اللهك اوغلی اولمقدر ؛ زیرا کندیسی مجرددر ؛ باباسی یوقدر. بالخصوص حق تعالی حضرتلری ده آنك حقنده [أَکْمَه وأَبْرَصی تصحیح وابرا ، مَوتایی إحیا ایدر .] بیورمش ؛ بنی آدمدن اولان سائر قوللری حقنده ایسه بویله بر شی بیورمامش » دیمشلر. بناءً علیه جناب واجب الوجود، تقدست ذاته عن الوالد والمولود نصارانك بو ادعای واهیلرینی [اللهه قول اولمقدن مسیح ده استنکاف ایتمز ـ مجردلکده ، آنا سزلکده باباسزلکده ـ درجه‌لری آندن اعلی ، واکمه و ابرصی ابرا ، موتایی احیادن دها عجیب ، دها قوی افعاله اللهك اذنیله قادر اولان ملائکهٔ کرامده استنکاف ایتمز] . مآلنده کی

شو آيت جليله ايله رد بيورمشلردر. ادنادن اعلايه اعلايه وعلوه ترقى ايسه يالكز امر تجردده، واظهار آثار قويه خصوصنده‌در. يوقسه شرف وكمال مطلقده دكلدر. بناءً عليه بو آيت كريمه‌ده افضليت ملائكه‌يه دلالت ايدر برشى يوقدر.

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ وَاَحْكَمُ تَمَّ الْكِتَابُ بِعَوْنِ اللّٰهِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللّٰهُ وصلى الله على اشرف جميع الانبياء والمرسلين وعلى آله وصحبه الطيبين الطاهرين ورحمة الله وبركاته على العلماء المحققين اجمعين.

اللهم اجعلنى يامولاى خادم الشريعة الاحمدية وناشر العقائد الحقة المحمدية ونور اللهم قلبى بنور سرك الاحدية وأكرمنى كرامةَ الفهم واليقين وارزقنى خيرَىِ الدنيا والآخرة انك على كل شىء قدير آمين يامجيب السائلين. وقد وقع الفراغ من تسويد هذا الكتاب فى ١٣ شهر جمادى الاولى لسنة ١٣٠١ وفى ٢٨ شباط لسنة ١٣٠٠ يوم الثاثا قبل الزوال بساعتين فى مدينة طربزون.

صوك

3 1761 07295771 5